

Кіровоградське обласне відділення пошуково-видавничого
агентства «Книга Пам'яті України»

ІВАН ПЕТРЕНКО

ВІДІБРАНЕ ЖИТТЯ

(Розкуркулення на Кіровоградщині)

КІРОВОГРАД
2009

ББК К 63.3 (4Укр.)6
УДК 9У(477)

П 30

Петренко І.Д. Відібране життя. (Розкуркулення на Кіровоградщині). – Кіровоград, 2009. – 312 с.

ISBN 966-8769-04-X

Книга розповідає про надзвичайно трагічний, складний і багатогранний процес в історії Кіровоградщини, відомий як розкуркулення, відтворює великі прогалини в історичній пам'яті, що стосуються періоду 1928 - 1933 років.

Рецензенти:

Юрій Мицик - доктор історичних наук, професор кафедри історії Національного університету «Киево-Могилянська академія»;

Андрій Іванко – кандидат педагогічних наук, проректор з навчально-методичної роботи Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського;

Олександр Чорний – кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

За сприяння у підготовці книги автор щиро дякує: Юрію Зелінському, Володимиру Кобзарю, Ларисі Гайді, Світлані Гладкій, Валерію Шуру, Василю Білошанці, Юрію Солтику, Олегу Бабенку, доброзичливим та компетентним працівникам Державного архіву Кіровоградської області, Кіровоградського обласного краєзнавчого музею та управління у справах преси та інформації Кіровоградської облдержадміністрації.

ISBN 966-8769-04-X

ВІД АВТОРА

Завдяки політичній волі вищого керівництва держави проблеми походження голодомору, його перебіг та наслідки для України нині вивчені досить різнобічно, об'ємно, глибоко, зокрема, й на Кіровоградщині. Однак, на думку автора, така тема, як розкуркулення, в межах нинішньої Кіровоградської області досліджена фрагментарно. Шляхом запису спогадів очевидців тих подій, вивченням архівних документів вдалося багато чого дізнатися про події 1928-1932 років (дослідження В.Бондаря, Ф. Шепеля, С.Шевченка, Н. Бокій, С. Орел, С.Піддубного, В.Журавського, Ю. Матівоса, В.Доценка та ін.), але не все, тому цілісна картина розкуркулення та всіх процесів, що супроводжували той страхітливий і злочинний процес, так і не вималювалася. Тож автор взяв на себе відповідальність вивчити таку тему, як «Розкуркулення на Кіровоградщині», шляхом опрацювання перш за все тих документів, що нині зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області.

На час проведення розкуркулення та масової колективізації в Україні Кіровоградської області не існувало. Тогочасний територіально-адміністративний поділ передбачав існування в державі таких великих адміністративних одиниць, як округи. Зінов'євський округ було обрано в столицях як округ «експериментальний» щодо проведення суцільної колективізації і розкуркулення (один з п'яти в Україні). В свою чергу Новоукраїнський район, один з 15 районів Зінов'євського округу, було визначено як «зразковий», «показовий», «досвідний» щодо здійснення «політики на суцільну колективізацію та знищення глитаїні як кляси» в районі. Фактично степовий Зінов'євський округ, і всі райони округу, були експериментальними: тут більшовики відточували методи своєї людиноненависницької роботи.

Найчастіше з великих міст у книзі згадується Зінов'євськ – на

той час центр округу. Нині - це місто Кіровоград. Зінов'євський округ межував з Шевченківським (Черкаським), Кременчуцьким, Криворізьким, Миколаївським, Першотравеньським (Первомайським) округами. З цілком зрозумілих причин документи, що дали б можливість дізнатися про детальні процеси розкуркулення в таких районах нинішньої Кіровоградщини, як Олександрівський та колишній Златопільський, зберігаються в державних архівах Київської та Черкаської областей, бо, згідно з тогочасним територіально-адміністративним поділом, ці два райони перебували в складі Шевченківського округу та, пізніше, Київської області. Аналогічна ситуація і для деяких інших районів нинішньої Кіровоградщини.

Із середини вересня 1930 року рішенням XVI з'їзду більшовицької партії округи були ліквідовані, тож колишня територія Зінов'євського округу згодом увійшла до складу нової територіально-адміністративної одиниці - Одеської області. Саме місто Зінов'євськ з 26 сільськими радами стало районним центром та, одночасно, міською радою – нетривалою в часі експериментальною формою адміністративного поділу. Інші райони та сільські ради краю увійшли до складу Харківської, Дніпропетровської, Київської, Вінницької областей.

Винесене в заголовок «Розкуркулення на Кіровоградщині» найповніше розкриває всю злочинну політику більшовиків по колективізації та розкуркуленню перш за все на території Зінов'євського округу, райони якого в 1939 році стали базовими для створення Кіровоградської області. Разом з тим у книзі використані й інші джерела. Все це дає можливість створити цілісну, фактологічну, багатогранну картину «розкуркулення» в межах майже всієї нинішньої Кіровоградської області, однак не всієї.

Автор з усією відповідальністю заявляє: всі процеси, що відбувалися на Зінов'євщині по колективізації та розкуркуленню, були типовими і для інших округів та районів, що розкинулися тоді на родючих чорноземах від Дніпра до Південного Бугу, адже витoki тієї аморальної та злочинної політики походили з Москви та Харкова.

Автор звертає увагу читача і на те, що більшість власних назв населених пунктів, районів, їх адміністративна підпорядкованість, назви колективних господарств, прізвища дійових осіб, щодо яких є посилання на документи періоду 1927- 1937 років, виписані так,

як це зроблено в першоджерелах. При публікації текстів документів збережено їх мову, стиль, лексику, орфографію. Окремі документи друкуються зі скороченнями. Відсутні фрагменти безпосередньо не стосуються теми видання.

У книзі згадано десятки прізвищ людей, які жили в той час: багато з них є незаперечними злочинцями, інші – жертвами, деякі – свідками. Більшості з них нині немає серед живих. Беззастережне право кожного читача розставити всіх на щаблях історичної правди відповідно до заслуг кожного: і голодної, роздягненої, переляканої дитини, вигнаної з хати під час розкуркулення разом з матір'ю, і садиста з партквитком, що впивався своєю владою, спроваджуючи цю сім'ю на страшні фізичні муки, а то й на смерть.

Автор дає таке тлумачення деяким термінам та процесам, що найчастіше зустрічаються в розділах книги:

- а) **розкуркулення** – відбирання більшовицькою владою у частини селян, яким було вчеплено тавро «куркуль», належної їм землі, худоби, житла, одягу, продуктів харчування та зміна для них в обов'язковому порядку місця та умов проживання, що призводило до великої смертності серед селян (куркулів);
- б) **куркулі** – це селяни, які, на думку влади, могли б чинити спротив більшовицькій політиці на колективізацію, хлібозаготівлю, тож влада намагалася їх ліквідувати, ізолювати, позбавити будь-яких прав, а багатьох – і життя, і таким чином обмежити їхні можливості чинити спротив заходам більшовиків у 1928 та наступних роках. Приступивши до ліквідації селян, більшовики, назвавши багатьох з них куркулями, голосливно декларували, вип'ячували економічні ознаки куркульських господарств – наявність великої кількості землі, худоби, реманенту, що нібито здобувалося куркулями шляхом експлуатації односельчан, однак це було можливим до 1917 року, тож розкуркулювали, починаючи з 1928 року, всіх невгодних владі: бідняків, середняків, міцних середняків, батраків, підкуркульників, куркульських агітаторів, шкідників, інвалідів, представників місцевої влади, колишніх бійців Червоної армії та червоних партизан, тих, хто свого часу боровся проти царизму, проти радянської влади в 1918-1922 роках, розкуркулювали також колгоспників, багатодітних і одиноких, старих,

молодих і дітей, малоземельних, безземельних тощо, які різнилися, і це природно, своїми статками. Однак великої майнової прірви між селянами краю не було – до 1923 року всі вони без винятку отримали від влади землю пропорційно кількості їдців і розпочали господарювати практично в однакових умовах, і тільки кількість і якість їхньої праці визначала рівень прибутків кожної окремо взятої сім'ї. **В тогочасних умовах влада могла проголосити куркулем будь - якого селянина;**

- в) селян (куркулів), яких влада приготувалася розкуркулити, поділили на **три категорії**, визначивши представникам кожної з категорій різні майбутні долі, але всі вони мали спільне – три категорії в обов'язковому порядку розкуркулювалися;
- г) **куркулів 1-ї категорії** або розстрілювали відразу, або кидали за колючий дріт концтаборів – на думку влади, це були найавторитетніші, найактивніші противники більшовицької політики «корінного перелому на селі», деякі з них, але не всі, свого часу проти цієї влади боролися, інші могли боротьбу продовжити чи очолити населення певного села, хутора на боротьбу, протест;
- д) **куркулі 2-ї категорії** підлягали розкуркуленню та виселенню за межі України – переважно до Архангельська, Вологди, Котласа, на північний Урал – разом з усією родиною. До цієї категорії зараховували всіх селян, які брали активну участь в зборах, виступали на них, заперечували в чомусь владі, сумнівалися в доцільності дій більшовиків, не виконували планів хлібозаготівлі, не хотіли «добровільно» записуватися до колгоспів, були в чомусь невгодні владі тощо, тож їх потрібно було обмежити суворими умовами проживання в умовах півночі: голодом, холодом, хворобами, тяжкою працею;
- е) **до куркулів 3-ї категорії** зараховували тих селян, які були пасивними учасниками всіх подій на селі на межі 20-30 років – не поспішали записуватися до колгоспів, співчували, а то й допомагали куркулям, переховували хліб від конфіскації, привселюдно не підтримували дії влади, але й не чинили активного опору, за що влада багатьох з них визначила потенційно небезпечними для себе, тож їх розкуркулювали та виселяли - за межі села до іншого району чи округу або за межі сільради,

але у своєму районі – на найменш придатні для цього земельні наділи, визначивши для них єдиний тип житла – землянки;

- є) **куркулі-експертники** – працюючі українські селяни, які здобули певних матеріальних статків наполегливою і титанічною роботою на землі впродовж 1923 – 1927 років, але з 1928 року були обкладені такими непосильними податками, що виконати їх, як би вони не працювали при цьому, вони ніяк не могли, тож їх «за невиконання податків» штрафували та розкуркулювали;
- ж) **колективізація** – відмова селян під жорстким тиском влади: агітацією, насильством, тортурами, залякуванням, шантажем від своєї землі, худоби, реманенту та передача цього всього т.зв. колективам (колективним господарствам);
- з) **хлібозаготівля** – насильницьке відбирання хліба у селян владою;
- і) **активісти** – невелика частина населення певного населеного пункту, яка була вірним і активним помічником влади у всіх її заходах, що та проводила в українському селі в 20-х – 30-х роках ХХ ст. Активісти «прославилися» під час хлібозаготівель, розкуркулення, колективізації, нищення культових споруд, численних репресій тощо. Одні з них щиро повірили більшовицьким гаслам, тож активно і безкомпромісно втілювали їх в життя, інші, цинічно прирікаючи на муки та смерть односельців, отримували за це як винагороду неабиякі засоби до існування – одяг, продукти харчування, житло, які створювалися не їхньою наполегливою працею на землі, а відвертими грабунками односельців. «Торбохвати» – так прозвали в народі активістів; «буксирники» - так нарекла їх більшовицька влада.

Отже, у 1928 році більшовицька влада, приступаючи до реалізації своїх далекосяжних планів щодо реорганізації всього господарства тогочасної країни, заходилася цілеспрямовано знищувати українських хліборобів. Для виокремлення найуспішніших та найсправніших з них на ниві вирощування хліба зокрема та ефективного ведення господарства в цілому, більшовики спочатку використали щодо них архаїчний термін «дідичі». Потім масового поширення

набув, з подачі Москви, термін «глитаї». А вже з зими 1930 року та впродовж усього існування людиноненависницької влади більшовики почали використовувати всуціль такий ярлик, як «куркуль», відмовившись від «глитаїв» та «дідичів». Варто зауважити, що більшовицька влада «корінний перелом на селі» здійснювала на всій території тогочасної держави.

Через недоступність, а то й відсутність багатьох архівних джерел автор не претендує на повноту викладу і буде вдячний всім читачам, що зможуть надати нову інформацію по темі.

*Ой, упали ж та впали
криваві роси
На тихенькі – тихі поля...
Мій народе!
Темний і босий!
Хай святиться твоє ім'я!*

Є.Плужник

ЧАСТИНА І. Розкуркулення на Кіровоградщині.

Наприкінці 20-х років ХХ століття в Україні було розпочато широкомасштабні процеси т.зв. «колективізації» та «розкуркулення», що відбувалися одночасно, та які означали, по суті, **руйнування кращих селянських господарств та фізичне винищення значної кількості українців – власників цих господарств: шляхом розстрілів, заслань, ув'язнень та створення їм таких умов існування, що призводили до великої смертності серед хліборобів.**

Ці страхітливі процеси – «колективізація» та «розкуркулення», супроводжувалися особливо жорстокими насильствами та знущаннями з боку більшовицької влади й охопили всі без винятку населені пункти сучасної Кіровоградщини – в першу чергу села та хутори, а також міста, зруйнувавши життя та долі десятків тисяч їх мешканців. Тільки впродовж 1929 - 1930 та наступних років за межі тогочасної України було примусово вивезено близько 285 тисяч розкуркулених сімей загальною чисельністю близько 1 млн. осіб [1]. Серед них – ті з наших земляків, які мешкали на родючих землях центру України, на великому просторі від Дніпра до Південного Бугу, що з 1939 року увійшли до складу новоствореної Кіровоградської області.

Розділ 1. Політика більшовицької влади в перші роки свого становлення щодо селянства нашого краю.

Наприкінці 20-х років явище «розкуркулення» було не новим в історії радянської держави. Вперше заклик нищити «куркулів» кинув у маси тогочасний голова РНК РСФРР В.Ленін, заявивши у серпні 1919 року: «Куркулі – скажений ворог Радянської влади... Нищівна війна проти куркулів! Смерть їм!» [2]. Прагнення Леніна до нищення «куркулів», а фактично - селянства, з особливим розмахом здійснювалося впродовж 1918 – 1921 років, коли існувала т.зв. «продрозкладка». Суть цієї політики добре спізнали українські селяни. «Продзагони», сформовані з робітників та іншого люмпенізованого елемента переважно центральних та північних губерній радянської Росії, з маргінальних представників місцевого населення, примусово відбирали у селян не тільки вирощений хліб, а й худобу, реманент, одяг, інші речі вжитку, часто позбавляючи при цьому життя їхніх власників.

Уродженець с.Бурти Новомиргородського району Федір Буртянський суть «продрозкладки» пояснює так: «Як мав три корови, то дай корову і бика, а як мав одну корову, то дай одне теля, як мав дві корови,

то дай корову, або корову й теля, а як мав тільки корову, а не мав телятко, то мав з сусідом купити бика й дати пополам. Оце була така «продразв'яорстка». Це, скажемо, на м'ясозаготівлю. Крім того, треба було здавати курячі яйця й молоко, й треба було зерно, пшеницю для харчування там війська, а зерно, таке як ячмінь і овес – для коней. Це все розкладалося і все забиралося, а за це нічого не платилося, ніякої платні не було. Все це під «продразв'яорстку» бралось, та нічого не оплачувалося» [3].

На фото: радянський агітаційний плакат. 20-і роки ХХ ст.

За три тижні весни 1919 року Єлисаветградський продзагін в такий спосіб «заготував», а фактично насильно конфіскував для «робітників Дон-

басу, Петрограда та Москви 331 тисячу пудів хліба» [4]. У 1921 році червоним загоном з хлібозаготівлі було розстріляно як заручників 6 жителів с. Федвар Знам'янського району (нині с. Підлісне Олександрівського району) за те, що селяни Федвара не здали вказаної кількості хліба [5]. Така практика розстрілів більшовиками українських селян була дуже поширеною в ті роки.

Тоді населення спромоглося вчинити рішучий опір діям радянської влади, зумівши створити великі за чисельністю бойові загони повстанців (на мові тогочасної партійно-державної риторики це були «бандитські», «куркульські», «контрреволюційні», «петлюрівські» та ін. загони, що ставили за мету повалити «радянську владу»). Найбільшими з тих, що діяли на території нинішньої Кіровоградщини та поза нею, були повстанські загони Григор'єва, Махна, Хмари, Завгороднього, Богдана, Гризла, Блакитного, Скляра (Чорного Ворона), Гулого-Гуленка, Штиля, Залізняка, Мелешка, Березняка, Наливайка, Іванова, Кваші та ін.

Про силу та розмах народної війни проти тогочасного комуністичного режиму, що базувався на помилкових утопічних засадах та який утверджувався насильством, наругою, терором над українським народом, свідчить той факт, що повсталі в травні 1919 року, тобто через дуже короткий проміжок часу від запровадження «політики воєнного комунізму» та її складової – «продрозкладки», ліквідували радянську владу на значній території Єлисаветградського та Олександрійського повітів, заодно звільнивши міста Єлисаветград, Олександрію, Знам'янку від більшовиків [6].

На фото: група повстанців-махновців на ст. Помічна. 1919 р. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Спротив комуністичним ідеям був настільки великим за розмахом, тривалим в часі (з 1918 по 1922 роки), що це примусило більшовицьку владу кардинально змінити свою політику, зокрема й щодо селянства, та повернути його на свій бік.

Період в житті України з 1922 по 1928 роки був відносно спокійним. Переживши голод 1921-1922 років, отримавши від влади землю у користування пропорційно на кожного «їдока» згідно із законом Всеукраїнському від 5 лютого 1920 року та скориставшись амністією за участь в повстанських загонах, які комуністична влада аж до 90-х років ХХ ст. вперто називала «бандитськими», селянство нашого краю приступило до праці переважно на перерозподіленій землі, яку помилково вважали «своєю», а деяка частина селянських сімей, не без підтримки органів більшовицької влади, створили сільськогосподарські комуни, які відразу продемонстрували свою економічну неефективність. Націоналізоване підприємство – завод сільськогосподарських машин колишніх власників Ельворті, що знаходився в м.Єлисаветграді, відновив випуск сівалок, молотарок, плугів, соломорізок, що розкуплялися селянами одноосібниками чи членами різних кооперативів та товариств (споживчих, кредитних, виробничих, збутових), створюваних за ініціативою самих хліборобів і кількість яких щорічно зростала: якщо у 1924 році в

На фото: «червона валка» хліба в рахунок продподатку замість прод-розкладки. 1922 р. Компаніївський район. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Зінов'євському окрузі (у 1924 назву міста Єлисаветград було змінено на Зінов'євськ) було організовано 214 сільськогосподарських кооперативів, то в наступному – 384, серед них комун, створюваних більшовицькою владою, було лише 5 відсотків. Кількість тракторів зростає з 70 (у 1924 році) до 200 у 1925 [7]. До речі, перший трактор на Зінов'євщині з'явився в 1924 році в Новоукраїнському районі в артіль «Нова праця» [8]. У березні 1926 року до Зінов'євська прибула ще одна партія з 30 тракторів, та очікувалося ще 100 тракторів, які вже знаходилися в Одесі [9]. Для допомоги селянам створювалися агроцентри. Організований 1924 року Устинівський агроцентр мав прокатний пункт, де було 2 парові молотарки, 5 сівалок, 6 жаток, 9 плугів, 7 борін. Агроцентр рекомендував селянам прогресивні на той час форми обробітку землі [10]. В с.Сонцеве Устинівського району було організовано три тракторних товариства [11].

В с.Кам'яна Криниця Ульяновського району було бурякове товариство, яке укладало з селянами договори на вирощування цукрового буряку і допомагало селянам насінням, добривами, організовувало незможним селянам вивіз буряку до заводу, авансувало грішми, за договором надавало їм на відгодівлю волів та бичків [12].

До середини 1923 року в селах нинішньої Кіровоградщини все ще тривала конфіскація та перерозподіл тих земель, що належали т.зв. «куркулям» – поміщицькі, монастирські та церковні землі були націоналізовані раніше. Під пильним контролем «комнезамів» - органів влади в українському селі, які формувалися більшовиками в 20-х роках ХХ ст. з найбідніших прошарків селянства – «сільського пролетаріату», часто ледарів і п'яниць, тяжкої долі бути зарахованим до «куркулів», «куркульських елементів» з усіма наслідками, що випливали з цього тавра, тоді, на початку 20-х років, не вдалося уникнути нікому [13]. **Тобто, з певністю можна стверджувати, що з 1923 року в селах нинішньої Кіровоградщини «куркулів», або тих, яких за первинним визначенням комуністичної влади можна було б назвати «заможній селянин – експлуататор, лихвар», вже не було – їх повністю вигубила радянська влада.** Так у с.Олексіївка Бобринецького району у 1924-1925 роках, з 520 господарств, що були в селі, 307 становили середняцькі, 125 бідняцькі, проте жодного – «куркульського» чи «батьрацького». 215 дворів не мали тяглової сили (коней та волів), по одному коню було у 104. Жителі села володіли 4122 десятинами землі, тобто на кожне селянське господарство

припадало, в середньому, майже по 8 десятин землі. 10 жовтня 1925 року жителі с.Олексіївка заснували машинно-тракторне товариство, члени якого на пайові внески за допомогою державного кредиту придбали у Бобринецькому ССТ трактор «Фордзон» [14].

На фото: селянин-одноосібник засіває своє поле. Україна, 1929 р.

Жителі с.Великі Трояни нинішнього Ульянівського району отримали по півтори десятини на їдця. Норма наділу на одного їдця в с.Піщаний Брід Добро-величківського району становила 1,7 десятини, одинака-господаря – 3,4 десятини землі [15].

У с.Вільшанка (нині смт Вільшанка) у 1926 році було 1365 господарств, які мали 22 молотарки, 7 кінних сівалок, 80 косарок, 48 віялок, 600 плугів, 298 дворів мали по одній голові робочої худоби, 242 – по дві, 44 – по три голови. Всі селянські господарства були віднесені до «бідняцько - середняцьких». В 1926 році хлібороби Вільшанки придбали перші трактори, створивши машинне товариство [16].

Згідно з дослідженням М.О.Білоуса, в с.Кам'яна Криниця Ульянівського району в середині 20-х років ХХ ст. проживало понад 4800 жителів, які обробляли 3500 га землі та утримували близько двох тисяч чолів великої рогатої худоби, близько півтори тисячі коней і лоша́т, до трьох тисяч овець (у селі було шість отар овець) та більше двох тисяч свиней. Одночасно на оранку виходило по 500 кінних упряжок. Сільські жителі гуртом придбали ще й трактора. (У роки голодомору в с.Кам'яна Криниця від голодної смерті помруть 1034 жителі) [17]. За користування землею селяни платили податок грішми, грабіжницького натурального податку до 1928 року не було.

Таке відносно вільне господарювання сприймалося як значне послаблення тиску держави на селянина, від чого жителі села мали певні засоби до існування - в першу чергу різноманітну їжу, одяг для роботи та на свята, а також для різних пір року, паливо для оселі, свійську худобу

бу та сільськогосподарський реманент, тож нова політика (НЕП) ними значно підтримувалася, а термін «куркуль» зовсім зник зі статзвітності, шпальт тогочасної преси, постанов різноманітних пленумів та конференцій більшовицької партії, бо «зник» із сіл та хуторів власне і сам куркуль.

Проте влада від більшовицького міфу про «куркуля» не відмовилася, лише припинила на деякий час його використовувати. Бо вже в іншому визначені та з іншим лиховісним наповненням термін «куркуль» з'явився наприкінці 20-х років ХХ століття. Саме у січні 1928 року більшовицький (сталінський) режим знову запровадив насильницькі методи щодо українського селянства – відновилися примусові хлібозаготівлі, коли вилучалися майже всі продукти харчування, що їх влада цинічно називала «надлишками», запроваджувалися обов'язкові позики і фонди «самообкладання». Цим розпочався відлік ще однієї трагедії українських селян – відомої як «колективізація» та «розкуркулення», які здійснювалися, починаючи з 1928 року, надзвичайно жорстокими мето-

дами, а з 1930 року стовідсотково охопили всі сільські населені пункти України, в тому числі і всі села нинішньої Кіровоградської області та багатьох мешканців міст. **Відносно мирна атмосфера на селі закінчилася**, справедливо зауважив дослідник голодомору Р.Конквест [18]. Україна, під «дбайливою» опікою Кремля, прямувала до голодомору.

На фото: Босенко Катерина Василівна – трактористка радгоспу. Ульяновський район. 30-і роки ХХ ст. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Незаперечно однак і те, що теоретиком та практиком винищення значної кількості українського селянства в 1918 – 1922 роках, таврованого як «куркульство» не тільки за кількістю землі та худоби, а й за своїм ставленням до московської влади, були Ленін, очолювана ним більшовицька партія та сформована комуністами в Україні т.зв. «радянська влада», яка руками органів ВУНК, різноманітних ревтрибуналів, народ-

них судів, робітничо-селянської міліції, робітничо-селянської армії та голодом 1921-1922 років знищила вже в той час мільйони українців.

Розділ 2. Репресії проти дідичів.

Впродовж 1928 року, відразу після згортання НЕПу та запровадження, фактично, продрозкладки, Зінов'євський окружний адміністративний відділ двічі надсилав вимоги до райадмінвідділів про складання списків «дідичів та великих землевласників» та вимагав їх «негайного виселення». Такі розпорядження в райони надійшли наприкінці травня та на початку грудня 1928 року [19]. Відповідь з районів не забарилася - начальник Зінов'євського райадмінвідділу Ткачов надіслав до окрадмінвідділу список «дідичів та бувших землевласників» в кількості 62 чол., які проживали на території Зінов'євського району. Зокрема, в Аннінській сільській раді їх проживало троє, в Германівській – 12, Карлівській – 8 чол. На кожного «дідича» давалася коротка характеристика, де вказувалися соціальний стан до 1917 року, ставлення до радянської влади, як правило, негативне, наявне майно та кількість землі, як до революції, так і на 1928 рік, що, по суті, було своєрідним вироком. До списку «дідичів» був вписаний Чабаник Дмитро Макарович з Кгаївки, який володів та орендував 500 дес. землі, Щербина Сава Васильович з Обознівки, який обробляв 7 дес. землі та ін. [20]. Всі вони, схоже, були позбавлені майна, землі та вислані за межі округу, а то й України, а деякі розстріляні - з них і розпочався той відлік трагедії на території нинішньої Кіровоградщини, який увійде в історію під терміном «розкуркулення».

У 1928 році було відібрано землю та майно у жителя с.Мар'ївка Куцеволівського (нині Онуфріївського) району Радочина Пилипа Костянтиновича (в 1930 році його ще й заарештували, бо «як куркуль проводив антирадянську агітацію проти колективізації», та заслали у північний край на три роки) [21]. У 1928 році була пограбована владою Бойко Домна Аврамівна з с.Цвітне Олександрівського району та, як «соціально небезпечний елемент», того ж року вислана з України, пробувши на засланнях 6 років. Вдруге Бойко Д.А. була заарештована у 1937 році та отримала вже за інший «злочин» покарання у 8 років заслання до північних таборів [22]. У 1928 році був засланий на три роки на «Далекосхідні Соловки» Носенко Григорій з с. Глиняне Добровеличківського району [23].

Тобто, з певністю можна говорити, що небезпечна тенденція по знищенню селянських господарств розпочалася 1928 року. Саме цього року більшовицька влада випробовувала не тільки реакцію односельчан на ці події, а й відточувала методи розкуркулювання. Хоча з впевненістю можна казати, що терміни «куркуль» та «розкуркулювання» у 1928 році масово ще не вживалися. І тільки 18 грудня 1928 року до всіх районів Зінов'євського округу надійшла вимога від окружної прокуратури за підписом «т.в.о. окрпрокурора Прокопенка» з вимогою «надіслати всі матеріали, що характеризують ... закабалення батрацтва **куркулями**» [24]. Немає сумніву в тому, що ця вимога була виконана.

На фото: родина українських хліборобів. 20-і роки ХХ ст. Олександрівщина. З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Як влада вчинила щодо «куркулів, які закабалили батрацтво», невідомо. 28 грудня 1928 року Кременчуцька окружна газета «Радянський селянин» – на той час до складу Кременчуцького округу входили Онуфріївський, Новогеоргіївський та Олександрійський райони нинішньої

Кіровоградщини, вийшла з передовицею «Наступати **на куркуля**» та роз'яснила, що це означало на той момент: під час перевиборів сільських рад не допустити куркуля до них. Газета розкритикувала «бідноту й наймитів сіл Куцеволівка та Павлиш, які не готуються до наступу на куркуля»: «Куцеволівському комнезаму до перевиборів треба готуватись заздалегідь, щоб біднота на перевиборах організовано наступала на куркуля!» 11 січня 1929 року до всіх голів райвиконкомів надійшов таємний лист від голови Зінов'євського окрвиконкому Козіса з вимогою вжити «найрішучіших заходів щодо притягнення до суворої відповідальності **куркулів**» [25]. У чому полягала ота «сувора відповідальність куркулів», можна лише здогадуватися.

27 вересня 1929 року на засіданні президії Шевченківського ОВК, слухаючи інформацію «Про хід хлібозаготівлі в окрузі станом на 25.09. 1929 року», члени президії окрвиконкому ухвалили: «Констатуючи, що опір куркулів зростає, тому райвиконкомам мобілізувати всі сили на організацію села, бідняцько-середняцької суспільності, членів профспілок, радянського активу для рішучої відсічі та наступу **на куркуля**. До куркулів, що проводять опір в хлібозаготівлі та не виконують зобов'язань, покладених на них комісіями сприяння хлібозаготівлі, застосовувати постанову ВУЦВК від 3-го липня 1929 року» [26]. Ця ухвала Шевченківського ОВК була серйозною засторогою для «куркулів» Олександрівського та Златопільського районів, які «проводили опір хлібозаготівлі». Вже через місяць розпочнуться розпродажі їхнього майна, багатьох «куркулів» буде віддано до суду.

На фото: фрагмент газети «Червоний Шлях». 1929. – 17. – 10. 3 фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Вороже ставлення влади до себе селяни відразу відчули. Тож першою захисною реакцією декого з них була спроба позбавитися землі, кількість якої була визначальною при складанні списків «дідичів», як і використання для її обробки найманої робочої сили, яку влада називала, вживаючи дореволюційний термін, «батраками». Про те, що «батраки» зовсім зійшли з арені суспільного

життя в середині 20-х років, оскільки теж отримали землю пропорційно до кількості їдків, влада, схоже, зовсім «забула». В 1928 році на території нинішньої Кіровоградської області розпочалися масові процеси добровільного відчуження селянських земельних наділів шляхом їх дарування, продажів або й відмов від усіх прав на землю. Однак було вже пізно. За рухом землі пильно стежило Зінов'євське окружне земельне управління, яке перешкоджало будь-яким цим спробам. Зокрема, 22 листопада 1928 року окружне земельне управління завадило Мальчевській Ользі Степанівні подарувати своєму зятю Сліпченку 3 дес. землі, вбачаючи в цьому «приховану спробу позбавитися землі» [27]. Висновок окрземуправління обернувся трагедією для сім'ї Мальчевських – вони були внесені до списку «дідичів» та вислані за межі України.

У лісостепових районах нинішньої Кіровоградщини, зокрема в Олександрівському та Златопільському, складання списків «дідичів» були проведені в першій половині 1929 року, а до середини року «дідичі» були виселені за межі округу. Листом № 478 від 8.06. 1929 року, що надійшов до районів Шевченківського округу за підписом т.в.о. секретаря ОВК Братка, голови райвиконкомів зобов'язувалися «з одержанням цього... терміново виконати вимогу окружного земельного відділу щодо надсилки відомостей про наявність на терені в/районів дідичів. За розпорядженням секретаріату ВУЦВКу робота щодо висилки дідичів повинна бути закінчена в самий найближчий час» [28]. 19 червня 1929 року до голови «Шевченківської окружної комісії в справах виселення за межі округу колишніх дідичів» надійшов лист від т.в.о. секретаря окрвиконкому Братка про виявлення в с.Стримівка Олександрівського району «бувшого дідича, який проживає під чужим прізвиськом – Овчаренко Овсій», а в с.Янівка (нині Іванівка) цього ж району - «бувшої дідички Нікітіної, що вийшла заміж за селянина». «Як Овчаренко, так і Нікітіна, - вказувалося у листі, - ведуть антирадянську роботу, а тому потребують проведення належної роботи щодо їх виявлення та виселення за межі округу» [29].

Отже, розпочавши виселення «дідичів» в 1928 році в степових районах краю, влада вже цього року та особливо в 1929 році розпочала масово «розкуркулювати» господарства селян – що було формою покарання за невиконання податків, а з січня 1930 року більшовики перейшли до повної «ліквідації куркульства як кляси» - нібито через те, що ті перешкоджали колективізації. Насправді, це була неприхована форма знищення хліборобів.

«Дідичі» були першими з численної когорти українських хліборобів, які зійшли на свою Голгофу наприкінці 20-х років ХХ ст. тільки за те, що вміли і хотіли вирощувати хліб, працювати на землі.

Розділ 3. «Розпроданці». Описи селянського майна.

Більшовицьку владу у ставленні до українських селян у 20-х роках можна з великою впевненістю охарактеризувати як мачуху, яка голубила власних дітей, але була жорстокою щодо нерідних. Увесь набір цієї «нелюбові» відчували на собі і тисячі селян нинішньої Кіровоградщини ще за кілька років до масової ліквідації куркулів. У 1927 році в селян, за невиконання ними непосильних податків, влада розпочала вилучати майно на «покриття боргу перед державою», керуючись при цьому Положенням про стягнення податків від 2.10. 1925 року. Проте 1925 та наступного року влада під час стягнення боргів не вдавалася до надзвичайно жорстоких методів. Але з початку 1927 року сталінський режим з селянами вже не церемонився. До боржників були віднесені ті українські селяни, яких місцева влада обкладала непомірними податками. Цих податків було дуже багато: тверді хлібоздачі, продподатки (картопля, молоко, м'ясо), самообкладання, «3-я позика індустріалізації», «сільпозика» («4-а селянська позика»), збір коштів на будівництво повітряного флоту, зокрема літаків «Делегатка України» (у 1928 році), «Розрив», «СТВ», «Комунарка України», «Червоний міліціонер України» (у 1930 році), «Чекіст Знам'янки», «Культурна революція» (у 1931 році), збір коштів на будівництво танків («Фізкультурник України» у 1930 році), на створення МТС, пайові внески на ССТ, внески на створення колгоспів, обов'язковий збір коштів на культурно-просвітницьку роботу тощо), виконати які багато селян не могли за будь-яких зусиль, тож проголошувалися «розпроданцями» і їхнє господарство відразу розпродувалося, а сам хлібороб з усією сім'єю ставав жебраком у власній хаті, або заарештовувався та потрапляв до концтаборів, або, позбавлений абсолютно всього майна, виселявся за межі України, залишаючи напризволяще свою сім'ю.

На початок листопада місяця 1927 року сума боргу перед державою у Холодняка П. з с. Лозоватка Вишняківської сільської ради Зінов'євського району становила 6 крб. 88 коп., у жителів с.Вишняківка

Попова П. боргу було 36 крб. 88 коп., Крамаренка В. – 72 крб. 88 коп., Лисиченка Д. – майже 37 крб. На покриття цих боргів у селян було описано, вилучено та продано майна: на 50 крб. – у Холодняка П., на 100 крб. – у Попова П., на 80 крб. – у Крамаренка В. А сума вилученого майна у Лисиченка Д. вдвічі перекривала його борг і становила 85 крб. [30]. З державою селяни «розраховувалися» так: у Крамаренка Василя та Платона Попова податковий відділ Зінов'євського окрвиконкому описав належне їм майно за невиконання податків та конфіскував по одному коневі у кожного та відправив до райвиконкому на продаж [31]. Для покриття боргу в сумі 6 крб. 88 коп. в Холодняка Петра голова Вишняківської сільської ради Паращенко Г.Ю. в присутності виконавця намагався вилучити бичка, але «описаного бика не виявлено», тож комісія описала та продала домашні речі [32]. 2 березня 1927 року в жителя с.Єлизаветполе Вишняківської сільської ради Зінов'євського району Лисиченка Данила на покриття боргу було вилучено корову [33]. 20 березня 1927 року голова Тарасівської сільської ради Зінов'євського району Дростяк «прибув до мешкаючого в с.Мазурівка Марущака Марка Зах. і виявив, що вказаний громадянин ухиляється від виплати недоплат, а саме: штрафу за недоподачу декларації в сумі 10 крб. та місцевий надлишок 19 крб. 27 коп.». Заповзятливий голова сільської ради відразу склав акта та описав майно: швейну машинку на суму 20 крб. та телицю віком 1 рік на суму 15 крб. [34]. В інших селах Зінов'євського району та в інших «злісних неплатників» були вилучені: парокінна бречка, сало свине 4 пуд. 6 ф., шкапа вартістю 15 крб. тощо. Влада при цьому вилученні виявляла ще й «гуманність» – до опису та вилучення не вписували курей, хати, клуні та продукти харчування, перш за все зернові запаси.

З часом апетит влади все посилювався, а відверті грабунки селян набирали більшого розмаху. В 1929 році на території Вишняківської сільської ради Зінов'євського району кількість боржників перед державою набагато зросла, як зросла і сума штрафів. Зокрема, у восьми господарів цієї сільської ради штрафи становили по 1456 крб. Саме ці суми заборгували Великий Нестір, Великий Андрій, Іваненко Гнат, Шевченко Іван та ін. Для покриття боргів влада вдалася до вилучення майна. Тож у цих селян-боржників було вилучено загалом 12 коней, 4 корови, 91 сім'ю бджіл, 5 возів, а також свині, сільськогосподарський реманент. Оскільки всього цього майна не вистачило на виплату штрафу, то влада вилучила в кожного з них ще й «різне барахло» [35]. Багатодітні селянські сім'ї

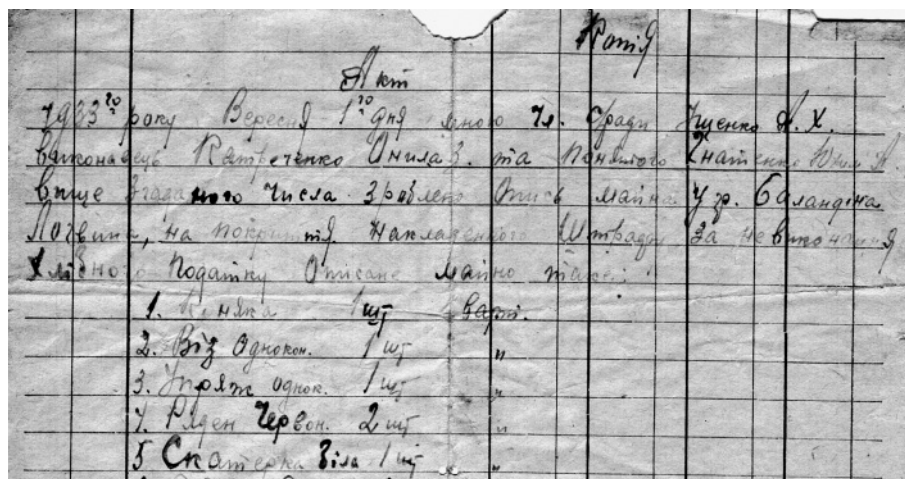
були пограбовані вщент, залишившись, проте, жити в своїх селах у своїх житлах. У жителя Нововолодимирівської сільської ради Зінов'євського району Павловського Григорія Євдокимовича, сім'я якого налічувала 8 душ, сума штрафу на 1929 рік становила 1134 крб. Тож майно: 2 воли, 1 корова, 1 бичок, 1 теличка, 2 кабани, 1 плуг, 1 жатка, 1 сіялка, 1 віялка та різні хатні речі були «вилучені за штраф та продані з прилюдних торгів» [36]. У Мельниченка Івана, жителя с.Нововолодимирівка, сім'я якого налічувала 8 душ, були описані за несплату боргу двоє коней та хатні речі [37]. У Данильченка Семена Тарасовича з Кгаївської сільської ради було описано 2 коней, 1 віз, сіялка, одяг. У Катеринюк Оксани на покриття боргу влада описала та вилучила «амбар, лоша, одяг» [38].

У 1929 році під час усіх цих описів та конфіскацій влада залишала боржникам житло, однак, на відміну від попередніх років, розпочала масово вилучати у них зернові запаси. Так абсолютно пограбованою виявилася сім'я жителя Федорівської сільської ради Зінов'євського району Холодія Василя, у якого за борги було вилучено 3 коня, 1 віз, 1 лошиця, 1 лоша, 2 корови, 1 теля, хліб та різні хатні речі. Сім'ї з шести душ залишили тільки хату [39]. В с.Тарасівка Зінов'євського району в громадян Стародубцева М., Кутиника П., Рябухи Р. та ін. влада вилучила не тільки корови, коні, одяг, а й хліб [40].

На фото: перша «червона валка» хліба, відправлена 30 вересня 1929 року колгоспом ім. Петровського Кушівської сільради. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Наприкінці 1929 року вже масовими стали такі явища, як вилучення в селян житла на покриття штрафів та арешти боржників. 18 листопада 1929 року Бережинська сільська рада Зінов'євського району склала «Відомість про розпродаж господарства Запнівівренка Івана Гавриловича». Продаж був спричинений за несплату селянином в повному обсязі штрафу в сумі 1300 крб., господар зумів сплатити тільки 320 крб. Тож на покриття боргу в сумі 980 крб. сільська рада продала хату, жатку, коня, 92 пуди ячменю, 2 ½ сажні сіна, 7 саж. соломи, 3 саж. полови. Напевне, що коштів, виручених від продажу цього майна, вистачило, щоб заплатити штраф, оскільки Запнівівренку сільська влада залишила «косу, плуга, 3 саж. соломи, 1 саж. полови, 1 саж. цегли та сарай», в якому сім'я з 8 душ, мабуть, і пережила зиму [41].

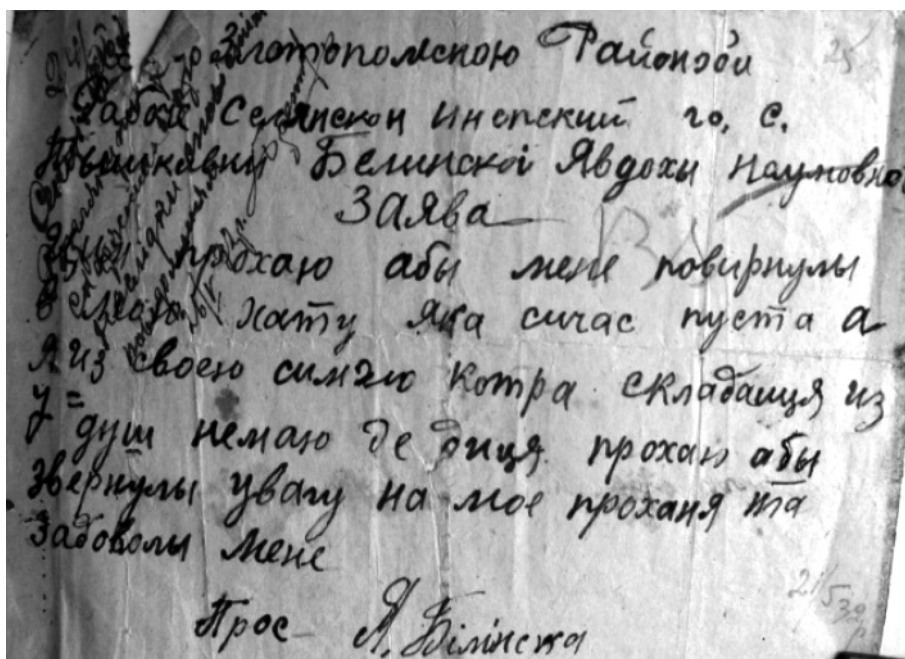

На фото: акт від 1 вересня 1933 року про вилучення майна в одноосібника Баландина Логвина (Олександрівщина) на покриття штрафу за невиконання хлібного податку («описано майно таке: коняка 1 шт., віз одноконний 1 шт., упряж однок. 1 шт., ряден червоних 2 шт., скатерть біла 1 шт., свита стара 1 шт., рукавиці старі 1 шт., шапка стара 1 шт., штани старі 1 шт.»). З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Третього квітня 1930 року було проведено «прилюдний продаж майна» Новахацького Костянтина Пилиповича з с.Нова Олексіївка (нині в межах міста Кіровограда). На продаж було «виставлено»: «хата з 3-х кімнат та 1-ї кухні, однієї печі та лежанки на земляній підлозі, 6 вікон,

наружні ставні, 5 дверей, під гонтовим дахом 1 сарай, погріб під землею вихідний та 15 вишневих дерев». Все майно було оцінено в 200 крб., а сума боргу становила 175 крб. 85 коп. [42]. В 1930 році до розпродажу в Зінов'євському окрузі було визначено **1144** господарства хліборобів за несплату майже **1 млн. крб. штрафів**: [43].

Район	Кількість продажів майна	Кількість продажів майна	На яку суму накладено штраф (крб.)	Одержана сума від продажу майна (крб.)
Знам'янський	44	32	27342	11558
Новгородківський	33	17	20120	5133
Зінов'євський	111	88	217217	36661
Єлизаветградківський	23	21	46656	13767
Всього по 15 районах	1144	666	939334	268835

На фото: заява жительки с.Тішківка Златопільського району Бєлінської Я.Н. до Златопільської робітничо-селянської інспекції про повернення її сім'ї з семи душ раніше відібраної хати. 1932. – 24. – 05. З фондів Державно-го архіву Черкаської області.

Дії влади при цьому були «абсолютно законними», бо сільські ради керувалися постановою ВУЦВК та РНК УСРР «Про поширення прав місцевих рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів», що вийшла 3 липня 1929 року. Згідно з нею вводилися обов'язкові планові завдання з хлібоздачі з розкладкою на село, а також плани «самообкладання» та «зустрічні плани». При неможливості виконання запропонованого податку сільрадам дозволялося штрафувати господарство у межах п'ятикратної вартості хліба, який підлягав здаванню. Якщо штрафи не сплачувалися, то майно боржників розпродавалося, а господарів арештовували та виселяли далеко за межі України.

Така практика стягнення боргів тривала досить довго: весною 1933 року у жителя с. Єлизаветградка Руденка Гаврила було «вивласнено майно, якого не вистачило на покриття штрафу, а тому хата підлягає продажу. На підставі цього його не допущено до хати» [44].

Отже, розпродажі селянського майна тривали впродовж кількох років. Напевне, що вони припинилися тільки з 1934 року.

Розділ 4. «Вперед, під проводом більшовицької партії, до знищення куркуля як кляси».

Руйнування селянського життя в Україні, яке набуло в середині 20-х років певної стабільності, розпочалося з накладання на хліборобів непосильних натуральних податків та продовжилося в наступні роки – з утворення «колективних господарств» та «розкуркулення». Ці процеси, які очолювали ВКП(б) та КП(б)У, не оминули і територію сучасної Кіровоградщини.

На фото: радянський політичний плакат «Знищимо куркуля як клас». 1930 р.

Утверждено Президиумом ЦК
Союза ССР 4-го февраля 1930 г.
пр.к 27.-

С о в. С е к р е т н о . -

СВЯТНА ІНСТРУКЦІЯ.-

ІНСТРУКЦІЯ № 101 СОВНАРКОМ СОЮЗНЫХ И АВТОНОМНЫХ РЕСПУБЛИК, КРАЕВЫМ И
ОБЛАСТНЫМ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫМ КОМИТЕТАМ.

- К о п и я: 1.- ОПИУ НКЗему СССР НКЗемин СССР
НКТоргу СССР /лично наркомам
- 2.- Всем остальным наркомам и
членам ЦО, т. Догадову и т.
Анцеловичу-для введения и ру-
ководства с обязательным сроч-
ным возвратом.

В дополнение и разъяснение к Постановлению Центрального
Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров Союза
ССР о мероприятиях по укреплению социалистического переустрой-
ства сельского хозяйства в районах сплошной коллективизации
и по борьбе с кулачеством, опубликованному в "Известиях" 2-го
февраля с.г.о.д.а, предлагается в районах сплошной коллективиза-
ции провести немедленно, а в остальных районах-по мере дей-
ствительного массового развертывания коллективизации, нижесле-
дующие мероприятия:

І. ВИСЕЛЕНІЕ І РАССЕЛЕНІЕ КУЛАКОВ.

І.-В целях решительного подрыва влияния кулачества на
отдельные прослойки бедняцко-средняцкого крестьянства и бе-
зусловного подавления всяких попыток контр-революционного
противодействия со стороны кулаков проводимым советской вла-
стью и колхозами мероприятиям:

а/-Выселить кулацкии актив наиболее богатых кулаков и полу-
помещиков в отдаленные местности Союза ССР и в пределах дан-
ного края-в отдаленные его районы.

б/-Расселить остальных кулаков в пределах района, в кото-
ром они проживают на новых, отводимых им за пределами колхоз-
ных хозяйств участках.

На фото: таємна інструкція Президії ЦВК СРСР про виселення і розселення куркулів. 1930р. - 4. - 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

«Борючись» за перетворення більшовицького кооперативного плану, Зінов'євська окружна партійна організація, починаючи з 1929 року, розгорнула шалену роботу по створенню колективних господарств у всіх без винятку селах округи (до складу Зінов'євського округу в той

час входили Знам'янський, Новопраський, Цибулівський, Новгородківський, Верблюзький та ін. райони). Якщо станом на 1 листопада 1929 року в окрузі було колективізовано 17,6 % селянських господарств і 17% посівних площ, то на 20 грудня цього року було усупільнено вже 37% посівної площі округу [45]. Примусові темпи колективізації особливо зросли взимку 1930 року. Ось коротка хронологія тих подій: 5 січня 1930 року Зінов'євський окружний комітет КП(б)У поставив «бойове завдання» всім партійним організаціям «колективізувати 80 відсотків посівплощі округи під весняну сівбу», «восени цього року провести суцільну колективізацію» та «зробити Зінов'євщину зразковою й в справі суцільної колективізації». Напевне, що ця цифра у 80 відсотків колективізації була несподіванкою і для самого округу, адже раніше доведений план по усупільненню повинен був становити лише «до 60% посівплощі до весни 1930 року». Ще однією несподіванкою було й те, що Зінов'євщина була «віднесена до числа тих п'яти степових округів України, де планувалося проведення суцільної колективізації» [46].

На фото: фрагмент виступу секретаря Зінов'євського ОПК Снегова перед «двадцятьма тисячниками», які відправлялися на села округу для проведення колективізації та розкуркулення. Газ. «Червоний Шлях». 1930. – 27. – 01.

14 січня 1930 року партійні організації отримали «чергове завдання»: в окружній газеті «Зінов'ївський Пролетар» була надрукована стаття «Ліквідація глитаїні, як кляси – чергове завдання дня», яка дала чіткі роз'яснення поведінки членів партії, місцевої влади щодо «глитаїні», зокрема, й такі: «Суцільна колективізація, – зазначалося в статті, – не може успішно розвиватися без наступу на глитаю у формі розкуркулення. Розкуркулення в районах суцільної колективізації є сьогодні складова частина утворення й розвитку колгоспів. Питання ліквідації глитаю, як кляси, з царини теоретичних

настанов переноситься тепер у площину практичної роботи партії на даному етапі. Глитай добровільно ліквідовуватися не хоче. Він чинить шалений опір. Розкуркулення в районах суцільної колективізації обертається тепер на головну форму реального практичного наступу на капіталістичні елементи села, на основний засіб перебороти опір глитая.

22 січня 1930 року газета знову довела «завдання», на цей раз вже радам «у зв'язку з розгортанням колективізації на селі» [47]. 25 січня 1930 року проти «глитайв» було зроблено ще один пропагандистський постріл: в окружній газеті з'явилася велика стаття «Від політики обмеження експлуатаційних тенденцій глитайства – до політики ліквідації глитайства як класи». В якій, зокрема, вказувалося, що «... наша партія створює перехід до нової політики – політики ліквідації глитайства як класи. Куркульство всіма засобами, що є в його розпорядженні, чинитиме найжорстокіший опір тим заходам партії, що скеровуються на суцільну колективізацію. З сокирою в руках, як це було під час хлібозаготовок, шкідництвом, терором... він намагатиметься схоронити свою матеріальну перевагу і вплив на селі. Тому ліквідація глитайства як класи є для нас практичним завданням сьогоднішнього дня» [42].

Тарі всіх ярів, єдині всі!

ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ

Хай живе союз робітників та селян!

СЕЛЯНСЬКА ГАЗЕТА «ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ» ВИХОДИТЬ ПОНЕДІЛОК, 27 СІЧНЯ № 11 (1567) Рік видання 7-й

ЦІНА ОКРЕМОГО МЯ ДІЯ СЕЛЯН—3 к., ДІЯ УСТАНОВ—5 к., 1000 МАШИНО-ВІДНІСНИХ СТАНЦІЙ.

Управ. Українтергосту ухв. відзначити господарстві по своїй Уд. додроти, щоб обидва виміряні теску машинно-віднісн. створювати тгаву ому і розміном на час осені і січня. Унит. Керувантуть колоніями кожній вилоні бідні і кооперативні с.-г. виробічки 300 копий.

Кожне підприємств завданням надароти, об'єднані в колектив, об'єднані в колектив.

ЛІКВІДАЦІЮ КУРКУЛЬНИЙ, ЯК КЛАСИ--НА ПОРЯДОК ДЕННИЙ.

„Тепер ми маємо достатню матеріальну базу для того, щоб ударити по глитайству, зламати його опір, ліквідувати його як класу і замінити його виробництво виробництвом колгоспів та радгоспів“.

СТА ЛІН.

ІД НОВИМИ КЛАСОВИМИ БОЯМИ

Він тепер розвинув колгосп найбільшим зором колгоспів, ступила колгоспів, найбільшим трудистів і сілних районів, округів і районів колгоспів і куркульствам в колгоспи міліційно середняків. Колгоспівники вимагають створити таку ж економіку, як у колгоспах, і сілних районів, округів і районів колгоспів і куркульствам в колгоспи міліційно середняків. Колгоспівники вимагають створити таку ж економіку, як у колгоспах, і сілних районів, округів і районів колгоспів і куркульствам в колгоспи міліційно середняків. Колгоспівники вимагають створити таку ж економіку, як у колгоспах, і сілних районів, округів і районів колгоспів і куркульствам в колгоспи міліційно середняків.

ЗНИЩИТИ КЛАСОВИХ ВОРОГІВ--ШКІДНИКІВ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА.

(З промов секретаря ОПІ т. Стєпана на зібранні робітників, що відміняють на селі.)

Те вименше пізнаємо, щопро тому, не в йому допомогли спосібам саботажу тому, маємо у своїй власній окупі, утворити добрі, розпоряджені, щоб обидва виміряні теску машинно-віднісн. створювати тгаву ому і розміном на час осені і січня. Унит. Керувантуть колоніями кожній вилоні бідні і кооперативні с.-г. виробічки 300 копий.

Кожне підприємств завданням надароти, об'єднані в колектив, об'єднані в колектив.

На фото: фрагмент газети «Червоний Шлях». 1930. - 27. - 01.

28. 01. 1930 року в газеті «Зінов'ївський Пролетар» було надруковано «Звернення Зінов'ївського Окружного Комітету КП(б), Зінов'ївського Окружного Виконавчого Комітету» до всіх членів партії, робітників, наймитів, бідноти та середняків, у якому закликалося «до знищення куркуля як кляси, за здійснення планів суцільної колективізації...». Це звернення, як і промова Сталіна на 1-й всесоюзній конференції аграрників-марксистів та стаття Косіора «У похід на куркуля!», надруковані в окружних газетах, були не останніми потужними пропагандистськими заходами комуністів Зінов'євщини, що закладали своєрідний ідеологічний фундамент під злочинною політикою більшовицької партії на знищення тієї категорії селян нашого краю, які абсолютно безпідставно були віднесені до «глітайв – куркулів». Ці та інші статті в окружних газетах формували певні настрої в населення, зокрема, серед членів партії, щодо необхідності знищення «куркулів» та вказували на обов'язковість виконання усіма більшовиками цієї людиноненависької політики.

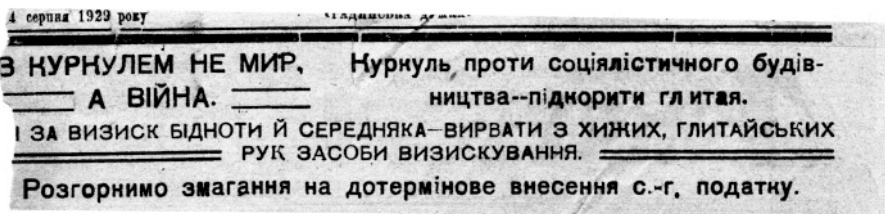
На фото: фрагмент газети «Зінов'ївський Пролетар» з підбіркою матеріалів щодо ліквідації куркулів Зінов'євщини. 1930. – 25. – 02.

Проте не забуваймо, що селяни нинішньої Кіровоградщини, отримавши землю від більшовицької влади в користування пропорційно до кількості членів сімей, розпочали господарювання на ній практично в однакових умовах, адже до цього всі були пограбовані продзагонами, червоною та білою арміями. Значна частина дорослого населен-

ня, а також дітей, загинули від репресій, в бойових діях, від численних хвороб та голоду 1921-1922 років. Працюючи на себе в умовах НЕПу, багато селянських сімей досягли певного достатку, щоб задовольнити свої елементарні потреби в одязі та їжі, але не більше, і за тогочасним визначенням радянських органів влади розподілилися на середняцькі та бідняцькі господарства, тож про куркульські мови не було впродовж 1923 – 1928 років. Однак «куркулі» чомусь масово «з'явилися» якраз в той період, коли більшовицька влада надумала ліквідувати НЕП та здійснити колективізацію.

Розділ 5. «Організованим порядком, за твердої більшовицької рішучості, без ніякого жалю до ворога!».

Увесь 1929 рік влада тільки те й робила, що руйнувала вже усталені форми господарювання в селах, що розкинулися на родючих чорноземах між Дніпром та Південним Бугом. Так у січні 1929 року вийшла постанова, що повністю знищила різноманітні сільськогосподарські кооперативи. У лютому селянські господарства було обкладено неймовірно великими індивідуальними податками. У червні 1929 року держава ввела обов'язкові планові завдання щодо хлібоздачі, т.зв. самообкладання. В липні (3.07. 1929 р.) місцеві ради отримали право конфіскувати за несплату податків все майно селян та засилати їх у віддалені райони СРСР. 13 серпня 1929 року вийшла зловісна Постанова РНК УСРР «Про ознаки, які визначали селянське господарство як куркульське» (варто відразу зауважити, що всі наступні дії влади по визначенню куркульських господарств та по їх розкуркуленню були продиктовані перш за все політичними, а не економічними мотивами).

На фото: фрагмент газети «Радянська Думка», що поширювалася в селах Шевченківського округу. 1929. – 14. – 08. З фондів Кам'янського історичного музею Черкаської області.

Отже, ознаки куркульських господарств, згідно постанови Ради Народних Комісарів УСРР, були такими:

«1. Встановлюючи ознаки куркульських господарств, що на них шириться Кодекс законів про працю УСРР зі змінами та додатками, що їх передбачено постановою ЦВК і РНК СРСР з 20 лютого 1929 р. “Про порядок прикладання Кодексу законів про працю в куркульських господарствах” (36. зак. СРСР 1929 р. № 16, арт. 117), визнати, що до куркульських господарств відносяться всі селянські господарства при наявності в господарстві одної з нижчеперелічених ознак:

- а) якщо в господарстві систематично вживається наймана праця для сільськогосподарських робіт, або в кустарних промислах та підприємствах в такому розмірі, що тягне за собою позбавлення виборчих прав за арт. 4-м постанови ВУЦВК і РНК УСРР з 3 жовтня 1928 р. «Про вибори до Рад» (36. Уз. УСРР за 1928 р. № 27, арт. 238);
- б) якщо в господарстві є млин, олійниця, круподерня, просорушка, вовночухральня, шаповальня, терковий заклад, сушарня, шкіряний завод, цегельня або інше промислове підприємство – під умовою вживання в перелічених підприємствах живої тягової сили та механічних двигунів, а так само, якщо в господарстві є вітряк, або водяний млин з двома й більше поставами;
- в) коли господарство систематично здає в найм сільськогосподарські машини з механічними двигунами;
- г) коли господарство здає в найм постійно або на сезон окремі устатковані помешкання під житло або підприємство;
- д) коли члени господарства займаються торгівлею, лихварством, комерційним посередництвом або мають інші нетрудові прибутки (в тому числі служники релігійних культів), а також коли будь-хто з членів господарства вибирає реєстраційне посвідчення на ведення промислового підприємства».

Влада на цьому не зупинилася, тож перейшла до практичного втілення в життя «політики ліквідації куркулів». У січні 1930 року VIII пленум Зінов'євського окружного комітету, керуючись постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року, ухвалив злочинну за своєю суттю постанову про ліквідацію куркульських господарств на території округу. В роз'ясненнях до постанови, що листами надійшли в усі райкоми, передбачалося всі роботи проти куркулів на Зінов'євщині провести до середини березня 1930 року – тобто

до початку весняної посівної кампанії. (Керівники ДПУ УСРР доповіли московським начальникам, що операція з розкуркулення тривала в окрузі з 18 лютого до 10 березня. Наступна операція з розкуркулення планувалася на початок квітня 1930 р). [43].

Також детально регламентувалися всі організаційні заходи, які передбачали: проголошення районів суцільної колективізації; роботу проти куркулів проводити колективно на різноманітних зборах з одночасним створенням колгоспів; приблизні контрольні цифри про кількість куркулів по районах підготувати в Зінов'євському окружному парткомітеті КП(б)У; районні комітети комуністичної партії районні виконавчі комітети, за участю сільських активістів, повинні скласти персональні списки куркулів, які підлягали розкуркуленню та висланню (пленум Знамянського РПК, де «одногосно затвердили списки сільрад та осіб, що підлягають розкуркуленню», відбувся 21 лютого 1930 року. З доповіддю «Про ліквідацію куркуля як кляси» виступив «тов. Ключко»). Окружним комітетом партії планувалося створення спеціальних груп з партійних працівників окружного та районного рівнів – «выдержанные, надежные люди, способные обеспечить ... раскулачивание» (*цит. мовою оригіналу. – Авт.*) [44]. Вже незабаром в районах нинішньої Кіровоградської області, як, проте, і по всій Україні, були створені «районні трійки» з ліквідації куркулів, які в свою чергу формували в кожному селі «надзвичайні трійки», до яких залучалися голова сільської ради, уповноважений РПК та секретар партосередку. Добре розуміючи, що насильницька колективізація та розкуркулення здатні викликати опір населення, одним з найважливіших заходів надзвичайних трійок було виявлення всієї зброї, яка була в населення: і в «антирадянського елемента», і в членів партії та комсомольців. За вилучення зброї в селах нинішньої Кіровоградщини влада взялася ще 14 березня 1929 року, коли голова окрвиконкому Козіс надіслав увсім головам райвиконкомів таємного листа з вимогою вилучення зброї по селах Зінов'євського округу [45].

Невідомо, якими заходами здійснювалося це вилучення, але той факт, що прихованої зброї в селян майже не було, є незаперечним, бо якби ця зброя була, то населення вдалося б до її масового використання: і при розкуркуленні, і під час голодомору. Натомість зафіксовані тільки поодинокі випадки використання зброї в селах. Однак зброя в селах була, проте знаходилася вона в руках місцевої влади. Зокрема, на вимогу начальника Зінов'євської районної міліції (адмінвідділу) Ромера

повідомити про кількість зброї, що знаходилася в «озброєних бригадах сільради», що надійшла в усі сільські ради району 28 лютого 1930 року, з с.Бережинка повідомили про наявність такої зброї: «гвинтівка руських – 4, обріз німецький – 1, рушниця – 1» [46].

Зіновівськ Окружному из Харькова №22031/т

Сообщается постановление ЦК от 23 Января 1930г.

1/Проступить немедленно к мероприятиям против кулаков с таким счетом чтобы 15/3 их в основном закончить

2/Мероприятия провести в погран-полосе округов и в районах сплошной коллективизации в первую очередь.

3/Подготовку в селах начать с I/II в течении 2-3дней подготов бедняцко-середняцкие массы, а затем приступить к проведению мероприятий.

4/Разкулачиванию должны быть подвергнуты около 150,000 хозяйств по всей Украине из них около 60,000 подлежат выселке за пределы Украины, остальные после изъятия имущества должны быть разселены в районах своего жительства.

5/Проведение мероприятий в районах сплошной коллективизации должно примерно проходить сл. образом:

а/одного представителя районных центров при участии сельских работников, составляются личные списки кулаков подлежащих разкулачиванию, а также и выселке.

б/в селах вопрос с мероприятиях против кулачества и персональные вопросы ставятся в коллективах сначала на обсуждение организованной и неорганизованной бедноты затем проводится работа среди середняков по частям и в конце после подготовки рос ставится на общее собрание колхозов.

в/решения колхозов утверждаются сельсоветами или Р"иками, где сельсоветы не содействуют проводимым мерам против кулачества также сельсоветы переизбираются.

г/в селах где нет колхозов работа проводится примерно так в порядке, с тем чтобы в процессе этой работы создать колхозы

6/В округах и районах сплошной коллективизации немедленно поются выдержанные надежные люди способные обеспечить через бедняцко-середняцкие массы разкулачиванию.

7/НКЮ дает указание на основании каких законов можно проводить мероприятия до издания специальных законов по этому вопросу.

8/Из ЦК в округа даются примерные цифри контрольные цифри о как вообще и подлежащих выселке в частности, в основу этих цифр кладутся данные Наркомфина и Наркомторга.

9/Поднять немедленно в центральной и местной печати политическую подготовительную кампанию против кулака и за проведение разкулачивания.

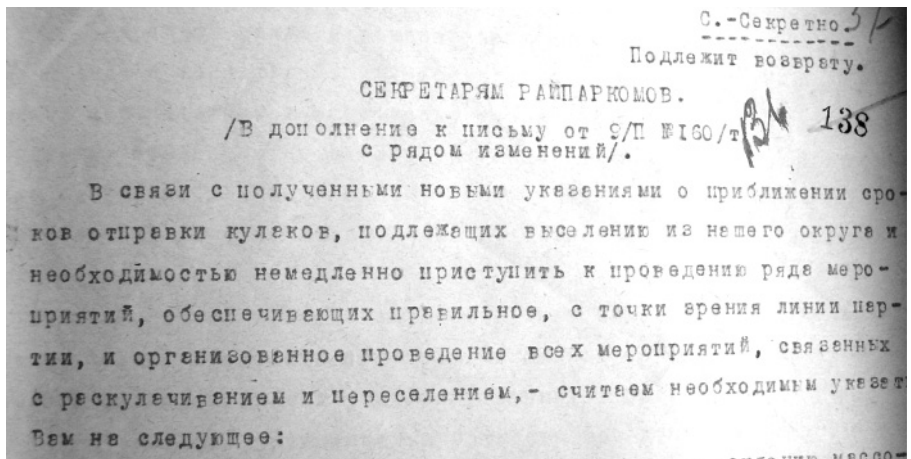
10/В отношении районов нацменьшинств/немцев, болгар и др./разработать особые директивы.

Секретарь ЦК КП(б)У С. КОСИОР №042286/9

На фото: лист секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора про початок проведення заходів з розкуркулення на території Зінов'євського округу. Січень 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Немає сумніву в тому, що подібні арсенали були в усіх сільських радах. Ця зброя була вагомим аргументом у діях влади щодо беззахисного селянства: уповноважені погрожували селянам розстрілами, страхали «наганом». Голова Мотронівської сільської ради Єлизаветградського району Павличенко та секретар Умрихін «під час організації Жовтневої червоної валки ні з сього ні з того серед білого дня відкрили ураганний вогонь по хлопцях і дівчатах, що співали на вулиці» [47]. Здійснивши задалегідь всі організаційні заходи, окружна влада чекала команди на початок здійснення «політики ліквідації куркульства як клясу». Дочекалися.

Команду знищувати куркулів у Зінов'євському окрузі дав особисто секретар ЦК КП(б)У Косіор, який у своєму листі (№ 22031/т), адресованому окружному комітету партії, наказав: «1. Приступити негайно до заходів проти куркулів з таким розрахунком, щоб до 15/3 їх в основному закінчити. 2. Заходи здійснити ... в районах суцільної колективізації в першу чергу. 3. Підготовку в селах розпочати з 1.02. на протязі 2-3 днів підготувати бідняцько-середняцькі маси, а потім приступити до проведення заходів». В листі зауважувалося, що для територій, населених національними меншинами, вказівки будуть дані пізніше [48].

На фото: фрагмент листа секретаря ОКП Снегова секретарям райкомів партії про початок проведення розкуркулення на території Зінов'євського округу. 1930. – 16. – 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Нині важко відтворити всю хронологію практичних дій Зінов'євського ОКП та ОВК по ліквідації куркулів, адже частина документів, що стосувалися розкуркулення, були знищені. Але зрозуміло, що окружне керівництво активно діяло. 5 лютого 1930 року секретар ОКП Снегов підписав листа про заборону продавати куркулям залізничні квитки. 9 лютого 1930 року в райкоми партії надійшов лист за підписом секретаря ОКП такого змісту: «В доповнення до попередніх директив (як усних, так і письмових) – ще раз нагадую про виняткову серйозність і складність у проведенні ліквідації куркуля, не можна ставитися до розкуркулення тільки як до господарського заходу. Виходячи з директиви ЦК про проведення розкуркулення стосовно 3-5% (всі три категорії) господарств. Ми встановлюємо приблизно по вашому району можливість застосувати розкуркулення до куркульських господарств. Зрозуміло, що між самим затвердженням списків і проведенням заходів не повинно бути допущено великого проміжку в часі. Для того, щоб I та II категорії залишилися в селі до моменту виселення, у всіх куркулів відберіть підписку про невиїзд. Снегов. 9.02. 1930 р.» [49].

16 лютого 1930 року з грифами «цілком таємно» та «підлягає поверненню» секретарям райкомів партії надійшов ще один лист з окружного комітету партії (цитуються зі скороченнями): «2. Важливу роль відіграє питання про **призначення** кандидатур як до розкуркулення, так і до виселення... 3. Негайно приступіть до роботи по провірці **намічених** кандидатур з тим, щоб не пізніше 20 лютого ці кандидатури вже обговорювалися на загальних зборах і були затверджені відповідними органами (одночасно розкуркулення та виселення). 4. Зверніть серйозну увагу на форму самого розкуркулення і конфіскації майна: залучіть до розкуркулення якнайбільше бідноти, батраків і середняків. 6. Залишіть необхідні теплі речі, харчі на три місяці та інші мінімальні елементи споживання. 7. Норми одягу і продуктів є в представників ДПУ» [50]. В той час, як окружне партійне керівництво визначило для розкуркулених харчів на три місяці, то оперпрацівники ДПУ спочатку встановили норму продуктів харчування розкуркуленим на 2 місяці, а потім скоротили її до 20 днів. Дійсність була такою: куркулів позбавляли майже всіх продуктів харчування.

Поряд з окружним комітетом партії до знищення куркулів долучилися також окружний виконавчий комітет та окружне ДПУ.

Отже, масово знищувати хліборобів більшовицька влада розпочала в лютому та березні 1930 року, коли, наприклад, на райони Шевченківського округу, а до його складу в той час входили Олександрівський та Златопільський (пізніше ліквідований) райони сучасної Кіровоградської області, надійшов наказ «про посилення боротьби з антирадянським елементом», відповідно до якого встановлювалася «розверстка» для кожного району по боротьбі з «куркульським елементом» шляхом його «висилки». З Олександрівського району «висилці» підлягали 40 «куркульських» сімей, із Златопільського – 50. Наказ вимагав провести «зазначену роботу» до 20 лютого 1930 року «в суворо конспіративному порядку» [51]. Однак це були лише перші контрольні цифри, адже впродовж 1930 року тільки в Олександрівському районі вони зросли в п'ять разів, тож було розкуркулено 199 господарств [52]. В с. Єлизаветградці (нині у складі Олександрівського району) до розкуркулення приступили ще 10 грудня 1929 року, коли загальні збори колгоспників села – членів ТСОЗів «12-річчя Жовтня», «Переможний», «Шлях до комунізму», ухвалили конфіскувати куркульські майно та реманент і передати сільськогосподарським товариствам, «а запеклих ворогів Радянської влади вислати». Того дня було розкуркулено 24 селянські двори [53]. В с. Кам'яна Криниця Ульяновського району були оголошені куркульськими та виселені за межі України 31 селянське господарство [54]. Проте влада на цьому не зупинилася – масове розкуркулення продовжилось в лютому – березні 1930 року й тривало в наступні місяці та роки.

Отже, нині немає сумніву в тому, що більшовицька влада не намагалася провести всю роботу по розкуркуленню не тільки за один місяць, а й впродовж кількох років. Адже періодично збори по виселенню куркулів організовувалися більшовиками в 1930, 1931 та наступних роках. Так на початку червня 1931 року збори «бідняцько-батрацьких груп і колгоспників» по виселенню куркулів за межі УРСР, на «Урал», відбулися у всіх селах Зінов'євського району. На зборах селяни «схвалили всі заходи про виселення куркулів і вимагали терміново виселити куркулів» - доповідали 8 червня 1931 року Зінов'євському міськпарткому уповноважені по Високобайрацькій та Грузчанській сільрадах. Про одночасність проведення зборів селян у селах Зінов'євського району «подбав», незаперечно, міський комітет комуністичної партії [55].

Трощити найменші куркульські намагання

Класовий ворог, куркуль петлюрівець відчуваючи швидкий початок масових уборочних робіт намагається саме зараз стати на перешкоді успішному здійсненню завдань партії, намагається різними способами зірвати успішну першочергову хлібоздачу країні, як ще ми зобов'язалися відповідаючи передовим колгоспникам Татарії

Для цього куркуль використовує різні давно — вже відомі методи: ЗРІЗАННЯ КОЛОСКІВ НА КОРНЮ, НИЩЕННЯ ПОСІВІВ.

Перші сигнали з колгоспів ЗМТС повинні піднести нашу класову революційну пильність. Ці перші сигнали свідчать саме про те, що в окремих місцях куркульські „парикмахери“ приступили до своєї шкідливої, злочинної роботи. Але деякі партійні осередки не здійснили постанови Обкому та Облвиконкому про організацію охорони врожаю, ЗЯЛУЧЕННЯ ВСІХ КОЛГОСПНИКІВ ДО ЦЬОЇ НАЙВАЖЛИВІШОЇ СПРАВИ.

Партосередки, сільради, колгоспи повинні організувати у відповідь на куркульські намагання на ділі всю масу на охорону врожаю.

На фото: фрагмент газети політвідділу Зінов'євської МТС «Ударник ланів». 1930. – 10. – 07. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Однак влада, відчувши абсолютну безкарність, посилюючи тиск на селян, вже не вдавалася, навіть формально, до проведення зборів. Так 27 грудня 1932 року Одеський обком КП(б)У (у 1932 році, відповідно до

нової адміністративної реформи, райони колишнього Зінов'євського округу, ліквідованого у вересні 1930 року, увійшли до складу новоствореної Одеської області. 26 сільрад колишнього Зінов'євського району з вересня 1930 року увійшли до нової адміністративної одиниці – міськради м.Зінов'євськ -Зінов'євський район), видав постанову, якою передбачалося вислати два «наиболее злостные» села Зінов'євського району. До «боротьби з куркулями» долучився і Одеський облвиконком, який в переддень нового, 1933, року видав свою постанову, що була затверджена Раднаркомом УСРР та яка передбачала «вислати за межі України з конфіскацією усього майна... (голів родин разом з родинами) з таких районів області: Зінов'євський – село Сасівка – 30 господарств, село Губівка – 30 господарств. ...Новоукраїнський – село Олексіївка – 30 господарств, Знам'янський – село Дмитрівка – 50 господарств» [56].

З часом термін «куркуль» (у багатьох словосполученнях) масово використовувався владою стосовно всіх селян, які чимось були їй невідно, а «розкуркулення» означало одну з форм, з-поміж багатьох інших, покарання для селян. Так газета «Соціалістичний наступ», орган Зінов'євського комітету КП(б)У, міськради, міськпромади, закликала у грудні 1932 року «очистити колгоспи від куркульської скверни» [57]. Газета «Ударник ланів» (№36) – орган політвідділу Зінов'євської МТС, в липні 1933 року вийшла з передовицею «Трощити найменші куркульські намагання», де закликала виявляти куркулів, які «використовують різні давно вже відомі методи: зрізання колосків на корню...» [58].

Газета «Соціалістичний наступ» (№287 від 14 грудня 1932 р.) в артілі ім. Леніна Сасівської сільради (нині в складі Кіровоградського району) виявила «куркульсько-контрреволюційне кубло» [59]. Рейдова бригада Зінов'євського міського комітету КП(б)У, до якої входили М.Оноре, П'ятигорський, Рядний, Арьє Бахмутська, в артілі «Вільний шлях» Аннінської сільради (нині с.Ганнінське в складі Кіровоградського району) виявила «куркульський саботаж», «ворожий намул» та вимагала від сільської ради застосування «рішучих репресивних заходів» до колгоспу [60]. Ця ж газета повідомляла про «куркульське павутиння, що міцно облупало керівництво Аннінського» [61].

Очистити Фундуклітвський радгосп від клясово-ворожих елементів.

Зараз розгорнулася масова підготовча робота щодо чистки на Фундуклітвському бурякорадгоспі. Практична підготовка вже наочіно показала, що Фундуклітвський бурякорадгосп засмічений бандітами, жандармами та куркулями й їх помічниками, які весь час спрямовували свою шкідницьку роботу на зрив радгоспного будівництва. Ось, прикладом, за минулий 1932 рік на кол. Івангородському бурякорадгоспі загинуло 581 шт. худоби, зокрема: коней 31 шт.; корів 17 шт.; дорізано 24 шт.; телят сосуנית 71 шт.; дорізано 25 шт.; бугаїв 6 шт.; дорізано 3 шт.; свиней 13 шт.; дорізано 2 шт.; поросят сосуניתів 154 шт.; поросят здорових 230 шт.; дорізано 3 шт.

Проте, всі «доглядачі» на своїх місцях. Старший коронник **Кучеренко Михайло**, кол. жандар, увесь час спрямовував свою роботу на загибель худоби, часто та густо корови були неморні, голодні. Керівник радгоспу **Занревський** лише сисстерівав

загибель худоби від голоду та прамушував ветеринарів безпідставно записувати хороби. Бували випадки, що коні гинули від перерогону, а їм вишукували хороби й складали акти на загибель, в наслідок чого загинуло 31 коней Ветсанітар молочної ферми **Погрібня Арсень**. агітатор проти рдадалади, був у бупрі за зрив політкмпаній, тепер доглядає радгоспну худобу.

Зав. ставлі **Мельнича Ю.** виключено з колгоспу за куркульську роботу; **Іваненко**, був у банді Квачі, зараз доглядає коні радгоспу; **Мельнич Якіє**, старший бригадир радгоспу, був у банді Квачі, обіймав посаду корменданта, а зараз керує господарством радгоспу, ведучи його до розвалу. Завларка Несватківської дільниці **Бойченко І.**, батьки якого до революції і після неї були куркулями, викинутий з колгоспу, як клясовий ворог, до того ще прийнятий до кандидатів КП(б)У,—зараз керує громадським харчуванням та коопе-

ративною роботою. Лише з одного участку виділено як густо засів ворожий елементи. На інших участках, як Н. Ота, Н. Верешаки, теж посадили куркулі, стражники, сини політподідав.

Лише почули про чистку р апарату, як уже зав. радгос Захревський одіслав додому Мельнича Я. М. (ст. бригадир), а звідлячи його з роботи без насту (на час коли пройде чистка) щоб знов узяти на роботу. Це доводять, що й окремі члени партії зв'язалися з бандами-контрреволюціонерами.

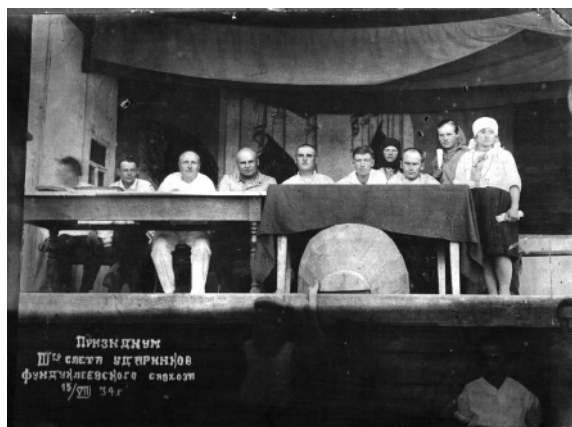
Отже, завдання парт та бан організацій Фундуклітвського бурякорадгоспу та чесних робітників вичистити геть куркулі, жандарів, бандітів та зривників, щоб належимо підготувати по-більшовицькому до весняної сівби, а райганізаціям треба втягати до карної відповідально злочинців а Івангородської ферми за загибель худоби.

Яснеру

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця». 1933. – 11. – 02.

Про те, що «розбитий, але ще остаточно не добитий класовий ворог – куркуль...» жив в українських селах, зокрема на території сучасної Кіровоградщини ще весною 1933 року, запевняла газета «Ударник ланів» в № 7 від 15 квітня 1933 року [62]. У травні 1933 року, тобто більш як через три роки з часу початку проведення «суцільної колективізації та ліквідації куркуля як класу» та через п'ять років після початку фактичної ліквідації куркулів, підлягали виселенню за межі Олександрійського району 400 сімей «класово-чужого, контрреволюційного елементу» та 60 одиноких громадян, з Новопраського (нині у складі Олександрійського

району) планувалося виселити 450 сімей та 80 одиноких. Таке завдання партійним та каральним органам на місцях надіслав секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У Мендель Хатаєвич [63].

На фото: президія III зльоту ударників Фундуклівського радгоспу. 1934. – 13. – 07. З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Газета «Стерновий соцперебудови» - орган політвідділу Бобринецької МТС, в жовтні 1933 року надрукувала список колгоспів, де «потурають

куркульським елементам»: ці «куркульські елементи», переживши голодомор, уникнувши розкуркулення 1928 – 1932 років, все ще проживали та працювали в колгоспі ім. Петровського с. Гертопанівка, в колгоспі ім. ХТЗ с.Дубравка, в колгоспі ім. Сталіна с.Пустопілля та були звинувачені в тому, що «борються проти виконання гасла тов. Сталіна зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників заможними», а тому, відповідно до більшовицької логіки, є «куркулями» [64]. «Куркульські зграї та куркульські недобитки» якимось дивом пережили голодомор в с. Нижчі Верещаки (нині Олександрівський район), але в липні 1933 року «розвалювали колгосп «Червоний сіяч», зривали виконання хлібоздачі», тож були засуджені до позбавлення волі в «далеких таборах». «Колгоспники зустріли вирок із задоволенням, укривши останні слова вироку оплесками (провина засуджених селян була в тому, що голод примусив їх зрізати на полі колоски) [65].

ЦК ВКП(б) та РНК 8.05.1933 року видали спільну інструкцію № П-6028, якою передбачалося припинення масових виселень і різних форм репресій щодо селян, що нібито повинно було припинити масові розкуркулення. Масові розкуркулення дійсно припинилися, але індивідуальні – продовжилися. Згадана інструкція встановила «ліміт» на репресії проти селян – «400 000 на увесь Союз». Тож трагедія куркулів продовжилася.

«Куркульський поплічник Хлівненко» – голова колгоспу «Червоний лан» с.Бовтишка (нині Олександрівський район) «допомагав куркульні зривати весняну сівбу 1933 року – із 30 працездатних корів працювали на сівбі 15-20», «допомагав куркульні вивести коні зі строю – із 64 коней є лише 48, решта коней виснажені, ледве стоять на ногах». «Це є зрадою перед державою, пряма допомога куркульні!» – стверджувала газета «Коллективна праця» у номері за 24 квітня 1933 року. «До куркульського саботажу вдалися» одноосібники с.Красносілка (нині Олександрівський район) Крамарь Федот, Лазаренко Іван та ще 42 одноосібні господарства. «Розгромити куркульський саботаж!» – із таким закликком 9 травня 1933 року виступила щодо них районна газета [66]. Чи усвідомлювали у райкомі партії, що тільки якісь особливі причини (виснаження від голоду, не мали сил виїхати на поле сіяти, не було чим сіяти після голодної зими та весни 1933 року тощо) призвели до того, що сівба так неприродно довго затяглася? «Клясово-ворожий елемент» засів у Фундуклівському радгоспі у 1933 році. «Вичистити геть куркулів, жандармів, бандитів» з радгоспу - Погрібняка Арсеня, Мельника Ю., Іваненка, Мельника Якова, Бойченка І. – вимагав кореспондент газети «Коллективна праця» Ясмерук [67]. 20 серпня 1933 року в с.Ставидла (нині Олександрівський район) було «викрито куркульських агентів Мазенкову й Кивгила» [68]. Вина селян була в тому, що Кивгило Яків усе ще був церковним старостою та заступився за селянку Іщенко Ганну, а Мазенко Мотря, обмо-

Викрито куркульських агентів Мазенкову й Кивгила.

Ставидлянські трудящі одноосібники в боротьбі з класовим ворогом чесно виконують хлібоздачу державі. Ось одноосібники, що достроково повністю виконали річний план хлібоздачі державі: **Несен Левко**, план 0,51 цент, здав 0,61 цент.; **Нарітний Михайло**, план 0,51 цент, здав 0,51 цент.; повністю в строк виконав липневий план хлібоздачі одноосібник **Возний Роман** в кількості 2,79 ц.

Одноосібники с. Хайнівки зараз організовано провадять молотобу, на 10 серпня 33 р. організували валку хліба в кількості 50 цент. Одноосібники сами борються з куркульськими вилазками, які спрямовані проти хлібоздачі. Одноосібниця **Мазенко Мотря** обмолотила весь свій хліб і поховала його по всьому двору, щоб не здати державі. Але чесні одноосібники: **Мошний Трохим**, **Дзюба Омелько**, **Мазенко Михайло** викрили цю куркульську вилазку і заставили цю одноосібницю здати хліб державі в кількості 43 пудів, про що повідомляли сільраду.

Ось ще один приклад, що свідчить про класову пильність одноосібників. Церковний староста села Ставидла **Кивгило Яків** уперто зривав хлібоздачу по індивідуальному сектору, сам з плану 10 цн. не здав жодного кілограма, ходить поміж одноосібниками й агітує проти хлібоздачі. Вишукє всіх заходів, щоб зрвати виконання плану. 8 серпня прислав до сільради громадянку с. Ставидла Іщенко Ганну, одноосібницю, і наприці сам приног з проханням вислати комісію „убитися“ в тому, що в неї лише є кусочок залозі біля хати з позрізуваними колосками. Коли сільрада віддала до відповідальности цього куркульського агітатора, то одноосібники одностайно заявили, що заходи сільради вірні, що він дійсно намагався збити їх, щоб не виконати хлібоздачі.

Треба ще послити класову настирливість, вчасно виконати хлібоздачу державі.

Кириллю.

лотивши хліб на своїй ділянці, не здала його в план хлібозаготівлі, тож її спроба заховати зерно була викрита «чесними» односельцями Мошним Трохимом, Дзюбою Омельком, Мазенком Михайлом, які відразу повідомили про це сільраду.

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця». 1933. – 20. – 08.

«Куркульня, зривники» весною 1933 року пролізли різними шляхами і до Олександрівської МТС, зокрема до тракторних бригад №№ 8, 10 та 11, де «докладають всіх сил, щоб вивести трактор з ладу, зірвати весняну сівбу»: «У бригаді № 11 бригадир Терновий дуже тісно надів паска вентилятора... і під час роботи відірвався вентилятор, через що трактор простояв одну добу. В тракторній бригаді № 10 (с.Бовтишка) тракторист Слоквенко навмисне виплавив підчпники. У бригаді № 8 виплавлено підчпники у тракторі № 31». Ці негаразди в роботі МТС газета «Коллективна праця» назвала «куркульсько-петлюрівськими вилазками, що їх організував куркуль Ничипоренко (роз'їзний механік МТС), та вимагала «припинити куркульське шкідництво» [69]. Напевне, що всі звинувачені були певним чином покарані. Отже, інтенсивно влада «добивала» ще «недобитих» куркулів під час голодомору та відразу після нього.

В 1934 році було розкуркулено уродженця с.Туркестанівка (нині с.Калачівка) Онуфріївського району Лебідя Нестора Лавровича. Через три роки його було заарештовано та 24 жовтня 1937 року розстріляно. Серед звинувачень на його адресу було і таке: «... заявляв, що сам буде ... мстити активу за його розкуркулення» [70]. «Куркульське охвістя» рішуче викоринювали з колгоспів Олександрівського району (колгосп «Борець» с.Голикове) у серпні 1935 року. «Приборкувати куркульське охвістя», яке завелось в колгоспі «Аврора» с.Соснівка закликав слідчі органи Олександрівського району дописувач Гончар О., маючи на увазі колгоспницю Буру Олександру, яка «глу-

До найвищої міри соціального захисту

Куркуль Шулежко Грицько, з Висківського району систематично займався крадіжками, шкідницькою роботою, навмисно скопив на ланках артілі ім'я Петровського (околиці міста) 112 кв. сажнів ярів пшениці. Шулежка було за тримано об'язником артілі і відданого до суду, 6 липня виїзана сесія Одеського Обласного суду судила куркуля, згодя Шулежка на місці в артілі ім'я Петровського. На суді виявилось, що батьки Шулежка розкуркулені і вислані за межі України, а сам Шулежка залишившись у місті Зінов'ївському, займався шкідництвом на кожному кроці мови за розкуркулених батьків. При обшуку на подвір'ї Шулежка було тако знайдено покошену озиму пшеницю.

ЯК КЛАСОВО ВОРОЖИЙ ЕЛЕМЕНТ АКТИВНОГО РОЗКРАДНИКА ГРОМАДСЬКОЇ ВЛАСНОСТІ СУД НА ОСНОВІ ЗАКОНУ УРЯДУ ВІД 7 СЕРПНЯ 1932 Р. ЗАСУДИВ ШУЛЕЖКА ДО НАЙВИЩОЇ МІРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ — РОЗСТРІЛУ З КОН ФІСКАЦІЄЮ ВСЬОГО МАЙНА НА КОРИСТЬ ДЕРЖАВИ. РАЗОМ З ЦИМ СУД УХВАЛИВ СТЬЯГНУТИ З КУРКУЛЯ ШУЛЕЖКА НА КОРИСТЬ АРТІЛІ ІМ'Я ПЕТРОВСЬКОГО 2000 КАРБ. ЗА НАНЕСЕНІ АРТІЛІ ЗБИТКИ.

ВИРОК ПРОЛЕТАРСЬКОГО СУДУ КОЛГОСПНИКИ ЗУСТРІЛИ З ЗАДОВОЛЕННЯМ. М. Б.

зувала з п'ятисотенниці Мізерної Векли [71]. Станом на березень 1936 року «куркульські недобитки» – Сторчак Максим з с.Янівка (нині с.Іванівка), Кущенко Андрій з с.Несваткове, Бугаєнко Олена з Розумівки, Бура з Соснівки, Гульченко з Голикове, Возний зі Ставидел (Олександрівський район) – всіляко «переслідували п'ятисотенниць, збиткувалися з них», а всього за цей час таких фактів зафіксовано 10. «До суду їх!» - закликала передова в газеті «Більшовицький шлях» 26 березня 1936 року.

На фото: фрагмент газети політвідділу Зінов'євської МТС «Ударник ланів». 1933. – 10. – 07. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

«Замаскувалося куркульське охвістя» в с.Голикове – ним виявився машиніст у колгоспному млині Костенко Олекса. «Але його було викрито» 10 квітня 1936 року [72]. «Хитрий куркуль Мазур Тодось – активний учасник усіх антирадянських виступів» проліз до керівництва сільською радою у с.Вищі Верещаки (Олександрівський район). «Час би вже вилучити «рябого вовка» колишнього куркуля і ката!» – звернувся до правоохоронних органів Миколенко Семен на сторінках газети «Більшовицький шлях» 17 травня 1936 року. «Куркульські агітатори» Яровий Семен, Цимбал А., Жмур Сергій, Гниляк Онопрій, Хруль Сидір шкодили в колгоспі ім. Шевченка с.Янівка (нині Іванівка) Олександрівського району у серпні 1936 року. «Притягти їх до права!» – вимагав сількор Цимбал М. [73]. «Недобитий класовий ворог» тільки йому відомими шляхами проліз до колгоспу ім.Молотова с.Любомирка Олександрівського району в липні 1937 року – це «колишній куркуль Мирошніченко та син куркуля Шарий», «які тихою сапою розкладають колгосп» – стверджувала газета «Більшовицький шлях» у номері за 25 липня 1937 року.

«Великий врожай» куркулів більшовицька влада збрала в 1937-1938 роках. Для багатьох зі звинувачених вироки були прогнозованими – розстріл.

І в наступні роки, аж до початку другої світової війни, влада вчинювала розправи над «колишніми куркулями», над «дітьми куркулів, що приховали своє походження», над «дружинами куркулів», над «синами куркулів, що одружилися на куркульських дочках» тощо, цим самим «зачищаючи» територію нинішньої Кіровоградщини від «внутрішніх ворогів» перед приходом ворогів зовнішніх.

На кілька років – з літа 1941 по зиму-весну 1944 року, коли нинішня територія Кіровоградщини була окупована гітлерівськими військами, репресії проти т.зв. «куркулів» з відомих причин припинилися. Багатьом з них, чи їхнім дітям, вже нова влада повернула житло – конфліктна комісія тільки Новопраської райуправи віддала розкуркуленим 190 будинків [74].

Проте вже з кінця 1943 року, з перших днів і місяців відновлення влади більшовиків на території нашого краю, за різноманітними звинувачуваннями були заарештовані та отримали різні терміни ув'язнення багато жителів області, які повернулися до рідних сіл та вселилися у свої, раніше відібрані в них «куркульські оселі». Репресій зазнали і ті, хто повертав це майно. Помер в ув'язненні у 1944 році Тоцький Іван Юхимович,

житель с.Червона Кам'янка Олександрійського району: «У 1941 році вернувся з шахт Донбасу і зайняв хату, відібрану при розкуркуленні, працював у млині колишнього колгоспу ім.Сталіна». Терміном на 7 років був засуджений Чайка Федір Данилович, 1876 р.н.: «У село Червона Кам'янка повернувся у 1941 році, сів у свій, забраний при розкуркуленні, будинок. Весною 1942 року, проходячи разом з односельцем Аврамом Черненком колгоспним парком, в якому валявся зруйнований бюст вождя народів, вульгарними висловами зводили наклепи на адресу партії і уряду, заявивши зокрема: «Комуністи – мучителі, вони нас мучили 24 роки!».

З червня 1942 року проживав у с.Косівка Олександрійського району Шульга Данило Іванович, працював дільничним агрономом громадського двору №5. В рідному селі вселився у відібрану при розкуркулюванні батьківську хату. У 1944 році, не дивлячись на те, що з жовтня 1943 року перебував в партизанському загоні ім. Ворошилова, Шульга Д.І. був заарештований та засуджений на 10 років [75].

1944 – 1946 роки були останніми в історії Кіровоградщини, коли більшовицька влада публічно й жорстоко переслідувала «колишніх куркулів», звинувативши їх у співпраці з гітлерівськими окупантами, але і надалі зі свого поля зору ніколи їх не випускала, адже в численних анкетах, що їх заповнювали у школах та вищих навчальних закладах, на підприємствах та установах, завжди була присутньою графа «соціальне походження», неправильне заповнення якої трактувалося владою як «приховування свого соціального походження» та суворо каралося.

Датою остаточної відмови держави від політики розкуркулення варто вважати 13 серпня 1954 року: саме цього дня вийшла Постанова Ради Міністрів СРСР № 1738-789 сс «Про зняття обмежень по спецпоселенню колишніх куркулів». Завдяки цьому багато куркулів були зрівняні в правах з рештою громадян держави.

Отже війна більшовиків з українським селянством тільки під вигаданим гаслом «боротьби з куркулями» тривала на території краю в період з 1918 по 1923 рік, з 1928 по 1941 рік, з кінця 1943 по 1946 рік (т.зв. колабораціонізм). Утримувалися розкуркулені на спецпоселеннях до серпня 1954 року. Ця війна проти селян зайняла в часі понад 20 років.

То чи варто нині дивуватися тому, що гітлерівських загарбників в серпні 1941 року зустрічали з «хлібом-сіллю» не тільки селяни багатьох сіл Кіровоградщини, а й жителі обласного центру. Чи були ще випадки

в історії українського народу, щоб інших загарбників, як от монголо-татар, кримських татар та турків, поляків і шведів, воевод Петра, карателів Катерини хто небудь зустрічав з такою надією та бажанням, як це було в 1941 році? Чи потребує пояснення той факт, що впродовж тривалого часу проти гітлерівців так і не вдалося організувати дієвий і масовий рух опору, зокрема й на землях Кіровоградщини, і що тільки з літа 1943 року, вже після Сталінграда та Курська, такі загони нарешті сформувалися, проте основним бойовим ядром були в них збігли військовополонені, «оточенці», як рядові, так і командири, спеціальні диверсійні групи, що літаками перевозилися з «Великої землі», а не місцеве населення.

Розділ 6. «Трійки» та «штаби» по розкуркуленню, з'їзди та конференції колгоспників.

Партійний та державний апарати тогочасної держави розробили чітку систему розкуркулення. Зрозуміло, що доля українців, зарахованих до «куркулів», вирішувалася в Москві. 1 лютого 1930 року за підписом М.Калініна вийшла Постанова ЦВК СРСР «Про заходи з укріплення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і по боротьбі з куркульством» [76]. Через кілька днів – 4 лютого 1930 року, Президія ЦВК СРСР надіслала таємну інструкцію, яка детально регламентувала всі заходи по розкуркуленню. Відповідно до цих документів передбачалося вилучення у «куркулів» всього майна та виселення їх за межі районів та за межі України, конфісковане майно необхідно було передавати у власність колгоспів (за винятком того, що необхідно було б піти на погашення боргів), куркулів використовувати в спеціальних «трудовах дружинах» та колоніях «на лісорозробках, будівництві каналів, корчуванні лісу, будівництві» тощо.

*На фото: «корманічі» України.
30-і роки ХХ ст.*

До виконання цієї злочинної політики були залучені значні сили каральних органів, в першу чергу ДПУ, місцевих членів КП(б)У, голів сільрад та новостворених колгоспів, численних

активістів та уповноважених, різноманітних «трійок» та «особливих нарад» тощо. Головою трійки по розкуркуленню в Зінов'євському районі було призначено Кириченка – голову районного виконавчого комітету [77]. Головою окружної трійки по розкуркуленню був начальник Зінов'євського ОДПУ Йодко [78].

Для боротьби з куркулями були мобілізовані значні міліцейські сили. Зокрема, начальник Бобринецького районного адміністративного відділу (міліції) Сидоров організував оперативний загін з «партійців та комсомольців в 37 чол.», які були озброєні 10 гвинтівками та 20 револьверами. З 18 лютого 1930 року вони були переведені на казармене становище. «Настрій команди бадьорий, до наміченої операції підготовлені» - рапортував начальник відділу своєму начальству в Зінов'євську [79].

В кожному населеному пункті нинішньої Кіровоградщини створювалися «штаби» по колективізації та розкуркуленню, очолювані уповноваженими районного та окружного, а, пізніше, і обласного рівня, головами сільських рад, укомплектовані місцевими активістами, частина з яких були членами більшовицької партії, або комсомольцями. Зокрема, в с.Козирівка Знам'янського району було утворено три «штаби для боротьби з куркулями та щоб розкуркулювати їхнє майно». На пленумі сільради до штабу записалося 50 чоловік активу, які «одногосно оголосили себе за мобілізованих на проведення весняної сівби та на боротьбу з куркульством» - звітував Зінов'євському окружному комітету партії «тов. Колкін». В с.Червоний Яр Зінов'євського району таких штабів було п'ять. В с. Суботці Знам'янського району «поширений пленум КНС вибрав ударну бригаду з 11 незаможників по знищенню куркульських господарств» [80]. До розкуркулення долучилися робітники міст, т.зв. «двадцятип'ятитисячники».

Незаперечно, що вся робота влади відбувалася під людиноненависницьким гаслом «знищення куркулів як класу», оскільки, за тогочасною злочинною ідеєю, продукованою владою, суцільна колективізація не залишає місця для «куркулів» і вони як клас стають непотрібними, зайвими, а тому ліквідуються, тобто знищуються. Ця ліквідація розумілася і втілювалася більшовиками **як фізичне знищення хліборобів та привласнення всього належного їм майна, включно з будівлями, а також землі, худоби та реманенту.**

На початку 1930 року Зінов'євський округ було віднесено до числа тих п'яти степових округів, де планувалося провести суцільну колекти-

візацію до осені 1930 року, а Новоукраїнський район округу був проголошений «зразково - дослідним районом суцільної колективізації»: станом на 17 січня 1930 року в ньому було колективізовано вже 76% всіх господарств, а до 21 січня планувалося прозвітувати вже про суцільну, тобто стовідсоткову колективізацію й відзначити це як «свято суцільної колективізації всього району» [81].

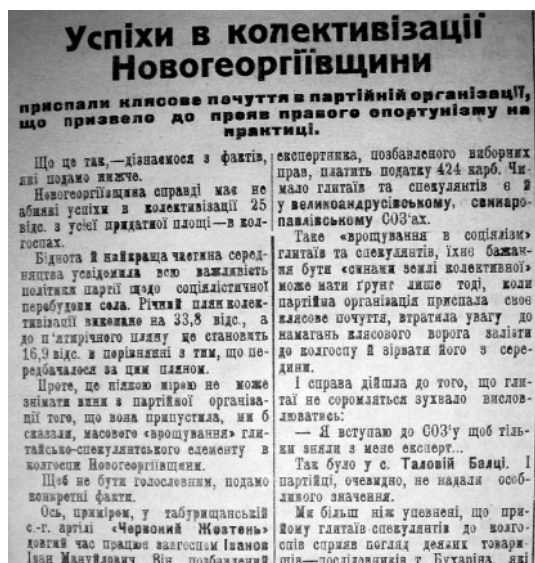

*На фото: «Всі «За!».
30-і роки XX ст. Україна.*

Проте так було не скрізь, зокрема по Бережинській сільській раді Зінов'євського району станом на жовтень 1930 року було колективізовано тільки 43% господарств, а в селах Мар'ївка та Масляниківка «ініціативні групи по колективізації» були тільки створені, але «вербовочних комісій» ще не створили [82]. В Малій Висці та Паліївці на кінець січня 1930 року було колективізовано 10% господарства [83]. В с.Диківка Знам'янського району станом на 29 січня 1930 року до колгоспів «записалися» 40% селянських господарств, а на території Макарівської сільради – 52% [84]. Незаперечно, що «суцільна колективізація» в Новоукраїнському районі супроводжувалася незвичайно жорстокими заходами примусу, за якими приховувалися муки й страждання, горе й трагедії хліборобів району, а влада району звітувала про суцільну колективізацію, називаючи це «святом». Напевне, що з нагоди цього «свята» на адресу Новоукраїнського РК КП(б)У надійшла «вітальна телеграма» з округу, в якій окружне керівництво слало місцевій владі «більшовицький привіт» та вимагало «рішуче перебороти куркульський опір, ліквідації глитайства як кляси», а також закликала йти «вперед – до нових перемог на фронті соціальної перебудови села» [85].

21 січня 1930 року в Новоукраїнці відкрився перший районний з'їзд «колгоспів Новоукраїнського зразкового району». На з'їзді був та спостерігав за його роботою Іс.Погребіжський, який і залишив нам статтю в окружній газеті. На цей перший в історії Зінов'євщини з'їзд колгоспників з'їхалося, схоже, багато делегатів – кілька вагонів з ними прибуло на залізничну станцію. Зустрічали делегатів духовим оркестром. На пе-

роні відбувся великий мітинг, а в 6 годин вечора в місцевому театрі розпочалося засідання. З трибуни з'їзду до учасників звернувся з промовою «тов. Снегов» – секретар Зінов'євського окрпарткому. Прочитуємо дещо з його виступу та виступів інших делегатів, щоб зрозуміти, навіщо, власне, скликався той з'їзд. «Як бути з куркулем, – запитав делегатів «тов. Снегов». – Є такі настрої, що куркулів треба пускати в колгоспи. Це неправильно. Куркуль – наш запеклий ворог. А як же бути з ним, все-таки питають. Куркуля треба знищувати! Ми повинні покінчити з тими, хто віками як павук пив нашу кров, а тепер перешкоджає нашому будівництву!» Останні слова виступу «тов. Снегова» супроводжувалися «бурхливими оплесками».

На фото: фрагмент газети «Радянський селянин». 1930. – 8. – 01.

«Ми повинні, – каже наступний доповідач «тов. Діденко» – секретар Новоукраїнського райкому партії, – завести складні сільськогосподарські машини, мобілізувати кошти на перебудову сільського господарства. В нас багато оґріхів. Куркуль намагається всілякими заходами шкодити суцільній колективізації». Тов.

Діденко навів кілька конкретних фактів про те, як «куркуль агітує проти колективізації»: «В Молдавській сільраді куркулі сказали: «Колектив – це панщина!». Куркулі розповсюджували чутки про те, що в Піщаному Броді побили жінок за те, що вони не хотіли йти до колективу. Треба більше наполягати на куркуля, – закінчив тов. Діденко. – Всю силу наших законів спрямувати проти куркуля та зліквідувати його як клясу!» «Гнати геть усіх куркулів з Новоукраїнського району!» – закликав «тов. Поповкін». «Тов. Гунер» (колектив «Зоря», Любомирка) заявив: «Куркулеві місце тільки за Байкалом. Йому не треба давати землі, бо вона й нам

пригодиться!» Делегат Михайловський («Дружня праця») сказав: «Куркулів ніколи не можна приймати до колективів. Не можна робити так, як це було в Кам'яному Мості, де куркуль Білецький розвалив колгосп з середини!» Учасник з'їзду Прокопенко («Серп і молот») зауважив: «Дехто ще хитається в питаннях суцільної колективізації. Деякі сільради, як от – Єлисаветівка, Перганівка – хочуть спільно працювати з куркулем. Вдарити треба по таких середняках разом з куркулем!» Наступний виступаючий - Логвиненко («Інтернаціонал») мовив: «Куркуль став діяти хитріше. Він не виступає відверто, а приховано через своїх спільників!» Отже, майже всі виступи делегатів з'їзду були спрямовані проти куркулів. І тільки один делегат – Привіленко, представник «Червоного партизана» з с.Новомихайлівка, повів ділову мову про дійсно агрономічні заходи по винищенню бур'янів на колгоспних полях [86].

17 січня 1930 року відбулися «райпартійні збори Бобринеччини» та «ухвалили гасло» – виконати план суцільної колективізації району за 2-3 тижні [87].

На початку лютого 1930 року в Знам'янці відбувся VII з'їзд членів комітетів незаможних селян, які схвалили «резолюцію з вимогою від ОПК прискорити ліквідацію куркульства як кляси». Делегати Новомиргородського з'їзду незаможних селян постановили: «Геть куркульню! Хай живуть великі зернові фабрики-колгоспи!» [88].

2 лютого 1930 року в с.Плетений Ташлик Маловисківського району відбулася конференція колгоспної молоді, яка «цілком підтримала політику партії на ліквідацію куркуля й вимагала негайно розкуркулити куркулів» [89]. 11 травня 1930 року відбувся, як своєрідне завершення всіх організаційних заходів по ліквідації куркуля та проведення суцільної колективізації, окружний зліт колгоспників Зінов'євщини.

Всі оці з'їзди, конференції та зльоти, що масово проводилися в 1930 році, свідчили про нагнітання масового психозу та нетерпимості щодо т.зв. «куркулів», служили меті колективного залякування хліборобів краю.

Розділ 7. Зінов'євський окружний відділ ДПУ в авангарді по ліквідації куркульства краю.

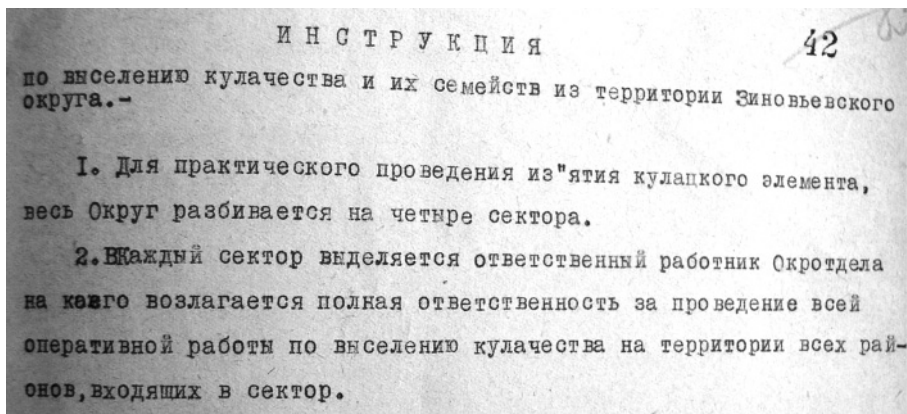
До масового знищення селянства шляхом розкуркулення долучилося Зінов'євське окружне ДПУ. Схоже, що серед таких органів тогочас-

ної влади, як окружний комітет партії та окружний виконавчий комітет, які активно втілювали в життя політику по ліквідації куркулів як класу, Зінов'євське ДПУ було в авангарді. Нині відомі чотири документи, підготовлені місцевим ОДПУ, які до дрібниць регламентували всі роботи по знищенню куркулів. Зокрема, 1.02. 1930 року Зінов'євському ОКП було надіслано «План роботи Зінов'євського окружного відділу ДПУ по проведенню операції по ліквідації куркульта». Цим планом було розроблено контрольні цифри щодо кількості селян (куркулів), яких передбачалося ліквідувати в кожному з 15 районів округу [90]:

Район	Кількість господарств, які підлягали ліквідації	Кількість чоловік
Зінов'євський	350	1400
Компаніївський	200	800
Бобринецький	350	1400
Устинівський	260	1040
Новопразький	200	800
Знам'янський	250	1000
Єлизаветградківський	350	1400
Великовисківський	100	400
Новомиргородський	160	640
Хмельівський	280	1120
Новоукраїнський	350	1400
Рівнянський	200	800
Новгородківський	150	600
Братський	200	800
Маловисківський	100	400

Цим планом, для «успішного» проведення операції, ДПУ поділило увесь Зінов'євський округ на 4 сектори. Штаб сектора №1 знаходився в Знам'янці, а до його складу входили Знам'янський, Єлизаветградківський та Новопразький райони. Сектор №2 охоплював Компаніївський, Устинівський, Новгородківський райони, а штаб знаходився в Компаніївці. Новоукраїнський, Рівнянський, Бобринецький і Братський райони входили до сектора №3. Штаб сектора перебував у Новоукраїнці. Сектор № 4 утворили такі райони: Великовисківський, Маловисківський, Хмельівський, Новомиргородський та Зінов'євський, а штаб знаходився у Великій Висці.

Для вивезення куркулів залізницею були вибрані три периферійні залізничні станції – Шаровка (Шарівка), Шестаковка (Шостаківка), Людмилівка. Вузлові станції, як багатолюдні, не підійшли через велику кількість небажаних свідків.

На фото: фрагмент «Інструкції по виселенню куркулів і їх сімей з території Зінов'євського округу», розробленої окружним ДПУ. 1930 р. – лютий м-ць (не пізніше 7. 02). З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Планом ДПУ передбачалося створення в кожному районі сектора «трійки» в складі секретаря РКП, голови РВК та оперпрацівника ДПУ. На час проведення «операції» по ліквідації куркулів кожен комуніст вважався мобілізованим. У кожному секторі з членів партії створювалися «бойовий озброєний кулак», т.зв. «маневрена група». З «бідняків, колгоспників і комсомольців» створювалися «ударні бригади» по конвоюванню куркулів до залізничних станцій та для конфіскації куркульського майна. Для розкуркулювання залучалися заздалегідь «виділені групи», які повинні були разом з місцевими комуністами, комсомольцями, спираючись на бідноту, здійснити розкуркулення, «суворо керуючись розробленою ДПУ інструкцією». Для «успішного» проведення розкуркулення Зінов'євське ДПУ організувало й розподілило по секторах збройні сили. Зокрема, в секторі №1 (Знам'янка) було зосереджено 35 оперативних працівників ДПУ та озброєна «маневрена група» з місцевих комуністів у кількості 50 чол. В секторі №2 (Компаніївка) перебували 15 працівників ДПУ та «маневрена група» з 30 озброєних комуністів. 25 оперативників та 40 комуністів було мобілізовано до «маневреної

групи» в секторі №3 (Новоукраїнка). Штаб сектора №4 (Велика Виска) мав у своєму розпорядженні 35 чекістів та 50 комуністів. Зрозуміло, що всі працівники ДПУ та комуністи – члени «маневрених груп», були озброєні.

Схоже, що тієї кількості чекістів та комуністів, які були в кожному секторі, для керівництва окружного ДПУ здалося замало, тож в м.Зінов'євську були створені значні резерви: кінний загін міліції - 10 чол., загін школи 43 полку – 125 багнетів (бійців) та 8 командирів. На озброєнні в них були, окрім командирських револьверів, кулемети «Максим» - 4 шт., автоматичні гвинтівки – 93 шт., гранати «Мільса» - 50 шт., станкові кулемети – 6. Для швидкого перекидання війська в Зінов'євську було зосереджено 7 вантажних автомобілів. Для озброєння «маневрених груп» було задіяно 195 бойових гвинтівок, а також гвинтівки ТСОАВІОХІМА та промміліції, 12 кулеметів та по три на кожен сектор сучасних на той час автоматичних гвинтівок «Токарева» [91].

Через деякий час (не пізніше 7 лютого 1930 р.) до Зінов'євського ОКП, особисто «тов. Снегову», окружне ДПУ надіслало ще один план - «План оперативної роботи з масової ліквідації куркульства та їх сімей», який передбачав різке збільшення кількості розкуркулюваних по районах округу:

Район	Кількість господарств, що передбачалося розкуркулити	
	Згідно плану ДПУ від 1.02. 1930 р.	Згідно нового оперативного плану ДПУ (не пізніше 7.02.1930 р.)
Зінов'євський	350	800
Компаніївський	200	450
Бобринецький	350	650
Устинівський	260	450
Новопразький	200	450
Знам'янський	250	350
Єлизаветградківський	350	500
Великовисківський	100	270
Новомиргородський	160	350
Хмелівський	280	550
Новоукраїнський	350	520
Рівнянський	200	450

Новгородківський	150	330
Братський	200	400
Маловисківський	100	230

Оперативний план детально регламентував не тільки загальну кількість розкуркулених по районах, а й по кожній сільській раді. Зокрема, в Єлизаветградківському районі по Цвітненській сільській раді потрібно було розкуркулити 20 господарств, по Красносільській – 10, Цибулівській – 30, Єлизаветградківській – 10. Букварській – 6, Сентовській – 6 і т.д. В цілому по району ця цифра складала 500 господарств, але до березня 1930 року вона зросла ще на 265, тож передбачалося розкуркулити в Єлизаветградківському районі впродовж лютого-березня 1930 року 765 господарств: по 3-й категорії - 351, по 2-й категорії – 414 госп. [92].

У кожен район Зінов'євський окремих відділ ДПУ направив оперативні групи по розкуркулюванню. Одна з них прибула до Єлизаветградківського району. До неї входили: Казаринов – начальник опергрупи, Пілот – уповноважений по агентурі, Горяінов – уповноважений по слідству, а також райуповноважений по «інфо» - Даниленко та оперативний співробітник Олейников. В Бобринецькому районі опергрупу очолював Орлов, Великовисківському – Суцєвський, Зінов'євському – Барановський, Братському – Горбов, Знам'янському – Вейс, Компаніївському – Юрьєв, Новгородківському – Фукс, Новопраському – Кульман, Рівнянському – Павлов, Маловисківському – Белов, Новомиргородському – Горобець, Новоукраїнському – Хусид, Устинівському – Ільзіт, Хмелівському – Волченко.

В райони були відправлені додаткові озброєні загони, які посилили наявні «ударні групи», в такій кількості:

Район	Чисельність озброєних загонів, створених для участі в розкуркуленні
Зінов'євський	70
Компаніївський	34
Бобринецький	66
Устинівський	45
Новопраський	54
Знам'янський	44
Єлизаветградківський	62

Великовисківський	29
Новомиргородський	42
Хмелівський	50
Новоукраїнський	37
Рівнянський	30
Новгородківський	36
Братський	34
Маловисківський	30
Всього:	663 чол., 216 гвинтівок, 200 револьверів

Крім цього, окружна трійка мала ще один «воєнно-чекістський» резерв з 6 співробітників ДПУ, озброєних кулеметом, кінний резерв міліції з 15 шабел та школа міліції – 32 курсанти. Для швидкого перекидання цього резерву було підготовлено 2 вантажні автомобілі по «1,5 тонни» [93].

Незабаром (дата на документі не вказана, але немає сумніву, що це лютий 1930 року), окружне ДПУ розробило третій документ – «Організаційну структуру та обов'язки опергруп» та з грифом «цілком таємно» надіслало до окружного партійного комітету. Цей розлогий документ до дрібниць регламентував поведінку оперативних груп в кожному районі округу. Зокрема, пункт №15 документа чітко вказував на тих, хто не під-

33. При получении сведений о готовящемся восстании в вооруженном сопротивлении, или о наличии в его районе которых бы то ни было контр-революционной агитации или группировки, немедленно доносит об этом руководителю сектора.

34. При распределении, как оперативных работников так и партийцев по с/советам для из"ятия кулаков назначает из них старшего по группе, каковым должен быть обязательно оперативный работник, дает ему на руки список лиц, подлежащих из"ятию с их семьями, инструктирует всех выделенных для проведения из"ятия, устанавливает с ними связь и обязывает старшего по группе доносить ему немедленно, как о всех происшествиях, так и о ходе проводимой работы.

На фото: пункти №№33, 34 «Інструкції по виселенню куркулів та їх сімей з території Зінов'євського округу». Лютий 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

падав під розкуркулення в селах округу, а саме: біднота, середняки, червоноармійці командного складу, а також піддані Австрії, Англії, Афганістану, Данії, Німеччини, Греції, Італії, Латвії, Персії, Польщі, Норвегії, Франції. Пункт № 20 зобов'язував включити до списку розкуркулюваних перш за все: куркулів-експертників, великих куркулів (не експертників), колишніх напівпоміщиків, поміщиків, їх сім'ї, а також сім'ї розстріляних і тих куркулів, які вже перебували в концтаборах.

Пункт № 24 передбачав, що у розкуркулених повинні залишитися з конфіскованого майна теплий і верхній одяг, нижня білизна – всім членам сім'ї, продукти харчування на 2 місяці, сокири, пилки, рибні снасті, інший ремісничий інструмент [94]. Проте, як показала практика, пункт № 24 цього документа всуціль порушувався: куркулі відправлялися на заслання переважно голодні й у холоді, бо були позбавлені майже всіх продуктів харчування, теплої одягу та інструментів – все це у багатьох з них відбиралося відразу після розкуркулювання «активістами».

39. К моменту прихода партійцев и незаможников к кулакам, туди же должны прибыть подводы для перевозки. 45

40. По приходе к кулакам, всей семье предлагается немедленно захватить с собой разрешение на дорогу продукты и вещи и садить на подводы, при наличии у кулаков пил и топоров таковое необходимо кулакам брать с собой. По посадке кулаков на подводы, их охраняют выделенные для этого партийцы, а незаможники по поручению райисполкома или с/совета описывают имущество кулаков и поступают с ним согласно указания райисполкома или с/совета.

41. В случае отказа кулака, или кого либо из семьи добровольно погрузиться на подводу, таковое должны быть погружены насильно.

42. В случае вооруженного сопротивления со стороны кулака, или кого либо из его семьи, при погрузке на подводу таковое сопротивление должны решительно подавляться вплоть до применения оружия

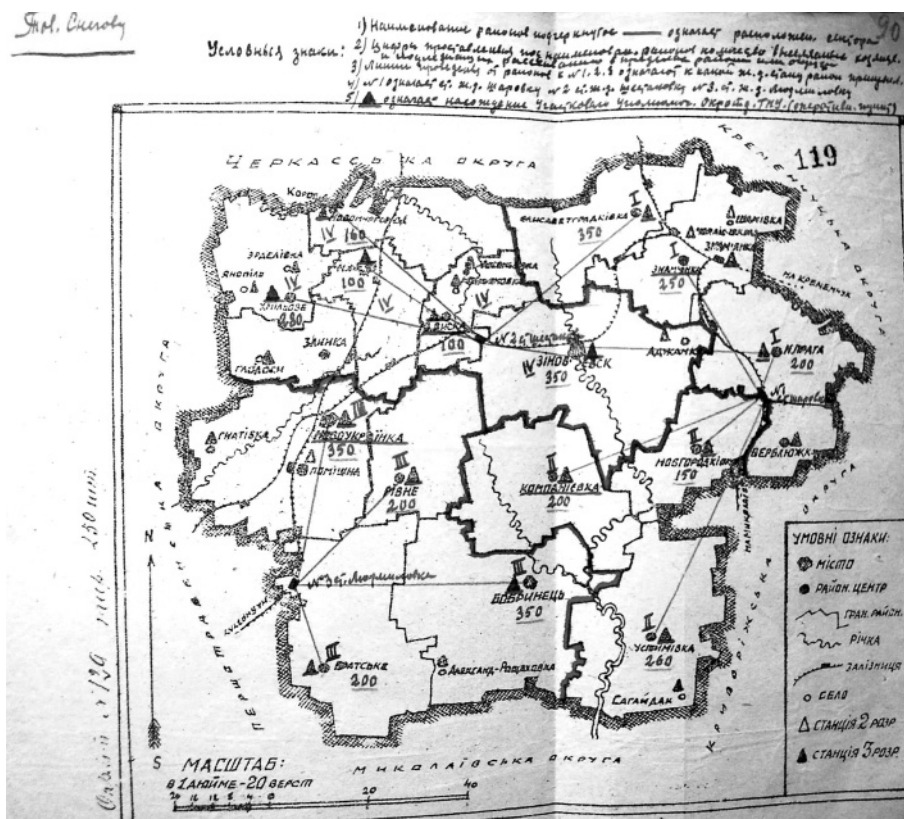
На фото: пункти №№39-42 «Інструкції по виселенню куркулів та їх сімей з території Зінов'євського округу». Лютий 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Окружне ДПУ розробило також «Інструкцію по виселенню куркулів та їх сімей з території Зінов'євського округу». Робота по складанню цієї «Інструкції» була проведена величезна, адже в ній були чітко передбачені всі дії тих, хто розкуркулював, та поведінка розкуркулених. Зокрема, пунктом №2 відповідальність на проведення всієї оперативної роботи по виселенню куркулів покладалася на відповідальних працівників ОДПУ (цей список нам відомий, адже відповідальні працівники ОДПУ були призначені керівниками опергруп в кожному районі).

Передбачалося, що саме оперпрацівник ДПУ мав виняткове право озброїти загони партійців (пункт №10) та широко **застосовувати зброю (розстрілювати)**: бійців ударної групи – якщо вони будуть проявляти страх, боягузтво, недисциплінованість (пункт № 21); розстрілювати куркулів – якщо ті робитимуть спроби втекти, або палити своє майно під час розкуркулення, або відмовлятимуться сідати на підводи, або тікатимуть у дорозі (пункти №№ 22, 42, 46); розстрілювати селян — у випадку повстань (пункт № 23) тощо. Пункт №11 «Інструкції по виселенню куркулів та їх сімей з території Зінов'євського округу» передбачав, що саме працівник ДПУ постачає керівників районів списками осіб, які підлягають виселенню і розкуркуленню. Пункт №12 чітко вказував, що команду розкуркулювати в кожному районі округу потрібно дочекатися з окружного ДПУ, а потім самому дати команду загонам комсомольців, комуністів та активу про початок розкуркулення в кожному селі. Пункт № 21 надавав виняткові повноваження працівникові ДПУ на арешт будь-кого з громадян та проведення обшуку. Розкуркулення проводилося в кожному селі окремого району одночасно – це регламентував пункт № 29. Згідно з п. № 40, розкуркулена сім'я **негайно**, взявши харчі та одяг, не гаючи часу на те, щоб «оговтатись» від біди, що прийшла до їхнього двору, повинна була сідати на підводи відразу, а якщо хто з розкуркулених відмовлявся це робити, то до таких застосовували силу (**зброю**). Чіткі інструкції були виписані щодо куркулів від моменту їх розкуркулення до посадки у вагони. Після того, як вагони з бранцями відправлялися, операція по виселенню куркулів (за винятком куркулів 3-ї категорії) вважалася в районі завершеною [95].

Увесь талант стратегів Зінов'євського ОДПУ був спрямований не проти зовнішнього ворога, який порушив державні кордони тогочасної держави, не проти озброєних «до зубів» іноземних армій, що загрожу-

вали існуванню «першої в світі робітничо-селянської держави», а винятково проти мирного, беззбройного, заляканого, лояльного до більшовицької влади населення. Тож не дивно, що Зінов'євське ДПУ ліквідацію частини українського селянства, віднесеного до т.зв. куркулів, назвало «операцією». Як і в кожній військовій операції, крім чіткого регламентування дій власних чималих озброєних сил, крім наявності резерву, потрібна була ще й карта «операції» з напрямками «головних ударів». Як не дивно, окружне ДПУ розробило і її [96].

На фото: топографічна карта Зінов'євського округу з маршрутами вивезення куркулів на пересильні пункти, кількість розкуркулень по кожному району та сектору. 1930 р. – лютий м-ць. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Розділ 8. Бобринецька «райтрійка».

Долі багатьох куркулів вирішувалися на засіданнях т.зв. «райтрійок», що були створені в кожному районі. Очолювали райтрійки секретарі РКП, РВК. Про те, чим займалися ці новостворені тимчасові органи більшовицької влади, свідчать чотири протоколи засідання райтрійки Бобринецького району. Їхнє перебування в «Особливій папці Зінов'євського окружного комітету партії», яка в свою чергу знаходиться в Державному архіві Кіровоградської області, схоже, є випадковим, адже такі документи, що неспростовно доказують злочинну діяльність більшовицької влади по винищенню українського селянства, знищувалися ще тоді, в 1930 році.

Отже, 16 лютого 1930 року, як про це свідчить протокол №1, відбулося перше засідання райтрійки Бобринецького району, на якому були присутніми «т.т.Наймарк, Отрошко, Орлов, Бубнов». Головував на засіданні Наймарк, протокол писав Бубнов. Райтрійка розглянула такі питання: 1. Розгляд списків куркульських господарств Бобринецького району, розподіл їх на категорії по висланню і розселенню, а також поправки до списку групи куркулів першої категорії (це питання вніс на розгляд начальник опергрупи ДПУ тов. Орлов). 2. Про скликання пленуму РВК. 3. Затвердження інструкції по виселенню куркулів. 4. Про переведення загону на казармене становище.

З першого питання райтрійка ухвалила: «Затвердити розбивку по категоріях згідно списку, що додається (*цього списку знайти в архіві не вдалося.* – Авт.). Всі списки розіслати по відповідним сільським радам. Всю роботу закінчити до 20. 02. 1930 року».

Скликати пленум Бобринецького РВК було намічено на 20 лютого 1930 року. На ньому передбачалося розглянути питання про виселення і розселення куркулів. А після пленуму планувалося скликати нараду уповноважених для інструктажу по проведенню виселення куркульта.

Райтрійка затвердила інструктаж по виселенню куркулів, зарахованих до 1 категорії, яку зачитав «тов. Орлов». «Тов. Отрошко» представив інструкцію по розкуркуленню куркулів 2-ї та 3-ї категорій. Райтрійка, ухвалюючи 4-е питання, постановила сформуванню озброєний загін з комуністів, робітників і профактиву та з 19 лютого 1930 року перевести його на казармене становище [97].

Друге засідання райтрійки було присвячене виключно розгляду заяв тих жителів Бобринецького району, які були занесені до списку розкуркулених та які звернулися до райтрійки пом'якшити їхню долю – викреслити зі списків розкуркулених, змінити категорію, дати в дорогу відібрані теплі речі тощо.

Райтрійка розглянула того дня 54 заяви «куркулів» Бобринецького району. Зокрема, куркуль Біличенко Іван, житель Бобринецької сільради, просив визнати неправильним виселення його як куркуля, оскільки куркулем він не був. Щодо Біличенка І. постанова райтрійки була такою: «Беручи до уваги його поважний вік (70 років) і те, що його зараховано до III категорії, залишити його в III категорії». На заяву Харченка Микити з Володимирської сільради райтрійка відповіла: «Відмовити як злісному куркулеві!»

Армашова Івана Григоровича спочатку було віднесено до 1-ї категорії. Райтрійка, розглянувши заяву куркуля, вирішила перевести його до 2-ї категорії (розстріл чи ув'язнення в концтаборах було замінено виселенням за межі України). Райтрійка врахувала той факт, що «син Армашева служив в Червоній Армії і був там убитий». Райтрійка відмовила у пом'якшенні долі: Армашеву Павлу Никифоровичу, Гальчуку Івану, Патиці Карпу Ф. та ін. З 54 розглянутих заяв райтрійка ухвалила 10 селянам (куркулям) дати 3-ю категорію та залишити тимчасово в селі, по 29 заявам було категорично відмовлено («злісні куркулі»). Двом заявникам, які були вписані до списку куркулів, пощастило: враховуючи їхній вік – по 80 років, їх звільнили від вислання. Мороз Л. і Мороз Микола звернулися до райтрійки з заявою про те, що їм не дали в дорогу теплого одягу та білизни. Щодо них райтрійка постановила: «Дати їм з конфіскованого майна» [98].

Третє засідання райтрійки відбулося вже наступного дня – 24 лютого 1930 року. Засідала райтрійка в тому ж складі, що й попередні. Єдиним доповідачем цього дня був «начальник опергрупи тов. Орлов». Він доповів про те, що деякі куркулі, які проживають в селах Бобринецького району і зараховані до 2-ї та 3-ї категорій, насправді є «ворожими елементами, проводять підривну антирадянську агітацію і за визначенням повинні бути записані до 1-ї категорії». Райтрійка, розглянувши список (в документах архіву він відсутній) постановила: «Перевести з 2-ї в першу категорію Армашева Павла Никифоровича, Адаменка Степана

Івановича, Марченка Федора Пилиповича, Гальчука Івана Сидоровича; перевести з 3-ї до 1-ї категорії Колесника Степана Ан., Махорта Афанасія Івановича, Прохода Дмитра Лев., Тубольця...». Загальна кількість жителів Бобринецького району, які спочатку були зараховані до куркулів 2-ї та 3-ї категорій та яким 24 лютого 1930 року змінили категорію на першу, було 42 особи. Напевне, що декого з них розстріляли, а решту відправили до концтаборів. Підписав цей протокол секретар Бобринецького РПК, голова райтрійки Наймарк [99].

І. Доклад Нач. О.П. групи тов. ОРЛОВА о том, что ряд кулаков проживающих в ниже указанных С/С. Бобринецкого района, отнесены ко 2-й и 3-й категории и являются враждебным нам элементом и ведут подпольную антисоветскую агитацию и по социальным признакам подлежат отнесению к 1-й категории для выселения, одновременно тов. Орлов докладывает о кулацких хозяйствах совершенно не вошедших в списки и подлежащих к отнесению к 1-й категории для выселения.

1. По ДУБРАВСКОМУ С/С. о переводе из категории в категорию.	Перевести гр-на АРМАШЕВА Павла Ничипуровича из 2-й категории в 1-ую категорию.
2. Алексеевскому С/С.	Перевести из 2-й категории в 1-ую АДАМЕНКО Степана Ивановича.
3. Богодарівському С/В.	Перевести гр-на МАРЧЕНКО Федора Филиповича из 2-й категории в 1-ую категорию.
4. Грузко-Бобринському С/С. О дополнении к 1-й категории.	Перевести из 3-й категории в 1-ую КАЛЕСНИКА Степана Андреевича, МАХОРТА Афанаса Ивановича, ПРОХОДА Дмитра Левковича.
5. Вереславському С/С. О переводе с категории в категорию.	Дополнить к 1-й категории ПАРБЕНОВА Семена Кирилловича - кулака, - лиценца, диникинцанившегося 60 дес. собств. земли, срывающего все проводимые кампании на селе.
6. Катрісанівському С/С. -"	Перевести из 2-й категории в 1-ую ГАЛЬЧУКА Ивана Сидоровича
	Перевести из 3-й категории в 1-ую ТУБОЛЬЦЕВА Сатрона Ивановича.

На фото: фрагмент протоколу № 3 засідання райтрійки Бобринецького району. 1930. - 24. - 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

25 лютого відбулося чергове, четверте засідання райтрійки. Змін у її складі не відбулося. Засідання було присвячене розгляду телефонограми, що за підписом начальника Зінов'євського ОДПУ Йодка надійшла на адресу Бобринецького РКП. Начальник ОДПУ вимагав форсувати проведення виселення куркульських сімей, які були вписані до 1-ї категорії, та картав місцевих комуністів, що Бобринецький район недовиконує планів – контрольні цифри по 1-й категорії: 145 сімей – 755 чол., не виконуються.

У постанові райтрійка погодилася про недовиконання нею контрольних цифр розкуркулення та запевнила окружний відділ ДПУ, що опергрупою вже своєчасно вжиті заходи для розшуку збіглих глав сімей [100].

Якихось інших протоколів засідань райтрійки Бобринецького району, як і документів про діяльність будь-яких інших райтрійок, відшукати не вдалося. Однак і цих чотирьох документів достатньо для того, щоб зрозуміти механізм складання списків розкуркулених, вказати на конкретні прізвища тих представників більшовицької влади, які винищували хліборобів. Зокрема, в Бобринецькому районі доклалися до знищення українських селян «т.т. Наймарк, Отрошко, Орлов, Бубнов». Однак це була тільки верхівка того айсберга активістів, уповноважених, представників сільської влади, міліціонерів тощо, які проводили безпосередню роботу по розкуркуленню та виселенню нещасних. Їх, кривдників, було, як про це зазначалося в постанові позачергового засідання бюро Бобринецького РПК, що відбулося 9 березня 1930 року, тільки в Бобринецькому районі «біля 2000 чол.»

Своєрідний підсумок по розкуркуленню та виселенню куркулів в Бобринецькому районі було зроблено на позачерговому засіданні бюро райкому партії. Про його роботу свідчить «Протокол № 30». Члени бюро т.т. Наймарк, Соколов, Бондаренко, Отрошко, Співаковська заслухали тільки одне питання: «Про переведену роботу опергрупи ДПУ щодо ліквідації куркульства як класу в Бобринецькому районі». З інформації по цьому питанню виступив «запрошений тов. Орлов» (виступ Орлова до протоколу не вписаний). Постанова бюро була надзвичайно розлогою. В ній, зокрема вказано, що робота по розкуркуленню та виселенню проведена без ексцесів, в роботі по розкуркуленню взяло участь близько 2000 чол. Мали місце невидачі розкуркуленим теплого одягу, харчів на дорогу. В розкуркуленні з 700 комсомольців брали участь 600 чол. Засідання бюро РПК

вписало до протоколу досить поширені настрої серед населення району - деяка частина середняків, як записано в постанові, заявляла: «Сьогодні нас, а завтра вас!» Бюро вказало на поведінку уповноваженого РПК «тов. Сербулова», який, в перший день свого прибуття в сільраду, арештував та відправив в район бідняка під конвоєм куркуля 1-ї категорії. «Не тактично» поводитися з селянами «тов. Зінченко» (по В. Гертопанівській та Аполівській сільрадах), «тов. Поліщук», який, супроводжуючи виселених куркулів до станції відправки Людмиловка, залишився ночувати в дорозі (напевне, що це було під кінець лютого – на початку березня 1930 року і приречені ночували під відкритим небом, можливо, що дехто і втік). Бюро покарало виключенням з лав партії та передало «судово-слідчим органам» уповноваженого по Миколо - Бабанській сільській раді «тов. Салгіра», який під час розкуркулення, безпосереднім учасником якого був сам, привласнював і розбазарював куркульське майно. Трьом комуністам «за перекручування лінії партії» були винесені догани [101].

Розділ 9. Кількість розкуркулених.

Контрольні цифри щодо кількості розкуркулених надходили на місця від партійних та репресивних (ДПУ) органів спочатку окружного, а з 1932 року – обласного рівнів. Біля витоків цих цифр був Кремль, надзвичайно прихильно ставлячись при цьому до ініціатив на місцях. На початку суцільної колективізації кількість розкуркулених селянських сімей повинна була становити до 5 відсотків від всіх господарств певного населеного пункту, але цієї «норми» на місцях не дотримувалися. Зокрема, на території 29 сільських рад, що входили до Зінов'євського району, передбачалося розкуркулити 800 господарств, а було розкуркулено: станом на 1 січня 1930 року - 91 господарство, на 20 березня – 401, а на 6 квітня - 750 господарств. Зокрема по Аджамській сільраді куркульськими було оголошено 118 господарств, Губівській – 34, Клинівській – 36, Масляниківській – 6, Лелеківській – 32, Завадівській – 30 господарств тощо.

У 750 куркульських господарствах було вилучено: 120 коней (з них робочих – 96), 69 корів, 2 волів, 7 овець, 45 свиней, 89 плугів, 55 сіялок, 54 жатки, 15 молотарок та ін., що неспростовно доказує – більшість розкуркулених сімей взагалі не мали корів, коней, плугів, тобто були «бідняками» [102].

У грудні 1930 року по Бережинській сільській раді було визнано куркульськими ще 57 господарств: 33 були розкуркулені і відразу вислані за межі України, 24 господарства куркулів чекали вирішення своєї долі [103]. На весну 1931 року 12 куркульських господарств Бережинської сільської ради були зараховані до 3-ї категорії та переселені за межі своєї сільради, але в межах Зінов'євського району [104]. А решта – 12 родин куркулів, напевне, були перевезені спочатку до с.Масляниківка – на пересильний пункт, та, як такі, що належали до 2-ї категорії, на початку квітня 1931 року були вивезені залізницею за межі України [105]. Але розкуркулення на цьому не припинилося.

На фото: перевезення «куркульської» комори до колгоспу. Україна, 30-і роки XX ст.

Тож із часом кількість куркулів у селах нинішньої Кіровоградщини набагато зростає, бо в тогочасних партійних документах мова вже йшла про розкуркулення цілих сіл. Для прикладу, по Гаївській сільській раді нинішнього Кіровоградського району із 360 господарств було розкуркулено понад 100, тобто 36% господарств було зруйновано, а їх власників депортовано [106]. Поетапне розкуркулення відбулося в с.Бурти Новомиргородського району, де під час першої хвили було «розкуркулено» 8 сімей, другої – 15, а всього з 200 дворів було розкуркулено 68, або 34 відсотки [107].

1 січня 1932 року було розпущено артіль ім. Леніна в с.Аджамка нинішнього Кіровоградського району та одночасно з цим «було виявлено 27 куркульських господарств та раніше 34 куркульських господарств», а всього розкуркулено впродовж тільки одного місяця – 61 господарство [108].

На фото: допит куркуля. Україна, 30-і роки XX ст.

Остеронь від розкуркулення не могли залишитися (як свідки, учасники або такі, чийми руками під час голосування на зборах влада визначала жертв розкуркулення) сусіди, родичі чи знайомі, тобто односельці тих, на кого випав страхітливий жереб бути розкуркуленим. Під час розкуркулення нещадно нищилися і ро-

динні зв'язки. Так активіст села Клинци нинішнього Кіровоградського району комсомолец Потеєв Савелій Родіонович розкуркулив свою рідну сестру Марію Родіонівну Лепшееву (дів. прізвище Потеєва). А Халявка Тимофій з с. Пантазіївка Знам'янського району «куркулив» свого брата Халявку Івана на очах їхньої матері Олени – хату «куркуля» розвалили, «що аж крокви тріщали» [109]. Комуніст Коваленко з с. Бурти Дібрівської сільської ради Новомиргородського району, щоб «пописатися перед партією», власноруч вписав до списку куркулів у 1929 році свого батька, чотирьох сестер та брата, яких заслали «до Архангельська» [110]. «Куркуль с. Компаніївка (прізвище не вказане) заховав у своєї сестри – біднячки, свиню і скриню з одягом; свиню сестра продала і заплатила борг, а одяг зі скрині передала сільраді» [111].

Великого поширення, чи не вперше в історії українського народу, набула відмова дітей від своїх батьків. Г.Є.Прусак «облишив зв'язок з батьком-куркулем» в такий спосіб – 21 січня 1930 року в газеті «Червоний Шлях» з'явилося повідомлення: «1925 року мене було відряджено Хмельвським РВК учитися на робітничий факультет Харківського геодезичного та землеустрійного інституту як селянина-середняка. Провчився я до цього часу й зараз дізнався, що батько мій Єфрем Іванович Прусак вважається куркулем, позбавлений виборчих прав. Тому я, Прусак Грицько Єфремович, відмовляюся від свого батька-куркуля та пориваю з ним всякий зв'язок, як моральний, так і матеріальний». Влада заохочувала цей глибоко аморальний процес, бо й сама була аморальною.

То скільки хліборобів нинішньої Кіровоградщини були «розкуркулені», та «як класово-чужий, контрреволюційний елемент» заарештовані, заслані до концтаборів, вивезені на заслання, виключені з колгоспів та з промислових підприємств, розстріляні, заарештовані вдруге, розпродані, виселені за межі населених пунктів, кинуті до БУПРів, оподатковані в експертному порядку та розкуркулені і т.п.? Деяке світло на це проливає «План роботи Зінов'євського ДПУ по проведенню операції по ліквідації куркульства», що з грифом «цілком таємно» 1 лютого 1930 року надійшов на адресу «особисто тов.Снегову». Цим планом, за підписом начальника ОДПУ Йодка, передбачалося в лютому-березні «виселити, розсіяти, ув'язнити в концтабори **3500 господарств** з приблизним розрахунком в середньому по 4 особи на сім'ю, а всього підлягає **ліквідації 14 000 чол.**» [112]. Станом на 10.03. 1930 року кількість сімей, що передбачалося розкуркулити за 2-ї категорії, вже становила: **6750 господарств**, списки щодо яких затвердили райвиконкоми Зінов'євського округу, та 2468 господарств, списки яких за-

твердило ОГПУ, а всього – **9218 господарств**. Тобто, перевищення початкового плану розкуркулення зросло майже в 2, 5 рази [113]. Також підлягали розкуркуленню **4863 сімей** за 3 -ю категорією та було визначено **4612 господарств** як «куркульсько-експертні».

Якщо врахувати, що до розкуркулення більшовики приступили ще в 1928 році і в різний спосіб розкуркулювали понад 20 років, то кількість знищених українських хліборобів, які проживали на території

М20674
1/18-30

Минко **15**
Мин Сисюва

ПЛАН РАБОТ

ЗИНОВЬЕВСКОГО ОКРУГОВАГО ОТДЕЛА ГПУ ПО ПРОВЕДЕНИЮ ОПЕРАЦИИ ПО ИЗЪЯТИЮ КОЛИЧЕСТВА

Вводная часть **114**

Из округа подлежат выселению, расселению, заключению в конц. лагерь и т.д. - **3500 чел.** - хозяйств с приблизительным подсчетом в среднем по 4 челов. на семью, а всего подлежит изъятию - **14000 человек.**

По районам цифра эта распределяется так:

1. Зинovieвский район	- 350 чел.хоз.в среднем на семью 4 ч.-всего-1400
2. Компанeeвский	" - 200 " " " " " " - 800
3. Бобринецкий	" - 350 " " " " " " - 1400
4. Устиновский	" - 260 " " " " " " - 1040
5. Ново-Прагский	" - 200 " " " " " " - 800
6. Знаменский	" - 250 " " " " " " - 1000
7. Б-Градковский	" - 350 " " " " " " - 1400
8. Вол. Висковский	" - 100 " " " " " " - 400
9. Ново-Миргород	" - 160 " " " " " " - 640
10. Хмелевской	" - 280 " " " " " " - 1120
11. Ново-Украинский	" - 350 " " " " " " - 1400
12. Ровенский	" - 200 " " " " " " - 800
13. Новгородковский	" - 150 " " " " " " - 600
14. Братский	" - 200 " " " " " " - 800
15. Мало-Висковский	" - 100 " " " " " " - 400

На фото: перші контрольні цифри щодо розкуркулення в Зінов'євському окрузі, підготовлені ОДПУ. 1930. - 1. - 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

нинішньої Кіровоградщини, різко зростає по відношенню до періоду лютого-березня 1930 року – періоду суцільної колективізації та масової «ліквідації куркуля як класу».

Потрібно врахувати і те, що в книзі географія досліджень обмежена переважно Зінов'євським округом та 15 районами цього округу.

Напевне, що зібрати докупи всі дані, які дозволили б встановити точну кількість розтерзаних доль т.зв. «куркулів», які вирощували хліб на родючих землях від Дніпра до Південного Бугу, неможливо: більшовицька влада намагалася знищити докази свого злочину проти абсолютно мирного і беззахисного населення шляхом нищення перш за все документів. Зокрема, 6 грудня 1930 року завідуючий таємною частиною Зінов'євського міського партійного комітету Стеценко та представник міськвідділу ДПУ Елькінбард спалили листи «про заходи щодо ліквідації глитайських господарств у районах суцільної колективізації в кількості 19 шт. з № 520 по № 539 включно, з яких № 522 не повернутий був секретарем окрвідділу ДПУ тов. Гінзбуром», та склали відповідний акт [114]. Скільки за вогнем пішло таємниць?

Розділ 10. Збори селян. «Прохати партію та радвладу негайно розкуркулити куркулів!» «Учителі – до колгоспів!»

Для надання певної форми законності своїй злочинній політиці по розкуркуленню та одночасному нагнітанні страху серед населення, неприхованому залякуванні хліборобів, більшовицька влада використала такий метод, як проведення багатогодинних, багатолюдних і багаторазових зборів селян в кожному селі нинішньої Кіровоградщини, де поряд з питаннями по створенню колгоспів селяни «ухвалювали» рішення про ліквідацію «куркулів» – своїх односельців, списки яких були заздалегідь підготовлені владою, про ліквідацію церков тощо.

Доречно буде зауважити, що влада за збори на довгий час, принаймні в період з 1923 по 1928 рік, «забула» – земля була переподілена, тож селяни заходилися на ній господарювати. Однак з початком кардинальних змін у ставленні більшовиків до селянства, у зв'язку з відновленням «продрозкладки» у 1928 році, селян знову скликали на збори. У грудні

1928 року відбулися збори «бідноти та наймитів» с.Павлиш Онуфріївського району. На ці збори мало прибути 400 – 500 чоловік (з трьох тисяч дорослих жителів), а прийшло лише 132, «та й ті до кінця не досиділи – більшість розійшлися» [115]. Однак це був тільки початок. З часом йти зі зборів, як і виступати на них з критикою, стало небезпечно. Збори відбувалися в кожному без винятку селі, хуторі, їхня кількість була величезною, зокрема і під час колективізації та розкуркулення.

Так газета «Радянська думка» (Олександрівський район) в №14 від 27 січня 1930 року повідомила, що «біднота й середняки с.Бірок I і II одногосно ухвалили ліквідувати куркульські кубла, що визискували бідноту та боролись проти колективізації». Ці збори відбулися 26 січня 1930 року [116]. Однією ухвалою «ліквідувати куркульські кубла» збори не обмежилися та затаврували жителів села Згарського Данила, Коваля Трохима, Байбуза Гаврила, Ярового Юхима, Гниду Трохима та ін. «куркульськими підлабузниками, «куркульськими прихвоснями». Після цих зборів дії влади не забарилися, бо вже незабаром був розкуркулений житель села Бірки Перші Куценко Данило Кузьмович та висланий «у північний край».

У 1932 році «куркуль» Куценко Д.К. втік із заслання, однак на волі пробув недовго: працюючи робітником 2-го ім. Петровського цукрового заводу, був заарештований вдруге в липні 1937 року, і вирок трійки УНКВС був суворий – Куценка Данила 31.08. 1937 року було розстріляно [117].

На фото: збори жінок. Україна, 30-і роки ХХ ст. (За що вони голосують: за зняття дзвонів з церков? За ліквідацію «куркульні як кляси»? За створення колективних господарств? За те, щоб у страшних муках помирати голодною смертю через рік-два?)

Однак добре відомо і те, що у випадку «не правильного голосування» щодо «ліквідації куркульських кубел», публічних виступів на захист приречених односельців, «куркулями», або «членами антирадянського угруповання», або з формулюванням «за антира-

дянську агітацію», або як «підкуркульників» влада могла знищити якщо не всіх дорослих жителів с.Бірки Перші та Бірки Другі (та будь-якого іншого села нинішньої Кіровоградщини), то, принаймні, значну їхню кількість, на що більшовицька влада була здатна абсолютно.

У січні 1930 року відбулися, як про це повідомила газета «Червоний Шлях», збори «бідняцько-середняцьких мас» с.Компаніївка, які вимагали від влади «негайно здійснити найсуворіші заходи щодо сільських глитаїв – передати їхні засоби сільськогосподарського виробництва до колективних об'єднань, а найзапекліших ворогів соціалістичного будівництва вислати за межі України» [118].

У лютому 1930 року виконавчий комітет Злинківської сільської ради Маловисківського району ухвалив рішення про розкуркулення 93 господарств з передачею всього майна артілям «Зійшла зірка», «Червоний прапор», «Сільський господар» [119]. Відповідно до цього рішення вже у квітні 1930 року був заарештований та засланий на 3 роки у північний край (умовно) з конфіскацією «залишків фуражу» житель с.Злинка Коломійченко Іван Григорович. Одночасно з ним був заарештований та засуджений з тим же самим вирокком злинківець Дейкун Максим Семенович [120]. Напевне, що обидва вони були зараховані до 3-ї категорії куркулів.

Надзвичайно жорстоко влада повелася з жителями с.Злинка подружжям Кривохижами Фросиною та Пантелеймоном. Розкуркулені у 1930 році за ухвалою сільських зборів по 2-й категорії, вони, на відміну від своїх односельчан Коломійченка та Дейкуна, були вислані в Архангельську область, звідки повернулися у 1935 році та розпочали працювати в місцевому колгоспі «10-річчя Жовтня». Кривохижа Фросина «після повернення із заслання самоправно зайняла відібрану при розкуркуленні хату, город, засіяла його житом» – цей, а також інші «злочини»: «... агітувала селян за повернення майна», призвели до повторного її арешту у жовтні 1937 року та розстрілу того ж таки року [121].

Практично знищеною, за рішенням зборів односельців, виявилася сім'я Біленка Івана Давидовича з с. Баштине Петрівського району: у 1930 року господарство було розкуркулене і вся сім'я була вислана до Вологди (Росія), де дружина і діти померли. В 1937 році Біленко втік із заслання, але у вересні цього року був заарештований Долинським РВ НКВС: «... погрожував активу села за розкуркулення» та отримав від трійки УНКВС Дніпропетровської області 10 років таборів [122].

З 3 по 6 лютого збори по ліквідації куркуля як класу відбулися в Маловісківському районі. «Прохати партію та радвладу негайно розкуркулити куркулів!» – таку резолюцію ухвалили загальні збори СОЗу «Хвиля революції» та Плетеноташлицького КНС Маловісківського району та затвердили список сільських куркулів, куди вписали Битка С., Касапа П., Огороднікова П., Харенка Д., Ігнатенка І., Ігнатенка М., Ігнатенка В., Ігнатенка Ф., Ігнатенка П., Ігнатенка С., Ігнатенка Мих., Дяченка Г., Долока С., Грудіна В., Козака Г. [123].

20 лютого 1930 року загальні збори «колгоспників, незаможників, бідноти та наймитів» з питання «знищення глитайства як кляси» відбулися по всіх селах Єлизаветградківського району. Про атмосферу, що панувала на зборах в с.Єлизаветградка Єлизаветградківського району цього дня, свідчить репортаж, вміщений в окружній газеті «Зінов'ївський Пролетар» в рубриці «Б'є дванадцята година глитайства як кляси!»: «Куркулі Бойко, Компанієць, Сандуца, Каленіченко та інші виступили вперед столу президії. Першим обговорили кандидатуру Дубини Тимоша Явдокимовича. З десяток грудей викрикнули: «Експлуататор, куркуляка, кепкує з бідноти та радвлади!» «Хто за висланя!» – каже голова зборів. «Одноголосно!» Росінський Микола Миколайович? – Вислати! Чорноморець Іван? – З синами його вислати! «А в нього ж дружина батрачка!» – крикнув хтось. Ухвалили: «Дружину Чорноморця, як батрачку, залишити в селі, притягти до колгоспу!» Каленіченко Петро? – Петлюровець! Бандит! Вислати! Проценко Нестір? – Та він же потомствений куркуль! Але ж він больний! Добрі дитячі ясла будуть в його хаті – конфіскувати і вигнати! Тимофіїв Іван? – Вигнати!... До вечора обговорили список 32 куркулів. 12 вислали за межі України, решту, за третьою категорією, вислали за межі округу. Середняка Писарева з списку викреслили». Головував на зборах В.А. Сорокін – голова 1-го Єлизаветградківського незаможного СОЗу, гірник Алчевських шахт, двадцятип'ятитисячник [124].

На фото: переділ «куркульської» землі. 30-і роки ХХ ст. Україна.

В с.Буквар (нині с.Букварка Олександрівського району) «понад 1000 учасників зборів відкрили роботу співом Інтернаціоналу та оваціями на адресу партії та уряду. Список глитаїні, що підлягає виселенню, затверджено одногосно». В с.Лозоватка (нині с.Лозуватка Компаніївського району) «біднота та колгоспники з власної ініціативи відшукали всіх куркулів, що зарані втекли з села, і доставили їх на збори. «Будемо вирішувати вашу долю при вас!» - заявили куркулям. Список глитаїні і прохання до влади виселити їх та конфіскувати майно схвалені одногосно» [125].

Та кількість зборів, на які скликалися «батрацько-бідняцько середняцькі маси» і які відбувалися в селах нинішньої Кіровоградської області, починаючи з січня 1930 року, вражає. Зокрема, впродовж 2-3 днів лютого 1930 року тільки по двох сільрадах Новгородки відбулося 14 «загальних зборів колгоспників разом з членами КНС та сільської бідноти, жінок-біднячок та колгоспниць. На зборах було 2537 чоловік» [126].

На фото: допит «куркуля». Україна, 30-і роки XX ст.

В с.Бережинка Зінов'євського району перші збори відбулися 3 січня 1930 року, наступні – 4 січня. Потім збори відбувалися відповідно 9, 16, 18, 19 січня та в наступні дні – до кінця місяця. Збори відбувалися також і в лютому місяці. Було так, що впродовж дня таких зборів було двоє, зокрема 19 лютого 1930 року. Від зборів влада не відмовилася і в 1931 році – вони відбувалися впродовж року майже кожного місяця, проте з різною інтенсивністю, зокрема збори селян с.Бережинка відбулися 12, 15, 16, 18 грудня 1931 року, а також в попередні та наступні дні, та кожного місяця впродовж всього року. Схоже, що від проведення зборів влада відмовлялася в дні проведення посівної кампанії та жнив, але із закінченням сільськогосподарських робіт селян знову скликали на збори.

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки XX ст.

ГОДИНА ГЛИТАЙСТВУ, ЯК КЛАСІ.

У КОЛЕКТИВІЗАЦІЮ ПІД ПРОВОДОМ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПАРТІЇ НАСИ ВИКОРЧОВУЮТЬ КОРІННЯ КАПІТАЛІЗМУ.

ТАК ВИРІШАЛИ ДОЛЮ ГЛИТАЙСТВА...

На 12 кілометрів розкинулося село Єлисаветгородівка.

Але куркулі знають в кожній обшарпаній хатинці, в кожній неземожницькому повір'ї. Сільських павуки знає кожний наймит і середняк.

Ці куркулі наймали білнчозівзата сонячники за „падки“.

Ці куркулі брали вемлю „з полевини“, берли відстеро за повечерній пуд хліба. Ці вони швидко служили Петлюрі й Гринор'єву, організовували банди, що звірчому завшували білнчозу.

Ці вони засіли ще кождано шавили кризь шпідлені зуби:

— Пролетарі-а... Прийдемо до мене за миску борщу косять.

Зонсім недавно, але ке сьогодні. Сьогодні—інші слова, інші події.

— А гляньте—но, чи не прошився до залі хто з тях, про кого сьогодні говорити будемо.

Тисячама очей зала угледіла їх.

— Тут Войко!

— І Компанець!

— Саванду свою невістку та дочку прислав!

— Он Калеміченко в кутку.

— Хай пройдуться передістоном президі щоб всі їх побачили!

— Очуніть їм двері ширше.

— Ну, ворочайтесь скорше! Еже вишли? Так. Ну тепер значить, приступимо до роботи. Загальні збори колгоспників, не-замонників наймитів, білнчозів і ередняцтва села Єлисаветгородівки вважало за мікроті. Першим обговоримо Дубану Тимоша Ядохимовича.

На секунду, немов скам'яніла матишла зала. А потім з десятків грудей разом:

- Експлоататор!
- Мав два млявни!
- Живопа!
- Куркуліня!
- Келгуз з білнчоз та радянської влади!
- Лічність нісма!

Ці слова з трудом можна було вилучити із загальної сповненого класізої немалнати і

обурення гулу. Коли преанія закикала висловлюватися по порядку, першою з осдона підбелася зморена, вже немолода жінка

— Я везла на пост коровами свого чоловіка-інваліда. Вігла за нами собачка і порвала Дубинний дочці спідницю. Так Дубиня мене догнала, зняла золотий платок і щоб вкунити його я мусила здохнути 2000 карб.

Хотіли висловлюватися ще. Але рішуче й голосно вигукнулось.

— Чого нам востузитися в Дубиня? Чи ми його не знаємо? Чи жалгі будемо куркулі?

— Пра-вильно! Голосуйте, товариш Чубенко.

Ліс рук прозвучав розпорядженням:

- Вислати за межі України! Майно до СОЗу.
- Другим йде Схирда Явля Іванович.
- Змову загула зала:
- Знають усі його харшо.
- Казав: „У СОЗІ будуть свинями срати“.
- Це ще гіршій за Дубину.
- Грамотний і штрий. Всіх вважає за дурани.

— 1923 році він своєю піздюю на ставилі робітника ДПУ і змовився з бандітами щоб того робітника забилі.

— Хто за те, щоб цього куркуля вилити в селі?

— На розпил чи шо?

— Голосує: хто за висланнн? Одноголосно. Далі йде по-півський син, куркулі і контр-революціонер Російський Михайл Михайлович.

— З батьком його разом на одні сани—в попом. То воно одні клубок!

— Калемічуху влову він так узярив, що працювала на нього день і ніч, і до СОЗу не пішла.

Жодної руки проти висланнн за межі України.

— Далі—Черноморцев Іван.

— Має сім'яство з малюточок працює на його!

— Каже: „Кому губи медом

помажу, а кому сугара дам, то працюватиме на мене“.

— З силами його вислати.

Питання вже вирішили, коли ралтом з задніх осліпців майже розпалчний крик:

— Стривайте! Дружина Черноморця—наймичка. Як же в Ухвалили: дружину Черноморця, батрачку, залишити в селі, прятати до колгоспу. Своє людина.

— Калеміченко Петро...

Після звичайних вигуків про Калеміченка розповів один не-заможник:

— Року 1918 були організували ми артілі, куди влезав і Калеміченко. Так ми сполучку розклали артілі, а потім во всією родинною пішов у ліс, у банду. Елемент надзвичайно опасний. Вислати його треба щоб і духу селі не було.

- Петлюровець.
- Бандіт.
- Вислати.
- Одноголосно: вислати за межі України, конфіскувати майно.
- Далі—Проценко, Нестір.
- Серед тиші ралтом, якое не-пемало, по медвежому пролу-нало:
- Він больний.
- Слова належали родичеві Проценка і викликали лише сміх.
- Потомственный куркулі.
- Добрі дитячі ясла будуть в його хаті (жінка).
- Конфіскувати й вигнати.

Надого вуплилися на „ман-дидатурі“ Тимофіїва Івана Самойловича. Двадцять років по-спіль він був старшиною. Року 1905 будовав шибенці для революціонерів. Безоганно, точно, по люкайському виконував катівські накази ставлюого та земського. І—як пригатав одні не-зможники—піл час масової царської екекції Іван Самойлович приймав широке участь лозов“.

Піл докіншину видавав більшо-зників офіцерам.

— Як бути з Іваном Самойловичем?

Вирішили: вислати Тимофіїва за межі конфіскувати майно.

- Косовий Деня...
- Підходящій
- Хароші
- Вигнати його!
- Вигнали.

Так одна по одній до пізнього вечора обговорили збори список 32 куркулі. 12 з них вислають за межі України за другою категорією, а решту—за межи округи — за третьою категорією.

„Кандидатури“ середняки Писарева, що випадково потрапив де списку глітайці—з списку викресляли.

Пізнього вечора закінчили роботу збори.

Вілі куркульських дворів ходили озброєні наймити-патрулі і рильно стежили за кожним звуком, кожним кроком куркулі.

Завтра чи позавтра село буде без куркулі. Вільно, звязато, безперешкод заусека рукава для боротьби за подальші, звільні, більшовицькі нестримні кроки до соціалізму.

Ельїнбард, Коваленко.

Пролетарі на аванпостах колективізації.

Один з 25 творів—Гририк в Алевськнх шахт, голова і го Єлисаветградського не-замонницького СОЗу В.А. Сорочин

На фото: фрагмент газети «Зінов'ївський Пролетар» зі статтею про збори з розкуркулення в с.Єлисаветградка та з фото робітника «двадцятип'ятитисячника» Сорокіна – голови місцевого СОЗу. 1930. – 25. – 02.

Палкі заклики про створення колгоспів у с.Бережинка прозвучали на «зборах жіноцтва Бережинської сільської ради», що відбулися 3 січня 1930 року та на яких були присутніми «61 жінка та 13 чоловік». Учасники зборів заслухали промови «т.Артюха, Кохана і Кравченка відносно колективізації» та ухвалили «повісти всьому жіноцтву рішучу боротьбу серед своїх чоловіків, аби останні вступали до колгоспів» [127]. Наступного дня селяни Бережинки знову були скликані на збори. Участь в їх роботі взяли 118 чоловіків та 31 жінка (навіщо секретар зборів розділяв присутніх за статевою ознакою – невідомо). Єдиним доповідачем на зборах був «тов. Соболю». Жителям села ця особа напевне була відома, бо щодо нього, як, проте, і щодо більшості виступаючих надалі, секретар зборів майже ніколи не вписував у протокол їхню посаду. Отже, «тов. Соболю...зазначив, що по плану уряду, особливо на Зінов'євському окрузі, намічено колективізувати все населення на 100%». Збори ухвалили, щоб «всі присутні громадяни ... в короткий термін змогли вступити до колективу» [128]. Гучні заклики до створення колективного господарства в с.Бережинка, які лунали на зборах від «тов. Артюха, Ківовича, Кравченка, Салієнка, Кременецького, Соболю», селяни слухали 9, 18, 19 лютого 1930 року та ухвалювали, що «директиву уряду виконають повністю... нащо всі повинні об'єднатися в спільні господарства», або що «всі жінки, як одна, повинні вжити рішучих заходів до своїх чоловіків в тім, аби вони терміново записалися до Союзу», або що «... ми всі присутні як один повинні зараз записатися до СОЗа». Схоже, що ухвалені рішення «записатися до СОЗа» були формальними, а колективне господарство все ніяк не могли створити. Аж ось 6 лютого 1930 року в с.Бережинка були скликані нові збори, на які зійшлося 110 чоловік. Перед присутніми виступив «тов.Писарев», який «зазначив, що сотні років експлуатував і не давав нам жити куркуль. А тому потрібно дати відсіч цьому ворогові, що він не дає нам можливість будувати своє життя». «Тов. Писарева» підтримав «тов.Байбузан», який зазначив, що «Цуканов Федір – злісний, його треба вислати зовсім за межі України». Третій виступаючий – Цуканов Р. (напевне, що активіст) «дав пропозицію прохати райком вислати всіх злісних куркулів за межі України». Збори одноголосно ухвалили: «...куркульство перешкоджає нам, а тому ми ухвалюємо вислати всіх злісних куркулів з меж Зінов'євського округу і України» [129].

19 лютого 1930 року в с.Бережинка було скликано відразу двоє зборів. Вони відбувалися порізно в часі, оскільки основним доповідачем на обох був «тов. Кравченко – голова сільради». На одних зборах були присутніми 42 особи «активу Бережинської сільської ради», на інших – «батраки, бідняки і середняки». Головним питанням обох зборів була «ліквідація куркульства як класу». Ухвали цих зборів були на диво подібними: їх учасники одногосно вирішили «цього дня ...провести ліквідацію куркульських господарств та вислати за межі України, поскільки такі господарства гальмують роботу во всіх кампаніях бідняцько-середняцьких мас, особисто в колективізації, куди намітити слідуючих громадян: Токманенка Степана Дмитровича, Кучеренка Івана Осиповича, Замнивйтренка Івана Гавр., Євтушенка Івана Маркеловича, Цуканова Хведота Семеновича, Гончаренка Івана Лаврентійовича, Лук'яненко Олексія Андрійовича, Лук'яненко Михайла Андрійовича, Голубова Дмитра Тимофійовича, Голубова Сидора Тимофійовича, Цуканова Василя Свиридовича, Цуканова Прохора Гнатовича, Цуканова Івана Свиридовича. Вперед, до знищення куркуля як класу!» Одночасно з «ліквідацією куркуля як класу» на цих зборах відбулося об'єднання «батрацтва, бідноти і середняків Бережинської сільської ради в колгоспи» [130].

Отже, розкуркуленню в с.Бережинка підлягали відразу 14 селянських господарств. Нині немає сумніву в тому, що контрольні цифри по кількості розкуркулених в селах Зінов'євського району доводилися на сільські ради керівництвами районів та округу, які й вимагали неухильно виконувати всі настанови районної та окружної влади. Так у лютому місяці 1930 року на сільські ради Зінов'євського району, під засторогою «цілком таємно», надійшов лист за підписом голови Зінов'євського райвиконкому Кириченка з вимогою «провести наступні заходи повної ліквідації і розкуркулювання куркулів: не пізніше 25 лютого 1930 р. скласти списки груп по 10-15 дворів, які повинні бути розселені» [131]. Незаперечно, що це і була ота пряма вказівка районної влади на кількість куркулів, яких необхідно було розкуркулити в Зінов'євському районі. Зрозуміло, що це не була ініціатива Кириченка – команду на складання списків він отримав «зверху». Незаперечно й те, що цей «ланцюг» команд не закінчувався в Харкові – тогочасній столиці УСРР.

Збори, що відбулися 19 лютого 1930 року в с.Бережинка, були не останніми в селі, на яких односельці «затверджували» списки розкуркулених. 4 квітня 1931 року «загальні збори виборців Бережинської сільради» ухвалили вислати за межі України «за злісне невиконання всіх поточних кампаній та як ворожого нам куркульського елемента громадян Головченка Степана та Головченка Федора». Їх не тільки було розкуркулено, а й, за ухвалою зборів, віддано до суду [132].

КРЕСТЬЯНКА, ИДИ В КОЛХОЗ!

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки ХХ ст.

2 листопада 1931 року на зборах членів комуни «Єднання» Бережинської сільради в кількості 30 чоловік та в присутності уповноваженого Зінов'євського міського партійного комітету було ухвалено «викинути з комуни куркуля Крючкова І.П. як злісного куркуля» [133]. Збори з питань розкуркулення відбувалися в Бережинській сільській раді 12, 15, 16, 18 грудня 1931 року. На зборах уповноважені Зінов'євського міського партійного комітету та міської ради «тов. Шоколов, Чернушенко, Шахневич, Дроздовський» «рекомендували застосовувати до куркульських заможних господарств, які зривають хлібозаготівлі», суворі заходи впливу – «викидати куркулів з колгоспів... та віддавати їх до суду». «Суворі заходи впливу» було застосовано «щодо куркулів Цуканова Д.В., Грішнова П.Я., Солонченка В.П., Сотника Федора, Цуканова Івана, Чайковського М.С., Каленика Никифора, Солоненка В., Сотника Хв., Сербіна Івана, Теперенка М.» [134].

У досить дивний спосіб відбулося «голосування» за створення СОЗу та виявлення «дійсних куркулів» на зборах селян в с.Костянтинівка Знам'янського району: 7 січня 1930 року, під час обговорення питання про колективізацію, голова зборів крикнув: «Хто до СОЗу – ставай під прапор (що висів у дільниці проти Ленінового портрету)!». «Це гасло, – пише дописувач до газети «Зінов'ївський Пролетар», – допомогло яскраво виявити лице всі-

М. П. Рогов Зимовесел
 62 61
 сий Уполномочен
 М. П. К. тов Столкова
 по Високобайрацькій с/р.

Довозу до В/сведення т/о по В/байр
 с/р. проведення зборів по всіх
 населених пунктах, где була ух-
 вана Безидицька організація кур
 колосників о в/селенні курколос
 за цудом У.С.С.Р. настроєні маси
 подіти проти куркулосів. из
 3х населених пунктів прибували
 делегати в с/р а в/могой о в/н
 селенні куркулосів из пределов У.С.С.
 зобразення подписки у 2^х козаку коза
 малы дити старшому 10 лет, 2^х дай
 всея голов сели, сими т/олоко дей
 поставленне посты возле кур
 заводов котих ней всея с/дзисил
 пришилка, в населених пунктах было в/суду
 селенні, отом т/о с/дзисил в допре Горбенко
 м/ст. о котором т/о Козловский

На фото: доповідна уповноваженого по Високобайрацькій сільській раді про проведення зборів по розкуркуленню. Червень 1931 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

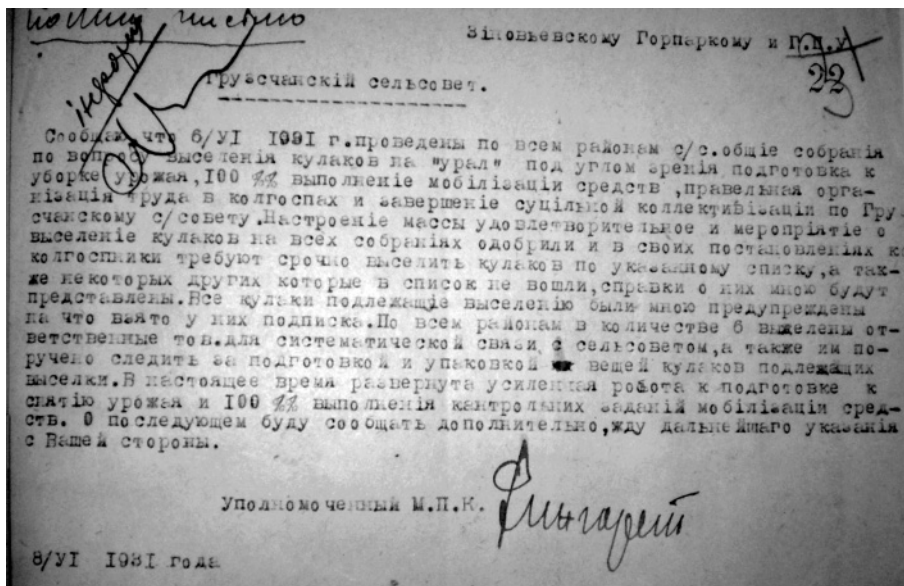
еї маси. Всі гунули під прапор, zostалися тільки куркулі – експерти-
 ни» [135]. На зборах комсомольського осередку Сорочанської
 сільської ради Бобринецького району комсомольці оголосили кате-
 горичне гасло: «Смерть індивідуалам! Хто не в колективі, той не наш!»

[136]. В с.Гапсина Маловисківського району «представник» Ясинкевич на зборах селян сказав таке: «Ми чоловіка трьох пустимо в розход, тоді ви всі підете до СОЗу!» Активіст села додав: «Не хочете йти до СОЗу – ми з вас останню сорочку знімемо!» Голова Захарівської сільради Новоукраїнського району на зборах заявив: «Хто не піде в СОЗ – того зажену на Соловки!» [137].

Проте таких залякувань боялися не скрізь: в Диківській сільській раді «четверта сотня першого району голосувала проти колективізації» - такий рапорт Зінов'євському окружкому КП(б)У надіслала «бригада з перевірки ходу колективізації» – Чигирий, Гричин, Вишневецький [138]. «Щоб вам руки покорчило!» – лаялися на зборах в с.Войнівка Новоолександрівської сільради Новоукраїнського району Морозова Ганна, Гайдаєнко Івга, Білоусова Палажка, Кононенко Гапка, Чередниченко Настя на адресу тих, хто все-таки ухвалив організувати в селі СОЗ [139]. «Чого робітники та міські комуністи не живуть у комуні?» – таке запитання прозвучало на зборах в одному з сіл Олександрійського району. «Колективізація – це повернення панства й кріпаччини!» – такі настрої селянства, що панували під час проведення зборів, були озвучені головою Олександрійського РВК Усом. У Ленінській сільській раді цього ж району «куркуль-експертник» на зборах закликав: «Бий бандитів – комуністів!» [140].

До колгоспів, як це нині не дивно, записувалися й вчителі, які теж, поряд з селянами, були абсолютно безправними в тогочасній державі та залежними від неї. На зборах, що відбулися у січні 1930 року, вчителі села Вершино-Кам'янка Новгородківського району ухвалили: «Ми, вчителі Вершинокам'янської сільської ради, всі йдемо до колгоспу, щоб практично здійснити ленінський кооперативний план. Викликаємо всіх вчителів Новгородківського району та Зінов'євщини організувати масовий вступ до колгоспів під гаслом: «Жодного освітянина поза колгоспом!» [141].

Проводячи багатогодинні збори за участю «бідняцько-середняцьких мас» в кожному без винятку селі, хуторі та райцентрі нинішньої Кіровоградщини, як, проте, і по всій Україні, влада, яка називала себе робітничо-селянською, здійснювала, вдаючись до підміни понять та звичайних фальсифікацій, ґрунтовну психологічну атаку на селян, переконуючи їх у «перевагах колективного господарювання та всіляко ганьблячи куркулів, що вони, нібито – експлуататори, «мирої-

На фото: доповідна уповноваженого по Грузчанській сільській раді про проведення зборів по розкуркуленню та виселенню «куркулів на Урал». Червень 1930 року. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

ди», вороги кожного бідняка й середняка, що куркулі, буцімто, палять хліб, убивають людей, отруюють худобу, заважають побудові нового, світлого суспільства, тому їх – куркулів, необхідно ліквідувати і відразу настане «щасливе життя». Цим влада розпалювала ворожнечу між односельцями, здійснювала колективне і масоване залякування тих, від імені яких позиціонувалася. Не маючи інших, економічно аргументованих доказів на користь колективної праці, влада, на прикладі трагічної долі т.зв. «куркулів», примушувала решту селян вступати, записуватися до колгоспів, наочно демонструючи, що буде з тими, хто відмовлявся це робити – все майно буде відібране, а його власники будуть відправлені до північних областей тогочасної держави («на Соловки») або розстріляні. Збори лише формально «затверджували» списки розкуркулених - вони раніше, задовго до проведення зборів, були заготовлені в надрах ДПУ, ОПК, РВК та відправлені на села з тим, щоб брудну роботу по знищенню селян зробити руками самих односельців.

Такі дії влади по розкуркуленню українських селян вселяли жах в душі тих, хто стояв перед вибором – віддавати своє, нажите важкою працею господарство в «суспільну власність» чи продовжувати господарювати одноосібно, роблячи цим виклик тогочасній більшовицькій системі. Фактично ж «розкуркулення» варто розглядати як одну із складових, поряд з колективізацією та голодомором, лютої війни проти українського народу, що було «одним з найжахливіших періодів нашої історії» [142].

Розділ 11. Агітація «куркулів» проти колективізації.

На перший погляд створювалося враження, що ініціаторами боротьби з «куркулями», «сільськими глитаями» виступало якщо не все село, то значна частина його жителів, а власне влада залишалася осторонь, лише констатує «волю народу» та вживаючи, «на вимогу бідняків і середняків», жорстких дій щодо «сільських експлуататорів». Насправді, переважна більшість учасників цих зборів були в статусі безсловесних статистів, «схвалюючи» всі дії влади. Однак «безсловесними статистами» селяни були не завжди – в багатьох селах нинішньої Кіровоградщини селяни вдавалися до радикальних дій щодо влади – «уповноважених» підстерігали та били їх, по них стріляли. Заплановані владою збори відбувалися не завжди – вони «зривалися».

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки XX ст.

На збори селяни сходилися неохоче, з примусу, за будь-якої нагоди всіляко ігнорували їх, бо одні й ті самі збори сільська влада спільно з уповноваженими в деяких селах не могли зібрати по кілька разів – через неявку селян збори не відбувалися. Кілька разів збори оголошувалися, але так і не відбувалися, в Дончанській сільській раді Бобринецького району. В їх зриві був звинувачений

селянин Ткаченко Гаврило та відразу проголошений куркулем. Вина хлібороба була в тому, що він, звертаючись до людей, промовив, зокрема, й таке: «Є гасло, що Ленін умер, а слова його живучі. Та краще б ти був живий, а слова твої вмерли!» (Схоже, що Ткаченко Г. не був автором цього анекдотичного висловлювання. Воно було досить поширеним в той час в Україні, адже його чули і в м.Єнакієво Донецької обл.) [143]. Не сподобалися владі й слова селянина Петриченка Г. з хутора Богданівка Бобринецького району, який на зборах заявив: «Ми люди темні, а ви нас тягнете в економію!» [144]. В Єлизаветградківському районі окружна прокуратура виявила два випадки «агітації з боку куркулів проти колективізації»: «куркулі Кудренко, Ромащенко, Босненко, щоб підірвати рух до колективізації, ширили на зборах різні брехливі чутки про колективізацію, мовляв, колективи – це кабала й панщина. Зазначені куркулі закликали селян не вступати до СОЗів». Зрозуміло, що прокуратура «виявила пильність», тож селяни були зараховані до куркулів (1-ї категорії) та відразу заарештовані [145].

Вся Мотронівка — один колгосп.

Мотронівська земгорада, Єлисаветгородківського району, під святя врожаю та колективізації постановила всією громадою перейти на статут СОЗ'у, цілком усупільнивши землю. с.-г. знаряддя та худобу.

Арфа.

На фото: фрагмент газети «Червоний Шлях». 1929. – 22. – 10. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

В с.Оленокосогорівці проти колективізації «виступила дочка куркуля Гречана Лідія й зірвала збори. Сільрада не зуміла перешкодити куркульці виступити» – писала окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» 14 лютого 1930 року. Не відбулися збори «в справі суцільної колективізації» і в с.Березівка Устинівського району, бо на зборах «лютували Орехов А. – куркуль, Лахтілонов Лука – куркуль, Осітрова Настя – донька куркуля, Гладир Марія – донька великого куркуля. Всі ці особи призвели до того, що збори довелося замінити». Звичайно, що дії цих жителів с.Березівка були розцінені як «антирадянські виступи», тож виїзна сесія Зінов'ївського окружного суду провела показовий суд в Устимівці, де Ждановича (попа), «куркулів» Орехова та Лахтіонова було засуджено на 10 років позбавлення волі, Осітрову – на 6, а Гладир – на 5 років. «Бідно та зустріла цей вирок з великим задоволенням» – написав до окружної газети «Сількор» [146].

Під час перебування в містечку Олександрівка голови Шевченківського ОВК «тов. Левкович», місцевими органами було заявлено, «що гр.Ткаленко Тарас – стрілок Бобринської залізничної охорони, що походить з селян с.Верещаки з куркульської сім'ї, проводить агітацію проти міроприємств радвлади». Репресивні дії щодо Ткаленка Т. не забарилися – його було звільнено з роботи та встановлено над ним таємний нагляд [147].

Жорстоко розправляючись, навіть за необережне слово, мовлене проти політики колективізації, злочинна влада цим залякувала решту населення та примушувала селян «одногосно підтримувати політику на суцільну колективізацію та ліквідацію глитайні як класу».

До судової відповідальності «за антиколгоспну агітацію» було при-тягнуто Попругу Пилипа, члена СОЗу с.Хвощевате Знам'янського району. У березні 1930 року він привселюдно співав частівку:

Питається зима в мороза:

Чи є чоботи у СОЗа?

Нема чобіт, тільки лапті –

Розлетиться СОЗ на клапті [148].

Збори за участю «жіноцтва, батраків і бідняків, громадян» все-таки відбувалися і про їхню прямо-таки фантастичну кількість свідчать ті протоколи, зокрема й Бережинської сільської ради, які нині збереглися. Проте, з них абсолютно неможливо встановити, – в який же спосіб селяни «ухвалювали», адже жоден протокол не містить такого важливого чинника будь-яких зборів, як підрахунку голосів з тієї чи іншої «ухвали». Напевне, можна сказати: селяни були малоініціативними учасниками зібрань та переважно мовчали, адже з усіх 16 вивчених протоколів зборів Бережинської сільської ради, що відбулися впродовж 1930-1931 року і на яких «ухвалювали колективізувати господарства та ліквідувати куркульство як клас», від селян виступила тільки одна особа, мабуть, що активіст, адже тільки він один виступив з пропозицію про розкуркулення односельців. Але вірогідним є й те, що секретар цих зборів Сокуренко, він одночасно був і секретарем сільської ради, навіть і не намагався детально описувати хід зборів, адже головними були тільки «правильні ухвали» та вчасно надіслані в район протоколи. Будь-які виступи селян на захист односельців, як і будь-які спроби висловити вголос незадоволення, заперечення, сумнів у доцільності тих чи інших ухвал, призводили до начіплювання тавра «куркуль» або «підкуркульник», до звинувачу-

чування в «антирадянській агітації», «контрреволюційних діях» тощо та до безумовного арешту селянина.

З часом збори селян, де ухвалювалися рішення про розкуркулення, зійшли нанівець, хоча така форма психологічного терору, як збори, залишилася. З часом «боротьба з куркулями», тобто винищення українського народу, в тому числі і на території сучасної Кіровоградської області, не припинялася, набуваючи інших форм та іншого змісту, постійно перебуваючи під пильною опікою партійних та репресивних органів. Надалі складати списки куркулів мали право «президії сільських рад», не потребуючи при цьому затвердження їх на зборах [149]. Осторонь від цієї справи не залишилися органи ДПУ, прокуратура, міліція. Всі вони теж зробили визначальний внесок у «ліквідацію куркульства як класу». Саме у 1932-1938 роках масово з'явилися судові справи проти «куркульського елементу», «куркульських підлабузників», «за зв'язки з куркулями», «за участь у куркульських контрреволюційних організаціях» тощо. Тобто вороже налаштована проти українського народу влада, взявши на своє озброєння злочинні за своєю суттю гасла «боротьби з куркулями», «ліквідації куркульства як класу», вперто продовжувала винищувати народ.

Селяни добре розуміли суть цієї політики та усвідомлювали її наслідки. Зокрема, від таємного інформатора з с. Водяно-Михайлівка на адресу Зінов'євського ДПУ в 1930 році надійшла інформація про розмову, що велася в гурті селян кількістю 15 осіб, де жителі села Доган Яків, Равуш Лука, Кас'ян Макар говорили: «Знищили куркулів, а тепер дійшла черга до середняків. Заберуть хліб, останемося голі й босі. Розстріляли 48 чоловік – це робиться для залякування селян. Нам треба робити так, як от зробили в Новім Бузі. Там повстали селяни й не дали жодного пуда й не прийняли ніяких планів. Ви бачите, що робиться по колгоспах. Як ви робите в колгоспі, хіба не так, як при кріпацтві?» [150].

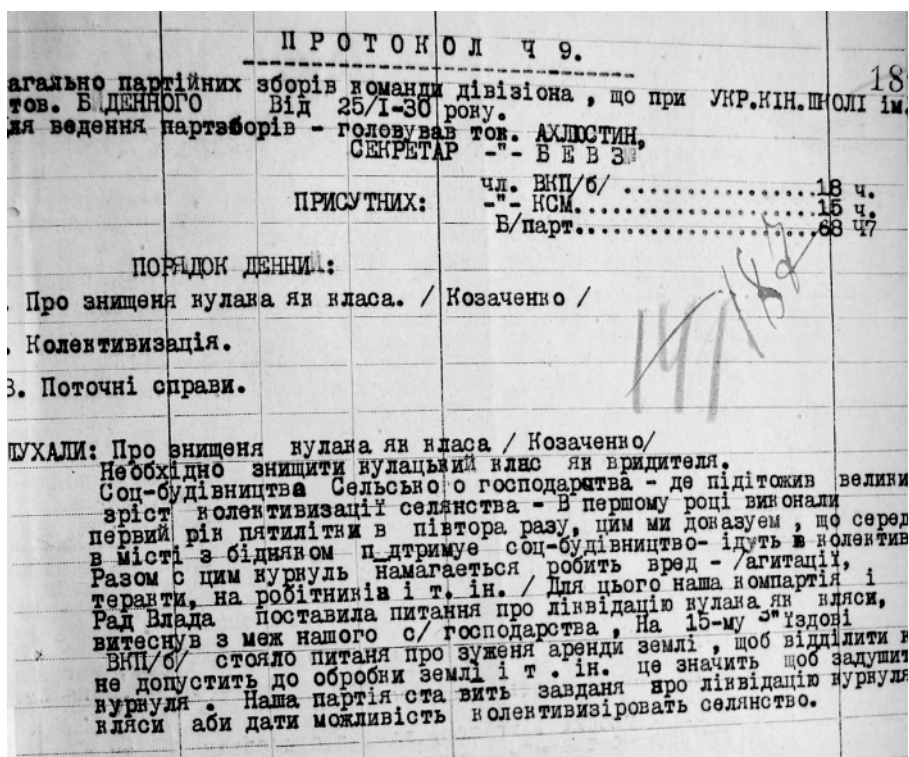
Розділ 12. Збори робітників на підтримку «політики партії в боротьбі проти куркуля». Чистки робітничого класу.

Проведенням зборів у селах та хуторах влада не обмежилася. На підтримку політики партії по «ліквідації куркуля як кляси» долучилися робітники Зінов'євська – на початку лютого 1930 року в усіх без винятку

промислових підприємствах міста відбулися збори трудових колективів. «Згуртуймо всі сили на ліквідацію куркульства», «Могутньою лавою наймитських та бідняцько-середняцьких мас, за проводом пролетаріату та його більшовицької партії знищимо куркуля як клясу», «Пролетарські маси Зінов'ївського вимагають: зліквідувати куркулів!» - саме такі войовничі заклики, що повторювали резолюції зборів робітників, з'явилися на сторінках газети «Зінов'ївський Пролетар» в лютому 1930 року і не сходили з її сторінок впродовж довгого часу. Зокрема, на заводі «Червона Зоря» (група виробництв сільськогосподарських машин) було проведено 60 зборів (у всіх цехах, дільницях, партосередках), на яких «одногосно» прийнято резолюцію – «куркуль як кляса мусить загинути». Робітники «Інкубаторного заводу» постановили: «Вважаємо за конче потрібно виявити та зліквідувати куркуля, що переїхали до міста». Працівники млина ВУКСу та Зінов'ївської гуральні ухвалили: «Вітаємо політику по ліквідації куркулів!» 120 робітників та службовців «Держдруккарні» одногосно проголосували за знищення куркулів. Загальні збори робітників «Броварні» вимагали «негайно вжити найрішучіших заходів у ліквідації куркульства як кляси». «Хай загине куркульська кляса!» – вирішили робітники «Спиртзаводу». Аналогічні рішення були ухвалені на зборах робітників заводу «Змичка», «Вольтрам», «Червоний металіст». З вимогою вжити «якнайрішучіших заходів у боротьбі проти куркулів» звернулися до «партії та органів радвлдади» службовці особового складу «24 та 32 авіаційних загонів» [151]. Знищити «кулацький клас як вредителя» постановили партійні збори команди дивізіону Української кінної школи ім.Будьонного (м.Зінов'ївськ).

Голосуючи за знищення «куркулів як кляси», багато робітників промислових підприємств Зінов'ївська, напевне, і не здогадувалися, що й самі будуть зараховані до «куркулів». Однак це сталося. 12 лютого 1930 року газета «Зінов'ївський Пролетар» вмістила підбірку інформацій з досить промовистими заголовками, як от: «Одберіть у куркулів робітничі нумери!», «Ворогові немає входу до цехів соціалістичного заводу!», «Пильнуйте кришталеву чистоту почесних лав металістів!». Газета вказала на «типи ворогів, що засіли в цехах і шкодять виробництву». До таких «ворогів» були зараховані: робітник заводу «Червоний металіст» Маркітан за звинуваченням у тому, що є «сином куркуля, батько якого має 15 дес. землі»; робітник Безсрібний – «орендує в 2-х селах землю й водночас працює на заводі»; Троненко – «заможний міцний селя-

нин»; Фоменко – «шушукається по закутках, йому не до смаку заходи партії», тощо. Тільки в «фарбарському цеху» було викрито «12 куркулів і підкуркульників». «Чому їх досі не виключено з заводу?» - звертала-ся газета до керівництва заводу та закликала: «Повимітайте куркулів з цехів заводу!» [152]. Лавина пошуків та викриттів «ворогів – куркулів з робітничими нумерами» на заводах Зінов'євська наростала та змела з виробництва впродовж лютого – березня 1930 року не тільки багато робітників, а й інженерно-технічних працівників, т.зв. «спеців», які теж «шкодили». Невідомо для чого, але газета розпочала друкувати також фото «куркулів і підкуркульників», що «пролізли на промислове вироб-ництво».

На фото: фрагмент протоколу № 9 загальних партійних зборів окремого дивізіону Української кінної школи ім. Будьонного (м. Зінов'євськ), присвячених ліквідації куркулів та колективізації. 1930. – 25. – 01. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Дивно, але масово «шкодити» робітники Зінов'євська розпочали одночасно з «політикою суцільної колективізації та ліквідації куркуля як класу». Тож робітників не тільки звільняли з роботи, а й судили. Перший відкритий показовий судовий процес над інженерами та робітниками, які «зривали виробничу програму», відбувся 27 лютого 1930 року: на лаві підсудних – начальник ливарного цеху заводу «Червона Зоря» Мельников, старший майстер Коваленко, інженер-механік Вербовський [153]. Майже через місяць – 17 березня, відбувся новий показовий судовий процес над робітниками слюсарного цеху заводу «Червона Зоря» Бондаренком, Чебанюком, Руденком, Шестопаловим. Разом з ними на лаві підсудних перебували Ясинський – бригадир слюсарного цеху та слюсар Зубов, звинувачені у навмисній поломці верстата [154].

Це був тільки початок. Через два роки робітники Зінов'євська та їхні діти масово помиратимуть голодною смертю. Рахунок таких смертей на промислових підприємствах міста йтиме на тисячі. Інші тисячі будуть виснаженими та опухлими. Від голодних обмороків падатимуть прямо в заводських цехах, по дорозі на роботу та з роботи.

Розділ 13. «Двадцятип'ятитисячники». «Сівба фронт, село – шанці».

До довгого списку місцевих комуністів, комсомольців та сільських активістів, які нищили селянство краю, приєдналися робітники - комуністи Зінов'євська та інших міст тогочасної держави, т.зв. «двадцятип'ятитисячники», пройшовши перед цим через сито «робітничих та партійних чисток». Тож були кадрами перевіреними та відданими справі «суцільної колективізації та ліквідації глитаїства як класи».

***Нафото: «двадцятип'ятитисячник»
І.П.Бондаренко. Фото 1936 р. З фондів
Кіровоградського обласного краєзнавчого
музею.***

Вперше «на допомогу селянству» Зінов'євського округу робітники прибули в лютому 1929 року. Тоді їх було 130 чоловік. Це були «посланці» пролетаріату з Луганська, Артемівська. 57 з них були відразу вибрані головами новостворених колгоспів. Упродовж 1929 року на село були відправлені ще 750 робітників промислових підприємств Зінов'євська [155]. Однак, цих посланців міста виявилось недостатньо для проведення політики на суцільну колективізацію. Відраджень робітників на село тривало.

20 січня 1930 року відбулося засідання бюро Зінов'євського окружного партійного комітету, де розглядалося питання «Про хід підготовки до весняної засівкампанії й масової колективізації в окрузі». Бюро ОПК констатувало «загрозливий стан ходу підготовки до весняної засівкампанії» і постановило, зокрема, «в трьох денний термін командирувати в село не менше 40 робітничих бригад та 120 – відібрати для постійної роботи щодо колективізації». Напевне, щоб не тільки гаслами мобілізувати «на засівкампанію» робітників та комуністів районної керівної ланки, новообраних голів колгоспів, голів сільських рад а й застрахати їх, бюро ОПК зобов'язало «окрпрокуратуру та суд забезпечити позачергове й найскоріше просування справ... зв'язаних з недбайливим ставленням до службових обов'язків» [156].

22 січня 1930 року 600 «робітників – організаторів», які входили до «робітничих бригад», що відправлялися на села Зінов'євського округу, вислухали «бойовий наказ» секретаря окружного комітету КП(б)У тов. Снегова, в якому той напучував посланців міста: «...перед нами повстало питання про куркуля, – заявив робітникам «тов. Снегов». – Це проблема найважча, серйозна, вирішальна. Ми поставили собі це завдання зліквідувати куркульню як клясу. Питання про куркуля – це питання про успіх колективізації. Не можна бути м'якосердним, ставитися м'яко до куркуля. Тому ми ставимо питання руба: ні в якому разі не можна допустити куркуля до наших колективів. Найближчого часу треба куркуля економічно й політично винищити. Ми повинні бути готовими, що куркулі подекуди намагатимуться переслідувати окремих колгоспників та бідняків. З такими куркулями ми панькатись не будемо, ми вживемо до них заходів, як до заклятих ворогів». (Тов. Снегов був, напевне, людиною «знаною, авторитетною та шанованою» в окрузі, бо один з новостворених колгоспів Бережинської сільської ради Зінов'євського району був названий його ім'ям) [157].

Робітники „Червоної Зорі“ що їдуть охотою
на село працювати.

На фото: фрагмент газ.
«Червоний Шлях», 1930. – 7. – 01.

Т. т. Олексієв, Кривошеєв, Стоянов, Будніків.

26 січня 1930 року окружна газета надрукувала списки «перших товаришів, яких мобілізовано до робітничих бригад на весняну засівкампанію». Серед них були: Волощенко, Румберг, Медовий, Вольштейн, Шехтер, Лур'є, Кирнус, Крангач, Єрмаш, Дорфман, Богданський, Рябша, Шевченко, Андреев, Фукс, Гликберг, Арапов, Винерова, Алексеев, Петренко, Бариков, Пе-

ресунько, Півторацький, Маломуж, Уханов, Троїлін, Мудриков, Свердликівський, Аблодзинський, Фомичев, Шевцов, Немировська, Брейтер, Дишлер та ін. Отримавши кошти на відрядження та відповідні документи, «члени робітничих бригад» відбули на села. Однак відправки робітників з промислових підприємств Зінов'євська розпочалися на кілька тижнів раніше, і першими були робітники «Червоної Зорі», які «охотою поїхали працювати на село»: Олексієв, Кривошеєв, Стоянов, Будніков [158]. Партійна організація заводу «Червона Зоря» до травня 1930 року послала в 15 районів округи 85 робітників – комуністів, 45 з яких стали головами колгоспів. Частина з них були слюсарями, кочегарами, насонниками, друкарями... Незнання ними основ сільського господарства, специфіки сільського життя теж наближало трагедію.

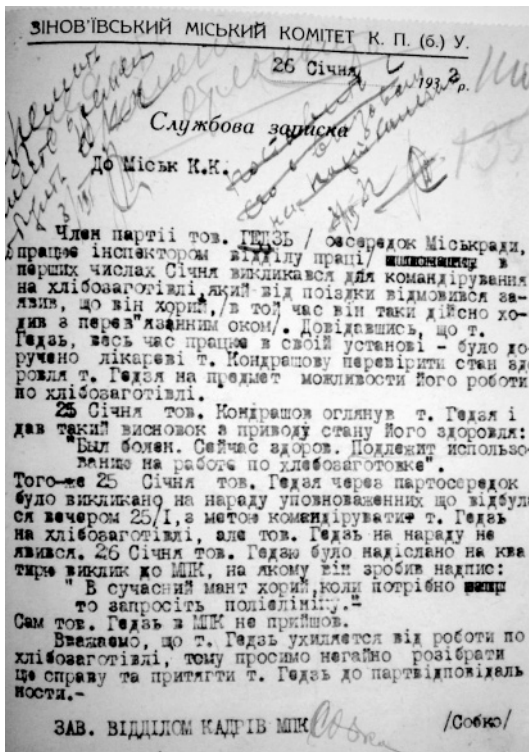
На початку березня 1930 року, в переддень посівної, прибули до сіл нинішньої Кіровоградщини члени жіночих робітничих бригад – робітниці заводів Луганщини. 10 березня в Зінов'євську висадився ще один робітничий десант – «представники робітничого класу Донбасу» - 250 робітників з Луганська, Артемівщини, яких зустрічали «під музику заводських гудків». Серед посланців Луганщини були: «Ткаченко Сергій, який пропрацював на шахті № 7-8 25 років; Козьмін Павло – з хімзаводу Кадіївки; Катеруша Іван – з шахти № 5-7 (30 років у шахті)» та ін. З якою

метою прибули робітники до Зінов'євського округу? «Будуть керувати роботою в колгоспах ... стануть в шеренги бійців за соціалістичну перебудову сільського господарства... твердим кроком поведуть бідняцько-середняцькі маси, об'єднані в колгоспи, на штурм глитаю... забезпечать твердий пролетарський провід...»[159]. 136 з них були вибрані головами колгоспів, а 112 – членами правлінь колгоспів. А як же кількох тисячолітній землеробський досвід місцевого населення? Він ігнорувався, а його носії масово знищувалися.

На фото: «перша ударна група робітників» Зінов'євська, які виїжджали на «фронт колективізації» на село. 1930 р.З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

7 березня 1930 року, об 11 годині, в зал Зінов'євського ОПК для інструктивної наради прибули «товариші, що мобілізовані на село по питанню організації праці в колгоспах: Гарін, Літвіненко, Плавський, Шевцов, Кондрашкін, Хрустальов, Малина, Кісільов, Ляпченко,

На фото: службова записка про відмову «члена партії тов. Гудзя» їхати на хлібозаготівлі в село. Січень 1932 року. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Диманштейн, Курятніков, Забело, Барг, Прокофьев (завкіно), Портнов, Дмитренко, Зейтман, Ротштейн, Лисюра, Сорочан...» (всього 41 чол.). Загалом впродовж тільки весни 1930 року на села Зінов'євського округу було направлено 2537 робітників [160].

Майже всі посланці міста ототожнювалися місцевим населенням зі злочинною політикою влади як по розкуркуленню, так

і в організації голодомору. Виконавши «чорну» роботу, частина з них, напевне, будуть знищені режимом під час репресій середини та кінця 30-х років ХХ ст. Декого знищать місцеві жителі. Кількох робітників-«двадцятип'ятитисячників», як от Славінського та Губарьова, засудять показово на 2 та, відповідно, на 3 роки за численні зловживання владою та за насильство над селянами.

Розділ 14. Вбивство робітника-«двадцятип'ятитисячника».

Недовго пробув «на бойовому посту по підготовці до весняної за-сівкампанії» у с.Красносілля Єлизаветградківського району робітник заводу «Червоний Профінтер» «тов. Будзинський» – бо «загинув од рук куркульської банди». Так писала окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» 13.02. 1930 року в статті «На злодійський постріл куркульської банди пролетаріат Зінов'ївська відповідь нещадним знищенням куркульства як кляси».

Події в с. Красносілля того трагічного дня розгорталися так: 10 лютого, після зборів з нагоди об'єднання 3-х СОЗів в один, «Будзинський о 8 год. вечора пішов з кількома активістами збирати насіння. Завернувшись до хати підкуркульника Гаркавого. В хаті натрапили на 2-х підозрілих суб'єктів. «Документи є?» – запитав Будзинський. Тоді Будзинський арештував підозрілих і повів їх до сільради. По дорозі бандит Гупало ... випалив Будзинському в обличчя з куцака. Група активістів кинулася врозтіч». Того ж вечора відбулися збори активу села Красносілля, на яких було ухвалено «революційну постанову», відповідно до якої «колективістів положують за мобілізованих», «план сівби виконати на 100%», «колективізувати бідняцько-середняцьку масу на 100%», «очистити негайно с.Красносілля від куркулів на 100%» [161].

Обставини вбивства «двадцятип'ятитисячника» не сходили зі шпальт окружної газети впродовж кількох тижнів, обростаючи новими деталями, які суперечили одна одній. Зокрема, повідомлялося, що активісти почали переслідувати бандитів, тож двох «куркулів» убили відразу, а двом вдалося «добігти до лісу», хоча попередні замітки повідомляли взагалі про «двох бандитів», яких Будзинський арештував. Стверджувалося також, що «з боку колгоспників, які почали переслідувати куркульську банду до лісу, було поранено рахівника колгоспу «Промінь» тов. Шевченка», хоча в попередній інформації говорилося про втечу самих активістів після пострілу «куркуля».

Перевезення залізницею тіла покійного від села Красносілля до м. Зінов'євська, як і зустріч домовини на залізничній ст. Зінов'євськ, супроводжувалося великою кількістю людей та описувалося в окружних газетах з найменшими деталями. Відразу відбувалися «стихійні» мітинги, на яких лунали заклики до знищення куркулів, хоча ніхто й ніколи не довів, що робітника вбили куркулі с.Красносілля, а не доведені до відчаю діями влади звичайні селяни.

Похорони робітника розпочалися з центру міста Зінов'євська, а кількість «представників трудових колективів», які прийшли попрощатися з Будзинським, була такою великою, що повністю запрудили центральну вулицю міста. Ця сумна подія, завдяки діям окружного комітету партії, перетворилася на багатотисячний мітинг, спрямований, фактично, проти куркулів. «У відповідь на постріл куркульської банди робітничі маси Зінов'ївського організують нові десятки та сотні робітничих бригад, виділять десятки та сотні нових робітничих організаторів

на допомогу наймитським та бідняцьким масам в боротьбі за суцільну колективізацію ... та за нещадне знищення куркуля як кляси» – закликали комуністи жителів міста на мітингу.

На вбивство свого колеги відгукнулися і робітники заводу «Червоний Профінтерн», які заявили: «Ми, робітники «Червоного Профінтерну», вимагаємо від уряду якнайрішучіших заходів проти всіх куркулів. Відповіддю на вбивство одного, ми пошлемо нові тисячі передових відданих робітників-революціонерів, що підуть на поміч селу й остаточно зліквідують куркуля як клясу. Тремтіть, експлуататори-куркулі, незабаром настане година вашого загину!» [162].

Відгуки на вбивство Будзинського надходили на адресу окружних газет від десятків організацій та підприємств округу досить довго – до кінця березня 1930 року: всі вони були схожими за змістом і вимагали кари куркулям. А потім нові проблеми заповнили сторінки газети.

Незаперечно, загибель робітника – «двадцятип'ятитисячника» була трагедією, яку більшовицька пропагандистська машина повністю використала як чудову нагоду для посилення не тільки темпів колективізації, а й темпів розкуркулення. Смерть Будзинського була своєрідною агітаційною «знахідкою» для організаторів «суцільної колективізації та ліквідації глитаїні як кляси», оскільки на цьому трагічному тлі всі куркулі повстали в очах обивателів як, без сумніву, жорстокі та небезпечні за своєю суттю вбивці, терористи, яких і треба всіляко винищувати. Проте хто ж насправді ховався під машкарою «оскаженілих куркулів, що вбили робітника-двадцятип'ятитисячника», важко було зрозуміти. Репресивні органи більшовицької влади, без сумніву, «знайшли та покарали винуватців вбивства». Напевне, що ними були «куркулі». Про величезну нетерпимість влади до т.зв. «куркулів» та досить-таки завбачливе розуміння того, що «куркулі» будуть-таки вбивати тих робітників, які перебували «на бойовому посту» в чужих для них селах, свідчили й інші матеріали окружної газети. Зокрема в рубриці «Глитаї озброєний куцаком. Бідняцько-середняцькі маси вимагають – прискорити ліквідацію глитаїства як кляси» з'явилися досить-таки промовисті інформації та повідомлення під такими заголовками: «Глитаїські хитрощі», «Куркульня нападає на колективізаторів», «Глитаїська помста», «Глитаї вбили комсомольця», «Куркулі псують реманент», «Вимагаємо розстрілу глитаїв-терористів» тощо.

Вбивства та замаху на робітників тривали. Зокрема, у Братському

районі від рук «куркулів» загинули два робітники, що приїхали працювати на село. На хуторі Роздолля Букварської сільської ради «куркулі» спалили господарство робітника Умрихіна, в коморі якого зберігалося колгоспне зерно. У відповідь на контрреволюційні дії «куркульства» бідняцько-середняцькі маси «вимагали їх експропріації, повністю підтримуючи політику ліквідації куркульства як класу». [163].

Через місяць після загибелі Будзинського газета «Зінов'ївський Пролетар» за 15 березня 1930 року надрукувала «Лист тов. Будзинського до редакції». Його зміст є яскравим свідченням переконань, внутрішнього світогляду та ества «двадцятип'ятитисячника». В листі Будзинський, зокрема, написав про свого знайомого – сусіда таке: «... тов. Бретнев, которий живет на Балке, Кладбищенский переулоч... в доме производит убой скота». Як з позицій сьогодення назвати цей лист «тов. Будзинського» про «тов. Бретнева»? Звичайнісінький донос!

Наприкінці березня 1930 року газети отримали команду, що забороняла друкувати в газетах повідомлення про вбивства уповноважених різного ґатунку – як робітників, так і посланців райкомів та райвиконкомів. Напевне, це робилося для того, щоб уповноважені, наполохані терором проти них, не дезертирували з такої відповідальної роботи, як розкуркулення, створення колгоспів, хлібозаготівлі тощо.

Іменем «робітника-двадцятип'ятитисячника» Будзинського в с.Красносілля Олександрівського району названа одна з сільських вулиць.

Розділ 15. Тавро «куркуль» – формальний привід для знищення хліборобів.

Хліборобів, зарахованих до «куркулів», поділяли на три категорії: до першої належали ті, які заарештовувалися та розстрілювалися або потрапляли до концтаборів. Другу категорію складали ті, які засилялися до віддалених, переважно північних областей Росії, Сибіру чи Казахстану, третю категорію «куркулів» виселяли за межі села (колгоспу), часто в тому ж самому районі, або в сусідні округи, але в межах України. Різничись за своєю подальшою долею, всі три категорії «куркулів» мали спільне – всі вони позбавлялися власною працею нажитого добра: будинків, господарських та виробничих приміщень (млинів, кузень), землі, реманенту, худоби, частини одягу, меблів, сімейних реліквій (ікон,

На фото: сільська влада ув'язнює куркуля. 30-і роки ХХ ст. Україна.

жіночих прикрас), їстівних припасів тощо.

Доля бути висланим до Свердловської області (Росія) після розкуркулення в 1929 році випала жителю с.Краснопілка Маловисківського району Голоцвану Василю Самійловичу та його сім'ї. У 1935 році він звідти втік, але від недремного ока Маловисківського РВ НКВС не сховався, тож був вдруге заарештований і трійкою УНКВС Одеської області засуджений до розстрілу, і вирок щодо Голоцвана В.С. було виконано у червні 1938 року. На той час Василю виповнилося 18 років, а розкуркулення зустрів у дев'ятирічному віці [164]. Коли куркулили господарство Федора Буртянського з с.Бурти Новомиргородського району, то йому виповнилося на той час 18 років. А за рік до розкуркулення Федір отримав довідку з сільради, що він – круглий сирота, «батрак», оскільки втратив і батька, і матір та довгий час виховувався у сім'ї старшого брата.

Розкуркулення «звалилося» на Долоку Єлизара Хомовича з х.Шевченка Плетеноташлицької сільради Маловисківського району у 1930 році. Разом з сім'єю був висланий до Архангельської області, звідки втік у 1937 році, проте пробув на волі недовго – вже у липні 1937 року

був заарештований вдруге, засуджений до 8 років таборів, які не відбув, бо помер у лютому 1938 року у Біломорсько-Балтійському таборі [165].

Не сприйняв покірливо своє розкуркулення житель с.Тернівка Новоархангельського району Гусак Єлисей Хомович, 1894 р.н. Після розкуркулення мав бути відправлений на заслання, але втік із села, а повернувшись у 1935 році, зайняв хату, відібрану при розкуркуленні, та «тероризовув» колгоспника Антона Гусака, «не давав йому сіяти на ділянці, що її сільрада забрала у Єлисея Гусака» – говорить в кримінальній справі на Гусака Є.Х., реабілітованого у 1962 році. За спробу жити у власній хаті Гусак Є.Х. отримав 10 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах. Жорстоко влада повелася і щодо його дружини Насті, яку безпідставно звинуватили у підпалі колгоспної кузні та засудили до 2-х років неволі [166].

На фото: розкуркулена сім'я залишає оселю. Україна, 30-і роки ХХ ст.

Коли розкуркулили та заарештували Лавріна Чудного з с.Оситна Новомиргородського району, то йому на той час вже виповнилося 83 роки. До списку розкуркулених записали Л.Чудного на зборах активу села, які відбулися у травні 1930 року. У протоколі зборів зазначалося: «До 1917 року мав 15 десятин власної землі, олійницю, круподерню, віялку, шість коней, п'ять свиней, три корови, млина, кінну молотарку, сівалку... Зараз має олійницю, круподерню, віялку, сівалку, млина, фургона, двох коней, одну корову, дрібний сільськогосподарський реманент». Разом з ним «винними» визнали Захара Шульгу та Володимира Чоботаря – «міцних господарів». Слідство проти Лавріна Чудного велося довго, бо відправлялося на дослідження. Обтяжуючою обставиною було і те, що його син і зять вже були розкуркулені. Слідство не зважило на те, що все «багатство» сім'ї Чудних було нажите непосильною і виснажливою працею його самого (дружина померла) та дорослих дітей – синів Степана, Григорія, Данила, Гната, Василя з дружинами та дочок Мотрі, Марії, Марфи, Ганни з зятями та численними дітьми [167].

Не давала більшовицька влада змоги нормально жити та працювати і Швецю Федору Івановичу з с.Софіївка (нині у складі м.Новомиргорода),

який двічі розкуркулювався: у 1921 та 1929 роках [168]. Деяких хліборобів влада розкуркулювала тричі.

Житель с.Червона Кам'янка Олександрійського району Черв'яков Іван Федотович був розкуркулений у 1929 році і визначений для заслання за межі України. Не відомо, якими критеріями керувалася влада щодо «куркуля», адже був той інвалідом – не мав ноги, тож залишився удома. Проте 16 жовтня 1930 року був заарештований Олександрійським РВ ДПУ, бо нібито «разом з куркулями села Гаврилом Андреевим, Павлом і Панасом Чайками та Гаврилом Линником агітував проти колективізації, хлібозаготівлі...». Вироку Черв'яков І.Ф., віком 43 роки, не дочекався, бо помер під слідством [169]. У 1930 році влада розкуркулила господарство Балашова І.І. з с.Покровське Кіровоградського району, але щодо господаря виявила «гуманність» – не заслала за межі України, «бо мав фізичний недолік – в роки громадянської війни була відрубана рука». Проте в 1937 році за вимагання повернути йому відібрану хату був заарештований вдруге та розстріляний [170].

Досить дивним, однак, з позицій сьогодення є розкуркування у 1931 році Висоцького Олексія Ілліча (разом з батьком, а також дядьком Висоцьким Гордієм Прокоповичем) з с. Петрове (нині смт Петрове), адже до революції брав участь у повстанні на броненосці «Потьомкін», за що був покараний царською владою 8 роками неволі. Зрештою, заарештований у березні 1938 року, трійкою УНКВС Миколаївської області був засуджений до розстрілу (разом зі своїм братом Прокопом) – вирок виконано 22 квітня 1938 року [171].

Більшовицька влада фактично винищила багатодітну сім'ю Орлика Василя Васильовича з с.Соснівка Олександрівського району. У 1929 році він був розкуркулений і разом з сім'єю – дружиною та п'ятьма дітьми, висланий за межі Черкаського округу. В 1937 році був вдруге заарештований та засуджений трійкою УНКВС Київської області до розстрілу і через місяць після арешту був страчений. Дочка Тетяна за самовільне повернення з заслання була засуджена до 3 років неволі; син Павло – до 6 років тюрми; сини Юхим та Кирило – до 8 років ув'язнення в північних таборах (за різні, на думку більшовицької влади, злочини) [172].

«Зробили» куркулем і жителя с.Федвар (нині с.Підлісне Олександрівського району) Мельниченка Степана Оксентовича, не зваживши на те, «що під час громадянської війни перебував у загоні по боротьбі з бандитизмом, служив у Червоній армії, на початку колективізації

був радянським активістом» (його рідний брат Аврам був розстріляний червоним загonom з хлібозаготівлі як заручник за те, що селяни Федваря не здали вказаної кількості хліба – з ним розстріляно іще 5 заручників; у 1921 році був розстріляний також брат Григорій) [173].

На фото: куркулі під вартою. Україна, 30-і роки ХХ ст.

У Василя Сильвестровича Шкіндера з с. Стефанівка Вільшанського району на момент розкуркулення була хата, крита жерстю, що спонукало актив села зарахувати господаря до «куркулів». А коли прийшли розкуркулювати, то брати не було чого – з «цінного майна» у хаті були самовар, кожух, кілька рубанків, сокира та пила. Але й це реkvізували. У хату відразу «переселилася» сільська рада [174]. У 1932 році був розкуркулений «бідняк з бідняків», сирота та «наймит» Полозко Т.Ф. з с. Устинівка. Несправедливі й незаконні обставини свого розкуркулення та зловживання при цьому місцевої влади селянин описав у заяві:

«Липень 1932 р.

*До уповноваженого Укрколгоспцентру
Гром. 5-ї сотні Полозка Терешка Хв.*

Заява

Я був член артілі «Незможник» 5-ї сотні і по соцстану бідняк, десятиками років служив по наймах, так як зостався сиротою з 12 років від роду, й десять років я жив в чужій хаті, бо своєї не мав. Благодаря радянській владі я зміг купити хату. І по ліквідації нашої артілі мені довели контрак-тацію 40 пуд. пшениці та грошей 120 крб., якого завдання (зерна) я виплатити не зміг, бо в мене не було індивідуального посіву, а гроші я заплатив 80 крб., недоплативши всього 40 крб. і зліквідували були моє майно як хатне, так і корову, а продукти: сир, масло, муку – то получилась пирушка, й вообще вся та бригада, яка мене ліквідувала, то вони з моїх продуктів устроїли вареники та інші харчі. І до тих пір приготовляли цю справу у Лепішки Г., що аж сажа в димарі зайнялася, яку затушили і почали там пі-ривать по победі куркуля Полозка. Через кілька днів мені повернули хатні речі, а продукти zostались на победі. Й корови не повернули. І на основанні вишеізложеного прохаю розібрать мою заяву й повернути мені корову

як коронному бідняку, а сир та масло, муку, то звісно не повернуть, бо поїли. Причом зазначаю, що я був все время без корови, а лише один рік, як я придбав собі корову, та й ту забрали останню. Заявник Полозок Т.» [175].

Ситуацію з розкуркулення в с.Полонисте (нині Голованівський район) та про репресії проти селян залишив свідчення комсомолец Пастушенко: «Фунта соломи не дають, в хатах холод, розкуркуюють бідняків, колгоспників викидають з колгоспу за те, що хліба не дають. Зажим - не дають селянинові балакати на зборах, садять в БУПР. [Кажуть], “ми тюрем не будуємо, а руйнуємо”, а в нашому районі уже 9 кулацьких хат повних [заарештованими]. З будинка збудували нових, садять і судять нізашо. Що захотіли активісти, то й зроблять, а маса ні при чому. Сільраду вибрали, але й жодного члена вибраного, всі нові й нові чужі люди, не вибрані» [176].

У боротьбі з «куркулями» влада все не вгамовувалася, вигадуючи все нові й нові тавра. Тож органами ДПУ були започатковані та доведені до завершення, тобто засудження до розстрілу, або на різні терміни ув'язнення в радянських концтаборах, або в т.зв. «спецпоселеннях», тисячі карних справ, де фігурували «куркулі, що саботували в колгоспі», «куркулі, що засіли у буряковиробництві», «куркулі, що пролізли у колгосп», «куркулі-спекулянти хлібом» тощо. Тисячі селян при цьому виключалися з колгоспів і позбавлялися будь-яких засобів до існування та прирікалися на голодну смерть, адже усуспільнену землю, худобу, реманент ніхто не повертав.

У січні 1933 року був заарештований Знам'янським РВ ДПУ житель с.Мотронівка Знам'янського району Козлітін Сидір Костянтинович, який звинувачувався в тому, що був «куркулем, проліз у колгосп з метою шкідництва; що станом на 21.01. 1933 року план хлібозаготівлі у Мотронівці був виконаний всього на 63, 5% – решту хліба розікрали і позакопували у землю» [177]. У березні 1934 року в м.Новоукраїнка, фактично через шість років після перших розкуркулень на території нинішньої Кіровоградщини, «райміліцією» були затримані «куркулі, які систематично займалися спекуляцією хліба» Бубнов Захар і Мироненко Єгор, справу на яких було передано до суду [178].

Це лише вибіркові трагічні факти з розмаїття тисяч поламаних доль тих наших земляків, які мали нещастя носити тавро «куркуль» та бути пугалом для тих, хто залишався на волі – заляканих та підкорених. В той час куркулем міг стати практично кожен селянин.

Розділ 16. Куркулі 1-ї категорії.

Доля куркулів, зарахованих до 1-ї категорії, була найтрагічнішою – багато з них знищувалися шляхом розстрілів за ухвалою «трійок» впродовж дуже короткого часу після арешту, інші отримували тривалі терміни ув'язнення в концтаборах, де багато з них були розстріляні з часом, або помирали від тяжких умов перебування за колючим дротом: від голоду, тяжкої праці, численних хвороб. Куркулі інших категорій, зокрема 2-ї, теж підлягали знищенню, але влада для цього винайшла інші, триваліші в часі, інструменти: голод, холод, непосильну працю, важкі побутові умови в північних областях тогочасної держави, часто біля, а то й за Полярним колом, хоча колючого дроту в їхніх спецпоселеннях і не було. Тож в куркулів 2-ї та 3-ї категорій зберігалися шанси вижити – хоч жалюгідні і для багатьох з них примарні. Жодної надії утім не було в куркулів 1-ї категорії: їх заарештовували та судили. Вироки судів для багатьох були передбачуваними: якщо до тавра «куркуль» влада чіпляла звинувачення «петлюрівець», «учасник банди», «антирадянська агітація» тощо, то, як правило, це була вища міра покарання – розстріл.

Репресивні органи отримали досить чіткі інструкції щодо тих селян, яких потрібно було зарахувати до куркулів I-ї категорії. Це, перш за все, активні селяни, які «проти діяли та зривали заходи партії і влади по соціалістичній реконструкції господарства»; це куркулі, які тікали від розкуркулення; це селяни, які брали участь у повстаннях, «колишні бандити», «колишні білі офіцери»; куркулі – активні члени церковних рад, релігійних общин; колишні поміщики, великі землевласники тощо. Всі куркулі 1-ї категорії після арешту перевозилися до окружних відділів ДПУ та «в терміновому порядку розглядалися трійками по позасудовому розгляду справ».

25 грудня 1929 року Зінов'євським окружним судом було засуджено до «вищої міри соціального захисту – розстрілу» колишнього землевласника (дідича) Захарова Р.М., який завинив перед більшовиками в тому, що до 1917 року мав багато землі та «співпрацював з денікінцями, знущався з червоноармійців, як от Гончаренко». 31 грудня 1929 року все тим же судом було засуджено «до вищої міри соціального захисту» «куркуля» Новосельського І.С. Вина Новосельського була в тому, «що він активно агітував проти заходів радвлади та їх представників, брав участь у змові учинити терор над активістами під минулу хлібозаготі-

вельну кампанію. Причому, вночі 30 листопада побив Рубанського – голову комісії сприяння хлібозаготівлям, довівши його до нестями». Проте, що «суворі вироки виконано», що «контрреволюціонери отримали гідну кару», сповістила Зінов'ївська окружна газета «Більшовицький Шлях» 6 січня 1930 року.

До розстрілу засудив Зінов'ївський окружний суд і «відомих куркулів» Гладуша С.Ю., Грегуса І.С. та Лагоду А.П. Всі вони були звинувачені у тому, що «минулого (1929) року вчинили замах на уповноважених по хлібозаготівлях Новокосятинівської сільської ради Панковського та Попровку – пострілом через вікно «куркулі» намагалися «забити цих робітників». 18 січня 1930 року «найвищий суд республіки» затвердив вирок і «куркулів» було розстріляно. 24 лютого «райтрійка Бобринецького району» перевела з 2-ї та 3 – і категорій до першої 42 куркулів району[179]. Всіх куркулів 1-ї категорії тільки на Бобринеччині впродовж лютого 1930 року було нараховано 145 сімей – 755 чол. [180].

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний наступ», 1930. – 3. – 09. м.Зінов'ївськ. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Без сумніву, що всі вони були засуджені та розстріляні відразу або кинуті до концтаборів, де, враховуючи їх обтяжливий статус – куркулі 1-ї категорії, теж були знищені.

Арешти куркулів 1-ї категорії були сплановані в часі. Перший період «ліквідації куркулів» цієї категорії, відповідно до наказу ОДПУ № 44.21 від 6.02. 1930 р.,

тривав з 6 лютого по 15 квітня 1930 року, другий – з 15.04. до 1.10. 1930 року, третій – у січні 1931 року.

Тільки до 17 лютого 1930 року, тобто майже за тиждень від початку

«операції» по ліквідації куркулів, по Зінов'євському окрузі було заарештовано 468 чол. – всі вони були проголошені «куркулями 1-ї категорії». Члени їхніх родин в обов'язковому порядку були виселені за межі України [181].

1. По ДУБРАВСКОМУ С/С. О переводе из категории в категорию.	Перевести гр-на АРМАШЕВА Павла Ничипуровича из 2-й категории в 1-ую категорию.
2. Алексеевскому С/С.	Перевести из 2-й категории в 1-ую АДАМЕНКО Степана Ивановича.
3. Богодарівському С/В.	Перевести гр-на МАРЧЕНКО Федора Филиповича из 2-й категории в 1-ую категорию.
4. Грузко-Бобринському С/С. О Дополнении к 1-й категории.	Перевести из 3-й категории в 1-ую КАЛЕСНИКА Степана Андреевича, МАХОРА Анастаса Ивановича, ПРОХОДА Дмитра Левковича.
5. Береславському С/С. О переводе с категории в категорию.	Дополнить к 1-й категории ПАРШЕНОВА Семена Кириловича - кулака, -лишенца, диникинца-имевшего 60 дес. собств.земли, срывающего все проводимые кампания на селе.
6. Катрисанівському С/С. - "	Перевести из 2-й категории в 1-ую ГАЛЬЧУКА Ивана Силоровича.
7. О-Рощаховському С/С. - " -	Перевести из 3-й категории в 1-ую ТУБОЛЬЦЕВА Сатрона Ивановича.
	Перевести из 2-й категории в 1-ую ШИРИНКО Григория Степановича.

На фото: фрагмент протоколу № 3 засідання райтрійки Бобринецького району про зміну категорій куркулям Бобринеччини. 1930. – 24. – 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Судові процеси над куркулями тривали впродовж кількох років. У 1931 році було розкуркулено господарство Ужвенка Сили з с.Веселий Кут Знамянського району. Господаря відразу заарештували та «вбили в НКВС» [182]. 31 серпня 1932 року виїзна сесія Одеського обласного суду в с.Масляниківка Зінов'євського району розглянула у відкритому засіданні справу «куркуля, розкуркуленого у 1930 році» Мирошніченка І.С. Вина Мирошніченка І.С. була в тому, що 16 серпня його затримали з лантухом пшениці. Тож злочин було розцінено «як дуже небезпечний», а самого обвинуваченого було охарактеризовано як «соціально небезпечним та

непоправимим, якому не допоможе довге ізолювання від суспільства». Тож суд у складі голови Терещенка, за участю прокурора Межберга ухвалив такий вирок: «Мирошніченка І.С. – до найвищої міри соціального захисту – розстрілу» [183].

Судовий процес щодо «...куркуля Шулежка Грицька з Висківського району» відбувся в 1933 році. 6 липня 1933 року «виїзна сесія Одеського обласного суду судила куркуля, злодія Шулежка, на місці в артілі ім. Петровського. На суді виявилось, що батьки Шулежка розкуркулені і вислані за межі України, а сам Шулежко, залишившись у місті Зінов'євському, займався шкідництвом, на кожному кроці мовив за розкуркулених батьків. При обшуку на підвір'ї Шулежка було також знайдено покошену озиму пшеницю. Як класово ворожий елемент... суд засудив Шулежка до найвищої міри покарання – розстрілу...» [184].

Зінов'євська міська газета «Соціалістичний наступ» в статті «Куркуля Голубицького засуджено до розстрілу» повідомила читачам про те, що «куркуль Голубицький (родичів якого розкуркулено), проліз на посаду полевода (артіль «Культурна революція» Клишівської сільської ради)... скеровував свою роботу на те, щоб не зібрати врожай, щоб завдати якнайбільше шкоди колгоспові». За це сесія Одеського обласного суду присудила в 1933 році «куркуля Голубицького Г.Я. до вищої міри соціального захисту – розстрілу» [185].

В 1937-1938 роках більшовицькі репресивні органи багатьом куркулям «пригадають»: їхнє походження, втечі з заслань, спроби поселитися у своїх раніше відібраних хатах, «контрреволюційну діяльність» у минулі, переважно революційні, роки, тож масово їх знищуватимуть, ухвалюючи щодо куркулів «найвищі міри соціального захисту – розстріли».

Розділ 17. Розкуркулення: процес очима більшовиків.

25 лютого 1930 року окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» надрукувала репортаж Я.Роховіча з с.Софіївка Новомиргородського району про розкуркулення господарства селянина Дюрича, що відбулося 22 лютого 1930 року. Це, так би мовити, офіційне повідомлення, фактично єдине такої тематики в тогочасних окружних газетах, написане, крім того, з величезним пафосом, абсолютним схваленням, з гордістю за причетність до того злочинного, по суті, дійства, надало можливість

нинішнім читачам ознайомитися з процесом розкуркулення, в якому брав участь і сам автор і який смакує з процесу розкуркулення та подає трагічну атмосферу розкуркулення в одному селі, з кількох сотень з тих, що в той час були в складі Зінов'євського округу, як велике сільське свято, як торжество справедливості, як складова побудови «світлого і щасливого майбутнього». Однак ті, хто пережив усі страхіття «ліквідації глитайні як кляси» та відчув це на собі, сприймали розкуркулення як страшну біду, призвідником якої були комуністи та вибудувана ними на страхові, шляхом знищення мільйонів громадян, влада.

Однак влада на це дивилася по-іншому. Ось її бачення розкуркулення в окремо взятому селі Зінов'євщини – в с.Софіївка Новомиргородського району:

«Величезний майдан запружений натовпом і підводами. Червоні прапори майорять у повітрі. Навкруги хати уквітчані червоними прапорами, червоними стрічками й червоними клаптиками паперу. Чути гармошку й бадьору комсомольську пісню. Ось наймичка танцює з комсомольцем.

Ось із сільради виходить уповноважений і відкриває мітинг:

— Товариші! Сьогодні ми зібралися на величезне свято бідняків, наймитів і середняків. Сьогодні ми покінчимо з куркульством! Настає остання година куркульській клясі! Бригади, шикуйтеся!

Натовп вишикувався в лави. Наперед виходять гармоністи. Ось стара наймичка несе червоний прапор.

— Направо! – командує бригадир. Рушаймо, без жалю!

Бригади з піснями розходяться до куркульських хат...

Під'їжджаю до штабу. Тільки вчора тут жив найзапекліший куркуль Олексієв, а сьогодні розмістився бойовий бідняцько-наймитський штаб. Розвісили гасла, портрети проводирів. На долівці купа соломи, рештки куркульського барахла. За столом сидить незаможник і снідає. Він тут разом з комсомольцями вартував цілу ніч. «Та їх можна було ще два тижні тому розкуркулити! – каже він. – Довго їх терпіли!» Ось вулицею йде бригада. З хат виходять назустріч селяни й діти. Бригада підходить до хати куркуля Дюрича. Гармошка припиняє грати. Бригадир розставляє варту.

— Куркуль Дюрич! Виходь з хати!

З хати виходить одягнений у бурку куркуль. Один з незаможників читає постанову пленуму Софіївської сільради: «Куркуля Дюрича, що

чинив опір заходам радянської влади й партії, що вів контрреволюційну агітацію, визискував бідноту й наймитів – вислати за межі України й конфіскувати майно!»

Заходять у хату. Обшукують куркуля. За халявою чобота знаходять ножа. Віднячка з бригади обшукує його жінку... Глитай мовчить, розлютовано дивиться навкруги. Підводи навантажують багатою м'якою мебелю, молотаркою, сівалкою, зерном і рушають вулицею. На першій підводі – куркуль з жінкою в супроводі озброєної незаможницької варти. Піднесення в селі величезне! Так було в Софіївці, так було по всіх селах Новомиргородщини. В с.Мартоноша була величезна 4-х тисячна демонстрація бідноти, наймитів, середняків. В бригадах Панчево взяла участь 4000 бідняків, наймитів і середняків. В с. Мар'ївці в 15 господарствах забрали молотарки. Урочисто вселяли бідняків і наймитів до куркульських хат».

27 лютого 1930 року окружна газета «Червоний Шлях» надрукувала дуже коротку, але досить-таки драматичну замітку про розкуркулення на хуторі Валуєво Водяно-Михайлівської сільської ради Бобринецького району: «Під'їжджаємо до хутора Валуєво... На чотах коло воріт Черняєвих стоїть незаможник. Пильно слідкує він за класовим ворогом, щоб той чогось не зробив. Бригада бідняцько-наймитська на чолі з бригадиром-робітником оцінює все куркульське майно, обережно ставиться до кожної речі, бо з цього майна повинен тепер користуватися його справжній господар – бідняцько-середняцькі маси».

На фото: фрагмент газети «Радянський селянин». 1928. – 28. – 12. (Про ситуацію з виборами сільських рад в с.Куцеволівка та Павлиш: «Не допускати куркуля до сільських рад»).

За таким сценарієм події відбувалися і в с.Масляниківка Зінов'євського району. «Тричі обговорювали на поширених пленумах сіль-

ської ради разом з наймитсько – бідняцьким та середняцьким активом с.Масляниківка Зінов'євського району питання про виселення куркулів, – читаємо в окружній газеті «Червоний Шлях» у номері від 27 лютого 1930 року. – Постановили: «Знищити куркульню, що віками визискувала не тільки наймитів, а й усю бідноту. Куркуля Бойченка – на Соловки! Хай там ловить рибу у солоній воді, як колись ловив революціонерів!» За декілька днів потому трудяще селянство заходилося до практично-го здійснення своєї постанови. В Масляниківку прибули з оркестром шефи-комсомольці – учні Зінов'євської кооперативної школи. «Організованим порядком, за твердої більшовицької рішучості, без ніякого жалю до ворога!» – віддав останнє розпорядження керівник штабу. На чолі з оркестром, з плакатами, з гаслами рушила колона бідноти, наймитства, середняків разом з шефами передусім до хати куркуля Кріпака М.Ю., який мав до революції 85 дес. землі, у великій садибі поставив гарного будинка, а всю худобу й реманент передав до СОЗу. Ось колона рушила потім до хати Коренкової, дружини колишнього інспектора шкіл. Її сини – білогвардійці, були вислані на Соловки. А потім було розкуркулено Дудника, Боцмана М., Бойченка М., Малого, Медяника, всього – 13 чоловік».

Під революційні марші духових оркестрів, під співи комуністичних та комсомольських пісень більшовицька влада чинила велике злодійство, яке для неї було «святом».

Розділ 18. Куркулі 3-ї категорії. Виселки.

Не менш тяжкою була доля тих «куркулів», які були віднесені до третьої категорії. Позбавлені, шляхом конфіскації всього майна, будь-яких засобів до існування, вони виселялися за межі населених пунктів та розпочинали, фактично, нове життя в найменш придатних для цього місцях, відведених для них владою. Мета цього виселення була одна – позбавити селян не тільки землі, майна, реманенту, одягу, але й зігнати з місця проживання взагалі. До куркулів 3-ї категорії зараховували тих селян, проти яких не було підстав звинувачувати їх в «антирадянській агітації, контрреволюційній діяльності, експлуатації найманої сили тощо», тож не було підстав їх арештовувати або висилати за межі України. Однак якщо під час колективізації, розкуркулення, хлібозаготівлі селянин хоч раз подавав голос протесту або висловлювався негативно

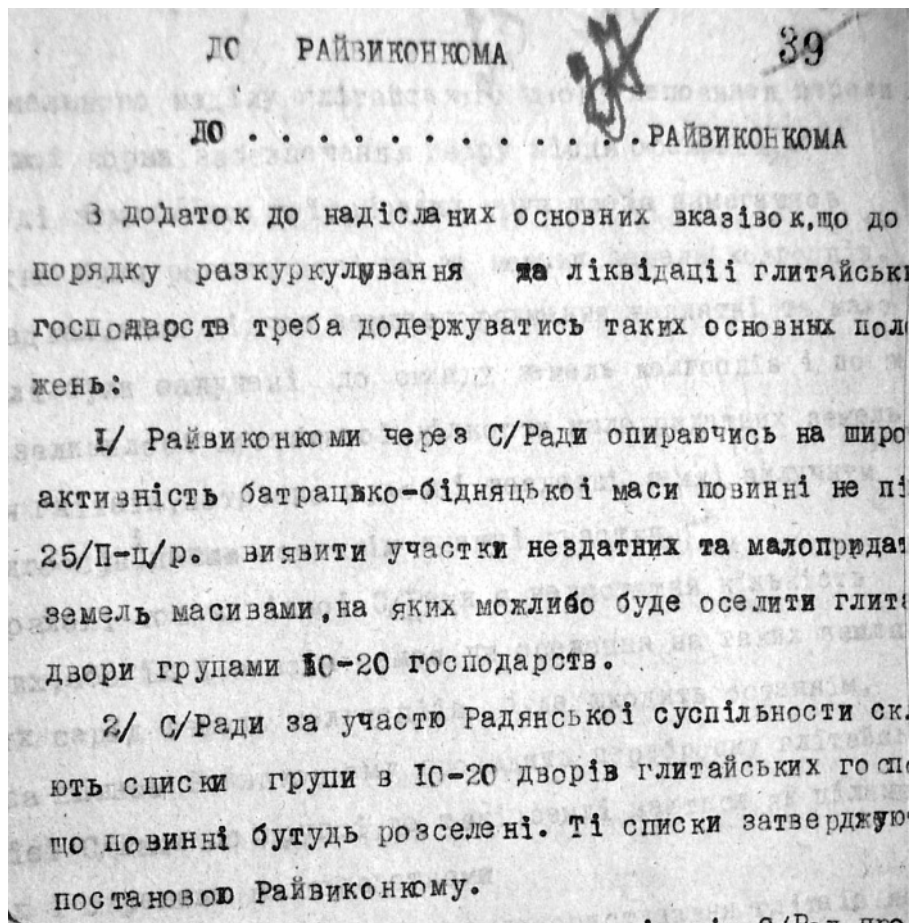
на адресу влади не привселюдно, а у вузькому колі і це ставало відомо владі, то такий селянин попадав до списку неблагонадійних. Найлегшою, але все-таки дуже тяжкою, карою для нього було виселення за межі села, району, округу, але в межах України. Доля куркулів третьої категорії була повністю в «руках» місцевої влади.

На фото: куркулі 3-ї категорії біля викопаної землянки. Україна, 30-і роки ХХ ст.

Дії цієї влади щодо куркулів 3-ї категорії, що мешкали на Зінов'євщині, визначалися постановою президії міськради від 14.03. 1931 року «Про виселення куркулів на окремі ділянки по Зінов'євському районі» та «Інструкцією про виселення куркулів на окремі виселки». Напевне, що відповідні інструкції були розроблені і в 1930 році, але знайти вдалося тільки один документ – лист Зінов'євського ОПК до райвиконкомів, датований лютим (не пізніше 20.02.) 1930 р. [186]. У грудні 1930 року «виселки» були створені в Новоархангельському районі: земля для цього, як повідомив райвиконком, «відводилася вдалині та найгіршої якості» [187]. Інструкцією 1931 року передбачалося: «1. Всіх куркулів виселити на окремі ділянки на малопродатні на непридатні землі, кількістю до 20 дворів на одну ділянку та в крайньому випадку до 25 дворів. 2. Ділянки нарізати таким чином, щоб останні не межували з залізницею, лісками, будівлями радгоспів, колгоспів та МТС та мали відстань один від одного не менш 4 км та від населених пунктів сільської ради не менш 2 км. 3. Роботу по спорудженні будівель на віддалених ділянках почати з 20.03. 1931 року та закінчити не пізніше 20 квітня, та виселення закінчити не пізніше 1 травня. 5. Будівлі для житла куркулям на віддалених ділянках провадити самого примітивного типу (землянки) з мінімальною затратою будматеріалів. Будування провадиться силами та за кошти самих ... куркулів. Будматеріали брати з непридатних будівель, де зараз мешкають куркулі (старих сараїв та клунь). 9. Для виселення підлягають куркулі 3-ї категорії, яких було розкуркулено весною 1930 року

та залишили... в сільрадах, а разом з ними треба виселити всіх куркулів, що їх було виявлено в колгоспах та радгоспах. 10. Сільські ради виділяють на кожну ділянку коменданта, якому доручають контроль та політичний нагляд на цій ділянці. Комендант виділяється сільською радою з членів партії, або з членів КНС, із стійких активістів села». Підписав цю інструкцію заступник голови Зінов'євської міськради Кириченко [188]. Згодом в сільські ради Зінов'євського району надійшов «Додаток до п.9 «Інструкції»» за підписом все того ж заступника голови міськради

На фото: фрагмент листа-інструкції щодо розселення куркулів 3-ї категорії. Лютий 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Кириченка, який давав чіткі інструкції щодо тих куркулів, яких треба віднести до другої категорії: «1. Всі розкуркулені навесні 1930 року, а також всі куркулі, майно яких продано за невиконання хлібозаготівель та їх виселено з власних будинків, та всіх тих куркулів, яких виявлено в колгоспах і розкуркулено, рахувати куркулями 2-ї категорії, належать до виселки (за межі України – авт.)» [189].

Зінов'євська міськрада в деяких інших таємних листах, надісланих сільським радам у березні 1931 року, залишила за собою право визначати категорії куркулям, що проживали на території Зінов'євського району, та їхню кількість, тож віднесла до третьої категорії 5 сімей – жителів Бережинської сільради та зобов'язала сільську раду переселити ці сім'ї на територію Аджамської сільської ради на «виселок №8» [190]. На такі ж виселки було визначено 29 господарств з території Високобайрацької сільської ради [191].

Тиск на куркулів у Зінов'євському районі тільки посилювався. 31 березня 1931 року Зінов'євська міська рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів наказала всіх куркулів 2-ї категорії, «яких призначено до виселення за межі України, виселити на окремі дільниці згідно нарядів в першу чергу». Суворо наказувалося «в селі цих куркулів не залишати. По потребі їх буде вилучено з дільниць та відіслано куди слід» [192]. Схоже на те, що спеціальні тимчасові дільниці для куркулів 2-ї категорії були створені поблизу с.Масляниківки, і їх готувалися звідти вивезти, бо голові Бережинської сільської ради Зінов'євського району надійшла вказівка особисто від голови міськради Бірюкова про те, щоб «представити 6 квітня 1931 року на збірний пункт в с.Масляниківка на 9 год. ранку: коней дорослих – 16, возів дишлових (парних) – 2, збруї парокінної – 2 [193]. Весною 1931 року, згідно з вказівками Зінов'євської міськради, Бережинська сільська рада відправила на «виселок №8» Аджамської сільради дві «партії» куркулів 3-ї категорії, загальною кількістю 12 родин. При відправці з села цих куркульських сімей сільська влада вцент їх пограбувала, тож на «виселок №8» куркулі прибули без будь-яких істівних запасів, що спонукало Аджамського голову сільради писати листа в Бережинку з вимогою «доставити для них харчі не пізніше 23 березня, в противному разі, коли не будуть надіслані харчі, ми повернемо їх назад» [194].

Крім голоду та загрози голодної смерті, спричинених діями сіль-

ської влади, міська влада своїми розпорядженнями теж поглиблювала муки куркулів, виселених, фактично, до резервацій. Зокрема, таємним листом від 24 квітня 1931 року заступник голови міськради Кириченко заборонив відпускати на будівництво землянок для куркулів «будівельний матеріал» – його потрібно було використати для потреб колгоспів. Цим листом заборонялося наділяти куркулів 3-ї категорії землею, а «відведені земельні фонди засіяти колгоспам» [195].

7 липня 1931 року, в переддень жнив, Зінов'євська міська рада розпорядилася «весь озимий засів хліба: пшениці та жита, що належить розкуркуленим куркулям, повинна зібрати сільська рада та все зерно здати в рахунок хлібозаготівлі». Категорично заборонялося «повертати засіви куркулям» [196]. Не дивно, що куркулі 3-ї категорії були приречені на голод.

Незаперечно, що така ситуація була і в інших районах нинішньої Кіровоградської області.

Розкуркуленому жителю с.Івангород Олександрівського району Лисенку Юхиму, у якого відібрали хату, худобу, плуг та заборонили жити в дітей, бо тих актив села попередив що якщо приймуть батька, то теж будуть розкуркулені, довелося йти до лісу та викопати землянку та жити з такими ж «куркулями» свого села, які теж були віднесені до третьої категорії. «Але й там спокою не було. Мало не щоначі приходили активісти «викурювати» діда, а через деякий час і убили його». Не врятувався і його син Лисенко Дорофій з дружиною – вони теж були розкуркулені та вислані до Сибіру, звідки не повернулися [197]. Місцем заслання деяких куркулів Компаніївського району була малопридатна для господарювання та проживання місцевість, глумливо названа владою «куркульськими хуторами» [198].

То скільки було їх – куркулів 3-ї категорії? Станом тільки на 10 березня 1930 року було розкуркулено та розселено по Зінов'євському округу **4863** сімей тих українських хліборобів, які отримали тавро «куркуль 3-ї категорії». По районах округу їхня кількість була такою [199] :

Район	Кількість куркулів 3-ї категорії
Зінов'євський	586
Єлизаветградківський	551
Компаніївський	343

Хмелівський	422
Новгородківський	234
Бобринецький	511
Новоукраїнський	384
Великовисківський	183
Маловисківський	170
Новопразький	306
Знам'янський	199
Новомиргородський	192
Рівнянський	377
Устинівський	323
Братський	282
Всього:	4863 сімей

Було б помилкою вважати, що, розкуркуливши та розселивши куркулів 3-ї категорії за межами рідних сіл, більшовицька влада залишила їх в спокої. Зінов'євський ОПК розіслав на райони доручення з метою організації з куркулів 3-ї категорії т.зв. «робітничих дружин» для використання їх на тяжких роботах. Зокрема, Єлизаветградківський та Знам'янський райвиконкоми повинні були направити на лісорозробки 570 чоловік. Зінов'євський, Устинівський та Новоукраїнський РВК зобов'язані були спрямувати на гранітні кар'єри відповідно 487, 75 та 207 куркулів. Крім того, на цукрокомбінати повинні були відправитися 2500 чоловік, а на будівельні роботи безпосередньо в м.Зінов'євськ – 200 чол. [200].

Нині важко уявити, як жили ті нещасні на непридатних землях, без продуктів харчування та даху над головою, неможливо виміряти всі ті муки, на які їх відправила тогочасна влада. У всіх документах, що дійшли до нашого часу, немає й натяку на пряме фізичне знищення тих українців, що були віднесені до куркулів 3-ї категорії, але дії більшовицької влади, спрямовані на створення для куркулів абсолютно неможливих умов проживання – такого собі більшовицького гетто, призводили до великої смертності серед членів куркульських родин, тож це є незаперечним доказом злочину проти людяності, що його вчинила тогочасна влада.

Розділ 19. Саморозкуркулення.

Одночасно з «розкуркулюванням» відбувався і такий процес, як «саморозкуркулення», який стосувався доль тисяч жителів нинішньої Кіровоградщини. «Саморозкуркулення» не було ініційоване владою, але зупинити цей процес вона довго не змогла, хоча й намагалася. Під час «саморозкуркулення» селяни самі ліквідували свої господарства, переїжджаючи (тікаючи) при цьому в інші райони або у великі міста, або значно його скорочували шляхом розпродажу, або, залишившись жити у своєму селі, переходили до категорії «бідняків», бо добровільно позбулися худоби, майна, землі, реманенту. З цим явищем влада боролася – 16 лютого 1930 року міліцією м.Бобринця, «при обслідуванні базару, було затримано 2 коней і підводи з речами куркулів, які намагалися продати своє майно» [201].

Куркульські викрутаси.

Оскаженілий клясовий ворог-куркуль на кожному кроці чине шалений опір хлібозаготівлям. У безсилій люті він лає до таких виступів, як це було позавчора в селі Цвітній. Коли сільрада застосувала до куркуля **Левицьного Івана** закон від 4 липня 1929 року за невиконання доведених твердих завдань, він прилюдно підпалив свою хату. Але даремні спроби куркуля у такий спосіб викликати до себе співчуття колгоспівських мас, бідняків, середняків. З усією більшовицькою рішучістю, не зважаючи на будь які куркульські витівки куркуля буде примушено виконати тверде завдання.

Брайно,

На фото: фрагмент з газети «Соціалістичний темп» про знищення «куркулем-експертником» Левицьким своєї хати. 1930 р. – 25. – 08.

Незаперечно, що до «саморозкуркулення» вдалися жителі села Бірки Олександрівського району Байбуз

Гаврило, який «... повів свого коня на базар та продав», його односелець Підлипний Платін, «що заколов кабана, а не схотів контракутувати», а також Яровий Юхим та Канівець Іван, які «попродали худобу та купили мануфактуру». Це було в січні 1930 року, саме в переддень боротьби з «куркулями», на що відразу відреагувала газета «Радянська думка» в №14 від 27 січня 1930 року. Зрозуміло, що після таких дій бірківчан, та й не тільки їх, «куркулити» та «усупільнювати» у них не було вже й чого.

Продав свого коня та «дещо з реманенту» член СОЗу «Незamoжник» с.Суботці Знам'янського району Полікуття Омелько. Продали своїх коней і голова цього СОЗу та секретар. Масово розпродали коней і жителі с.Фурманівка Вовченко Данило, Осипенко Пархом, Рудий Іван, Гаращенко Павло. Осипенко Трохим «продав свого гарного коня за 250 крб., а для СОЗа купив клячу за 40 крб. Контотієнко Тимоха продав коня за 250 крб., а здав за 25». Попродали коней також Осипенко Кіндрат, Прокопчук Іван, Рудий Савка [202].

«Житель с.Балка Зінов'євського району «куркуль Гончаренко Андрій продав власного трактора і виїхав на Кавказ. Тепер вернувся і видає себе за бідняка» – повідомила газета «Зінов'ївський Пролетар» в лютому 1930 року [203]. Все своє майно розпродав Половенко Данило Іванович, хлібороб з Новгородки. Однак переслідувань від пильної влади не уник, бо на початку 1931 року був заарештований Новопраським РВ ДПУ за звинуваченням «... коли розпочалася колективізація, то ліквідував своє майно, щоб тільки не здавати у колгосп; складав і співав частівки на зразок: «Ой совети ви совети, обібрали увесь світ, обідрали подушки, овечки і останні сорочки» [204]. «Розбазарили» майно «куркулі» Повзун Петро, Шевченко А., Армануца з Маловисківського району [205].

«Куркулі» Бахмач П. та Профатило з с.Олексіївка Маловисківського району «продали коней», а «куркуль» Мельниченко не тільки «продав коня, а й зарівав кабана». В с.Костянтинівка Мануйлівської сільради Маловисківського району «куркулі розпродали коней». «Куркуль Геращенко із Лозуватки (Маловисківський район) розпродує майно, щоб не віддати СОЗу» – такими актуальними повідомленнями зарясніли сторінки окружної газети, на що, без сумніву, влада реагувала [206].

Був заарештований та внесений до списку куркулів, які підлягали виселенню, Хмара Федот Мусійович із с.Спаське Хмельівського району. Новопраське РВ ДПУ звинувачувало хлібороба в тому, що продав коней і реманент і виїхав з села, а в 1930 році повернувся і «знову вступив у колгосп без коней та інвентарю, здавши власну конюшню під колгоспну», та нібито вів антирадянську агітацію, заявивши односельцям: «Робіть, дурні, а їсти не буде все одно нічого, бо хліб заберуть і відправлять в город..., а ви будете запихатися різкою із соломи» [207]. Слова хлібороба, як згодом переконаються його земляки, були дуже пророчими.

Коли комісія прийшла до двору «куркуля» Никитенка Тихона з с.Макариха Знамянського району описувати майно, то господар сказав, що «гуси у дворі не його, а комуни. Порівав їх і повіз на базар продавати. Щоправда, там міліція їх конфіскувала» – гордо звітував до окружної газети невідомий дописувач [208].

Продали своїх корів жителі с.Павлиш Онуфріївського району: Бардаш Кіндрат, Бардаш Михайло, Матвієнко Іван, Щербина Павло, Шевченко Олена, Наливайко Филімон, тож, на думку місцевої влади, вони скоїли злочин, тому загальні збори колгоспу ім. Комінтерну, що відбулися 13 лютого 1932 року, вимагали віддати їх під суд «як злосне розбазарювання худоби» [209].

«Батька за те, що мав коней, корову, телицю... і продав, забрали до тюрми – згадує Іспанюк Лукерія Семенівна з с.Мощеного Гайворонського району. – Не продавати ж худобу він також не міг, бо мав сплатити накладені владою великі податки. Якби не сплатив їх, то все одно засадили б до тюрми. У ній він і помер» [166].

Кириченко Степан з с.Бережинка в 1931 році був далеко від рідного села, бо працював на руднику «Бурос» станції Ханжоновка, що на Донбасі. У заяві на адресу Бережинської сільської ради Зінов'євського району Кириченко С. відмовлявся від належної йому землі та всього залишеного в селі майна, «щоб батько не використовував моєї норми, а використовували її ви, бо я не роблю біля батька»[210]. Відмовився від землі селянин з с.Балка Яровий, але тавра «куркуль» не уник, бо був звинувачений в тому, що «продав хату куркулям з с.Федвар» [211].

Отже, випадки відмови від землі та майна, як і процеси саморозпродажі, були масовими і свідчили про бажання селян якомога швидше перейти до категорії бідняків або робітників, і уникнути, таким чином, будь-яких репресій з боку влади за звинуваченням, на які вона була дуже щедрою, зокрема й у тому, що були «куркулями». Багатьом це не вдалося.

Розділ 20. Втечі куркулів.

Саморозпродажі селянського майна через репресії щодо їх власників швидко припинилися, тож селяни («куркулі»), аби уникнути арештів та заслань, почали тікати з сіл. Перші втечі, напевне, були здійснені у 1928 році – з початком розкуркулення. Масового характеру це явище набрало в зиму 1930 року – вже з початком масової кампанії «знищення куркулів як класу».

Горбенка І.К. – хлібороба з с.Дубова Гаївської сільської ради нинішнього Кіровоградського району, активісти розкуркулити не встигли: він спалив свою хату та все майно і втік [212]. До таких дій вдався і селянин - одноосібник з с. Червоний Яр Зінов'євського району Зайцев І.І. Він не тільки спалив свою хату, але й відстрілювався, здійснивши кілька пострілів у комсомольця Кудрявцева, комуніста Усатенка та кількох міліціонерів, які прийшли його розкуркулювати, зумівши при цьому втекти на Донбас зі своїми синами [213]. Коли комісія описала майно куркуля Іщенка Павла з с.Осиковате Олек-

сандрійського району, то його дружина встигла спалити «шовкові плаття та інше коштовне майно», однак сім'я Іщенків врятуватися втечею не змогла – в останню хвилину була затримана [214].

Прихистком для багатьох збіглих розкуркулених, як, проте, і «саморозкуркулених», ставали великі міста, шахти, гігантські будівельні об'єкти, де серед маси робітників можна було «загубитися». Тож «куркулі» та «саморозкуркулени» з території нинішньої Кіровоградщини намагалися дістатися, в першу чергу, Криворіжжя, Донбасу – великих індустріальних центрів. Так вчинили брати Погудіни – Полікарп Максимович та Степан Максимович з с.Зибкове (нині Онуфріївський район). Під час розкуркулення брати втекли з села, але на ст. Дніпропетровськ були затримані транспортною міліцією та у квітні 1930 року трійкою колегії ДПУ були засуджені, відповідно до 6 та 8 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах [215].

Баулін Макар Наумович, який на час розкуркулення проживав у с.Покровка Новоархангельського району, «втік на Урал, згодом вернувся в село», де й був заарештований Новоархангельським РВ ДПУ та отримав ув'язнення в концтаборі [216].

Неймовірних знущань та переслідувань зазнав Матковський Павло Трохимович, який на час розкуркулення у 1929 році проживав у с.Скалева Новоархангельського району. Від заслання під час розкуркулення втік, два роки переховувався, однак у березні 1933 року був заарештований та відправлений у концтабір, звідки у 1933 році втік. Перебував на волі до 1937 року, поки не був знову заарештований та засуджений до страти [217]. Разом з родиною в переддень розкуркулення в 1930 році втік із села Дмитрівка Знаменського району «куркуль» Антонов А.Г. [218]. Жителі с.Краснопілка Маловісківського району Скрипник М., Вільховий Я., Баран М., Роздайбіда П. разом з синами в січні 1930 року повтікали на Урал, а їхній земляк Гольцман Г. – на Донбас, за що відразу були затавровані як збігли «куркулі» [219].

Не зумів заплатити 600 крб. штрафу за невиконання плану по хлібозаготівлі Пожара Йосип з с.Велика Виска. Щоб не бути розкуркуленим, забрав деякі речі і разом з дружиною «втік невідомо куди, залишивши будівлі напризволяще». Флорівська сільська рада подала клопотання до інспекції адмінвідділу з проханням дозволити продати майно «злісного нездатчика хліба з молотка» [220].

На фото: селяни залишають рідні села. Україна, 30-і роки ХХст.

За продаж власного майна та худоби були проголошені куркулями жителі с.Букварка (нині Олександрівського району) Лалак Антон, Азима Іван, Бонда-

ренко Лавро, Петров Осип, Ободовський Степан. Не чекаючи розкуркулення, гайнули до м.Зінов'євська, «де, спритно приховуючи своє класове вороже обличчя, гадають запобігти розкуркуленню. Букварським куркулям легко вдалося примоститися в місті, бо мають тут на електростанції свого прибічника Риженка Давида, який допоміг дістати їм роботу. За останній час він пристроїв на роботу таких куркулів, як Данилюк Федір, Азима Євген та ін. Спритних куркулів і тих, хто їм допомагає, на порі за хвіст та на вітер» – закликала газета «Червоний Шлях» у номері за 8 березня 1930 року. Немає сумніву в тому, що жителям с.Букварка, щоб не бути заарештованими, довелося тікати кудись далі.

Не змогла виконати доведених планів хлібоздачі «ціла згряя куркулів Карбівської сільської ради Новопраського району, тож облишила село й подалася на Криворіжжя». Новопраський райвиконком звернувся до всіх підприємств, де «притулилися шкідники» Ткаченко Терешко, Сидоренко Антон, Скібіцький Андрій Іван., Плахотний Степан, Скібіцький Андрій Михеев., Третяк Денис, Підлубний Федір, Пузарьов Яків, Підлубний Василь, Пухальський Юхим, Овчаренко Тиміш, Сидоренко Пилип з проханням «негайно виявити, зняти з роботи та направити на село» [221].

«Десь у місті залишився під машкарою трудящого» куркуль Ганнівської сільради Рівнянського району Ревенко Микита – «щоб не виконувати доведений йому до двору хлібозаготівельний план». Сільські «наймити вибрали ходака, зібрали йому на дорогу грошей й відрядили до міста (Зінов'євська) з тим, щоб на місці знайти спритного злочинця й притягти його до відповідальності» [222].

Те, що індустріальні центри вважалися для українських хліборобів місцем, де можна було перечекати лиху годину, а також про те, що такі

настрої були дуже поширеними серед селян, свідчить архівна справа, що зберігається в Державному архіві Кіровоградській області. З неї дізнаємося, що у січні 1929 року був заарештований Зінов'євським окр-відділом ДПУ житель с.Красносілля (нині Олександрівський район) Олійник Леонтій Костянтинович, який «агітував куркулів переселятись у Донецьку область, аби ухилитись від небезпеки, яка чигає на хлібороба під час проведення кампаній. В листі до племінника на Донбас писав: «Селяни нашого Красносілля їдуть собі шукати кращого місця і вільнішого життя з тієї причини, що так далі жити неможливо, бо тепер добре живеться лиш злодюгам і тим, хто нічого не має, тобто членам КНС, а тим, у кого є бодай пара коней чи корова, треба кудись тікати, оскільки ... задушать остаточно» [223].

Сім років прожив у новозбудованій хаті (збудував її у 1923 р.) селянин із с.Веселий Кут Знам'янського району Ужвенко Йосип Силович – у 1931 році був розкуркулений та розстріляний його батько, переслідувань, разом з ним, зазнала вся їхня родина: меншого брата Олександра влада заслала на 10 років на Магадан, мати померла від голоду, а Йосип «бігав» аж до 1941 року – «скитався по Криму» [224]. Однак багато куркулів, пов'язаних сім'єю та дітьми, не тікали. Для багатьох з них сам процес розкуркулення був великою несподіванкою, тож втекти теж не могли. Ситуацію з втечами станом на березень 1930 року (точна дата на документі відсутня, але документ складений не пізніше 10 березня) демонструє таблиця, складена в Зінов'євському ОПК (дані в ній, напевне, що применшені):

Район	Кількість куркулів, які втекли
Зінов'євський	-
Єлизаветградківський	-
Компаніївський	37
Хмелівський	-
Новгородківський	15
Бобринецький	30
Новоукраїнський	-
Великовисківський	-
Маловисківський	-

Новопраський	18
Знам'янський	3
Новомиргородський	40
Рівнянський	-
Устинівський	17
Братський	52

Українські селяни, обираючи втечу як засіб порятунку від неминучої смерті від рук більшовиків, «бігали» до середини літа 1941 року. Вже перед самим визволенням краю від гітлерівських загарбників тисячі жителів Кіровоградської області, аби знов не потрапити до репресивної більшовицької машини, відправилися (побігли) на Захід, утворюючи великі колони втікачів. Так і брели, або їхали, впереміжку з відступаючими частинами німецької армії. А потім розсіялися по всій Європі, опинилися в США, Канаді, Австралії... В 1983-1984 рр. розповіли Конгресово-президентській комісії США з вивчення Великого голоду в Україні 1932-1933 років про пережите. У 2008 році ці надруковані показання стали відомі і нам – жителям Кіровоградської області, як, проте, і всієї України.

Розділ 21. Боротьба влади з втечами куркулів.

Обираючи втечу як засіб порятунку, «куркуль» ніде і ніколи в межах тогочасної держави не був у безпеці. Навіть ті, які виїжджали за тисячі кілометрів від рідної домівки. Так у листі до начальника міліції м.Джура Бакинської залізниці, що його написав 16 жовтня 1931 року секретар Березинської сільської ради Сокурєнко, вказувалося на те, що «...на вашій адміндільниці, в садово-огороднім радгоспі, працюють наші розкуркулені куркулі – Боженко Платон Іванович і вся його сім'я, які втекли з Березинської сільської ради», та висловлювалося прохання повернути втікачів [225].

Влада намагалася попередити втечі куркулів. Для цього в тих голів сімей, які були визначені під розкуркулення, бралися підписки про невиїзд за межі села до моменту розкуркулення. Біля хат куркулів виставлялися озброєні пости спостереження з комсомольців та активу села з завданням негайно попередити про спробу самовільного залишення села. В сільраді

обов'язково чергував посильний, який верхи на коні повинен був повідомити районну владу про втечу куркулів. «Під'їжджаємо до хутора Валуєво (Бобринецький район), – пише кореспондент газети «Зінов'ївський Пролетар». – На чотах коло воріт Черняєвих стоїть незаможник. Пильно слідкує за класовим ворогом, щоб той чогось не зробив» [226]. Біля будинку куркуля Кушнар'єва в Знам'янці цілодобово стояла варта з двох охоронців – місцевих селян [227].

У березні 1930 року, в розпал «ліквідації куркулів як класу», в села Зінов'ївського району прокуратурою Зінов'ївського округу були направлені «члени груп сприяння в розслідуванні різних справ», зокрема й попередження втеч куркулів та розшуку тих, хто спромігся втекти. У Федорівській сільраді «мав досягнення в розслідуванні» Козлов, в Обознівській – Грішін і Литвінов, Суслов і Кобець в Лелеківці, Сосна в Аджамській сільській раді, Будинцев – у Калинівській та ін. Всі вони ставилися в приклад іншим «членам груп сприяння» [228]. Проте куркулі все-таки тікали. В с.Новомиколаївка Зінов'ївського району під розкуркулення було визначено 17 куркулів, але «трое – Редута, Куліш та Бергуленко зникли на Донбас» [229].

Природно, що в перші дні після втечі куркулі намагалися дістатися до своїх родичів з інших сіл сусідніх сільських рад та районів та перечекаати там деякий час. Влада передбачила й це: 5 лютого 1930 року за № 158 під грифом «таємно» до всіх райпарткомів надійшов лист за підписом секретаря Зінов'ївського ОПК Снегова, який зобов'язував сільські ради перевіряти всіх заново в'їжджаючих в села, залучивши для цього квартальних, сільвиконавців, десяцьких – для виявлення куркулів, що тікають [230]. 16 лютого 1930 року голова Зінов'ївського райвиконкому Кириченко направив до всіх сільських рад таємного листа з подібною вимогою: встановлювати прізвища всіх новоприбулих до села, а чужих – негайно направляти до місця постійного мешкання [231]. Незаперечно, що під «чужими» влада вбачала збіглих куркулів.

22 березня 1930 року з грифом «таємно» сільські ради отримали ще одного листа, цього разу вже за підписом завідуючого адміністративним відділом Зінов'ївського райвиконкому Ромера, в якому містилися інструкції про дії сільської влади щодо попередження втеч куркулів: взяти на облік всіх куркулів, цілодобово слідкувати за ними, арештовувати всіх підозрілих осіб та куркулів, при потребі дозволялося робити обшуки, крім того, потрібно було «посилити охорону коней, які можуть бути використані нашими ворогами» [232].

Залізницею, як засобом втечі, куркулі теж не могли скористатися: 5 лютого 1930 року Зінов'євський окружний комітет партії надіслав директиви (вказівки) начальникам залізничних станцій про заборону продавати квитки та приймати вантажі (багаж) куркулів. Цією директивною наказувалося також виділити «товаришів» на допомогу начальникам станції для розпізнавання в потоці пасажирів куркулів [233].

Рішучу боротьбу влада повела й з тими селянами, які надавали допомогу куркулям – 18 березня 1930 року Зінов'євський райвиконком наказав виявляти ті місця, «де розкуркулені користуються гостинністю з боку середняків». Напевне, що саме з цього часу у вжиток увійшов ще один термін, який мав досить-таки трагічне наповнення – «підкуркульник», тобто той, хто допомагав куркулям [234].

Починаючи з весни 1930 року, сільська рада була зобов'язана брати на облік та подавати списки куркулів, що втекли з села – наприклад, по Гаївській сільській раді (нині Кіровоградський район) до списку втікачів було внесено 12 осіб, по Губівській – 13 [235]. Такі списки склалися й наступного року. Зокрема, 25 березня 1931 року Бережинська сільська рада направила в Зінов'євську міськраду «Відомість про кількість куркульських господарств», де перелічила всіх куркулів (їдоків), що втекли в період з весни 1930 року по 25 березня 1931 року – їх виявилось 16, також збіглими вважалися 5 голів куркульських сімей, усім складом з території сільської ради втекла одна сім'я (Боженка П.І.) [236].

Облік куркулів по Зінов'євському району проводився і в грудні 1931 року. Для цього сільські ради зобов'язувалися «заповнити на кожного голову куркульської родини довідку». Довідки наказувалося заповняти на всіх куркулів «незалежно від того, чи мешкають вони на території сільської ради, чи їх на території с/ради немає» [237].

Багато втікачів, пропрацювавши на шахтах та новобудовах деякий час, оселялися там назавжди, інші поверталися до рідного села, де чимало з них були заарештовані. Міліція (адмінгрупи) та голови сільських рад під час арештів діяли на підставі таємного циркуляру від 2 червня 1930 року, що його підписав завідуючий адміністративною групою Зінов'євського райвиконкому Ромер. Цим документом передбачалося всіх куркулів, які поверталися до рідних сіл, «віком більше 10 років – заарештовувати і направляти до райадмінгрупи» [238].

Незаперечно, що всі списки куркулів, а серед них і втікачів, передавалися більшовицьким каральним органам, які формували бази даних

на куркулів у межах держави та, в умовах тотального стеження за всіма громадянами, виявляли збіглих селян. В багатьох кримінальних справах періоду 1937-1938 років, що стосуються хліборобів нашого краю, часто, крім інших звинувачень, зустрічається така обтяжуюча обставина, як «куркуль, що втік».

Розділ 22. Куркулі – експертники.

З початку 1928 року було введено так званий «експертний податок». У статті 28 «Положення про єдиний сільськогосподарський податок на 1928 -1929 р.» зазначалося, що до більш заможних господарств одноосібників знімалися будь-які обмеження в оподаткуванні. Тож з 1928 року значні репресивні зусилля держави були спрямовані на т.зв. «плановиків», або «експертників» – тобто тих селян, яких обкладали «експертним податком», а «експертами» в оподаткуванні селянського майна та селянських прибутків були, звичайно ж, представники сільської влади, які при визначенні суми податку повинні були враховувати платоспроможність певного господарства – тобто який податок господарство могло «витримати». Виходячи вже з цього, райподаткомісії та сільські облікові комісії визначали загальну суму прибутку, що його теоретично міг отримати господар, а звідси визначалася загальна сума «експертного податку». Чи були ці комісії об'єктивними, професійними, доброзичливими? Ні, бо бути власником «експертного господарства» вже тоді означало бути причетним на розкуркулення.

На фото: фрагмент газети «Радянський селянин», 1928. – 7. – 09.

Зловживання влади під час накладання «експертного податку» були помічені вже відразу: 7 вересня 1928 року в газеті «Радянський селянин» – орган Кременчуцького окрпарткому КП(б)У та окрвиконкому, в статті «Помилки та недоліки в експертному оподатку-

ванні», вказувалося, що «експертниками» визначено на 50-60 відсотків «середняцьких господарств» та чимало «маломіцних середняцьких» Кременчуцького округу. Подібна ситуація була і в Зінов'євському окрузі, коли, наприклад, експертним податком був обкладений Бондаренко Яків з с.Плоске Знамянського району тільки за те, «що його дружина вчила кількох дівчаток краяти та шити». До «куркулів-експертників» був зарахований житель цього села Волошин О., який повинен був сплатити 243 крб. експертного податку за те, «що продав 7 пуд. ярої пшениці по ціні 5 крб.». Безглуздий податок для Волошина О. був на 208 крб. більшим, ніж виторг на базарі. В той же час «голова Плосківського СОЗу «Незаможник» Серeda М. продав на базарі 6 поросят», але ніяким податком не обкладався [239]. Все це є свідченням несправедливості, цинізму, безкарності влади у ставленні до селян взагалі, та до «куркулів-експертників» зокрема.

На фото: ударна бригада по хлібозаготівлі с.Чмирівка Старобельського району, яка «викрила» яму з закопаним хлібом у «куркуля» Шейка. Сам «куркуль» сидить справа з плакатами на грудях, що їх йому вчепила «ударна бригада». 1931. – 29. – 11. З фондів Кам'янського історичного музею Черкаської області.

Влада, встановивши для одноосібників, які «особливо виділялися із загальної маси селянства на певній місцевості», відразу непосиль-

ні податки та штрафи, намагалася цю категорію селян ліквідувати. Їх проголошували «куркулями», все надбане важкою працею конфісковувалося, а господарів звинувачували «у злісному ухилянні від сплати штрафів», тож багатьох виселяли, інших – арештовували, посилаючись при цьому на закон від 3 липня 1929 року, який, зокрема, зобов'язував «експертника» здати хліб за 48 годин з часу доведення йому плану. Невчасна здача хліба призводила до звинувачення «у злісному ухилянні від хлібозаготівлі»...

Згідно з «Відомістю про рух опису та продажу майна куркульсько-заможних господарств на Шевченківщині» станом на 15 листопада 1929 року ситуація з «експертниками» в Златопільському та Олександрівському районах була такою [240]:

Район	Рух з початку кампанії по 15.11. 1929 р.			
	Описано	Продано	Сума	Передано до суду
Златопільський	113	18	2931	10
Олександрівський	89	68	7857	52

В І Д О М І С Т Ь

про кількість господарств, що оподатковані в експертні порядки по Зінов'євській окрузі на 29/30 рік. 41

№ по РАЙОНИ	Кількість господарств
1. 48% Бобриняцький	431 - 3,4 - 1240
2. 58% Братський	259 - 3,2 - 810
3. 60% Вищанський	163 - 2,2 - 588
4. 50% Еградівський	333 - 2,5 - 1347
5. 40% Зінов'євський	675 - 3,9 - 1221
6. 50% Знаменський	321 - 2,9 - 1081
7. 40% Компанієвський	242 - 2,9 - 821
8. 50% М. Вищанський	155 - 2,6 - 581
9. 60% Н.городківський	216 - 2,2 - 961
10. 60% Н.Миргородський	325 - 4,4 - 721
11. Н.правський	403 - 3,1 - 1331
12. 70% П.Український	216 - 2,4 - 881
13. 30% Рівнянський	161 - 1,2 - 151
14. 70% Устимівський	352 - 4,1 - 841
15. 30% Хмільківський	360 - 2,7 - 1321
РАЗОМ	4512 - 1561

На фото: кількість експертних господарств Зінов'євського округу. 1930. - 1. - 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

У грудні 1929 року за невиконання «плану твердих культур» перебував під судом і був оштрафований на 2325 крб. хлібороб, а пізніше перекваліфікований у «куркуля – експертника» Басій Григорій Антонович з х. Білевщина Плосківської сільради Куцеволівського району Кременчуцького округу. Майно Басія було розпродане, а його самого засудили до 10 років ув'язнення в концтаборах.

1128 крб. податку зобов'язаний був сплатити Курка І.Я. – хлібороб з с.Миколаївка (нині Кіровоградський район). Навіть продавши молотарку з двигуном, придбану в кредит у 1927 році, не зміг розрахуватися з боргами, тож у нього конфіскували все майно і згодом ще й заарештували та засудили на 3 роки «суворої ізоляції» [242]. Про фантастичність суми штрафів, накладених на селян, свідчить таке порівняння: 9 грудня 1930 року членами сільради та понятими с.Широке (нині в складі Дніпропетровської області) було зроблено опис майна Бовдюка Трохима Онисимовича «з приводу невиконання їм завдання з контрактації по хлібопостачанню», де «хата крита соломою» оцінена у 60 крб., погріб – у 5 крб., кінь – у 25 крб., скриня – у 3 крб. [243].

За невиконання твердого завдання здачі державі 300 пудів хліба був засуджений на 5 років та висилкою за межі УСРР на 5 років Кравець Данило Трохимович з с. Новоєлизаветівка Великописківського району. За «саботаж» хлібозаготівлі його в 1930 році ще й розкуркулили, а в 1937 році засудили до розстрілу.

Згідно з довідкою Петроострівської сільської ради Хмельівського району Зінов'євського округу, виданої 24.03.1931 року Цимбалу Антону Ільковичу, в нього, «за невиконання фінансових зобов'язань» – несплату в 1928 році 24 крб. та 16 крб. у 1930 році, було конфісковано майно – хату, сарай, клуню, сад. Сільською радою він був проголошений власником «куркульсько-заможного господарства», тож був оподаткований індивідуально, але податку не зумів сплатити. Крім конфіскації майна, Цимбала А.І. було визнано «соціально-небезпечною особою та вислано за межі УСРР» [244]. У вересні 1930 року на території Бережинської сільської ради «плановиків», або «куркулів – експертників», було 14 родин [245]. На території Великомамайської сільської ради Зінов'євського району «куркулів-експертників» у листопаді 1929 року було 50 осіб [246].

Зінов'євський райвиконком вимагав від сільських рад регулярних звітів про «господарства, що обкладалися експертним порядком», тож на кінець 1930 року райвиконком уже мав такі узагальнені дані: в Аджамській сільській раді було 98 «експертників», у Високобайрацькій – 21, Веселівській – 16, Завадівській – 16, Губівській – 15, Червоноярівській – 14, Іванівській – 13, Великомамайській – 14, Германівській – 10, Вишняківській – 10 тощо [247]. Станом на 1 лютого 1930 року в Зінов'євському окрузі «експертників» було 4612. Їх розподіл по райо-

нах демонструє «Відомість про кількість господарств, що оподатковані в експертному порядку по Зінов'ївській окрузі на 29/30 рік»:

Район	Кількість експертних господарств
Бобринецький	431
Братський	259
Великовисківський	163
Єлизаветградський	333
Зінов'ївський	675
Знам'янський	321
Компаніївський	242
Маловисківський	155
Новгородківський	216
Новомиргородський	325
Новопразький	403
Новоукраїнський	216
Рівнянський	161
Устинівський	352
Хмельівський	360
Всього:	4612

Всіх «експертників» було розкуркулено, оскільки, навіть сплативши всі борги і штрафи, господарства відразу, або через деякий час, знову обкладалися різними податками, і великого вибору у них не було – до колгоспів їх не брали, тож вони були розкуркулені переважно за 2-ю та 3-ю категоріями – «за злісне невиконання податків». Влада при цьому діяла «абсолютно законно», оскільки керувалася не тільки законами, а й настановою Сталіна: «Чи можна пустити куркуля до колгоспу?» – запитав сам себе генсек на 1-й всесоюзній конференції аграрників-марксистів, що відбулася 27 грудня 1929 року. – «Безперечно, не можна пустити куркуля до колгоспу, – відповів собі Сталін. - Не можна, бо він заклятий ворог колгоспному рухові. Здається, зрозуміло?» [248].

Деякі з «куркулів-експертників» вдавалися до акцій протесту. Так вчинив Іван Левицький з с.Цвітне Знам'янського (нині Олександрівський) району: коли 23 серпня 1931 року сільрада, керуючись сумнозвісним законом від 3. 07. 1929 року, хотіла описати майно «куркуля-експертника» і прибула до нього на садибу, хлібороб прилюдно підпалив

свою хату. Газета «Соціалістичний темп» – орган Знам'янського РПК, РВК та райпрофради, в номері за 25 серпня 1931 року І.Левицького охарактеризувала «як оскаженілого класового ворога-куркуля, що на кожному кроці чинить шалений опір хлібозаготівлям».

У січні 1931 року сільські ради провели нове оподаткування, тож по Бережинській сільській раді Зінов'євського району, де налічувалося 268 господарств, було оподатковано 6 «куркульсько-експертних господарств в експертному порядку». Впродовж шести місяців – до червня 1931 року, ці господарства були повністю знищені. Спершу їм нарахували 318 крб. 56 коп. єдиного сільськогосподарського податку (ЄСГ) та 239 крб. 50 коп. «самообкладання». 1 лютого 1931 року їм було «дораховано» 695 крб. 84 коп. ЄСГ, 525 крб. «самообкладання» та 2067 крб. 95 коп. єдиного збору. Загальна сума податків, що їх повинні були сплатити «куркулі – експертники», становила 3746 крб. Сплати боргів Бережинська сільська рада вимагала щотижня – кожен п'ятиденку. На 28 лютого «куркулі – експертники» спромоглися сплатити лише 2150 крб. Тож трьох господарів віддали до суду за несплату податків, їхнє майно було розпродане і виручену суму в 1592 крб. 82 коп. внесли на погашення боргу. На 15 червня 1931 року три «куркулі – експертники», які все ще продовжували жити на території Бережинської сільської ради, мали борг в сумі 582 крб. 38 коп. Тож і в них було вилучено та продано майно, сума якого становила майже 1470 крб. [249]. Отже, впродовж шести місяців місцева влада розпродала господарства шести родин хліборобів, а трьох господарів – власників «куркульсько-експертних» господарств ще й засудили на різні терміни – «за злісне невиконання планів», яких вони, попри всі намагання, ніколи б не виконали.

25 березня 1930 року з Харкова до Москви надійшла доповідна записка ДПУ України Г.Ягоді «Про підсумки роботи про виселення куркульства в республіці», де місцеві керівники ДПУ навели факти по розкуркулюванні експертних господарств в період з 18 лютого до 10 березня по округах республіки, де, зокрема, вміщено дані і по виселенню «куркульсько-експертних господарств з Зінов'євського округу»:

Округ	Кількість експертних господарств в окрузі	Контрольні цифри виселення		Фактично виселено	
		сімей	людей	сімей	людей
Зінов'євський	4949	1534	7670	1912	7949

З них під час перевірки списків відсіяно 6 сімей [250].

Розділ 23. Хлібозаготівлі як спосіб пограбування селян: 1928 – 1930 роки.

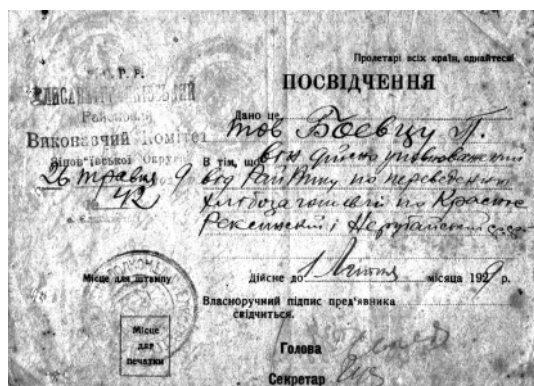
З 1928 року влада приступила до насильного вилучення в українських селян найважливішого їхнього життєвого ресурсу – хліба. Увесь репресивний і владний апарат більшовицької держави був спрямований на відбір у хліборобів вирощеного ними зерна. Влада при цьому не надто переймалася тим, а що ж будуть їсти, власне, хлібороби, тож відбирала максимальну кількість зерна, залишаючи селянам на прогодування незначну його частину у 1928 – 1930 роках, та, відчувши безкарність, відбирала вже всі без винятку їстівні припаси в 1931–1933 роках, що призвело до трагедії планетарних вимірів. Вилучення хліба, або т.зв. хлібозаготівля, здійснювалося примусовими методами. Влада цей процес ще називала «викачкою» хліба, що, дійсно, найповніше відповідало методам більшовицької хлібозаготівлі.

*На фото: вилучення зерна у селян.
Україна, 30-і роки ХХ ст.*

Приступаючи у 1928 році до вилучення хліба в селян нинішньої Кіровоградщини, влада винайшла дієвий і надзвичайно ефективний спосіб визначення кількості хліба, що в той час був у селянських коморах: під виглядом комісії, що перевіряє наявність у хлібові довгоносика або нібито з метою боротьби з самогоноварінням, представники влади Зінов'євського округу відвідали всі без винятку селянські господарства і шляхом обшуку та огляду, приховуючи дійсні наміри, визначили наявну (фактичну) кількість хліба та переписали його. Через кілька днів сільські ради затвердили постанови, згідно з якими на кожного їдця залишалося по 8-10 пудів хліба до нового врожаю, а решта підлягала вивезенню т.зв. «червоними валками». Зокрема в Новопраському районі було створено дві хлібозаготівельні комісії, одна з яких визначала «лишки» хліба, а інша контролювала вивіз хліба. Станом на лютий 1928 року план хлібозаготівлі по Новопраській сільській раді було виконано на 65%, по Васинській – на 42, 9%, Пантазіївській – на 67, 1%. 27 лютого 1928 року начальник Зінов'євського окружного ДПУ Окруй в листі на ім'я секретаря ОПК Соболя доповідав про те, що «плани по хлібозаготівлі постійно не виконуються» [251].

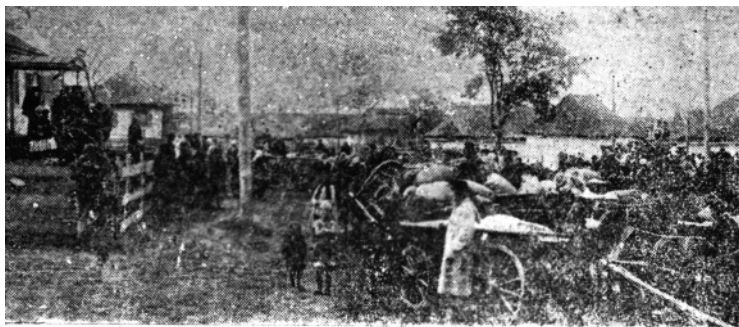
В Кременчуцькому окрузі, в тих районах, що пізніше увійшли до складу Кіровоградської області: Онufrіївський, Новогеорґіївський та Олександрійський, влада під час хлібозаготівлі вдалася до засобів прямого примусу: на зборах селян примушували обов'язково здавати «лишки» хліба. Крім того, селяни на зборах «затвердили» постанови про т.зв. «самоперевірки» – це давало право активістам для фактично повного обшуку хліба в господарстві, виключно до захованого в землі або захованого в інший спосіб. В окрузі до хлібозаготівлі широко залучалися суди проти «злісних» нездавачів хліба. До того ж на млинах було введено суворі обмеження – «зажими», щодо кількості змеленої пшениці: в одні руки 10 – 15 пуд. В інших округах, що межували з Зінов'євським, методи, можливо, були іншими, але всіх їх об'єднувало одне – не стимулювати, а силою примусити селян здавати максимальну кількість хліба.

На фото: посвідчення, видане Босвицю П. – уповноваженому по «переведенню хлібозаготівлі» по Красно-Сільській, Рексинській та Нерубайвській сільських радах Елизаветградського району. 1929. – 26. – 05. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Способи вилучення хліба, до яких вдалася влада в 1928 році, викликали обурення в селян та призвели до спроб зменшити кількість посівів у наступному році. Тож в 1929 році влада розпочала довільно накладати на кожне селянське господарство обов'язкові податки хлібом, які виявилися для багатьох селян абсолютно непосильними. Невиконання плану жорстко переслідувалося – за незданий хліб селяни розплачувалися або майном, або арештом. Яскравим свідченням методів хлібозаготівлі, застосованих щодо жителя хутора Громухи Ганнівської сільської ради Рівнянського району Гарбенка Якова, є лист його сина Івана до редакції газети «Червоний Шлях», в якому він пише: «Під осінь 1929 року довели план до двору в 300 пудів, з них 175 пудів пшениці. Прийшлося купувати 115 пудів, бо своєї не було, затратили 500 крб.,

продали господарство на купівлю пшениці, залишилася тільки одна конячка...». Однак і це не допомогло, бо господарство Гарбенка було оголошене куркульським [252].

Колективна здача хлібних лишків земгромадами села Малої Виски.

На фото: колективна здача хлібних лишків земгромадами села Малої Виски. Жовтень 1929 р. Фрагмент газети «Червоний Шлях». 1929 р. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

15 листопада 1929 року Червоноярська сільська рада Зінов'євського району надіслала до райвиконкому «Відомість про виконання хлібозаготівель господарствами сільради». 38 хліборобів повинні були здати 11420 пудів зерна. Зокрема селянину Сибірцеву Гнату Костянтиновичу доведено «тверде завдання хлібоздачі державі» в 525 пудів, з них пшениці потрібно було здати 250 пуд., ячменю – 125 пуд., вівса – 75 пуд., кукурудзи – 25 пуд., жита – 50 пуд. Кукурудзи та жита хлібороб не зумів здати, можливо, що не сів цих культур, тож довелося здати 332 пуд. проса, 100 пуд. пшениці, 96 пудів вівса. Сибірцев Г.К. план хлібозаготівлі, на щастя, того року перевиконав, бо здав аж 775 пуд.38 фунт. зерна, замість 525 пуд. за планом [253].

До тих господарств, що не виконували плани хлібозаготівлі, влада застосовувала «Закон ВУЦВК за невиконання плану хлібозаготівлі», згідно з яким майно боржників розпродувалося. 14 листопада 1929 року було розпродане майно чотирьох «куркульських господарств» Тарасівської сільської ради, в яких проживало 28 їдців, шістьох господарств Федорівської сільради Зінов'євського району [254]. На середину листопада 1929 року в Аджамській сільській раді плани по хлібозаготівлі

не виконали 10 «куркульських господарств», по Березинській – 2. Їхне майно сільські ради продали. Господарства, неспроможні виконати плани по хлібові, влада вважала куркульськими [255].

На фото: хлібозаготівля в українському селі. 30-і роки XX ст.

Відбирання хліба восени 1929 року посилювалося – сільська влада вдалася вже до обшуків усіх без винятку господарств хліборобів з метою виявлення прихованого та наявного зерна. Для цього в кожному селі були створені «комісії по хлібозаготівлі» з місцевих активістів. Зокрема, у вилученні хліба по Аджамській сільській раді Зінов'євського району брали участь «180 чол. активу – 71 член профспілки, 18 батраків, 76 бідняків, 15 середняків». Очолював комісію голова сільради. Про наслідки її роботи голова комісії прозвітував у Зінов'євський райвиконком 14 листопада 1929 року [256].

На території Березинської сільради «увесь час працювали безперервно» 17 чоловік (2 батраки, 2 бідняки, 5 середняків та ін.), вилучаючи в односельців хліб. Двох чоловік було виведено зі складу комісії по хлібозаготівлі, оскільки «підтримували кулачество» – так у звіті до райвиконкому написав голова сільської комісії по хлібозаготівлі [257].

Частину вилученого хліба члени комісії привласнювали: дружина «Дзюби Івана – члена комісії сприяння хлібозаготівлям» у Новомиргородському районі носила на базар по спекулятивних цінах «по 8 пудів хліба» [258]. Продавав на базарі хліб, зібраний під час хлібозаготівельної кампанії, секретар Зеленогаївської сільської ради Єлизаветградського району Коваленко Андрій. Схоже, що таких зловживань було дуже багато.

Активним членом хлібозаготівельної кампанії був член колгоспу «Шлях Жовтня» Мошоринської сільради Новопраського району Смадін М.С., «який під час минулої хлібозаготівлі нещадно боровся з глитаєм», за що й поплатився – «вночі під 30 січня 1930 року куркулі спалили йому сарай» [259].

Діяльну участь в хлібозаготівельних кампаніях брали вчителі. Напевне, що не зі своєї волі вони залучалися до цієї невдячної спра-

ви. Але серед них були й «передовики», як от «вчителька Бурковська з с.Новоелизаветівки Великовищанського району: член сільради, мулить куркуля... ще від часу хлібозаготівлі вона рішуче викривала всі куркульські хитрощі, боролася проти куркульського опору хлібозаготівлі» – таку характеристику вчительки надрукувала газета «Червоний Шлях» 4 лютого 1930 року. «Сумлінно працювала під час хлібоздачі – на цьому бойовому фронті, вчителька с.Головківка Новопраського району Халавченкова. Вона разом з біднотою вперто боролася проти куркульні за виконання хлібозаготівельних планів» – так хвалила сільську вчительку окружна газета «Червоний Шлях» в номері за 16 січня 1930 року. Весною 1930 року «на село відправилося 39 червоних педагогів – випускників Зінов'євського педтехнікуму». З якої причини посеред навчального року молоді вчителі їхали на села? «Практично допомагати здійснити суцільну колективізацію, знищувати куркуля як клясу, розвинути роботу в політосвітних закладах культури (сельбудах, хатах-читальнях, червоних куточках)» – такі напутні слова прозвучали під час урочистих провідів «червоних педагогів» у стінах навчального закладу. 6 педагогам було відмовлено у цій поїздки – «не змогли підтвердити свого соціального походження» [260].

На фото: семінар вчителів та культурцівників. 1931р., м.Олександрівка. З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

1 квітня 1929 року Златопольський районний виконавчий комітет у своєму листі до Шевченківського ОВК «похвалив» учителів Лип'янської школи: «Вчителі Лип'янської школи беруть активну участь у хлібозаготівлі, проводять масові вечори, улаштовують стінгазети, беруть безпосередню участь у роботі комісії» [261]. (Через рік голод примусить багатьох вчителів залишати сільські школи: у 1931-1932 навчальному році в Бобринецькому районі не вистачало 43 вчителів, у Хмелівському – 47 осіб тощо. Це пояснювалося тим, що з осені 1931 року для вчителів колгоспи не створили фонди постачання, тож вчительські сім'ї, як і селянські, голодували) [262].

Хлібозаготівлю 1929 року селяни сприйняли як велике лихо, як загрозу голоду, тож хліб розпочали переховувати. Заховане зерно члени комісії знаходили і про його кількість, як і про власників хліба, доповідали в район. Зокрема, по Аджамській сільській раді восени 1929 року було виявлено кілька випадків приховування хліба: «Кравченко Йосип Іванович заховав у чужій сирітській хаті 47 пуд. пшениці, Маленко Митрофан заховав 72 пуд. хліба в клуні в полові, Демидов Павло заховав 20 мішків пшениці у розваленому погребі, Меркотан Федот заховав хліб у бідняка Жиленка Івана. Крім того, було багацько мілького переховування хліба» – звітував Зінов'євському РВК голова Аджамської сільради. «Знайдено прихованої пшениці і жита 40 пудів» – про цей випадок доповіли у Зінов'євськ з Березинки. Такі випадки були і в Знам'янському районі, коли «куркуль Федоренко Василь з с.Макариха переховував хліб у бідняка Сапожника Сергія. Витрусили 4 мішки». У жителя с.Васівка «Вовкодава Дмитра знайшли прихованими 2 пуди зерна» [263]. Переховував хліб навіть голова Априлівської сільської ради Бобринецького району Кузьма Шамборський: «Замість організації «червоної валки» приховав 10 пудів пшениці» [264].

Червона валка новгородківської бідноти й середняків.

На фото: «червона валка» Новгородківської бідноти та середняків. Жовтень 1929 р. Фрагмент газети «Червоний Шлях». З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Роботу по хлібозаготівлі 1929 року підсумував об'днаний пленум Зінов'євського ОПК та ОКК, що відбувся 29 листопада – 1 грудня 1929 року і який повністю схвалив «досвід роботи комісій по хлібозаготівлі». Пленум підкреслив активну участь на хлібозаготівлі учительства та відзначив, що «застосування до куркулів, які злісно не виконують планів,

адміністративних заходів, відіграло значну роль під час хлібозаготівлі». «Цілком виправдав себе досвід посилки на хлібозаготівлі робітничих бригад та делегацій червоноармійців» – зазначалося на пленумі [265].

На хлібозаготівлю відряджалися не тільки робітники Зінов'ївська, не тільки червоноармійці військових частин, розквартированих в окрузі, а й була залучена «виїзна редакція газети «Червоний Шлях». Робота, виконана «виїзною редакцією» в грудні 1929 року по хлібозаготівлі в с.Піщаний Брід, вражає: за планом село повинне було здати 28 тис. пудів зерна, але на 12 грудня здало лише 12 тисяч пудів, тож за час роботи «виїзної редакції» в селі було знайдено 22 тис. пудів і загальна кількість хліба, що його «добровільно і безкоштовно» віддали селяни, сягала 34 тис. пудів. Виїзна редакція працювала також у селах Любомирка, Митрофанівка, Нова Прага, Вершино – Кам'янка [266].

Тисячу пудів хліба державі в день колективізації.

В день свята врежаю та колективізації по всіх залюднених пунктах Ново-Олександрівської та Катрисанівської сільрад, Бобринецького району, відбулися велелюдні мітинги – збори наймитства, бідноти та середняцтва.

**Селянство обох сільрад на чолі з колгоспами організували червону важку й здали державі 1000 пудів хлібних лишків лише одних харчових культур.
С. К. Т.**

На фото: стаття з газети «Червоний Шлях». 1929. – 22. – 10. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Насильницька хлібозаготівля продовжилася в 1930 році. Цього року, за невиконання «твердого завдання хлібоздачі державі», був розкуркулений і засуджений член колгоспу «Справжній шлях» с.Корсунівка (приєднане до с.Іскрівка Петрівського району) Самовол Михайло Федорович (повторно заарештований у 1937 році і розстріляний) [267]. На хуторі Ровенці Дончанської сільради Бобринецького району селянин Ткаченко Гаврило, не маючи власного зерна, бо все здав, вимушений був купити ще 2 пуди пшениці та здати його в план хлібозаготівлі. Здаючи це зерно, селянин, пізніше віднесений до категорії «куркулів», сказав: «Оце даю, нехай радвлда подавиться!» [268]. У січні 1930 року в жителів с.Дмитрівка Знам'янського району Канцури, Головка, Євілова хлібозаготівельною комісією було вилучено відповідно 150, 61 та 83 пуди зерна, за що хліборобів теж записали до «куркулів» [269]. У січні 1930 року масове вилучення хліба було здійснене в селян Новоукраїнки. «У другій частині Новоукраїнської сільради у плановика Коштуненка П. знайшли схованого 18 пудів

пшениці. У громадянина Радченкова було заховано і знайдено 20 пудів пшениці. У Бринзила Якова (члена колгоспу, тепер виключено) знайшли заховану пшеницю в скрині...» [270].

Крім, власне, хлібозаготівлі, взимку 1930 року на селян нинішньої Кіровоградщини накладали непосильні плани по здачі зерна у «фонд посівкампанії». Створена у Зінов'євському окрузі «посівтрійка» по заготівлі «посівматеріалу» цю роботу проводила нахабно і безцеремонно: створені у селах «комісії по мобілізації посівматеріалу» залишене селянами для посівної зерно вилучали насильно, а тому свій посівний матеріал селяни теж ховали. 15 пудів ярої пшениці було знайдено в с. Михайлівка Єлизаветградківського району у громадянина Брайченка – він переховував її під піччю. Цю «доблесну пошукову роботу» здійснила Михайлівська «комісія по мобілізації посівматеріалу» [271].

На фото: молотьба хліба в артїлі ім. Чапаса. 1930 р. м. Новоукраїнка. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

У лютому 1930 року народний суд Бобринецького району засудив до позбавлення волі на 6 місяців Кур'янова Михайла – «за злісне невиконання плану насінневого фонду у розмірі 74 пуди». Сільська комісія не зважила на те, що за матеріальним станом він був бідняком і хліба не мав зовсім, навіть на прогородування [272]. Взимку 1930 року «за злісне невиконання хлібозаготівлі» були заарештовані хлібороби з с. Олексіївка Маловисківського району Костюченко Гаврило, Малий В., Бабанський С., та народним судом засуджені на різні терміни ув'язнення та штрафи.

«Викачувати хліб» прибували до Зінов'євщини й уповноважені найвищого гатунку. Коли до Компаніївського району прибув у 1930 році Г.І.Петровський, то «за одну ніч zorganizували червоні обози в Камішеватській, Живанівській, Зеленівській, Першотравенській та Долинській сільських радах». Зробити цього до приїзду «всеукраїнського старости» сільські ради ніяк не могли [273].

У 1930 році селяни тільки Зінов'євського округу здали державі понад 17 млн. пудів хліба, приурочивши це XIII річниці Великої Жовтневої

соціалістичної революції. В колгоспі «Своя праця» с.Іванівка Онуфріївського району на трудовень було видано по 3, 7 кг хліба і по 2 крб. грошими – це був найвищий показник стимулювання праці колгоспників у нашому краї, якого в той час ніхто більше не досяг [274].

Розділ 24. «Викачки хліба» в 1931 році. Генеральна репетиція голодомору.

За рік, що минув, влада методів вилучення зерна не змінила і в 1931 році зробила їх ще більше жорстокими – **майже все зерно** у селян вилучалося шляхом настирливих обшуків. На мові тогочасної влади це безсоромно і цинічно називалося «викачка» зерна. «Викачка» розпочалася не після жнив, як це було б логічним, а ще весною 1931 року. Зокрема на с.Бандурове (нині Олександрівського району) «додатковий» план хлібозаготівлі було накладено весною 1931 року. Станом на 20 березня цей «додатковий» план було виконано на 100%. Однак село повинне було здати «додатково до додаткового плану» ще 3500 пудів, а спромоглися зібрати лише 200 пудів, за що привселюдному шельмуванню (на сторінках газети «Колективна праця», 1931 р. – 20. – 03) було піддано сільські комісії по хлібозаготівлі. Березень 1931 року був останнім місяцем, коли сільські ради повинні були «стягти» з селян (куркулів) всі с.-г. податки, але зробити цього не встигли, бо в Олександрівському районі в с.Вищі Верещаки було стягнуто з куркулів тільки 16, 7% податків хлібом, в с.Стримівка – 19, 2%, в селах Бандурово та Китайгороді – 18, 4%, Соснівці – 15%. У цих селах «потурали куркулям», тож до кінця березня всі сільради мусили закінчити виконання планів, проводячи цю роботу під гаслом: «Хто має жаль до куркуля, той ворог трудящих!» Це звинувачення було вкрай небезпечним [275].

У 1931 році на одноосібне господарство сімнадцятирічного Янковського Г.Г. та його матері, які проживали на ст. Помічна Добровеличківського району, було накладено зерновий податок («агромінімум») у розмірі 500 пудів хліба, які селяни виконали. Відразу був накладений другий податок у 900 пудів, який Янковські теж спромоглися виконати. Та незабаром уже втретє отримали нове завдання – здати ще 800 пудів. Оскільки хліба у сім'ї не було, то Янковських активісти розкуркулили – матір з дочкою та сином відправили на заслання, «викачавши» фактично все зерно у хліборобів [276].

На фото: скиртування хліба в Новоукраїнському районі. 1930 р. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Нічого дивного в цьому немає, адже влада наперед визначала ті господарства, які зараховували до «куркульсько-заможних» ще до доведення річних планів хлібозаготівлі і увесь тягар цієї хлібозаготівлі, виконати які не було жодної можливості, припадав саме на ці господарства. Коли 25 липня 1931 року в м.Зінов'євську відбулося засідання «комісії по доведенню планів хлібозаготівлі», на яке прибули голови сільрад, то, на вимогу голови комісії Жданова, привезли з собою списки «куркульських господарств», які підлягали «максимальному обкладанню» [277].

«Максимальне обкладання» означало вилучення всього зерна. Тож зерно селяни ховали і в 1931 році. Коли пленум Бірчанської сільради (нині Олександрівський район) дав «тверде завдання Мокроснопу Петру, то цей куркуль, скориставшись з того, що хлібозаготівельна комісія до нього м'якенько поставилася, змолотив хліб і замість одвантажити на пункт, закопав діжку жита та лантухи поховав у гній, а мед викачав дочиста з вуликів і закопав у загороді». Проте сільрада все знайшла. «Актив села вкупі з колгоспниками вимагають карі для Мокроснопа та шкідника узагалі». Таку грізну, а для нас надзвичайно пізнавальну замітку за підписом «Активіст», надрукувала газета «Колективна праця»,

орган Кам'янського райкому КП(б)У, райвиконкому, райколгоспспілки та райпрофради 13 серпня 1931 року (на цей час містечко Олександрівка входило до складу Кам'янського району). Великі відставання з виконаннями хлібозаготівельних планів у серпні 1931 року «по куркульських господарствах, бо не виконали до цього часу жодного грама хлібозаготівлі», були зафіксовані в с.Вищі Верещаки, Голикове, Івангород, Красносілка, Омельгород (Олександрівський район). Голови сільрад Чернецький, Севастюк, Кучеренко, Коваленко, Куціший були відразу затавровані як такі, «що живуть у згоді з куркулем».

Про остаточні строки виконання плану хлібозаготівель по окремих селах.

Постанова бюро Знам'янського Райпарткому від 11 грудня 1931 року.

Назва села	відс. виконання	Остаточний строк	Прізвища угоднованих РПК
Веселий Кут	85,2	16/XII	Секретар партосередку Гаращенко та бригада Дмитрівської МТС
Нерубайка	89,1	"	Войдаренко
Реківно	95,3	"	"
Цвітна	79,2	"	Керівник бригади Беккер, бригадир Самарин, Астахов 2 тов. з Красносілки, 3 тов. з Реківна
Дмитрівка	77,1	16/XII	Керівник бригади Валіцький, бригадир Коген, Ромов, Фіноз, Мачицький та бригада з 5 чол. з Шамівського тещікуму
Сектово	75	"	Керівник бригади Калужний, Ромащенко, Зубець, Адлер, Сабадаш бригада 6 чол. з Красносілки
Богданівка	85,8	17/XII	Вазіян та Самодія
Костянтинівка	87	"	Ковак
Красносілка	83,1	"	Кравець
Миколаївка	74,9	"	Шуть та Сухарев
Чутівка	78,4	"	Маслов
В.Северинка	80,3	20/XII	Цьома
Григорівка	76,1	"	Воронін
Лисавецьгородівка	64,4	"	Керівник бригади Філіпчук, бригадир Козарев, Шуряга, Нікітін, Векшенко, 10 чол. бригади з Трєпівської МТС, 6 чол. з Шамівського Т-му
Кучерівка	83,1	"	Луценкін
Михайлівка	63,6	"	Керівник бригади Войдаренко, бригадир Анохін, Залуцав, Уманський, бригада з Реківна 6 чол.
Мотронівка	78	"	Овчаров
Н.-Олександрівка	71,1	"	Коваленко
Селищна рада	81,9	20/XII	Молочадовський
Вожедівка	56,9	26/XII	Дерев'яко
Буквар	55,9	"	Левіцький, Бредський
Васина	62,3	"	Олексічук
Гутницьке	69	"	Бочковой
Диківка	45,8	"	Керівник бригади Яблокоєвський, бригадир Файнерман, Міщенко, Крахмалов, Ермаков. Бригада з В. Кута 6 чол. Бригада з Шамівського Т-му 6 чол.

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний темп» з даними про стан виконання плану хлібозаготівель на 11 грудня 1931 року в Знам'янському районі. 1931. - № 119 (154).

З метою «викачки» хліба райкоми партії створювали в 1931 році досить чисельні за кількістю бригади «уповноважених РПК по хлібозаготівлі», очолювані членами партії, бо на сільські хлібозаготівельні бригади, як це було в попередні роки, вже не покладалися. Постановою бюро Знам'янського РПК від 11 грудня 1931 року були вказані останні терміни «хлібоздачі» для кожного села та створені бригади уповноважених. Так на село Веселий Кут виїхала бригада з пошуку хліба, організована з робітників Дмитрівської МТС на чолі з секретарем партосередку Герашенком. До с.Цвітне прибули уповноважені по хлібозаготівлі Боккер (керівник бригади), бригадири Самарін, Астахов, двоє активістів з сусіднього села Красносілля та 3 чол. – з с.Рексине. Для пошуку хліба в с.Дмитрівка висадився «десант» у такому складі: Валіцький (керівник бригади), бригадири Коген, Ромов, Єфімов, Маліцький та бригада з Шамівського технікуму (5 чол.) До с.Диківка була направлені Яблонський (керівник бригади), бригадири Файнерман, Місьценко, Крахмальов, Єрмаков, активісти з с.Веселий Кут (5 чол.), бригада з Шамівського технікуму (5 чол.). Досить чисельною була «комісія», що прибула до Єлизаветградки: Філіпчук (керівник бригади), бригадири Козирєв, Шуригін, Нікітін, Бекешенко, 10 чол. з Трепівської МТС, 5 чол. з Шамівського технікуму. До 41 населеного пункту Знам'янського району (включно з райцентром), з метою виявлення прихованого хліба, прибуло тоді понад 160 уповноважених РКП, наділених великими правами щодо конфіскації хліба. В допомогу їм прибула бригада уповноважених з Одеського обкому КП(б)У та з м.Харкова – виїзна редакція столичної газети «Всеукраїнський пролетар на селі». На допомогу «міським» хлібозаготівельним комісіям в селах створювалися «буксирні бригади» з «кращих» колгоспників, червоних партизан, членів комсомолу, вчителів тощо, які, об'єднавшись, повинні були перевірити кожне без винятку селянське господарство. Для комісії були вказані конкретні терміни здачі хліба та його кількість. Остаточні строки виконання плану хлібозаготівлі по селах Знам'янського району були вказані такі:

Назва села (вказана частина сіл)	Відставання виконання	Останній строк
Веселий Кут	85, 2	15. 12. 1931 р.
Нерубаївка	89, 1	15. 12.
Дмитрівка	77,1	16. 12.

Сентово	75, 0	16. 12.
Красносілля	83, 1	17. 12
Єлизаветградка	64, 4	20. 12
Диківка	45, 3	25. 12
Знам'янка	68, 5	25. 12.
Суботці	49, 5	25. 12
Федвар	47, 9	25. 12
Цибулеве	69, 9	25. 12

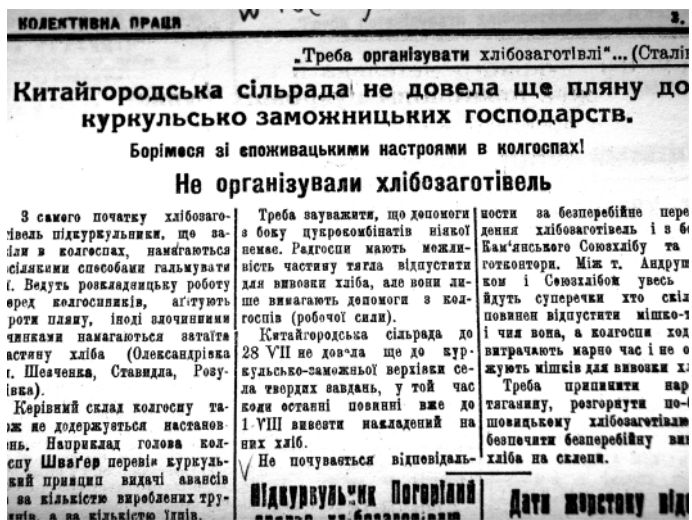
Всі уповноважені були попереджені, що у випадку невиконання визначених термінів та планів хлібоздачі винні будуть притягатися до партійної та судової відповідальності [278]. Виконання плану хлібозаготівлі в 1931 році в Знам'янському районі було проголошено «боротьбою за хліб», «жовтневим (листопадовим, грудневим) походом за хліб», а всіх тих, хто приховував хліб, прозивали «куркулями та його агентурою», що призводило до розкуркулювання або арештів хліборобів.

Методи, якими здійснювалися хлібозаготівлі в 1931 році в селах Знам'янського району, були такими: в с.Красносілля за кожною вулицею (Ленінська, Серединська, Переселенська, Чигиринська, Щурівська) були закріплені бригади «буксирників», які обійшли в пошуках хліба кожен двір, не оминувши клунь, комор, горищ будівель тощо. Тож у селянина Зіноватного М., попри всі його намагання переховати хліб, було знайдено 8 пудів захованої пшениці, 7 пуд. жита, 2 пуд. ячменю та 2 пуд. проса. У кандидата в члени партії, активіста Булаха Павла, знайдено 13 пуд. пшениці. Бригада «буксирників» на вул. Чигиринській у селянина Бевза знайшла 25 пудів хліба (при конфіскації хліба Бевз накинувся з косою на голову сільради Голуба). В пошуках прихованого хліба активну участь взяли місцеві комсомольці. «Прославилися», як кращі комсомольці-ударники у виконанні бойових завдань хлібної боротьби, комсомольці Лобач Г., Ноздря О., Савельєв Т., Губа М., Цегельник М., Барабаш, Чупордя І., Свердел П., Токар М. Красносільські комсомольці дали «ленінську обіцянку бути й надалі пильними вартовими й активними помічниками партії в боротьбі за хліб на успішне виконання й перевиконання річного пляну хлібозаготівель» [279].

Наслідком дії «буксирників» в с.Красносілля була масова «добровільна» здача «хлібних лишків» від селян. «Цей хліб ми раніше приховали, – заявили одноосібники буксирній бригаді. – Приховати його нам

допоміг куркуль, поширюючи чутки про поголовне вилучення хліба для пролетаріату. Тепер, наслідком проведеної з нами масово-ро'з'ясовчої роботи, ми побачили свої помилки, рішуче звертаємо з куркульського шляху й прихований хліб здаємо державі» [280].

Одночасно 100 буксирників «працювали» на хлібозаготівлі в с.Єлизаветградка, поділивши село на 12 кутків.

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця». 1931 р. № 78(114)

Бригадир Брижицький зі своєю бригадою на кутку № 11 Єлизаветградки «заготував» 62, 6 цнт хліба, в той же час бригадир Касімов на кутку № 5 не «заготував» жодного кілограма. Справи по хлібозаготівлі в селі «покращилися» тільки тоді, коли з артілі «Комінтерн» вигнали 12 чоловік «явних куркулів» – Кошового Якова, Назаренка Кирила, Петлю Петра та ін. [281].

В с.Красносілка (нині Олександрівський район) було організовано 10 куткових бригад з активу села, на яких сільська рада поклала відповідальність за виконання плану певним кутком. «Жодного центнера хліба приватникові, всі лишки державі» – проголосили в с.Красносілка. Наслідки «викачки лишків хліба» в с.Красносілка вражаючі – «куркулі-експертники» виконали тверді плани впродовж 10 днів на 101%, а станом на 27 вересня річний план хлібозаготівлі було перевиконано – село здало 17 674 цнт зерна, продемонструвавши цим «зразки справжньої

героїчної відданості соціалістичному будівництву». Незаперечно за-слуга в цьому була місцевої парторганізації, яку очолював Г.Беркін. Передовий досвід хлібозаготівлі в с.Красносілка було висвітлено на сторінках газети «Колективна праця» в номері за 15 жовтня 1931 року в рубриці «Колгоспи, слухайте про досвід Красносілки!» (Ця газета, звичайно, промовчить той факт, що від голоду в с.Красносілка через рік голодною смертю помруть 35-40 відсотків жителів, а пухлими від голоду було 80 %. Смерть 286 жителів Красносілка встановлено за даними «Книги актів реєстрації цивільного стану», зробленими в період з 5 січня по 15 липня 1933 року. Ще 390 прізвищ загиблих від голоду встановили пошуковці) [282].

На пошуки хліба до с.Диківка Знам'янського району виїхали наприкінці грудня 1931 року прокурор Мельниченко, нач. ДПУ Степура, голова РВК Веронін, а з ними ще 50 членів «буксирної бригади» [283].

Хліб відбирався не тільки у селян, а й у робітників. «Запеклим ворогом хлібозаготівлі, розповсюдником куркульчих агітацій» був проголошений знам'янський робітник-залізничник Неживенко Михайло – робітнича ударна бригада виявила у нього 80 пуд. пшениці, яку Михайло заховав у «транспортній будці». Неживенко М. відразу був проголошений «підкуркульником», а робітники «вимагали показового суду над злісним укривачем хліба» [284].

Крім, власне, плану хлібозаготівлі, на села були доведені ще й «окремі» плани здачі хліба. Села Знам'янського району в 1931 році здавали певну кількість хліба на: 1. Оборону країни. 2. На користь «ТСО-авіахему». 3. На МОДР. 4. На побудову літаків «Чекіст Знам'янщини»; села нинішнього Олександрівського району в 1931 році здавали хліб на будівництво літака «Культурна революція» [285].

У с.Сентово сільрада, з метою максимального виконання планів хлібозаготівлі, постановила: «Змолотити хліб куркульських господарств». Для цього були створені бригади активістів, які розійшлися селом в пошуках необмолочених кіп пшениці. Коли така бригада прийшла до двору «куркуля» Руца М., щоб насильно змолотити звезений селянином з поля хліб, то на захист свого хліба став господар – він накинувся на активіста Живіцького і розірвав на ньому одяг. Не відомо, чи змолотили активісти хліб у сентівського «куркуля» Руца, але вчинок селянина був кваліфікований як антирадянський, тож над ним, напевне, був вчинений суд – так вимагав актив села [286].

У колгоспників артілі «Червона зірка» с.Буквар Павлікової Я. та Касьяненка було знайдено хліба 104 пуд. Відразу «куркульське лице ворога було викрито» та за постановою загальних зборів їх було виключено з колгоспу. Така ж доля бути виключеними чекала «рештки куркулів», які «засіли» в колгоспі – Криворучка, Бабинну. Їх було затавровано як «куркульський намул» [287]. Заховав у густих бур'янах 15 пудів хліба член Михайлівської сільради Кімлач Іван, та «ще й залишив собі їсти» – обурювалися члени бригади «Соцтемпу» Григір, Тарасенко, Коновалов, які цей хліб знайшли та вимагали «шкідникові суворой карі» [288].

На фото: селяни здають зерно. Україна. 30-і роки ХХ ст.

Під час хлібозаготівлі 1931 року чимало голів сільрад, голів колгоспів, рядові колгоспники ще мали мужність виступити проти нереальних планів здачі хліба. Знам'янський райком партії, та, напевне, що не тільки він один, називав таких сіль-

ських керівників «опортуністами, хникачами, примиренцями до класового ворога – куркуля, куркульськими агентами».

«Куркульським повпредом» був проголошений голова правління артілі ім. Ворошилова Цвітненської сільської ради Виноградов, оскільки мав мужність заявити уповноваженому РПК Беккеру про хлібоздачу таке: «Наданий нам плян – нереальний! І більше не вивезу жодного фунту!» «Протиколгоспними, куркульськими» були названі дії голови правління колгоспу «Перемога» Федварської сільради, який був переконаний, що «треба в першу чергу засипати свої комори, роздати на їдців, а потім ... хлібозаготівля!» «Опуртуністом, куркульським агентом» був затаврований голова Плосківської сільради Знам'янського району Волошин, який «не спішив виконувати хлібозаготівлю». «Центр хоче залишити колгоспників без хліба. Я на це не згоден, хай хоч сам Косіор приїздить, а хліба не повезу!» – заявив голова артілі «Змичка» с.Красносілля Лагно. «Наші куркулі – це не куркулі, в них справді немає хліба!» – говорив на партзборах член партії Гончаренко з с.Красносілля.

«Не наша справа його (хліб) шукати. Коли треба буде, колгоспники самі здадуть!» – заявив буксирній бригаді ВУРСПу та виїзній редакції газети «Всеукраїнський пролетарий» голова артілі ім.Крупської Бевз Петро. Всі вони – Голуб, Лагно, Кигим, Гончаренко були проголошені «махровими опортуністами, винними в зриві хлібозаготівель» в с.Красносілля [289].

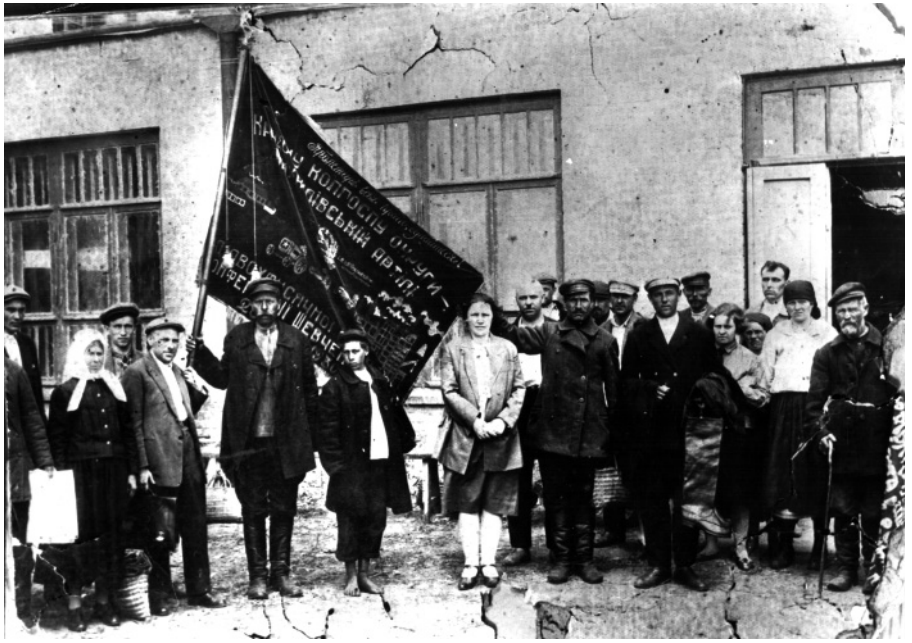
Суть справи щодо хлібозаготівлі, наслідки, що їх несе «викачка» хліба для селян, добре зрозуміли члени артілі «Червоний орач» Григорівської сільради Знам'янського району – на колгоспних зборах, коли обговорювалися питання хлібозаготівлі – колгоспники Муленко Ф., Меркетенко І., Муленко В., Сліпченко М. заявили: «Заберуть хліб, подохнемо з голоду, гине люд!», за що відразу були прозваними «шашелями, відвертими куркульськими посіпаками» [290]. На засіданні пленуму Ставидлянської сільської ради (нині Олександрівський район), де розглядалося питання виконання плану хлібозаготівлі, у дебатах на доповідь голови сільради виступив член сільради Погорілий Петро, який заявив: «План нереальний, що спочатку треба собі хліб розділити, а тоді вже й державі». Його підтримав Іщенко Олександр. Обидва після цього виступу були проголошені «підкуркульниками, прибічниками глитайні, куркульськими агітаторами, зривниками хлібозаготівлі» [291]. Коли на пленумі Стримівської сільської ради (нині Олександрівський район) голова сільради «підняв питання про надання твердих завдань куркульям, член президії Браславський Д. «аж підскочив: «У нас куркулів уже немає, нема кому й накладати тверді завдання!» – став кричати він. Цю думку підкуркульника підтримують і його однодумці, як Пшенична Олена, Денисенко Пріська, Пересунько Х., що зірвали куткові збори по хлібозаготівлі» [292]. Без сумніву, всі вони зазнали переслідувань з боку репресивних органів тогочасної держави.

Відібраний у селян Знам'янщини хліб вивозився на приймальні пункти Союзхлібу. Один з них був на ст. Трепівка. Про ситуацію, що там склалася, свідчать факти: «Змоги приймати зерно в серпні 1931 року вже не було куди, хоч щодня туди надходив хліб. На станції під відкритим небом вирости хлібні завали. На станцію для вивезення хліба щодня прибувало лише по 1-2 вагони» [293]. На Олександрівському приймальному пункті Союзхліба були виявлені численні зловживання приймачів хліба. Зокрема, при здачі зерна селянами з с.Кримки під час зважування виявилася велика його недостача – 6 цнт, проти вивозу з села. Селяни наполягли на повторному переважуванні хліба, і відразу було встанов-

лено, що вагарі Союзхліба Межиріцький та Біловський намагалися в такий спосіб вкрасти 600 кг зерна, обваживши селян. Подібні випадки, як стверджувала газета «Коллективна праця», траплялися тут часто [294]. З 22 листопада 1929 року, згідно з листом начальника адміністративного управління НКВС – начальника робітничо-селянської міліції УСРР Якимовича, що надійшов усім завадмінвідділами округів, запроваджувалася озброєна охорона всіх зерносховищ [295].

Попри всі намагання, виконати хлібозаготівлю в повному обсязі у 1931 році Знам'янський район не зміг, бо, як було відзначено у постанові бюро Знам'янського райкому партії від 26 грудня 1931 року, план був виконаний (станом на 25 лютого) лише на 72, 3 %. Тому багато членів було виключено з партії, знято з роботи та віддано до суду, деякі колгоспи та партійні організації були розпущені. Подібна ситуація була і в інших районах. Зокрема, нарсуд Знам'янського району засудив на 2 роки позбавлення волі голову колгоспу «Комінтерн» с.Єлизаветградка Добровольського – «змолов без підстав 300 пуд. зернохліба, та, підпавши під куркульський вплив, своєю правоопортуністичною практикою зривав хлібоздачу». Одночасно з ним було засуджено «куркуля» Ларієнка Т.Ф. з с.Суботці на 5 років – за «знищення хліба в річці та його переховування, за не виконання доведених планів, за зв'язок з висланими куркулями та організацію опору хлібоздачі». На три та два роки відповідно були засуджені «куркулі» с.Суботці Боресан К.Л. та Лемешко Г.А.: Боресан не здав державі «жодного кілограма хліба» та ще й чинив опір під час обшуку господарства «буксирниками», а Лемешко не зумів виконати доведеного плану хліба в 180 пуд. [296]. Репресії проти селян нашого краю цим не вичерпалися.

«Будь-що до 1 січня остаточно виконати хлібоплян» – все ще продовжувала закликати Знам'янська районна газета «Соціалістичний темп» [297]. «Рішучим наступом на куркуля, боротьбою з опортуністичними самопливними методами роботи – забезпечимо успіх хлібозаготівель! Жодного центнера хліба приватникові!» – друкувала гасла газета «Коллективна праця» [298]. За невиконання планів хлібозаготівлі в 1931 році деякі села нинішнього Олександрівського району влада почала заносити до «чорних таблиць» (у 1932 та 1933 роках їм на зміну прийдуть страхотливі «чорні дошки»). На 15 серпня 1931 року до «чорної таблиці» були вписані села: Івангород, Китайгород, Омельгород, Поселянівка, Стримівка [299]. 1 вересня 1931 року окремі голови колгоспів та сільрад

На фото: кращому колгоспу Шевченківського округу – перехідний червоний прапор. 1930 р. З фондів Кам'янського історичного музею Черкаської обл.

нинішньої Олександрівщини, як от: Чернов із с.Красносілка, Костюк з Ясиноватки, Завалько з Бовтишки, Довбня з Янівки, Ткаченко з Нижчих Верещак, Кропивницький з Кримок, були звинувачені не тільки в тому, що «не дали гідної відсічі куркульським елементам серед колгоспників, а що допустилися великої помилки при видачі натуровансів при виконанні планів хлібозаготівель» та постановою бюро Кам'янського райпарткому їм було винесено догани [300]. В перекладі на сучасну мову вчинок цих сільських керівників варто розуміти так: 1. Восени 1931 року вони видали селянам частину зерна з нового врожаю на прогодування їх сімей, чого, на думку районної влади, не потрібно було робити. 2. З колгоспів у звинуваченні в належності до куркулів не вигнали жодного колгоспника, проте, на думку влади, треба було покарати кількох колгоспників шляхом виключення їх з колгоспів та оголосити їх куркулями з усіма наслідками, що несло тавро «куркуль» – для залякування решти колгоспників. 3. На багатьох селян не наклали твердих планів зерном та не

примусили їх віддавати все зерно – і те, що селяни отримали як «аванс», і те, що ними було вирощене. Це, на думку влади, була велика помилка: досить було проголосити кількох селян «куркулями-експертниками», тож на протязі 48 годин вони самі б принесли зерно.

С П И С О К

143

Список колгоспів яких знято з роботи за зав'язку з хлібозаготівлями в СЕРПНІ по ГРУДЕНЬ м-ці 1931 року.

№ п/п	Прізвище	назва колгоспу	Якої сільради	Партійність:		
				комуністів	Позапартійні	Припартійні
1.	Кравченко	"Незалежник"	Алчаківської	-	1	
2.	Семдаренко	"2 з'явот колгоспів"	"-"	-	1	
3.	Вартинський	"Вільний Шлях"	Анінської	1	-	
4.	Козаків	"Робітник"	Богодарівської	1	-	
5.	Недосуп	"Червоні Зірка"	"-"	-	1	
6.	Ніколянюк В.	"Ден'яна Відного"	В-Байрацької	-	1	
7.	Андріановський	"Червона Армія"	Веселівської	-	1	
8.	Семанко	"Червоні Профінтерни"	"-"	-	1	
9.	Прохоров	"50 річчя Сталіна"	В-Майданська	1	-	
10.	Семдаренко	"Червоний Колос"	"-"	-	1	
11.	Підшук	"У-ї а" і а Рад"	Водлянської	1	-	
12.	Прокопенко	"Червоний Мовчезь"	"-"	-	1	
13.	Гардаришко	"Нова Праця"	"-"	1	-	
14.	Світлик	"Червоні Тружачі"	"-"	1	-	
15.	Міллер	"Селянські"	Германівської	1	-	
16.	Семченко	"Нова Стріла"	"-"	-	1	
17.	Дрозд	"Комінтерн"	Губовської	1	-	
18.	Козаків	"-"	"-"	1	-	
19.	Черненко	"Соціалістичний"	"-"	-	1	
20.	Семанський	"Весела Праця"	Довідолівської	-	1	
21.	Семанський	"-"	"-"	-	1	
22.	Семанський	"Черв. Пflugгер"	"-"	-	1	
23.	Семанський	"Черв. Хлібороб"	"-"	-	1	
24.	Іванов	"Червоні Комуністи"	Іванівської	-	1	
25.	Іванов	"Молодого"	Зеленівської	-	1	
26.	Іванов	"13 річчя Жовтня"	Іванівської	1	-	
27.	Семанюк	"Червоний Прогрес"	Калинівської	1	-	
28.	Ломанюк	"Черв. Мовчезь"	"-"	-	1	
29.	Волковський	"Незалежник"	Компанієвської	1	-	
30.	Кіриляк	"-"	"-"	1	-	
31.	Красноштан	"Вільний Шлях"	Карлівської	1	-	
32.	Васютинський	"Прогрес"	"-"	-	1	
33.	Гавриленко	"-"	"-"	-	1	
34.	Підшук	"Крупської"	"-"	-	1	
35.	Радіонов	"14 річчя Жовтня"	Кірилівської	1	-	
36.	Дітвінський	"Серп і Молот"	Коротківської	-	1	
37.	Савельєв	"Червоні Профінтерни"	Криворівської	1	-	
38.	Дерев'яний	"Буденного"	Делівської	1	-	
39.	Глябенко	"Комуніст"	Лозоватської	1	-	
40.	Григоренко	"Червоні Профінтерни"	"-"	-	1	
41.	Драч	"Червоні Профінтерни"	Мар'їнської	1	-	
42.	Куман	"Ілліча"	"-"	-	1	
43.	Столба	"Агротехнік"	"-"	-	1	
44.	Аптека	"Мовчезь"	"-"	-	1	
45.	Михальський	"Діафант"	Маслинківської	-	1	
46.	Відний	"Зоря до Соціал."	Назарівської	-	1	
47.	Коломієць	"Петровського"	"-"	-	1	

29 22

На фото: список голів колгоспів, яких було знято за незадовільне виконання планів хлібозаготівлі в Зінов'євському районі в період з серпня по грудень 1931 року. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

З 1931 року селяни краю зобов'язані були здавати, окрім зерна, ще й картоплю, курей, городину тощо. На 1 серпня 1931 року з сільнинішнього Олександрівського району повинен був відправитися «червоний ешелон з овочами» в промислові центри країни (з території нашого краю в 1931 році відправлялися ще й зернові «червоні валки» імені IV останнього року п'ятирічки, імені III Всеукраїнської та XVII Всесоюзної партконференцій).

Кореспондент газети «Коллективна праця» у номері за 5 квітня 1931 року під псевдонімом «Дописувач», у замітці під назвою «Сільрадо, дай їм відсіч!», пише: «В Івангороді (нині Олександрівський район) дуже гальмують заготівлю картоплі, курей та крашанок підкуркульники Німченко М., Німченко А. і Мельник С. На зборах вони горляють, що в них нічого немає і що з них останню шкуру деруть. Членів куткової комісії, що заходять до них по будь якій справі, вони прямо женуть з хати». Дописувач закликає: «Сільрадо, притягни зривників до права за злісне невиконання чергових завдань!»

Отже, шляхом обшуків селянських подвір'їв (до розвалювання печей, колування долівок та стін влада ще не подумалася) та накладанням величезних планів, із сіл краю в 1931 році було «викачано» майже все зерно, частину «злісних» нездавачів хліба було заарештовано та засуджено, багатьох розкуркулили. До голоду залишилося кілька тижнів, до голодомору – рік.

Жодного пентнера хліба приватників.

Викоренити опортуністичне потурання глітаям!

Рішучим наступом на куркуля, боротьбою з опортуністичними самопливними методами роботи — забезпечити успіх хлібозаготівель!

ЗВЕДЕННЯ ПРО ХЛІБОЗАГОТІВЛЮ на 15. серпня.

По колгоспах:		ВЕДУТЬ ПЕРЕД		ГАНЕБНО ВІДСТАЮТЬ	
Бірки І. ч.	62%	Грушнівка	56	Кримки	7%
Плянівка	56	Радиванівка	1,4	Райгород	2,2
Олександрівка	50,6				

По одноосібному сектору:

Несатково	104%	Нічого не заготовили:	
Ярове	100	Буртки, Бовтишка, Голяково,	
Вербівка	84	Івангород, Исара, Красно-	
Бірки	79	сілка, Коханівка, Олянино,	
		Поселянівка, Райгород, Ста-	
		видала, Стримишка, Соснівка і	
		Тимошівка.	

По куркульсько-замонніх:

Тимошівка	191%	Лебедівка	100%
Олянино	109	Несатково	100
Ст.-Осота	101	Юрчиха	100

Заготовили 0

ЧОРНА ТАБЛИЦЯ:

Івангород	—	Голова о-ради	Кучеранно
Китайгород	—	"	Кузьмино
Омельгород	—	"	Куцішій
Поселянівка	—	"	Тимко
Стримишка	—	"	Лончицький

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця». 1930. — 18. — 08.

Розділ 25. Голод 1931-1932 років як наслідок «викачки» хліба в 1931 році.

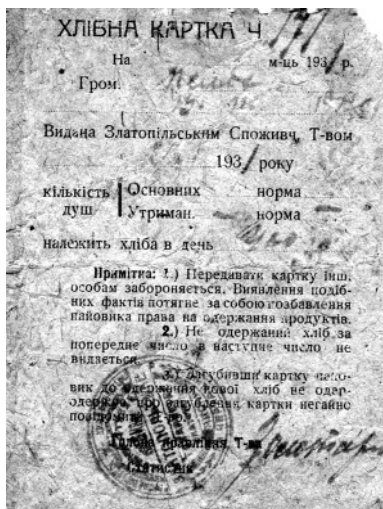
В зиму з 1931 на 1932 рік багатьом селянам краю не було особливо чого їсти, тож «перебивалися» городиною. Хліб зовсім зник з селянських раціонів. Голодувала в селах і худоба, перш за все коні. Вони, виснажені важкою працею та відсутністю фуражного зерна, масово гинули вже з осені 1931 року. Зокрема в артілі «Комсомольська правда» Дмитрівської сільради Знамянського району коням не було чого їсти в жовтні 1931 року: їх годували майже виключно вустюками (половою), від чого щодня гинуло по два коня. «Нащо їх годувати, коли все рівно поздыхають!» – заявили конюхи Рябичев Іван, Коцегуб Андрій, Рябичев Ничипір, оцінивши стан коней [301].

Як свідчить «Доповідна записка про стан тваринництва у Златопільському районі секретарю РПК» від 20 січня 1932 року районного уповноваженого ДПУ Ліщинського: «...за час з 1 жовтня по 1 грудня 1931 року по району загинуло 713 коней, ... 395 свиней..., а серед населення поширені такі настрої: «Дохазяйнувалися ми, подохнуть коні і ми подохнемо» [302]. У селі Полонисте (нині Голованівський район) ситуація з тваринництвом у лютому 1932 року була такою: «На селі щоденно гине з голоду 3-4-6 коней, нема ні зернини. Свиней було розвели 500 штук, вже подошло з голоду 184 штуки, їдять жом за січку. Лише мається 60 корів, з яких в м'ясо йде 46 штук, а на все село лишається на 1932 р. 14 штук». Про цю жахливу ситуацію написав особисто Сталіну секретар сільського осередку комсомолу Пастушенко [303]. В Зінов'євському районі за другу половину 1931 року загинуло 4209 коней та 349 лошат. Великий падіж коней зафіксований в Добровеличківському районі: якщо на 1 жовтня 1931 року в районі було 8125 коней, то за три місяці (станом на 1.01. 1932) їх загинуло від нестачі кормів 1217. У Новопразькому районі тільки за січень-лютий 1932 року пропало 1424 коней. Ці дані зафіксовані в «Спецдовідці ОДПУ» [304].

Не дивно, що випадки голодної смерті вже серед населення на території нинішньої Кіровоградщини зафіксовані **в січні – лютому 1932 року**, відразу після виконання (невиконання) планів хлібозаготівлі 1931 року, зокрема у Новомиргородському районі. Про випадки багатьох смертей в цьому районі доповідав райуповноважений ДПУ Златопільського району у спецзведенні від 15.02.1932 року на ім'я секретаря РПК

[305]. Гинули голодною смертю **в лютому 1932 року** і жителі с.Полонисте Голованівського району: «І починають вмирати з голоду люди, пухнуть, діти кажуть «хліба, хліба», – писав очевидець тих подій, житель села Пастушенко. – Зараз буксир над буксиром, бригада 86 осіб ходить 3 місяці і нічого не зроблять, день у день ходять під кожну хату. Від початку кампанії уже перешпарили разів 60 кожну хату. Забрали до фунта всі городні [культури], в колгоспі, в колгоспників [залишили] на душу 2 пуда картоплі, а всю до фунта – в заготівлю. Ніякого передбачення на весняний посів, насіння ні фунта [немає], ніякої культури - ні картоплі, ні фасолі, ні віки, ні чечевиці, ні гороху, ні гречки, ні проса, ні ячменю, ні вівса, ні сої - все до фунта. І буряки, і капусту квашену забрали, і забирають курей» [306].

Про те, що хлібозаготівельна кампанія на території нинішньої Кіровоградщини дійсно перетворилася на нахабне відбирання владою всього вирощеного селянами зерна урожаю вже 1931 року і про спричинений цим початок голоду вже в зиму з 1931 на 1932 роки, свідчить також «Спецзведення райуповноваженого ДПУ Златопільського району про хід хлібозаготівельної кампанії» від 15 лютого 1932 року (цит. мовою оригіналу): «План хлібозаготовки по району по состоянию на 15/II-32 года выполнен на 70,37%. ...По окончанию января месяца заготовки хлеба в районе почти прекратились. ...Село Липянка – Швец Анна Устимовна в беседе с группой колхозников ... высказалась: «Радянська влада довела до того, що ми усі з голоду подохнемо, то вже у Новомиргородському районі багато людей померло з голоду і це мабуть з нами скоро буде і що це буде на весну...» [307].

На фото: хлібна картка, видана Златопільським споживчим товариством на отримання 400 гр. хліба на день на одного їдця. 1931р. З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

У січні 1932 року до ВУЦВК надійшов лист з с.Ерделівка Скалівсько-Хутірської сільради Новоархангельського району від селян Бойченка Грицька, Шостака Олександра, Солопуна Про-

копа, Солопуна Калістрата, Мукосія Кирила, Мукосія Василя та Мукосій Федоні, написаний 26 грудня 1931 року: «Прохаємо Центральну Виконавчу Раду [і] ВКП(б), – писали селяни, – звернути увагу на нашу жалобу: умираючих з голоду цілою деревню, котра звертається до Вас за допомогою. Проработавши все лето в колгоспі й отдавши все зерно до фунта по распоряженію райкома, котрий тепер не вірить, що у нас начали пухнуть з голоду і їсти коней, котрі дохнуть без їжі, і ніхто не зверне уваги на нас, голова сільради послідні фунти забрав й годує своїх коней, щоб порівнятися своїм виїздом довоєнного часу бувшого пана Еклінгера, отакий наш голова Чежика, а коли приїде на збори, то інакше не назива як «гадами». Коли ми вислали всіх гадів, а тепер бачимо, що в нас родяться гади – члени нашої партії, на котрих держава опирається. Просимо ще раз перевірити нашу сільраду і виявити наших ворогів, які довели нас до голодної смерті, бо нас дуже покарано, що ми не можемо допитатись, бо зараз лякає голова сільради висилкою, голову колгоспу погнав в ДОПР, поставив партійного Колесніка, котрий сам утік не знаємо куди. То наше оце тільки змога, що таємно напишемо листа, бо явно скаржитись не можна [308].

19 січня 1932 року до села Ерделівка з перевіркою скарги приїхав член президії Новоархангельського РВК, голова райколгоспспілки т. Кириленко та в присутності представника Скалівсько-Хуторської сільради т. Горбаня та члена комісії сприяння РСІ колгоспу “Вільний Жовтень” т. Бабенка склав акта про те, «що голоду в селі немає». З приїздом до села районного начальства до колгоспу зійшлося чоловік 15 членів колгоспу, переважно жінок, які почали жалуватись, що нема хліба, і вказали, що, все-таки, маються пухлі од голоду [309].

З початку 1932 року голодувала Бобринеччина: «Жити неможливо! – стверджував житель м.Бобринця Торгалю С.І. в листі до Г.І.Петровського, надісланого 10 січня 1932 року. – До школи йде [дитина] – хліба просе, додому прийде – хліба; куди не підеш за хлібом, відповідь одержиш: «Хліба нема, план не виконаний, шукай собі» [310]. Голод з перших днів 1932 року охопив Новомиргородщину: «Приблизно в половині сіл району (всього сільрад в районі 26) їдять трупи коней, е пухлі від голодування, – інформував секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора секретар Одеського обкому партії М.Майоров у листі 3 квітня 1932 року. – В такому стані перебувають від 30 до 50 сімей в кожній сільраді. ... в с.Мартоноша ... трупи померлих кілька днів залишалися не закопа-

ними» [311]. «В Долинському районі існує по багатьох селах голодовка, – писав (не пізніше квітня) 1932 року в листі до Сталіна житель ст. Долинська Тарасюк. – У селян таке враження складається, що страшно навіть говорити: коли б тільки що, так зразу повернули б гвинтівки проти» [312]. До ЦК ВКП (б) – Сталіну й ЦК КП(б)У написав листа (не пізніше квітня 1932 року) колгоспник Давиденко зі Знам'янського району, в якому розповів: «... в Знам'янському районі з голоду пропадають, нема чого їсти. І що це таке, що особливо в 1932 році коні дохнуть, люди без хліба сидять» [313]. «Хліба нема на 100%, сім'я абсолютно голодна, – писав до ЦК КП(б)У житель Татарської сільради Новоукраїнського району Відоменко. – ...сім'я пухне з голоду» [314]. Весною 1932 року в колгоспах Компаніївщини «колгоспники пухли з голоду і їли дохлу конину». Про це повідомив Сталіна робітник Бойко, який приїхав з Донбасу до рідного села у відпустку і на власні очі побачив вкрай жахливу ситуацію, про яку повідомив у Москву [315].

Про нестерпну атмосферу, що склалася в селах нинішнього Новоархангельського району в 1931-1932 роках, про голод, беззаконня, безпідставне розкуркулення, свідчить скарга голові ВУЦВКу Г.Петровському від селянина Г.С.Базалія-Савченка, жителя с.Свердликове, датована 20 квітня 1932 року:

*«Председателю Всеукраинского
Центрального Исполнительного Комитета
т. Петровскому
Гр. с. Свердликового Бабанского р-на
Уманской округи
Гната Степановича Базалія
Жалоба*

Год тому назад мене сельская комісія викинула з хати, забрала в мене мое хазяйство, заключавшееся з одної корови й лошади, якою я обробляв землю, а корова кормила мою сім'ю, три десятини і хата, і три душі сім'ї. Больше ніякого імушества, як движимого, так і недвижимого не мав, [ні] побочними зароботками, ні комерціями не займався, так як був бедного состоянія, до революції землі совершенно не мав, а в революцію наділила мене земельна громада землею (трьома десятинами) і я став строїти хату. Не успів построїти і прожив з год, як мене по злобі самі ледачі люди, які привикли за революцію ограблять народ, якими грабежами не підняли государство, а розорили не только государство, но і весь народ – тепер вся земля стоїть необсіяною, бо сільські власті

хліб весь забрали до фунта і ми погібаєм з голоду, народ падає от голода як солома, лошади погибли. І коли лошади здохла, то за цею падаллю являється народ по 50 душ, і давить один одного, щоб захватить хоч кусочок дохлої лошади. А де ж верховная наша власть, що не змилюється над нещасним народом й не дасть нам якого помилования. Нужно було б уже повернуть розграблені лошади і корови народу і не довести страну до погібелі, так наша сельская власть собирається ночью душ по 10, являється в дома і обдирала нас до голой рубашки й жаловаться нет куда. Я думаю, що верховная власть совершенно не знає, що творять сільські власті, і я далі уже не нахожу другого вихода й винужден утруждать и просить зашити і покровительства у вашей милості, так як погибаю от голода й холода, й скитаюсь попід тини із своєю сім'єю під одкритим небом.

А тому прошу Председателя Всеукраїнського Центрального Исполнительного Комітета тов. Петровського рассмотреть мою жалобу і по рассмотрені таковой сделать распоряженіе допустить меня з сім'єю войти в мою собственную хату і разрешить обсеменить огород, щоб він не пустував, і повернути мені забраную у мене корову й лошади, які находяться в Свердловському колгоспі, і еслі окажется возможным вислать комісію із центра для осмотра, сколько погубло лошадей, скота, і сколько пустує необсіяной землі, так як народ после ограбленія не імеет чем обсеменять, й тем на одной Уманщині тисячі міліонов погубнет капитала от необсемененія землі, [а] виновних привлечь к уголовной ответственности. О последующем прошу уведомить меня своєю резолюцією непосредственно через Торговицьке почтове отделение, так як всі скриваються от нас резолюції сільськими властями.

Просить Гнат Савченко
20.IV.32 р.» [316].

У с.Підвисоке (нині Новоархангельський район) у квітні 1932 року, як про це повідомлялося в «Доповідній записці секретаря Вінницького обкому КП(б)У Алексеєва генеральному секретарю ЦК КП(б)У Косіору» померло 20 чоловік. Голодом були вражені і сусідні села – Копенкувате, Торговиця, Кам'янече, Нерубайка, Небелівка, де населення їло дохлу конину. А в с.Нерубайка пухлі селяни (усіх сімей 48) лежали по хатах, «трупы померлих лежали непохованими по 7 днів, бо не було кому копати ям», – доповідав 3 квітня 1932 року начальник Вінницького обласного відділу ДПУ Лєвоцький секретарю Вінницького обкому КП(б)У

Алексееву про «продовольчі утруднення» в районах області [317].

Смерть від голоду була в краї і **впродовж літа 1932 року**. Зокрема, в Новогеоргіївському районі станом на 20 червня 1932 року, як про це повідомив начальник Новогеоргіївського РВ ДПУ Фірсов голові КК РСІ, голодною смертю померло 10 чоловік, а значна частина колгоспників опухлі від голоду – «... в с. Скубіївка таких 22 родини, в с. Воронівка, Подорожне – по 25 таких випадків» [318].

Не дивлячись на смерть та опухання від голоду сотень жителів краю, знижувати темпи хлібозаготівлі з початку 1932 року, як і репресії, влада не збиралася. У 1932 році, за невиконання плану хлібоздачі, був розкуркулений член колгоспу «Червоний перекоп» з Петрівського району Ткач Михайло Данилович (у 1937 році повторно заарештований та розстріляний) [319].

У «куркуля, що злісно ухилився виконувати державні зобов'язання по хлібозаготівлі» Павліченка Василя з артілі «Шлях до комунізму», 17 січня 1932 року було описане та вилучене майно в кількості 35 предметів: стіл, стільці, ліжка, праска, каструля, ножиці, 2 подушки, 3 банки, корзина, сковорода і т.п. Опис та вилучення провели уповноважені КНС хутора Ляховий (Новогеоргіївський район) Задорожній Микола, Крутляченко Роман та голова артілі Осташевський Павло [320].

*На фото: фрагмент газети «Соціалістичний наступ». 1932. – 28 – 12.
З фондів Державного архіву Кіровоградської області.*

За невиконання «самозобов'язань» по хлібозаготівлі – по 30 цнт зерна, з колгоспів Щасливської сільської ради Олександрійського району в

1932 році було виключено «куркульсько-заможних господарств 13, середняків – 37». З 13 «куркульсько-заможних» господарств було розпродано 11. По Добро-Надеждинській сільській раді з цієї причини з колгоспів було виключено 34 господарства, по Червоно-Кам'янській – 45 господарств, з них «куркульсько-заможних» – 14 [321]. Для тих хліборобів, які на початок зими 1933 року все ще вперто не бажали «записуватися» до колгоспів і працювали одноосібно, влада винайшла ще один дієвий спосіб покарання: За невиконання непосильного плану хлібоздачі одноосібні господарства позбавлялися всієї польової та присадибної землі. Зокрема, 4 січня 1933 року Одеським облвиконкомом (значна частина районів нинішньої Кіровоградщини на той час перебувала в складі Одеської області) було визначено 500 одноосібних господарств, яких вирішено покарати саме в такий спосіб – відібрати всю землю. Влада все ще називала ці господарства «куркульськими», і методи розправи з ними були аналогічними розправам з «куркулями», що відбувалися в попередніх роках [322].

На фото: сільські діти збирали колоски на колгоспному полі. 30-і роки ХХ ст. З фондів Кам'янського історичного музею Черкаської області.

Отже, незаперечним є те, що голодною смертю жителі краю почали гинути відразу після «викачки» хліба в 1931 році – випадки таких

смертей зафіксовані в зиму з 1931 на 1932 рік, весною та на початку літа 1932 року практично в кожному районі краю. В цей скрутний час багато жителів нашого краю, спочатку не віднесених до категорії «куркулів», з часом теж зараховувалися до «куркулів», оскільки не могли виконати непосильних хлібозаготівельних планів, тож позбавлялися будь-яких засобів до існування шляхом накладання на них непомірних штрафів, яких селяни ніколи, при всьому їхньому бажанні, не змогли б виконати. Тому всі податки – натуральні та грошові – варто розцінювати як формальний привід для розправи з хліборобами. Розміри цих податків були різними, встановлювалися місцевою владою в кожному населеному пункті нашого краю, як, проте, і по всій Україні, довільно. Велику роль тут відігравали особисті якості представників влади – і чужинців, і власних активістів з числа членів ВКП(б) та комсомолу, тому й різними були кількісні показники позбавлених жител та майна, тобто приречених на повільну смерть без житла, одягу та їжі, які насильно відбиралися за «невиконання державних зобов'язань».

Розділ 26. Знищення влади над селянами під час хлібозаготівлі. Опір селян хлібозаготівлі.

Влада під час хлібозаготівлі, особливо в 1930 – 1931 роках, не цуралася вдаватися до тортур, знущань та зловживань, тож масово використовувала їх щодо селян краю. Досить показовими є дії щодо селян с.Паліївка Маловисківського району уповноваженого, члена райвиконкому Газетчикова, який разом з місцевими активістами тих, хто не здавав «хліба та посівматеріалу, роздягали, садили в холодний хлів, погрожували «наганом» і на всі 100% усупільнили коней, корів, свиней і курей» [323]. Такою поведінкою відзначався і уповноважений Бобринецького райкому партії у Водяно-Михайлівській сільській раді Фурса П.С., який «виганяв колгоспників з сільради, на всю горлянку кричав: «Ви, бандити, контрреволюціонери, я вас всіх заарештую!» [324]. У січні 1930 року в с.Червоний Яр Зінов'євського району була організована система, за якою уповноважений РВК Бочаров, голова сільради Овчаренко, член сільради Бірюков, члени робітничої бригади Славінський та Губарьов викликали селян до сільради і вимагали від них здати зерно (насіння), при цьому абсолютно не брали до уваги ніяких заяв, благань

та прохань: селян роздягали, заводили до холодного сараю, тримали там кілька годин, а то й днів. Селян викликали на допит по кілька разів, а потім відправляли на інший кінець села, де діяла інша хлібозаготівельна комісія і де історія повторювалася [325].

На фото: «бригада» с.Хайнівка з активом с.Ставидла.. 1931. – 20. – 03. Олександрівський район. З фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.

У Бобринецькому районі голова колгоспу «Нове життя» заявив: «На індусів (індивідуальних господарів) треба накласти такий план хлібозаготівель, щоб вони самі просилися в колгоспи. Якщо й це не допоможе, то треба накласти на них таку м'ясозаготівлю, що й останніх корів здадуть – тоді вже кожний до нас з вас побіжить, тільки встигай записувати та приймати» [326]. У цьому ж районі в «Отрадо-Долинівській сільській раді комісія по хлібозаготівлі затримала, замість чоловіка, який втік, громадянку Вовк і прив'язала за руку до посторонків біля коней» – так покарали селянку за невиконання плану хлібозаготівлі. 14 та 15 жовтня 1930 року в Новоградівській сільській раді, що на Бобринеччині, комісія

сприяння хлібозаготівлі провела безглузде знуцання над «злісними неплатниками – їх купали в ставку» [327].

У Компаніївському районі в с.Острівському уповноважений РПК Калкін зібрав бідноту, підводи, приїхав у двір до селянина, який вже виконав план по здачі хліба, «і забрав все майно до цурки і привіз до сільради». Голова сільради вже пізніше скликав президію і виніс постанову про покладення на селянина ще більшого плану, який селянин виконати не міг, виправдавши цим злочинні дії уповноваженого, що безпідставно розкуркулив селянина [328].

У Братському районі у селянина Колесниченка за невиконання плану хлібозаготівлі «200 чоловік на 43 підводах під музику» фактично розтягли все надбане ним тяжкою працею майно [329]. За вказівкою секретаря Новомиргородського РПК Гаврилова в Коробчинській сільраді «бідняки та середняки в кількості 400 чол. підходили до кожного двору і вимагали відчит, якщо хтось не давав хліб, то було приступлено до повного розгрому кулака. Одному кулаку вибито двері, вікна та ін.» В с. Мартоноша «групу злісних куркулів (неплатників хлібоздачі) було посаджено на пусту гарбу» і возили по селу, всіляко глумлячись з них. «Кругом гарби були плакати проти куркулів» [330]. Активісти Федварської сільради Знам'янського району за нездачу хліба сімдесятирічного Нікуленка ставили в сніг на шість годин; Рутковського спочатку побили, а потім виставили роздягнутим на мороз [331].

7 березня 1930 року стали відомі численні факти про «перекручення» під час колективізації, зокрема в Новоукраїнському районі Зінов'євського округу: «Малопомічнлянський штаб викликав 28-річного середняка і запропонував йому негайно дати підписку про виконання плану посівкомпанії. Коли середняк відмовився дати підписку, його примусили танцювати під звуки струнного оркестру до стану обморочу, після чого посадили до холодної кімнати і тримали там 1,5 години. Цією ж бригадою згвалтовані 2 куркульки, побитий 65-річний старик, якого примушували танцювати, співати, обливали водою, давали в рота запакошену цигарку. В Перчуновському штабі вся робота побудована так, щоб можна було бити селян. Коли 14 лютого населення дізналося про побиття одного бідняка, біднота прямо заявила, «що поквитається з такими представниками влади». В Новоолексіївці бригада наказала 65-річному діду, який відмовився здавати посівматеріал, роздягтися і зняти чоботи, потім примусили марширувати по

кімнаті хвилин 30 і стали штовхати його з боку в бік, поки чоловік не впав від перевтоми. Потім на нього поклали ящика і всією бригадою сіли на нього, потім примусили танцювати і запропонували випити 40 чарок вина. До третьої чарки підлили скипидару. Потім накинули на шию очкур, і один з членів бригади почав його підвішувати. Чоловік втратив свідомість, а наступного дня бригада наказала йому мовчати, а то буде гірше. В Новоолександрівці секретар осередку ЛКСМУ Єрохін примусив середняка тягнути кінець петлі, накинутої йому на шию. Середняк задихався, а секретар знущався: «На воду, пий!» [332]. Злочинні дії влади під час хлібозаготівлі та збиранні посівного матеріалу викликали передбачуваний опір селян. На початку березня 1930 року, під час проведення куткових загальних зборів по засипці посівного матеріалу в с.Олексіївка Маловисківського району, селяни, закрутивши дротом двері, пострілом через вікно намагалися вбити секретаря парторганізації Гусарова, що проводив збори, та який, напевне, надзвичайно допік хліборобам. Гусарову «повезло» – «куля влучила в стіну на 2 вершки вище голови» [333].

Вночі, 23 березня 1930 року, селяни с.Митрофанівка Новгородківського району підпалили клуню колгоспу «Ілліч», в якій зберігалося вилучене у селян зерно. Все зерно, а також 2 стайні, згоріли. У підпалі була звинувачена сім'я Кравцова М.П. з п'яти чоловік, які відразу були заарештовані [334].

Великого розголосу по Зінов'євському округу набув факт помсти голові КНС в с.Лозуватка Гаївської сільради Зінов'євського району, що був здійснений вночі 9 лютого 1930 року. Ось як про це написала газета «Червоний Шлях» у номері від 25. 02. 1930 року: «Вночі, проти 9 лютого, коли голова КНС Дегтяренкова Оксана поверталася до дому з посівного штабу, на неї біля її хати наскочили 4 чоловіки, накинули на голову рядно, зав'язали очі й рота й ножем почали різати коси. Бандити роздягли її догола, й викачавши всю в болоті та попелі, заходилися волочити її за ноги головою вниз по землі, потім побили й ножем покололи груди й ноги. Втім, на місце злочину негайно виїхали представники органів ДПУ та карного розшуку, які того ж дня заарештували куркулів Чабаненка Є.Т., Доленка Д.Д., Сіренка Н.П. У відповідь на куркульський терор надзвичайні збори громадян одноголосно схвалили вигнати всіх куркулів з села, відібрати в них все майно й передати до фонду суцільної колективізації».

Чи ж безгрішною була потерпіла? Ні! В селах Буланівка, Дубова, Гаївка, Лозуватка, Новогригорівка, що були неподалік Зінов'євська, місцеві активісти Дігтяренко О., Сухорєбренко Т., Довгий О., Сухорєбренко В., Яровий М., Катеринич М., Грішнов І. та ін. «в сильні морози господарів роздягали, змушували стрибати в ополонку, опускали в колодязь – «купали», чіпляли людям на спину плакати, каталися на «куркулях» верхи та били їх» [335].

В Петрівській сільраді Компаніївського району та в с. Володимирівка Бобринецького району деяким членам комісії сприяння хлібозаготівлі були спалені хати. В с. Павлогірівці побито жінку, «члена КНС тов. Куліковську, яка активно працювала по хлібозаготівлі» [336]. 29 листопада 1929 року в с. Мар'ївка Братського району «пострілом через вікно сільради вбито активіста хлібозаготівельної кампанії Баржацького» [337]. 16 березня 1931 року, «коли голова фахової кооперації с. Нижчі Верещаки (нині Олександрівський район) Савченко Андрій проводив куткові збори по питанню посівкомпанії, підкуркульники Сіренко М. та Чумак Василь всіма силами намагалися зірвати збори. Деякий час їм це не щастило, але нарешті, коли поставили на голосування питання про усупільнення посівматеріалу та реманенту, вони одмовилися голосувати, створивши коло себе ворожий гурток, і зірвали збори».

В с. Буквар (нині Олександрівський район) «куркуль» Ткач «вчинив замах на комсомолку Крушніцьку», яка займалася виявленням прихованого хліба. Колгоспники Букваря вимагали розстріляти куркуля [338].

Отже, масове вилучення хліба з господарств хліборобів нинішньої Кіровоградщини розпочалося з 1928 року. Влада, виявляючи «гуманність», залишала в цьому році на кожного їдця по 8-10 пуд. зерна. В 1929-1930 роках хлібозаготівля відбувалася із залученням бригад активістів, робітників, учителів, червоноармійців, різного ґатунку уповноважених та з застосуванням насильства, тортур та знущань над селянами. Саме з цього часу селяни, згадавши період «продрозкладки», почали масово ховати хліб, вважаючи це єдиним засобом порятунку від голоду. Вдаючись до помсти над найбільш настирними в справі хлібозаготівлі представниками влади, які «червоною мітлою» конфісковували не тільки продуктове, а й посівне зерно, хлібороби намагалися в такий спосіб порятувати свої сім'ї від голоду. Хлібозаготівля 1931 року призвела до проявів голодної смерті серед селян в зиму та на весну-літо 1932 року та

масової загибелі від голоду перш за все коней та іншої худоби. Проте це був тільки початок трагедії – з осені 1932 року у селян вилучать **абсолютно всі зернові запаси**, а в зиму 1933 року в них будуть вилучені **абсолютно всі продукти харчування**.

Відразу після визволення області від гітлерівських загарбників більшовицька влада знову заходилася відбирати хліб у жителів нашого краю: взимку 1944 року в Онуфріївському районі, як, проте, і скрізь, більшовики створили «сільські комісії» з хлібозаготівлі та наклали на щойно визволені села плани хлібоздачі. За нездачу податку в 30 цнт зерна 8 січня 1944 року був заарештований член колгоспу ім.Молотова х.П'ятомиколаївка Петрівської сільради Онуфріївського району Панченко Петро Хрисантович. Під час «перевірки господарства» (тобто, обшуку) колгоспника «сільською хлібозаготівельною комісією у нього було знайдено у двох ямах та на горищі близько 170 пудів зерна», які були конфісковані. Тобто більшовицька влада відібрала в селянина все наявне зерно – майже 28 цнт, зроблене і вирощене ним в умовах нацистської окупації, та зробила селянську сім'ю боржником, адже наклала план, що на 2 цнт був більшим від всіх наявних запасів хліба, крім того, ще й арештувала селянина та засудила на 8 років ув'язнення, створивши йому такі умови, що через півроку після арешту підсудній Панченко П.Х. помер. Зрозуміло, що сім'я колгоспника – «ворога народу», була приречена на голодування вже в умовах визволення, коли знову утвердилася більшовицька влада [339].

Розділ 27. М'ясозаготівлі. Конфіскація селянських корів.

З власністю селян більшовицька влада поводитися так, як це роблять будь-які окупанти – майно вона вилучала на власний розсуд. Тож в 1928-1929 та наступних роках селяни позбувалися не тільки хатніх речей, одягу, реманенту, а й худоби, в першу чергу коней. Корови владою конфісковувалися вибірково. Однак 1930 року нове лихо прийшло в українські села, зокрема й до тих, що нині входять до Кіровоградської області – розпочалися м'ясозаготівлі. Як і будь-які заготівлі, що їх проводила більшовицька влада, м'ясозаготівлі супроводжувалися примусом, насильством, зловживаннями.

На фото: з селянського двору виводять корову. Україна. 30-і роки ХХ ст.

В 1930 році, як, проте, і в наступних роках, план по м'ясу виконували за рахунок дійних корів, які для більшості родин були єдиними годувальницями, тож їх втрата сприймалася як велике горе для кожного хлібороба. Одночасно з м'ясозаготівлями відбувалося ще й «усупільнення» корів. Тож жителі нинішньої Кіровоградщини масово втрачали велику рогату худобу, цим теж все ближче наближаються до голоду. Дивуватися нічого, адже з остаточної редакції постанови ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року слова про право селян мати у приватній власності дрібний реманент і молочних корів було вилучено [340].

Про методи м'ясозаготівлі в селах Зінов'євського району свідчать факти, наведені в листі райвиконкому, надісланого 24 серпня 1930 року в усі сільські ради, в якому вказувалося на те, «що окремі керівники ... забирають примусово корови, хоч вони належать не тільки куркулям, а й біднякам та середнякам. Викрадають корів прямо з сараю, а власники корови й не бачать цього (Новоолександрівська, Калинівська сільради). У вдови Любович у Кгаївці вибили двері, о 10 годині вечора, коли забирали корову. Таке становище в Клишівській, Калинівській, Красноярській, Федорівській сільрадах» [341].

Схоже, що до вказівки районного керівника не вдаватися до примусового вилучення корів сільська влада не прислухалася, тож через два дні з грифом «терміново, цілком таємно» надходить нове послання Зінов'євського райвиконкому, в якому голова РВК Кириченко знову вказує на «неприпустимі випадки під час м'ясозаготівлі», коли «в с.Бережинка корів ловили прямо в череді вночі», так місцева влада чинила і в Кгаївці, «знову відбирали і відправляли корів на м'ясо з дворів бідняків і середняків», тож, пропонує голова РВК, «план до двору доводити куркулеві й підкуркульнику, але не середнякам і біднякам» [342]. Напевне, що і цю вказівку сільська влада проігнорувала, тому насильне вилучення корів тривало впродовж усього 1930 року, бо 11 листопада 1930 року на ім'я голови Зінов'євської міськради надійшла скарга з с.Бережинка від гр. Чайковського М.С., який писав, що «з череди взято корову на м'ясозаготівлю», та просив повернути її [343].

Корів сільська влада не тільки вилучала у селян та здавала в план м'ясозаготівель, а й привласнювала. Розголошу набув випадок, коли в селянина с.Бережинка Зінов'євського району Остроухова Гната в травні 1930 року була вилучена корова. Худоба не була відразу забита, а «здана на охорону секретарю СОЗу Грішнову І.А. Зазначене майно (тобто корову) Грішнов повинен був доставити в м.Зінов'євськ... Зазначене майно гр. Грішнов не доставив». Тому судвиконавець Новіков просив голову Бережинської сільради вилучити цю корову вже у секретаря СОЗу [344].

Насильницьке вилучення в селян худоби дало такі результати: на кінець січня 1930 року, як відзначила президія Зінов'євського окрвиконкому, план заготівлі худоби виконано на 70%, по свинях – на 10%. Президія рекомендувала притягати до судової відповідальності тих, хто злісно чинив опір під час м'ясозаготівлі, бо м'ясозаготівля попала в «тенета класового ворога» [345].

М'ясозаготівля тривала і в 1931 році. 8 лютого 1931 року на спільному засіданні президії Дружелюбівської сільської ради Добровеличківського району «куркульськими» було визначено 27 господарств, яким було доведено «тверді куркульські завдання». Вислухавши доповідь «т.Мартинцова про м'ясозаготівлю», президія ухвалила: «всі корови з куркульських господарств та верхівки села вилучити». 21 корова була здана на м'ясозаготівлю, «6 куркульських господарств корів взагалі не мали» [346]. На території Червоно-Кам'янської сільської ради Олександрійського району корови відбиралися взагалі у тих селянських господарств та здавалися «у м'ясозаготівлю», «хто не бажав їх усупільнювати» [347].

Позбавлення селянської сім'ї корови, яка була на той час чи не єдиною годувальницею в господарстві, сприймалося як велике знущання влади, як незрівнянне горе, оскільки і дорослі, і діти втрачали чи не останнє джерело харчування, адже хлібозаготівлі викачували з сіл все зерно. «Особливо врізалось в пам'ять, як виводили нашу годувальницю – корову, – згадує Михайло Мединський, уродженець с.Стефанівка Вільшанського району. – Вона не йшла з двору. Впиралася. А мама охопила її шию руками. Корову повели, мати волоклася по землі і голосила: «Чим же я діточок годувати буду? Боже, невже ти не бачиш, що робиться!» Філя (сільський активіст Соколенко. – Авт.) відштовхнув маму, і вона, впавши, лежала долілиць, поки ми її не підняли і не повели до хати». Сільські активісти Кравченко, Сафроненко, Соколенко забрали

у Мединських не тільки сліпого коня Гнідка, не тільки корову з телям, а забрали «під мітлу» все зерно і борошно, залишивши сім'ю, де було шестеро дітей, без будь-яких засобів до існування (через кілька місяців в сім'ї Мединських від голоду помруть обоє батьків та 14-річна дитина) [348].

Відповіддю селян на насильницьку м'ясозаготівлю були спроби переховування худоби по ярках, хащах, в очеретах та невдобах. Інші, розуміючи, що худоба владою буде конфіскована, вдавалися до її забою. 18 січня 1930 року в Зінов'євській окружній газеті «Червоний Шлях» з'явилася досить промовиста стаття «Нещадно каратимуть тих, хто буде різати й спродувати худобу» – проект урядового закону «Про заходи боротьби з хижацьким різанням худоби», яким передбачалося застосовувати проти тих, хто вдається до цих «шкідницьких дій», такі заходи: позбавляти права користуватися землею, конфісковувати всю худобу й реманент, притягувати до кримінальної відповідальності.

Навіть без цього закону влада всіляко переслідувала тих господарів, які забивали власну худобу, а факти забою викривалися. Окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» вказала на випадки цього явища в с.Краснопілка Маловисківського району, де «Коваленко Ф. зарізав бичка, Коваленко М. – заколов кабана, не зодрав і шкури. В с.Олексіївці Профатило А. зарізав корову. Куркуль з с.Паліївка Реваденко порізав молодняк. Переводила худобу й Бандуристева Ярина». Всі вони були затавровані як «куркулі». У «шкідництві», бо «переводили худобу й реманент», були звинувачені жителі с.Новокрасне Маловисківського району Надійський та Головах, бо «закололи кабанів, а Головах продав і бичка». Їх односельці Лісовий Д. та Ніколаєнко А. теж «зарізували бичка та кабана» та продали їх. Спостережливий дописувач до окружної газети таких «злочинних випадків» по с.Новокрасному виявив чимало: 20 господарів вдалися до нищення худоби - про ці факти, як прояви шкідництва, що відбулися в селах Маловисківського району на початку лютого 1930 року, написала окружна газета [349].

Реакція місцевої влади на такі повідомлення була прогнозованою – господарства обкладалися непомірними податками, яких виконати вони не могли, тож відразу проголошувалися «куркульськими та «розкуркульовалися». Зокрема, в с.Піщаний Брід Новоукраїнського району відразу п'ять селянських господарств було проголошено «куркульськими» за те, що «різали й розбазарювали худобу». Коли члени колгоспу

прийшли конфісковувати все майно у «куркулів» Білоконя А., Савченка Я. за різання худоби без дозволу властей, то один з «цих куркулів заявив: «Я від радянської влади давно цього ждав. Беріть, беріть, візьмемо й ми колись у вас!» Але члени колгоспу швидко йому закрили рота, виставивши з хати та з двору. «Ми тебе, – казали колгоспники, – нищимо як клясу, й до старого немає повернення!» [350]. Зарізали свою худобу й голова Мар'янопільської сільської ради Новоукраїнського району Загарнюк, член сільради Кравченко, голова колгоспу Авраменко, але чи були вони «розкуркулені», невідомо [351].

Масовий забій худоби в 1930 році набрав таких розмірів, що примусив владу вдаватися до найрішучіших заходів по забороні цього явища. З 6 серпня 1930 року, згідно з інструкцією інспекції торгівлі Зінов'євської міськради, заборонялося різати худобу «не на державних різницях». Віднині торгівля м'ясом вважалася спекуляцією, за що передбачалася кримінальна відповідальність. Сільській владі наказувалося «повести найрішучішу боротьбу з будь-яким убоем скота». Зарізану тварину або м'ясо та того, хто це зробив, «необхідно було затримувати та направляти в райміліцію» [352].

З категоричною вимогою припинити «таємний забій худоби» звернувся до голів сільських рад також голова Зінов'євського райвиконкому Кириченко. У своїй телеграмі 8 серпня 1930 року він вказав на випадки «масового забою худоби в Масляниківці, Обознівці», наказав «м'ясо конфісковувати» та вживати якнайсуворіших заходів проти тих, хто це робить [353].

Про трагічну ситуацію щодо кількості худоби, що залишилася в селах нашого краю в 1930 році, свідчить таке: в с.Новоолексіївка Новоукраїнського району вже в лютому 1930 року «не було телят та свиней, бо всіх порізали» [354]. В Софіївській сільській раді Зінов'євського району на кінець березня 1930 року залишилося 70 корів, тоді як в листопаді 1929 року їх було понад 300 [355].

Інспектор Наркомзему УСРР Н.Рябуха, перевірявши у лютому 1930 року хід суцільної колективізації й розкуркулювання селян у Кременчуцькому окрузі, висновки щодо кількості худоби в Олександрійському районі назвав «жахливими» та навів приклад по с.Косівка: «було до суцільної колективізації волів 276 шт., залишилось 72, овець – 410 шт., залишилось – нічого, корів – 589 шт. залишилось – 324 шт. А ще гірше справа зі свинарством, в цьому ж селі розбазарювання й знищення не

припинено, самі члени артілі й керівники артілі продовжують це хижацьке знищення скотини і сільрада ні жодного навіть акта не склала» [356]. В 1931 році в артілі «Серп і Молот» с.Коробчино Новомиргородського району в «індивідуальному користуванні колгоспників худоби зовсім не було» – повідомлялося в записці ДПУ УСРР про організаційно-господарський стан колгоспів за матеріалами агентурного вивчення їхньої діяльності за 1931 р. [357].

Забивати худобу в наступних роках вже не було можливості – вона стала або колгоспною, або була свого часу забрана на м'ясозаготівлю. Ту худобу, що залишилася в окремих селянських родинах, всіяко берегли. Її було дуже мало.

Формально влада дозволила селянам мати корови: «...кожен бідняк і середняк, що вступає до колгоспу, має повне право залишити у своєму господарстві корову» – таке роз'яснення для селян дав Зінов'євський ОПК і ОВК 11 березня 1930 року. Проте в розмові з секретарем Новоукраїнського райкому партії Діденком селяни скаржилися на те, як діяла влада під час усуспільнення корів: «Як не даєш корови, то можеш вилітати з комуни!» [358]. Масовий забій та насильницьке усуспільнення худоби призвели до того, що в селах її майже не залишилося.

Отже, примусове вилучення корів в українських селян, що набуло величезних розмірів у 1930 році, було черговим, але не останнім грабунком держави. З другої половини 1931 року селяни нинішньої Кіровоградщини масово перейшли до стану безправного напівголодного існування. Багато з них були пограбовані владою вщент, тож голодували. З селян і надалі вимагали здавати «коров'яче молоко й масло, кінське волосся, кістки, шкіри, щетину, роги...». Шкіру та хутро держава заготовляла як «експортний товар». Нині не відомо, чи збагатилася державна скарбниця золотом від проданих за кордон шкур «собак, котів, щурів, ховрахів» та ін. звірів і тварин, але той факт, що в переддень смертельної біди – голодомору, в українських селах цих носіїв хутра та м'яса майже не було, є незаперечним.

Примусова м'ясозаготівля продовжилася і в наступні роки. Великі податки м'ясом (тверді завдання по м'ясозаготівлі) були накладені на індивідуальні господарства. З їх власниками органи влади не церемонилися – тварини вилучалися беззастережно, тож селяни їх продовжували переховувати. Про атмосферу, що панувала того часу в селах нинішньої Кіровоградщини, про «полювання» влади ледь чи не за кожною головою худоби, досить красномовно свідчить допис Гордія Гриви до газети «Колективна

праця» за 28 березня 1931 року: «У с.Бондурово (нині Олександрівський район) є куркуль Ткач П., що весь час викручується від виконання твердого завдання по м'ясозаготівлі. Була у нього свиня. Усім було відомо, що вона його власна, але тепер він відхрещується від неї: «Це не моя свиня, – каже він, – це моєї сестри, що вийшла заміж». Нарешті, щоб більш йому повірили, відігнав цю свиню аж до сестри.

Сільрадо, розпізнай, чия це свиня, та дай відсіч самому куркулеві й тим, що захищають куркулів і їхніх свиней зустрічають, як рідних».

Влітку 1932 року уповноважені с.Устинівка – член сільради Т. Ткаченко, Щербак Е., Будяк Т. та ін., розкуркулюючи члена розпущеної артіль «Незаможник» Т.Ф.Полозка, забрали у нього корову, якої той все життя не мав, «а лише один рік, як я придбав собі корову, та й ту забрали останню» – писав у скарзі до Харкова розкуркулений Полозко Т.Ф. [359].

М'ясозаготівля не поліпшила постачання м'ясом жителів міст України, зокрема й тих, які жили в Зінов'євську. М'ясо у місті не продавалося, а «розподілялося у м'ясорозподільниках». Про ситуацію, що склалася у таких розподільниках, не змовчала навіть газета «Зінов'ївський Пролетар», де у статті «Білгородський та Гофман господарюють в м'ясорозподільниках» описала типову картину забезпечення зінов'євців м'ясом в розпал м'ясозаготівельної кампанії: «Весь Пермський район обслуговує один м'ясорозподільник, і тут щодень стоять хвости з 4 годин ранку. Крамницю відкривають о 8 год. ранку і працює в ній всього один чоловік. В м'ясорозподільнику №61 рубщик Гофман відмовляється видавати м'ясо пайовикам, що спізнилися хоча б на 2-3 хв. Взагалі працює формально і знехотя, страшенно лаючись з усякого приводу. Коли в розподільнику №61 якось зіпсувалася електрика, Гофман не подбав про те, щоб справити її своєчасно й кілька днів поспіль видавав м'ясо, освітлюючи приміщення сирником». Дісталася, за зловживання, й завм'ясорозподільником №14 Білгородському [360]. Проте ситуація з м'ясом у Зінов'євську все погіршувалася: черги за ним утворювалися вже з 12 годин ночі, «на 2-9 і більше їдців відпускатися 11/4 фунта м'яса», біля м'ясних лавок виникали бійки [361].

Вже через рік м'яса в місті не стане зовсім, тож робітничі сім'ї перейдуть на поїдання м'яса трупів тварин (дохлих коней), а то й взагалі гинуть від голоду. Про селян годі щось і говорити: вони радітимуть кускові м'яса з дохлої худоби, облітої навмисне дезінфікуючим розчином, зловленому та засмаженому їжаку, гаві, горобцю...

Розділ 28. «Червоні базари». Привласнення селянського майна.

Одночасно з вилученням майна в селян-«розпроданців» та в куркулів владою було організовано його продаж на т.зв. «червоних базарах». Спочатку це були своєрідні сільські аукціони, на яких, фактично за безцінь, односельці купляли конфісковані речі домашнього вжитку, одяг, меблі, де чітко виявлялася аморальність одних, бо наживалися на горі «розпроданців» та розкуркулених, і високі моральні принципи інших, які демонстративно не ходили на такі розпродажі та часто ще й допомагали знедоленим, зокрема куркулям, даючи тим у далеку дорогу одяг, харчі, ризикуючи при цьому отримати тавро «підкуркульника». Одним з тих, хто придбав за безцінь «куркульське майно», був заступник голови артїлі ім.Леніна с.Аджамка Зінов'євського району Проценко, який, «...з куркульського майна, використовуючи свій стан, купив по низькій вартості речі, такі як: ліжко нікелеве, матрац пружинний, ковдру, подушку та пальто тепле», заплативши за все 62 крб. [362].

З часом влада розробила інструкції щодо продажу конфіскованого майна. Одна з них, датована 12 жовтня 1930 року, передбачала чіткий механізм продажу майна «плановиків» (куркулів-експертників) за невиконання хлібозаготівлі на території Зінов'євської міськради і району. Зокрема, всі «плановики» попереджались, що у випадку невиконання планів хлібозаготівлі їхнє майно буде описане та продане. Продавати передбачалося не з аукціону, а за твердими цінами. Купляти описане майно – «живий і мертвий інвентар сільськогосподарського призначення», мав право тільки колгосп. Всі вилучені зернові необхідно було передати в «Союзхліб». За твердими цінами колгоспи купляли «описаних» коней, корів та ін. тварин. Виручені кошти – 70%, необхідно було передати в госпбанк на рахунок міськради, 25% – передавалися на рахунок «фонду колективізації». Щоб матеріально зацікавити владу, 5% коштів надходило на «преміювання активістів по хлібозаготівлі» [363].

Схоже, що місцева влада була не з лякливих, тож допускала під час конфіскації селянського чи куркульського майна чимало зловживань з метою наживи. Ці дії сільської влади Зінов'євська міськрада назвала «злочинним розбазарюванням майна», навела приклади «про неприпустимий стан речей по низці сільських рад (Губівська, Калинівська, П.Званівська)» та пригрозила, що «у випадку встановлення фактів розбазарювання і зловживань» матеріали будуть направлятися до слідчих

органів. Цей грізний лист 13 липня 1931 року підписали секретар міськради Євдокимов та інспектор РСІ Решетников [364]. Мабуть, що у відповідь на вказані зловживання й було покарано голову артїлі ім.Леніна с.Аджамка Зінов'євського району Проценка.

Проте в багатьох випадках активісти безцеремонно і безкарно привласнювали з майна розкуркулених, як, проте, і в решти селян, все, що хотіли. Це явище набуло надзвичайного поширення. Так коли Власа Андрійовича Дзиговського, що жив великою родиною у с.Солгутове Гайворонського району, розкуркулили – то активісти забрали не тільки увесь реманент, одяг та продукти харчування, а й «... здерли з голови внучки Олени хустку. Коли почалися морози з вітрами, Олена не могла піти без хустки до школи. Коли вчителька Ганна Яківна Бучацька про це дізналася, то дала Олені записку, в якій просила голову сільради віддати дівчині хустку. Олена пішла з тією запискою до голови. Зайшовши до житла, побачила, що в хаті голови – наші рядна, якими у нас була застелена підлога» [365].

На фото: розпродаж «куркульського» майна. 30-і роки ХХ ст. Україна.

В дочки розкуркуленого жителя с.Куколівка Олександрійського району Рибалки Панаса Ісаковича комісія забрала «всі кофти, сорочку українську, сорочку батькову біленьку, три хустини нові, шарф». Про це Рибалко П.І. дізнався з листа від дочки, перебуваючи під слідством у БУПРі №5 міста Кременчука (лист був вилучений та приєднаний до кримінальної справи П-14535, що довгий час зберігалася в архіві УСБУ в Кіровоградській області). По одній справі з Рибалкою П.І. були засуджені «куркулі» з Олександрійського району Калашник Федір, Леміш Семен, Хоцький Данило. В Андріученко Ольги Єфремівни – малолітньої дочки «куркуля» Андріученка Єфрема з Шевченкового хутора, що був поблизу м.Зінов'євська, член сільського активу комуніст Віхтьов Василь Данилович зняв плаття [366].

7 лютого 1930 року вранці «голова адмінсекції Знам'янської сіль-

ради Матвеев І. та активіст Косов С., пішовши перевіряти, чи пильно вартують селяни будинок куркуля Кушнарьова, під вигаданою необхідністю варту відправили – одного послали вартувати сільраду, іншого – до сусідів грітися, та, добре знаючи, яке в будинку добро, розбили замок і забрали мануфактуру, сало, піджак. Цей злочин виявили голова сільської ради та уповноважений РПК» [367]. Уповноважений РСІ Велико-виського району Гаркуша привласнив «куркульського меду 3 ½ пуди». Напевне, що йому так би це й минулося, однак допустився помилки – «пристав жити до вдови-куркулихи», тож це влада вже не могла вибачити, та «пропісочила» Гаркушу в газеті, знеславивши за «політичну близорукість» на увесь Зінов'євський округ.

Голова Великовиського сільбанку Овчаренко оселився в 4-х кімнатах куркульської хати, ніскільки не ніякуючи від того, що сам власник житла – «куркуль Яременко», серед зими тулився в пристосованому під житло приміщенні [368]. «Зразу ж оселився в хаті куркуля» і голова сільради с.Велика Чечеліївка Новгородківського району Кияшко, а куркульських «курей, масло, хліб проїв спільно з секретарем сільської ради Смотрителем та уповноваженим з району, та ще й забрали до себе велику діжку меду» [369].

В Новій Празі, під час розкуркулення господарства Бугайова, бригада активістів на чолі з Широкоступом вдалася до відвертого грабежу: сам Широкоступ тут же, в хаті, «надів на себе куркульські чоботи, член бригади Радченкова наділа на себе сачок та платок, Ф.Шевченкова схопила велике дзеркало та мерщій до своєї хати» [370].

В с.Піщаний Брід Новоукраїнського району «червоні партизани ганялися по куркульських хатах, забирали майно й одяжу. Дійшли до того, що почали забирати майно середняків, кинувши гасло: забрати одяжу у всіх – і в «червону скриню» [371].

Про те, що майно безпідставно відбиралося активом села не тільки в «куркулів», а й в «бідняцько, середняцьких, одноосібних господарствах», міська влада знала, бо в «дуже терміновому та таємному листі» від 13 вересня 1931 року за підписом «міськснаба» Жданова вказувалося, що «маються випадки ... застосування заходів примусового вилучення майна» в найбідніших селян, тож просила робити це «тільки за постановою суду» [372].

Однак беззаконне «примусове вилучення майна» в селянських родинах тривало. 12 грудня 1931 року громадянка Смоленська звернулася

до секретаря Зінов'євської міськради зі скаргою такого змісту: «Прошу пояснити, на якій підставі Бережинська сільська рада у моїй хаті виламала замок і рами віконні, що вони шукали – невідомо. Після того, як вони пішли, хату кинули відчиненою, після їхнього третього обшуку пропали 2 стільці віденські, кухонний великий казан, сковорода, лопата металева і віршовка від колодязя довжиною 15 аршин» [373].

Правління колгоспу с.Злинка Хмельівського району безпідставно забрало 10 хат у селян, попередивши їх заздалегідь письмово ось в такий спосіб: «Гражданину 1 части м.Злынки Старенченку Исаю Захарьевичу. Правление артели предлагает вам сегодня же освободить занимаемый вами дом с пристройками и переселиться в дом Кашникова Зиновия. За неисполнение сего в срок будете подвергнуты админвзысканию. Правление (підпис)» [374].

Це тільки поодинокі факти цинічної, брутальної та безкарної поведінки звичайнісіньких мародерів – представників тогочасної влади, щодо українських селян. Хлібороби були абсолютно безправними перед більшовицькою системою не тільки в період «суцільної колективізації та ліквідації куркульства як класу», а й впродовж наступних десятиліть.

Розділ 29. Ідеологічний терор влади.

Для проведення своєї політики щодо «колективізації» та її складової частини – «розкуркулення», влада підійшла у всеозброєнні не тільки жорстокими репресивними засобами, а й агітаційно-пропагандистськими. Пропагандистська робота більшовиків з початком колективізації була суцільною, всеохоплюючою та безперестанною, тож повинна була охопити не тільки окреме українське село чи місто, а й кожного її жителя – включно з дітьми та пристарілими, пролізти не тільки до кожної хати, а й, без винятку, в кожную українську душу, зокрема й ту, що мешкала на території сучасної Кіровоградщини.

«Втокмачування» в голови селян переваг «суцільного», «колективного» господарювання розпочалося зі створення різноманітного ґатунку газет: перш за все міського, районного та навіть сільського рівнів. Переважна більшість із них були започатковані, починаючи з 1930 року, тобто з початком проведення «суцільної колективізації», а також в наступні роки. Багато з них існують і донині.

Саме в той час були створені (або зазнали перейменувань через актуальність відповідно до генеральної політики більшовиків на селі) газети в кожному районному центрі нинішньої Кіровоградщини та в центрах округів: у 1930 році в м.Зінов'ївську вийшла з друку газета «Соціалістичний наступ» (на початку 1930 року у місті працювали редакції газет «Червоний Шлях» та «Зінов'ївський Пролетар»). Цього ж року газета «Коллективіст Олександрійщини» з'явилася в м.Олександрії – (до 1929 року мала назву «Вісті», впродовж 1929 року – «До перемоги»). 3 лютого 1930 року в Новомиргороді розпочала працювати редакція газети «За соціалістичну перебудову», у березні 1930 року – Златопільська «Штурм» та Знамянська «Соціалістичний темп». 16 жовтня 1931 року вийшов перший номер «Ударник Устинівщини». Також в період колективізації започатковані газети: «Ленінським шляхом» в Новій Празі, «Більшовицький шлях» в Голованівську, Новоукраїнська районна газета «Колгоспник», Петрівська – «За більшовицький колгосп», «Ударна праця» в Онуфріївці, «Соціалістичний штурм» у Великій Висці, «Колгоспна праця» у Вільшанці, «Під прапор перемог» у Новоархангельську тощо.

До перейменування чи до назв новостворених газет більшовики підійшли творчо та винахідливо: вже одна назва газети була своєрідним гаслом, закликом, маяком, дороговказом, що вказував напрям до «світлого майбутнього», тож у їх назвах «доречними» були саме ті терміни, що повторювали войовничу риторику комуністів, які лунали з трибун тогочасних з'їздів, пленумів, конференцій, зборів, друкувалися в постановках та рішеннях, в передовицях центральних газет. Власні назви газет закликали до «соціалістичного наступу», «штурму», «ленінським (більшовицьким, червоним) шляхом», «під прапором перемог» з «соціалістичним темпом» та «ударною працею» тощо. Кожен номер газет, перебуваючи під невсипущою більшовицькою цензурою, доводив, переконував, що вибору в селян краю вже й немає, бо, окрім як «більшовицьких колгоспів», «сільських комун», «колгоспників», «стернових соцперебудови», інших форм ведення господарства та інших господарів уже не існувало, а решта думок, поглядів, способів господарювання, що йшли всупереч волі партії, були «ворожими», а з кінця 20-х років – «куркульськими», «антирадянськими», «контрреволюційними», «наклепницькими», «нездоровими настроями», «саботажем», «повстанськими намірами» тощо, і газети закликали знищувати всіма засобами. Тож у свідомість народу на багато років наперед впроваджувалася

термінологія бойових дій, як от: битва за хліб, троцяти кубла (гнізда), вороги народу, розгортання наступу, штурмові (буксирні) загони, бойові рапорти, бойові підготовки, штурмові декадники, запеклі вороги, куркульські агенти, викриття ворогів, ворожа згряя, вогонь по саботажниках, готуватись по-бойовому тощо. Тому й не дивно, що тогочасна політика більшовицької держави була війною з власним народом не тільки в реальному житті, а й на шпальтах газет. Згодом страхітливий подих цієї війни відчували на собі також працівники багатьох редакцій газет – ті, які свого часу підкладали чимало дров до спопеляючого вогню винищення народу, тож деякі з них були заарештовані та ув'язнені на тривалий час в концтаборах, як от редактор Знам'янської газети «Соціалістичний темп» Йосип Лемельман, секретар редакції газети «Колективіст Олександрійщини» Гаврило Черкес, звинувачені, зокрема, у «зв'язках з троцькістами» [375].

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний наступ». 1933. – 23. – 05.
З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Олеківська, Грузчанська, Шевченківська та Карлівська сільради — ЗМИЙТЕ З СЕБЕ ПЛЯМУ ГАНЬБИ, НЕГАЙНО ВИВЕРШИТИ СІВБУ РАННІХ! Не припустимо жодного прогулу підчас попівського свята!

а 100 відсотковий вихід на роботу!
За соціалістичну трудову дисципліну!

РОЗБИТИЙ, але ще остаточно недобитий клясовий ворог — куркуль, попівство намагається на кожному кроці загальмувати ритм перемоги в боротьбі за успішне проведення весняної сівби, в боротьбі за більшовицькі олоспи, за здійснення директив партії про організаційно-господарське зміцнення колгоспів.

Саме зараз, напередодні попівського свята — пасхи, знову активізується клясовий ворог.

По низці сільрад недобитий куркуль нишпорячи в колгоспах, пробравшись навіть на керівні посади в артілях намагається дні свят — пасхи зрвати роботу на дахах, ввести повну дезорганізацію у середині колгоспу й цим самим відтягнути ося ранніх колоскових культур.

Ці намагання куркульні, попівства, мусять зустріти найжорстокішу, розросточку відсіч від колгоспної маси артілів зінотвської МТС і передусім від ударників, активістів, комсомольців.

Намагання куркульні мусять зустріти відсіч не оловими, не балкавинною, а стовідсотковим виходом всіх колгоспників у дні попівського свята на лани, ще міцнішою, ще напруженою ударною роботою.

Завдання всіх партійних осередків, сільрад, всього колгоспного активу, всіх чесних колгоспників, комсомольців — розгорнути сьогодні ж найширшу масову роботу, щоб не допустити жодного прогулу в дні пасхи.

Треба змобілізувати лють колгоспників проти куркульських вишкробків, проти куркульні та попівства, що ставитиме найжорстокіший опір.

ЗА 100 ВІДСТОКОВИЙ ВИХІД НА РОБОТУ!

ЗА УДАРНУ ТРУДОВУ ДИСЦИПЛІНУ!

ЗА НЕГАЙНЕ ВИВЕРШЕННЯ СІВБИ РАННІХ, УДАРНЕ РОЗГОРНЕННЯ СІВБИ ПІЗНІХ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР!

Видарити з правиву ЗМТСІ

ЧОРНА ДОШКА
СІЛЬРАД

які тягнуть з МТС навад на 13/ IV 33 р.

ОЛЕКІВСЬКА — 36 віде.

ШЕЧЕНКІВСЬКА — 38 віде.

ГРУЗЧАНСЬКА — 38 віде.

КАРЛІВСЬКА — 46 віде

Ці сільради мусять взяти потрібні темпи сівби ранніх. Змити з себе пляму ганьби.

ПЕРЕДОВИКИ
ВЕСНЯНОЇ СІВБИ

1. АРТІЛЬ «ПЕРЕМОГА».

Обознівської сільради (голова артілі Шинкаренко).

2. АРТІЛЬ «ЖОВТНЕВИЙ

РПК». Калнівської сільради

3. ВЕЛИКО-БАЙРАЦЬКА

СІЛЬРАДА (голова сільради

Бузулик, секретар партосе

редку Драгуленко)

4. ПЕРША ДІЛЬНИЦЯ ЗІН.

МТС (помдиктора по

дільниці Волкодав, агроном

Смичонка)

5. АР'Ь СУЩІЛЬНА КО

ЛЕТИВІЗАЦІЯ* Шевченківської сільради.

6. Колгосп ім. ПЕТРОВ-

На фото: фрагмент газети «Ударник ланів». 1933. — 15. — 04. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Комуністична влада газетами окружного та районного рівнів не обмежилася. Тож з'явилися газети політвідділів машинно — тракторних станцій. Політвідділ Бобринецької МТС готував номери газети «Стерновий соцперебудови» (з 1931 року), Грушківська МТС — газету «Трактор», Зінов'євська МТС — «Ударник ланів», Олександрівська МТС — «За підвищення врожайності». Напевне, що кожна МТС сучасної Ки-

ровоградщини мала свою газету. Газети МТС, як і районні, мали чітко виражене політичне спрямування, тож, для прикладу, вміщували статті під заголовками: «Вище прапор соцзмагання і ударництва – готуймо бойовий рапорт XVI жовтню», «Саботажники з артлі «ХТЗ» провалюють сівбу і хлібоздачу – нещадно їх покарати», «Розтрошити саботаж сівби...» (газета Бобринецької МТС «Стерновий соцперебудови») [376]. Виходячи один раз в п'ятиденку, безапеляційні та агресивні за змістом газети МТС робили значний внесок в дезорганізацію селянства, у втілення злочинної сталінської політики щодо українських хліборобів.

Деякі села нинішньої Кіровоградщини теж мали «свої» газети і організація їх випуску була приурочена до епохального за розмахом та трагічного за суттю «великого перелому на селі», тобто колективізації та розкуркулення. Готували ці «сільські» газети «пересувні редакції», сформовані окружними комітетами партії. На Зінов'євщині «пересувні редакції» випускали газети в кількох районах: у Новомиргородському – «Бойовим темпом», Новопраському – «За більшовицьку посівкампанію» (перший номер вийшов 2 лютого 1930 року), у Братському районі – «У соціалістичний наступ», «Сільська комуна» – в Бобринецькому районі. Газета «Радянська думка» тиражем у 800 примірників числом №14 «пересувною редакцією» була надрукована 27 січня 1930 року і безкоштовно розповсюджувалася серед жителів сіл Бірки Перші та Бірки Другі Олександрівського району. Багатотиражна газета «За хліб» виходила для сіл Цвітне та Красносілля (нині Олександрівського району).

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний темп». 1931. – 25. – 08.

Найбільше підприємство міста Зінов'євська – завод «Червона Зірка», теж долучився до випуску газети «Сівалка», яка в лютому 1932 року розповсюджувалася в «околицях міста»: в селах Ковалівка, Новоолексіївка, Лелеківка тощо [377].

Ковалівка Ковалівка Ковалівка

ЗА 23 СЕРПНЯ ВИКОНАНО РІЧНОГО ПЛАНУ 27,2 ПРОЦ.

Презентарі всіх артлі, сільбесні!

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ ТЕМП

Орган РВСР, РКП та райзагородді Зінов'євського району.

№ 6 (104) 23 СЕРПНЯ 1931 року. [на 60 стор.]

Колгоспники — 29,5 процент
Одноосібники — 6,4 „
Куркулі — 8,6 „

Будь-що дати в серпні 60 проц. річного плану.

Таких темпів дали неможна

ТІЛЬКИ МІЦНО ВДАРИВШИ ПО КУРКУЛО ЗАКОНОМ 4 ЛИПНЯ, ПО ОПОРТУНІСТИЧНИМ ТЕРТЯМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СЕНТОР-ТОЙ ЗБОЧИВ З ЛІНІ ПАРТІЇ

ХТО НЕДООЦІНИВ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СЕНТОР-ТОЙ ЗБОЧИВ З ЛІНІ ПАРТІЇ

Опортуністів Павленка, Виноградова, Волошина-гнати з партії.

Колі більшовики на заводі «Сівалка» за-
пад-ють з партії.

Хлібозаготівлі — Іван Федот-ти куркулі, сівалка лезов-
ка з фабрикатної тещи ма-
бонеті сівалка сівалка. Сам
я сівалка Павленка (голова до заводської дис-
п-ти) в сівалці Іван Федот-ти
сівалка сівалка від 12 до 4 години
сівалка сівалка сівалка.

На поміч відсталим.

Артлі «Хліб» Красносілля сівалка, за-
чала мовити 12 серпня. У сівалці мовити не дозволя-
ють, що працювали фракція зганя і шові, біла трояк
шові.

Темп наша артлі однією мілітарною допомогає Чу-
р-біліному відомству. Рішито дати мовити не-
можна також дати допомогу відомству.

Андрій.

Всі сили комсомолу — на успішне виконання хліб-

Злі та безкомпромісні газети, що готувалися «пересувними редакціями», добавили горя в селянські сім'ї – тенденційні факти, надруковані в них, вимагали реакції влади та репресивних органів. Вони й реагували...

Редакції окружних газет налагодили також випуск «бойових листків», які тисячними тиражами надходили до селян.

На фото: стіннівка, що «випускалася» в с.Михайлівка (нині Олександрівського району). 1933. – 2. – 02. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Найнижчою ланкою в системі друкованих пропагандистських більшовицьких засобів були «стіннівки» – примітивно виконані «газети»,

що розвішувалися у «червоних куточках», «сельбудах», на тракторних станах тощо, які так само «таврували» та «закликали» і за випуск яких відповідали партосередки певного села чи господарства. Більшовицька влада до випуску «стіннівок» ставилася вкрай серйозно, адже ці газети теж були «на службі суцільної колективізації». Партійні органи тримали на постійному контролі не тільки регулярність виходу «стінних газет», не тільки слідкували за їх наповненням злободенними матеріалами, а й регулярно займалися перевиборами редколегій газет, періодично проводили робсьількорівські наради та навчання. 18 січня 1930 року в Зінов'євську відбулася окружна «агітпропнарада», де розглядалося також питання «Про робсьількорівський рух та керівництво стінгазетами» [378]. В 1931 році колгоспники с.Букваря (нині с.Букварка Олександрівського району), «борючись за переходовий прапор ім'я Сталіна», взяли на себе чимало зобов'язань, зокрема й таке: «Ми зобов'язуємося забезпечити повне культурне обслуговування колгоспників в час осінньої сівби та видавати польові і стінні газети не менше 3-х раз на декаду» [379].

Одна з небагатьох вцілілих тогочасних «стіннівок» в нашій області – це «Бюлетень осередку КП(б)У, сільради та профспілки с.Михайлівки Знам'янського району» №9 від 2 лютого 1933 р., що зберігається в Державному архіві Кіровоградської області. Про ідеологічне наповнення та спрямування цього бюлетеня свідчить красномовне звернення до жителів с.Михайлівка: «Товариші колгоспники і одноосібники! Викривайте ворогів – куркулів, що зривають хлібозаготівлю та міць колгоспів!» За вміщеними у «стіннінках» матеріалами пильно стежили партійні та репресивні органи перш за все районного рівня та вживали відповідних заходів.

З 1930 року були створені редакції дротового радіомовлення. У Знам'янському районі передачі радіо регулярно транслювалися саме з 1930 року.

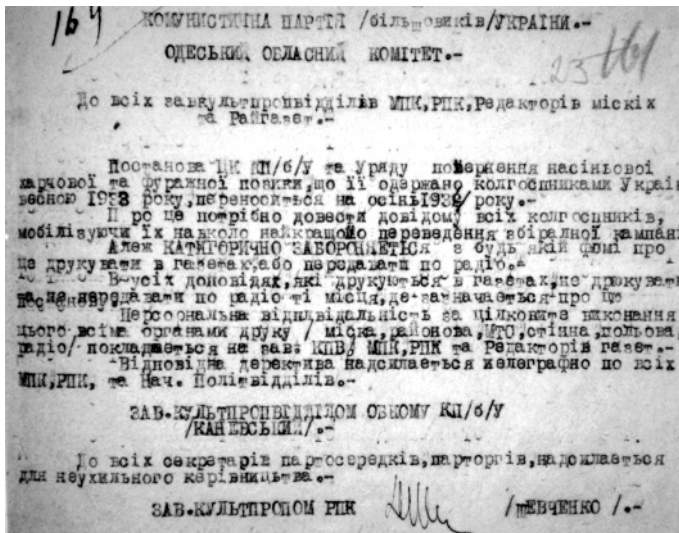
Редакції газет та радіо перебували під якнайсуворішим та найпильнішим контролем більшовицької цензури. Про це свідчить, зокрема, «Розпорядження Управління літератури Народного комісаріату освіти УРСР до всіх Окрлітів та редакцій газет», датованого 30 березня 1930 року, яким заборонялося не допускати до друку дані про вбивства та поранення «куркулями товаришів з числа «1000» та «25000»», про масові виступи «куркульства», а також зведені відомості про кількість теро-

ристичних актів, спрямованих проти дій влади: вбивства, підпали тощо по районах та округах. Цим розпорядженням дозволялися до друку у пресі матеріали тільки «про окремі терористичні акти з боку куркульства», але «відомості про вироки над куркулями потрібно було заздалегідь погоджувати з відповідними органами ДПУ» [380].

24 травня 1930 року до редакцій «колгоспних газет» надійшла ще одна «пропозиція» Управління літератури Народного комісаріату освіти УРСР, якою пропонувалося «прийняти до керівництва короткий перелік відомостей, що допускаються до друку, та тих, що не належать до оголошення у друку: дані про масові виступи куркульства; зведені дані про кількість терористичних актів з боку куркульства; малюнки і фотографії, що зображають процес розкуркулення – вихід куркулів з дітьми з відібраної хати, відрядження куркуля під вартою з села тощо» [381].

У роботу редакцій газет регулярно втручалися обкоми партії. Прикладом є постанова Одеського обкому КП(б)У від 30 грудня 1932 року «Про використання репресивних заходів, що проводяться ДПУ, для негайного підняття темпів хлібозаготівлі», в якому мова йшла про те, що виселення на північ з конфіскацією майна 500 господарств, звинувачених у невиконанні хлібозаготівлі, а також ув'язнення у концтаборах 500 «куркульських контрреволюціонерів», потрібно якомога ширше висвітлювати у газетах, друкувати списки «куркулів», яких виселяли, і ці факти необхідно друкувати на перших сторінках газет, не вдаючись до скорочень матеріалів [382]. Постанова обкому була негайно виконана: газета «Соціалістичний наступ» – орган Зінов'євського міського комітету КП(б)У, міськради, міськпрофради та колгоспсоюзу, вже 1 січня 1933 року в №1 на першій сторінці надрукувала перелік районів та сіл нашого краю, з яких планувалося виселити, з конфіскацією усього майна, 140 господарств – «за активне, злісне протидіяння хлібозаготівлі, за організацію куркульського саботажу...»

Влада пильно слідкувала за розповсюдженням газет, контролювала, хто і як їх читає. Дбала про те, щоб газети надходили в кожне село. У січні 1930 року в с.Єлизаветградка (нині Олександрівського району), відбулися «жіночі делегатські збори разом з жінками комунарів», де, крім питання про суцільну колективізацію, збори розглянули стан підписки на газети та ухвалили «передплатити 20 примірників газети «Селянин України», 3 примірника журналу «Безвірник», 6 примірників газети «Червоний Шлях»» [383].

На фото: вимога Одеського обкому КП(б)У, що надійшла в райони області, з заборonoю друкувати в газетах постанову ЦК КП(б)У. 1933 р. з фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Незаперечно, що завдяки суб'єктивному висвітленню більшовицькими пропагандистськими засобами подій, зокрема на селі, влада свідомо маніпулювала свідомістю населення нинішньої Кіровоградщини, вдаючись до залякувань, нагнітання страху та безвиході. Немає сумніву і в тому, що в умовах тоталітарної системи, жорстко позбавляючи своїх громадян інших джерел інформації, влада здійснювала ідеологічний терор, уникнути якого було практично неможливо.

Творцями цього ідеологічного терору, окрім партійних, репресивних органів та професійних журналістів, були новоспечені «робськкори», багато з яких ховалися під екзотичними псевдонімами, які теж були яскравим доповненням характеристики тієї епохи. Ось ці «сілкори», які, напевне, гордились надрукованими в тогочасній окружній пресі викривальними та обвинувачувальними матеріалами, отримували за це гонорари і чим теж доклалися до знищення власного народу: Проходячий, Свій, Знамя, Селянин, Червона хустка, Особа, Сусіда, Мурат, Юр – Мур, Безвірник, Селькор 12, Левко, Джміль, Павучок, Той, Око, Темний, Жук, Невдалий, Невідомий, Оса, № 000, Селькор № 333, Чудотворець, Тихий, Жало... Прізвища сілкорів редакції газет всіляко утаємничува-

ли, не викривали «ні побічно, ні безпосередньо». Під час перевірки на місцях змісту сількорівського допису співробітникам, які проводили ці перевірки, суворо наказувалося «не показувати листа хоч і без підпису», не «називати прізвище дописувача», «на допит сількора не викликати» [384]. Мабуть, що багато з них були таємними інформаторами ДПУ та міліції, тож і ховалися під цими псевдонімами, перебуваючи під ретельним захистом та піклуванням державних органів.

Розділ 30. Опір селян ідеологічному тиску.

Протидія хліборобів шаленому пропагандистському тиску більшовицької влади на території сучасної Кіровоградської області теж пропагандистськими методами не забарилася і виникла відразу після проголошення політики влади «на суцільну колективізацію та ліквідацію куркульства як класу». Освічене і грамотне населення вдалося до виготовлення листівок шляхом написання їх від руки. В селах також з'явилися нашвидкуруч виготовлені антибільшовицькі гасла, поширювалися друковані антиколгоспні заклики та листи з погрозами на адресу активістів.

Альтернативні джерела інформації, їх розповсюдження, не говорячи вже про виготовлення, класифікувалися більшовиками як найтяжчі державні злочини та з особливою люттю переслідувалися впродовж усього періоду існування радянської влади.

Про це свідчить вирок колгоспнику з с. Велика Виска Дуднику Олексію Сергійовичу, заарештованому в січні 1929 року Зінов'євським окрв'їдділом ДПУ: його було засуджено колегією ОДПУ до 10 років концтаборів за «читання антирадянських листівок» [385]. За написання листівок «з погрозами вбивства активістів села» та за розповсюдження цих листівок в Онуфріївському районі було заарештовано кількох селян, які отримали вирок – 5 років заслання у північний край Росії [386]. «Антирадянські листівки» у жовтні 1930 року розповсюджувалися у Добровеличківському районі [387].

Житель с.Триліси Олександрівського району Павловський Григорій Андрійович «в ніч з 31 травня на 1 червня 1929 року написав і вивісив у селі два гасла-заклики з погрозою терору на адресу хлібозаготівельникам», за що був заарештований та засуджений до концтаборів, а в 1937 році – розстріляний [388].

В с.Коробчино Новомиргородського району 1 грудня 1931 року на вулиці було знайдено два екземпляри листівки такого змісту: «Дорогі брати! 14 років існування Радянської незалежності і кріпосного гніту. Зброєю влада відняла землю у нас, яка залита кров'ю, і відняла життя у людини і силою зброї перетворила всіх в рабство... Вони добре знають, що голодні люди повстануть, візьмуть коси і рогачі і будуть гнати проклятих з України. Будьте повсякчас готові. Хай живуть одноосібники! Бажаємо вам успіхів у справі звільнення» [389].

Добра.
Товариші не спати. 93
Давайте ставати на тверду 134
ногу. Зробіть до 21 квітня
повстання повсієї землі куди
брати і сестри беріть
рогачі і сокири і настигайте
на Союз.
Всіх камуністів і камсамолів
вбивайте, це буде укріплення
всіх вбивайте і готову і секретаря
также куди вбивайте всім
чим гадом.
С. Сидоров

На фото: листівка з закликом піднятися на повстання 21 квітня 1930 р. Знайдена в с.Сентове (нині с.Родниківка Олександрівського району), написана не пізніше квітня 1930 року, зберігається у фондах Державного архіву Кіровоградської області.

В с.Любомирка (тепер с.Липівка Родниківської сільської ради Олександрівського району) у листопаді 1931 року було знайдено прокламацію, яка Знам'янським районним партійним комітетом була кваліфікована як «агітаційна частина куркульства», такого змісту: «Читай, давай далі, селяни с.Сентове (нині с.Родниківка). Ми комітет оборони України, звертаємося до вас з відозвою, щоб ви боронили себе від цієї очевидної смерті. Ви бачите самі, який голод находить на вас, які знущання створюють над вами нові пани, вони вас хочуть знову прибрати до своїх рук, зробити вас своїми рабами. Не вірте їм, бо брешуть, дурять вас на кожному місці. Отже, бороніть себе, вимагайте хліба та волі, геть свавілля. Комітет оборони України» [390]. Листівки із закликами «Долой гнобительство! Дайош волю!» були розклеєні «на видних місцях» в артілі «1-е серпня» Зінов'євського району [391].

У с. Дмитрівка Знам'янського району після проведення зборів колгоспників появився кінь «підкуркульника» з гаслом на голові «Ходю, ходю й блукаю, собі долю шукаю, бо без хліба зостався. Й коли долі не знайду, то в колгосп піду».

Аналогічне явище, розцінене владою як «антирадянська контрреволюційна діяльність», було зафіксоване в с.Михайлівка (на той час Знам'янського району), де по селу теж ходив кінь з написом на лобі: «Ходю, блукаю, СОЗа шукаю, коли не знайду – на ковбаси піду» [392]. А в с.Листопадовому Златопільського району на містку через річку хтось повісив мертву курку з «контрреволюційною» табличкою. На табличці був напис: «З курки м'ясо, яйця й пір'я. Курку – на роботу. І вона з такого горя повісилась у суботу!» (в 30-х роках влада зобов'язувала селян не тільки здавати державі м'ясо, яйця й пір'я курей, але і виносити цих птахів на поля, щоб вони збирали шкідників) [393].

В с.Вороб'івка Занфірівської (нині Костянтинівської) сільради Олександрійського району на адресу активу села, зокрема секретарю комсомольського осередку Іванченку, надходили «анонімні листи погрожувального характеру з вимогою припинити розкуркулювати селян» [394].

Досить серйозне звинувачення в «проведенні розкладницької роботи» та в тому, що є «підкуркульником» та «ворожим елементом», отримав на свою адресу житель с.Розумівка Олександрівського району Лисенко Євлампій: «У с.Розумівка терармійці арtpолку (військовослужбовці, які відбували службу неподалік від свого місця проживання. – Авт.)

оголосили себе ударниками про проведенню весняної посівкампанії по колгоспу «Червона нива». Але й цій роботі ворожий елемент хоче перешкодити, дискредитувати ударників. Підкуркульник Лисенко Євламій, непомітно пробравшись до стінгазети, що висіла у конторі колгоспу, поставив на ньому (*списку ударників. – Авт.*) і своє прізвище та дописав «ударники по самогон». Сільрадо, негайно притягни хулігана до права, аби в корні присікти його розкладницьку роботу». Ці «злочинні дії» селянина у ставленні до стінгазети «викрила» газета «Коллективна праця» 20 березня 1931 року.

Отже, за всю свою попередню історію селянство нинішньої Кіровоградщини не відчувало на собі такої масованої, агресивної, безальтернативної пропагандистської кампанії, що, по суті, було формою ідеологічного терору, як та, що була організована комуністичною владою на початку 30-х років та яка покликана була насильно впровадити не тільки комуністичну форму господарювання на селі, а й нову комуністичну ідеологію. Зауважимо, що владі вдалося досягти багато з поставлених планів. Віднині «куркуль» зневажали, переслідували, знищували не тільки фізично, а й морально в результаті безпрецедентного ідеологічного тиску, що здійснювався тогочасними пресою та радіо. Громадська думка щодо них формувалася також на численних зборах, у школах, «бідняцько-наймитськими групами», «навчителями-активістами нового радянського життя», які вели «роз'яснювальну роботу» серед населення, засобами тотальної пропаганди в сільбудах, у хатах-читальнях, «червоних куточках», «агітфургонах» тощо, кількість яких була надзвичайно великою. Тільки в с.Плетений Ташлик Маловісківського району було організовано 8 «агітхатчиталень» – без сумніву, в тих хатах, що відібрали у куркуль [395].

Аж до кінця 80-х років ХХ століття термін «куркуль» владою абсолютно безпідставно використовувався та насаджувався як синонім людини жадібної, скупой, хитрої, жорстокої, таким собі сільським «кровопивцею», «пауком», що не цурався визискувати односельчан, привласнювати чуже, гнобити селян. Насправді все було навпаки – більшовицька влада тероризувала та винищувала працюючих, старанних, дбайливих, невтомних господарів, всіх їхніх дітей та внуків, які певного рівня статку досягли невтомною спільною працею на землі та високими духовними принципами. Натомість, комуністичною владою підтримувалися та всіляко заохочувалися ледарі, волоцюги, люмпенізовані члени

сільської громади – злодії, п'яниці, безбожники, крадії, покидьки. Саме вони й стали опорою влади на селі та виконавцями, поряд з членами більшовицької партії та комсомолу, злочинної політики розкуркулення та голодомору в кожному без винятку селі нинішньої Кіровоградщини.

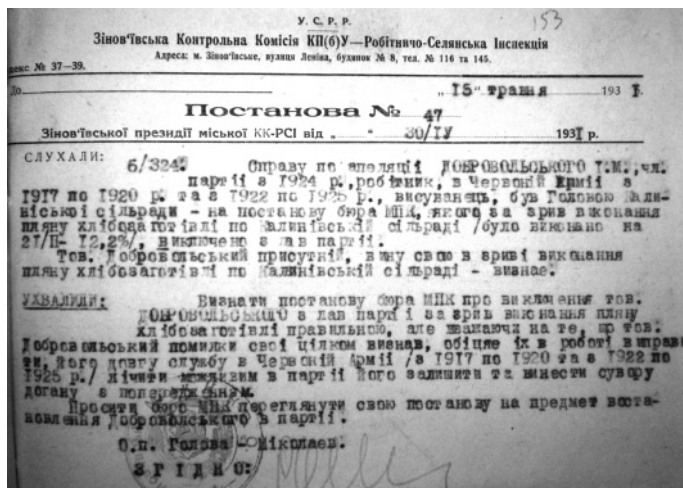
Ідеологічний терор, запроваджений більшовиками, панував у країні аж до середини 80-х років ХХ століття. Деякі більшовицькі міфи, генератором яких були комуністи, шляхом «ідейно-політичного виховання», здається, на генетичному рівні проникли до свідомості багатьох українців, тож і донині рецидиви цих міфів, як от абсолютно безпідставна ідеалізація декотрими громадянами України Леніна – Сталіна, які в дійсності є творцями всеохоплюючих терорів, що нині трактуються як злочини проти людяності, все ще є актуальними для нашої незалежної держави.

Розділ 31. Репресивні заходи більшовиків щодо населення. Партійні чистки.

Більшовики, очікуючи опору своїй політиці в «соціалістичному перетворенні сільського господарства», завдали в 1928 – 1931 роках по населенню України кілька превентивних ударів з тим, щоб не допустити того спротиву, який українці продемонстрували у 1918 – 1922 роках, піднявшись війною проти більшовицької влади та примусивши її кардинально змінити свою політику в Україні. Відразу зауважимо, що сталінській владі неймовірними за жорстокістю й тотальними за охопленням репресивними методами вдалося не допустити селянської війни.

Одним з напрямів застосування цих репресивних заходів влади була «чистка» власних рядів, яка відбувалася відповідно до рішень ХVІ партконференції ВКП(б) «Про чистку і перевірку членів і кандидатів ВКП(б)». Ця робота на території нинішньої Кіровоградщини була проведена в період з травня 1929 року по травень 1930 року, співпавши у часі з проведенням «суцільної колективізації та ліквідації куркульства як класу». Газета «Зінов'ївський Пролетар» в той час зарясніла передовицями такого змісту: «Генеральна перевірка та чистка партії. Перевірені лави комуністів-виробничників ще невідступніше боротимуться за генеральну лінію партії», «Маса активно перевіряє партійців», «Нам не потрібні шкурники з комсомольськими квитками», «Чужому, класово

необездатному елементові немає місця в ленінських лавах» тощо та масово друкувала «Щоденники чистки». Зокрема 10 січня 1930 року таких «Щоденників» у газеті було вміщено сім, в наступному номері – три [396].

На фото: постанова Зінов'ївської президії міської КК-РСІ про парттягнення «висуванцю» Добровольському І.М. – за зрив планів хлібозаготівлі. 1931. – 30. – 04. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Ось зразок короткої замітки по темі «чистки в партії» в газеті «Зінов'ївський Пролетар», №2 за 3.01.1930 р., яка передає тогочасну атмосферу в суспільстві: «Партосередок ФЗУ невеликий, але багато в ньому намулу, – повідомила газета. – Під чистку виявилися отакі негідні типи, як Панков та Гершаник. Другий – чужак, що проліз до лав партії, син куркуля. Отаких людей треба залізною мітлою гнати від партії на десятки верстов» [397].

3 січня 1930 року «чистка партійців» відбулася на залізничній станції Зінов'ївськ, де з «осередку залізничників перевіряли Тарана А., Ствогура, Волковського, Мелковського С., Данильця Д., Якубовича В., Агурного І., Костенка А.» О 4-й годині дня на заводі «Змичка» (в слюсарному цеху) перевіряли «т.т. Гінзбурга Б., Нікору Г., Грінберга, Дамаскіна, Дудченка». 30 грудня 1929 року «перевір трійка» оголосила висновки на чистку пилярського осередку «Червоної Зорі». З лав партії було виключено 3 душі, а саме: Бондаренка – за затаєння свого соціального по-

На фото: фрагмент газ. «Соціалістичний наступ». 1932. – 28. – 12. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

ходження (куркуль), за голосування проти 3-ї позики, за нещирість на перевірці. Дмитренко виключили за затаєння соціального походження (куркуль), антирадянські виступи проти хлібозаготівлі [398].

8 січня 1930 року перевірялися 125 партійців залізничної ст.Зінов'євськ. «В аудиторії повно робітників, службовців та їх родини», – писала окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» 8 січня 1930 року про обставини партчисток. Чистки в партії тривали до 1 травня 1930 року.

Наслідками «чистки» було виключення зі складу тільки Зінов'євської окружної парторганізації 28 відсотків членів і кандидатів у члени партії, переважна більшість яких були з сільських партійних організацій, що нібито були «засмічені куркульськими елементами та їхніми прихильниками». Всі виключені таврувалися як «ворожі і нестійкі елементи». Виявляти їх допомагали «безпартійні, біднота і батраки». Відкриті партзбори сільських парторганізацій, на яких відбувалися «партпроверки», були багатолюдними, їх відвідували і селяни сусідніх сіл. В Зінов'євському окрузі на сільських партзборах, присвячених чистці партії, були присутніми близько 40 тис. безпартійних [399]. Без сумніву, така форма проведення партійних зборів за участю тисяч селян була відвертою формою залякування не тільки членів більшовицької партії, а й покликана була вселити і в селянські душі страх, відчуття невідворотності покарання за

небажання виконувати політику партії, зокрема, й щодо усупільнення їхнього майна, адже на зборах влада демонструвала, на прикладі гіркої долі місцевих комуністів, які вірою і правдою служили тогочасній владі, що їхні заслуги перед нею в попередні роки, їхня беззастережна відданість «справі Леніна-Сталіна» не були, як виявилось, достатнім для них захистком, тож і вони потрапили до жорен тогочасної репресивної машини. То що було вже говорити про селян, яких всуціль зарахували до «контрреволюційного дрібноприватницького елементу»!

Доля більшості виключених з партії, переважно сільських комуністів, склалася досить трагічно, адже вже сам факт виключення в той час був своєрідним вироком, якщо не відразу, то в недалекій перспективі, для колишнього власника партквитка. Що розплата чекала їх багатьох, свідчать факти. Не пройшов успішно крізь сито партійної чистки Вуйчак Михайло Григорович, колгоспник із с.Небелівка (нині Новоархангельський район), член ВКП(б) у 1929-1930 роках: у 1938 році він був заарештований та засуджений до розстрілу, вирок виконано через місяць після арешту – у травні 1938 року. Злочин колишнього члена ВКП(б) Вуйчака полягав нібито у «контрреволюційній агітації проти колгоспного ладу» [400].

ОБМІН ПАРТДОКУМЕНТІВ.

Як маскирується куркульське охвістя.

Кандидат КП(б)У Костенко Олексія з с. Голіково заходить до ресторатора, сідає біля столу і починає розповідати свою біографію.

Батько машиніст. До 1929 року був у колгоспі, потім пішов у радгосп, де працював механіком. Зараз живе у Голіково. Сам Костенко нещодавно повернувся з Червоної армії, де служив у механізованій частині. Зараз машиністом у колгоспному млині.

Зовні ніби все гаразд. Починається уточнення окремих місць з біографії. Костенко відповідає з обережністю. Та все ж удається виявити його

походження.

До 1917 року батьки жили на отрубі аж в Симбірській губернії. В 1920 році приїжджають у Голіково. В 1924 році будують млина. В 1925 році знаходять спілвиника з двигуном і починають обробтати. Цього ж року кудують олійницю. Через рік—удвох з другим куркулем придбали молотарку з двигуном. В 1929 році пролазять до колгоспу, бо сільрада обклала в експертному порядку. У колгоспі батько провадить розкладницьку роботу, за що був виключений і вийшов на радгосп.

Тоді молодий Костен-

ко міняє тактику. Прикидається активним робітником, пролазить до комсомолу. Короткозорі керівники села прикривають його походження і дають змогу пролізти до Червоної армії. Там він вступає до кандидатів КП(б)У, звичайно, заставши своє походження. Там же проходить Костенко і перевірку партдокументів. Повернувшись з армії 4 місяці ніде нічого не робив.

Та все ж його викрито в час обміну, бо в розмові з секретарем РПК все було ще раз і глибоше перевірено, хоч як Костенко прикидався. А кандидат КП(б)У т. Ло-

сьон про це все знав, але теж застав від РПК.

Кандидатської картки Костенку не видали, справа про його перебування в партії перенесено на розгляд засідання бюро РПК.

Але не тільки в цьому справа. Справа ще в тому, що цей факт є серйозним сигналом для всієї парторганізації, бо подібні випадки не виключені.

Кожен член і кандидат КП(б)У повинен ще глибше усвідомити величезні завдання, які стоять у зв'язку з обміном партдокументів і допомогти РПК провести цю роботу так, як вимагає партія.

На фото: фрагмент газети «Більшовицький шлях». 1936. – 26. – 03.

Тричі виключався, аж поки в 1937 році не отримав 10 років ув'язнення, член ВКП(б) з 1928 року Шевченко Андрій Сафонович – голова Староосотської сільської ради Олександрівського району в 1921-1922 роках (тоді ж від голоду померли його батько і 4 молодших брати), в 1925-1927 роках був головою сільського комбіву [401].

Чистки партійних рядів відбувалися й пізніше та припадали на найтрагічніші моменти в житті українців. Наступна чистка в партійних організаціях нинішньої Кіровоградщини – в тих районах, що увійшли до Київської та Одеської областей – була проведена в 1933 році, а в тих, що були включені до складу Дніпропетровської області – у 1934 році. Тоді з рядів партії були виключені «чужі, випадкові і кар'єристські елементи», що «пролізли» до рядів партії.

Із загальної кількості 1760 членів і кандидатів у члени партії м.Зінов'євська та Зінов'євського району було виключено 360 чоловік, переведено до категорії «співчуваючих» 181 [402]. У липні 1933 року відбулося засідання комісії чистки партії в колгоспі «Червоний Прапор» с.Розумівка (нині Олександрівський район). Суть чистки передає стаття «Справжнє обличчя Голинського», вміщена в газеті «Коллективна праця» в номері за 8 липня 1933 року: «Перший проходив чистку Голинський. Він розповідає свою біографію – селянин, середняк, мав 7 га землі, 3 коней, 2 корови, жатку тощо. За потурання злісному приховуванню хліба від держави батьком йому винесено сувору догану. Тов. Фогель запитує: «Є відомості, що батько мав 10 га землі, а п'ять орендував?» Голинському не вдається приховатись, він ніяковіє, замислюється, а потім відповідає: «Так, мій батько мав 10 га землі, а п'ять лише збирався купити, але не купив». «Як свого батька вважаєте по соцстану?» – запитує комісія. «Я вважаю середняком, а колгоспники куркулем, бо вони не знають різниці між середняком і куркулем», – відповідає Голинський. Далі тов. Фогель запитує: «Як розумієте гасло партії – ліквідація куркуля як кляси?» Він відповідає: «Злого куркуля вислати, а менш злого переконати». Підсумувавши всі відповіді комуніста Голинського, комісія робить висновок: що Голинський «куркуль», що примазався до партії» [403].

Чистки були проведені і в комсомольських організаціях Зінов'євського округу. «Шкурники з комсомольськими квитками» – саме так назвала комсомольців, які не пройшли чисток, окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» у січні 1930 року. «Вичистити з лав ЛКСМУ куркульського прихвосня» – закликала все та ж газета 24 січня 1930 року.

Все це свідчило про організовану кампанію якнайретельніших перевірок резерву більшовицької партії – комсомольців округу. Багато з них чистку не пройшли. Досить типовою є доля Кришпіля Данила – члена ЛКСМУ з Диминомихайлівського осередку Маловисківського району. Його було звинувачено в тому, що «Кришпіль Д. – середняк, виступив на захист у справі куркуля Задворнього Івана, що його судили за контрреволюційні вчинки, за агітацію проти заходів радвлади. А Кришпіль ... намагався довести судові, що куркуль плану ніяк не міг виконати, бо не було хліба. Та пролетарський суд не послухав куркульського прихвосня Кришпіля й засудив куркуля на три роки. РК ЛКСМУ мусить, не гаючись, вичистити з своїх лав Кришпіля – куркульського підлабузника» – закликала на своїх сторінках окружна газета [404]. Що так і було зроблено, сумнівів немає.

Впродовж 1935 року тема «куркулі в партії» була досить актуальною, бо в лавах деяких парторганізацій ще й до цього часу перебували «замасковані куркулі». Одного з них – «куркуля Пашковського Андрія» (колишнього директора лісгоспу), виявили під час перевірки партдокументів у членів Олександрівської територіальної парторганізації у жов-

Як проходить перевірка партдокументів.

Перевірку партдокументів проведено майже у всіх комуністів усіх перинних парторганізацій району. Перевірка показала, що «партійне господарство» перебувало у неприступному стані.

Наведемо окремі факти. У трьох комуністів олександрівської територіальної парторганізації — Пилетного, Савраненко, Балицької у облікових картках не було зазначено місяця праці за останні роки. Виявлено облікові картки без підпису, початки і назви організації, яка видала такі картки. Таких фактів було багато. Після належної перевірки більшість цих дефектів уже виправлено.

Виявлено ще обурливіші факти. Тов. Шейнер Арон (зав. Райвідділу зв'язку), Тищенко Семен (з комітету заготовок), загубили партквитки. Тов. Пустовіт (з

Красноєліки) загубив вкладку. Жадан Яків (з МТС) дуже пом'яв кандидатський квиток. Виявлено, що Макурін Іван (з буряко-радгоспу) не має марки про проходження чистки в 1933 році. Особливо легко-важно поведився з партквитком т. Нерода Назар (голова робіткому МТС). Нерода був відірвав фотокартку від партквитка і приклеїв до посвідчення. А перед перевіркою одірвав від посвідчення і приклеїв до партквитка. Виявлено також підроблення облікової картки у т. Ковбія (начрайміліції). В час переряду до Олександрівського району керсправ троянівського РПК виписав т. Ковбія нову облікову картку, до якої не записав винесеної йому суворої догани. Виявлено також, що т. Охріменко Іван, Копань Юша, Сінченко Артем (з Н.-Верещак)

Джерепя Харло (з Китайгорода) не платили 6 місяців членських внесків.

Бюро РПК засудило всі факти непартійного відношення до партдокументів та порушення статуту й наклало на винних партійні покарання (Ковбія оголошено суворо догану з попередженням, Нероді — суворо догану, Джерепі — догану). Це повинно стати серйозним застереженням для кожного члена і кандидата партії.

Слід також відзначити, що РПК досі не обговорив на засіданні бюро справи про псування кандидатської картки та несплату членських внесків Шербиною Свиридом (з Н.-Верещак).

Та головне, чим керувався РПК, це з'ясування по суті особи власників партдокументів.

І в районі виявлено в ла-

вах парторганізації куркуля Пашковського Андрія (колишнього директора лісгоспу). В документах ніби то все було гаразд, та коли перевірено було завуу колгоспників: с. Розумівки, то виявилось, що Пашковський в 1921 році мав у Розумівці власного млина, експлуатував бідноту. Батько його теж власник млина, й використовував найману робочу силу. Пашковського виключено з партії.

Такі попередні підсумки перевірки партдокументів в нашій парторганізації. Але є ще окремі дефекти які потребують ґрунтовної перевірки. Завдання парторганізації допомогти РПК закінчити цю надзвичайно серйозну й складну роботу, щоб виправити всі недоліки в «партійному господарстві».

На фото: фрагмент газети «Більшовицький шлях» про здійснену перевірку партійних документів в Олександрівському районі. 1935. – 20. – 10.

тні 1935 року: «В документах ніби то все було гаразд, та коли перевірено було заяву колгоспників з с.Розумівки, то виявилось, що Пашковський в 1921 році мав у Розумівці власного млина, експлуатував бідноту. Батько його теж власник млина й використовував найману робочу силу» – написала районна газета. Тож не дивно, що Пашковського було виключено з партії.

Не важко здогадатися, що в 1937 році значна частина членів більшовицької партії будуть позбавлені не тільки членства в партії, а й життя.

Розділ 32. Чистки радапарату. Чистки виборців: «лишенці».

В 1929 році Зінов'євська окружна «комісія для чистки» розпочала широкомасштабну операцію по чистці органів радянської влади (радапарату). Обов'язковим елементом цих чисток було звільнення, зокрема, сільських органів влади від «неблагонадійних голів сільських рад та членів сільрад». Від своїх таємних інформаторів комісія отримала доноси та склала «Список голів, секретарів та членів сільрад, що підлягають відводу в біжучу передвиборчу кампанію до рад по Зінов'євському району». Цей список налічував 37 голів та членів сільрад, від яких окружна влада, переслідуючи далекосяжні плани в переддень «колективізації та ліквідації куркульства як класу», хотіла позбавитися якнайшвидше, не допустивши їх до членства в органах сільської влади. Такі списки були складені по всіх районах нинішньої Кіровоградщини.

Звинувачення на представників влади на селі були різноманітними. Зокрема в доносі на голову Масляниківської сільської ради Зінов'євського району таємний інформатор згадав події грудня 1928 року, коли голова сільради Варенко «в присутності групи селян до 20 чоловік сказав: «Всіх оцих бідних необхідно вішати!» Й коли хтось із присутніх задав йому питання: «Як це так можна, що ви кажете, Варенко?» Останній відповів: «А що – вони люблять тільки брати, а самі як що не будь треба робить, то немає їх – цих лодирів ледачих». Висновок щодо голови Масляниківської сільської ради був таким: «Яскраво виявляє куркульську ідеологію. Вороже настроєний до бідняків та малоімущих середняків» [405]. В умовах тогочасної виборчої системи «неблагонадійний» Варенко не міг потрапити до списків кандидатів на посаду голови сільради, які склалися партійними комітетами районного та міського рівнів, тож не міг бути обраним.

Негативні характеристики були складені і на членів Губівської сільської ради Зінов'євського району Данильченка Полікарпа, Олейникова Кузьму, Кучмистенка Данила; на члена Тарасівської сільської ради Бабенка Захара Івановича; на членів Покровської сільської ради Макарова Василя Інок., Шаповалова А.Г., Орлова І.Н., Політаєва В., та інших. Всі вони були звинувачені в тому, що «підтримують куркулів», «син куркуля», «бідняк, але підтримує куркулів», «середняк – знаходиться під впливом куркулів», «підтримує міцний зв'язок з куркулями», «ставленник куркулів» тощо [406].

Небезпечні звинувачення в тому, «що злигався з куркулями», пролунали і на адресу голови Христофорівської сільради Знамянського району Коробченка, бо «перед зборами в с.Костянтинівці Коробченко зібрав гурт куркулів-експерників і гуляв з ними в шашки. Бідняки й середняки стояли осторонь, й, киваючи на голову, говорили: «Оце класовий наступ голови сільради на куркуля-експлуататора!» «Відповідні органи мусять перевірити роботу сільської ради!» – закликав анонім на сторінках окружної газети [407].

Чистки радапарату набули тотального розмаху. Зінов'євська окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» надрукувала низку статей та заміток, що свідчили про методи цих чисток та про їх наслідки. Так у рубриці «Низовий радянський апарат на перевірці» 1 січня 1930 року була вміщена стаття «Нещадно женімо класового ворога з радянського апарату», в якій розповіла про перебіг цієї роботи в Знамянському районі. Зокрема, як повідомила газета, «в Христофорівці чистку відбували жваво, з участю бідноти та наймитських мас. Зактивні селяни виявили перекручування класової лінії в роботі сільських установ. Наприклад, голова КНС Безрадній мав зв'язок з куркульським елементом. ... Таких, як Безрадній, треба вичистити. У Шамівці справа гірша. Тут живуть, здебільшого, заможні середняки. Радапарат засмічений, там працюють синки цих «середняків», що більше скидаються на куркулів. Секретар сільради Недя Іван, ... під хлібозаготівлі перекручував класову лінію, оподатковуючи бідняків більше, ніж куркулів. Голова КНС Ткаченко пиячить, втратив класове чуття, крам продає куркулям. В селі плян до двору було доведено 18 експертникам, а виконали тільки 4. Секретар Плосківської сільради Клим Гупало теж перекручує класову лінію. Покривав експертників. Листоноша Середа Ілько – куркуленко, погано ставиться до роботи. В далекій Заломівській сільраді зовсім не маємо

соціальної різниці між групами селян. Клясової боротьби немає. Там куркуль «мирно вростає в соціалізм». Голова сільради каже: «Я нікому зла не люблю робити!»

«Комісія з охотників-робітників разом з представниками від РСІ» провела чистку також і в Богданівській сільській раді, де виявила «купку хабарників та куркульських полигачів: Апостишев Г., Момот С., Куценко С., Грузин Т., Ревуцький Г., Григораш В., Григораш А.» В Макарівській сільській раді її секретар Фатеєнко виявився «колишнім чиновником, агітує проти колективізації». «Висновок короткий й зрозумілий, - пише газета. – Всіх оцих чиновників, бюрократів, підлабузників, куркулянтів, що ослаблюють міць радянського апарату, треба вичистити» [408].

«Легка кіннота партосередку» комуни «Червоний хлібороб» Ново-празького району «викрила» голову Корбівської сільради Осадчу – її батько був нібито куркулем [409]. Чистку в Шамівській сільськогосподарській профшколі Знам'янського району не пройшов учитель Чорний Я. – як син куркуля. Його рідний брат Чорний М. був виключений зі школи у січні 1930 року, оскільки теж був сином куркуля [410]. «Сигнали» Зінов'євському окружному парткомітету надійшли і з с.Цвітне (нині Олександрівського району): на рахівника місцевого сільськогосподарського кредитного товариства Войнова П.П. – «колишній білогвардієць, позбавлений виборчих прав» та на рахівника артілі глинокопів «Труд – переможець» Ліхненка А.К. – «активного учасника банди Хмари». «Цю пару гнідих, – писав сільський анонім, – давно пора під мітлу чистити!» [411]. «Доброзичливці» повідомили Компаніївській районній комісії з перевірки радапарату про вчительку «14 трудшколи Лінецьку – доньку куркуля» [412]. Не пройшов «чистки» вчитель «Великовищанської 1-ї трудової школи Полунін М., який брав зошити в крамниці й продавав їх куркульським дітям» [413].

До 26 грудня 1929 року чистку радапарату було проведено в п'яти сільських радах Бобринецького району. «Радапарат по селах Бобринецького району дуже засмічений, – зазначалося у висновках комісії по чистці. – По кожній сільраді є по 8-10, а то й більше, розтратників, куркулів, які вже відбули кару в БУПРі, а тепер знов працюють в апараті сільської ради. Ось кілька прикладів: секретар Олексіївської сільської ради Яровий має зв'язок з куркулями, дезертир Червоної армії, влаштував свого брата в сільраді на посаду рахівника. Касьянова під перебуванням на посаді голови сільради мала зв'язок з куркулями. Під

час організації «червоних валок» Касьянова, замість допомоги, гальмувала цю справу» [414].

З 20 грудня 1929 року чистка радапарату розпочалася в Рівнянському районі. «Першого перевірили тов. Онуфрієнка – голову Лозоватської сільради, – пише газета. – Пиячить, має зв'язок з куркулями. Вичищено за 2-ю категорією. Лінніков – секретар сільської ради, п'яниця, злигався з куркульством. Вичищено за 2-ю категорією. Малицьку – голову Керекозівської сільради, за зв'язок з куркулями, вичищено за 1-ю категорією. Бобир В. – голова Ганнівського сільКНС, шахрай, має зв'язки з куркулями» [415].

«Райкомісія для чистки радапарату» до 15 січня 1930 року перевірила 54 установи Новгородківського району, де працювали 257 працівників. «Найбільше вичищали тих, – повідомила газета «Зінов'ївський Пролетар» 16 січня 1930 року, – що перекручують класову лінію та зв'язані з куркулями. Голова Ново-Миколаївської сільради Запасенко колишній активний учасник повстання проти радянської влади 1920 року. Під голод 1922 року Запасенко, разом з тодішнім головою КНС Літовченком, катував бідняків за те, що вони виривали кущі картоплі в куркулів».

До Зінов'євського окружного комітету КП(б)У надходили відомості про неоднозначну реакцію населення на чистки радапарату. Зокрема, в Новопраському районі спостерігалися такі настрої: «куркулі агітували між людності проти чистки апарату, захищали співробітників, що їх обвинувачували за бандитизм, зв'язок з куркулями». В Новгородці населення (куркулі) заявили: «Навіщо нам топити людей? 1920 року все село брало участь у повстанні проти радвлади. Все це минуло, балакати не слід про це». У Маловисківському районі (Оникієвський партосередок) комісії по чистці повідомили: «Хіба не знаємо людей, що працюють в апараті? Сволоч ми самі повиганяли, якщо такі були в нас!» Проте, внаслідок чистки в Оникієвому було «вичищено» 6 працівників з 20 [416]. На збори по перевірці радапарату в с.Криничуватій Компаніївського району «прийшло все трудяще селянство». Біднота «викрила» секретаря сільради Короленка Дем'яна, який «хоч і недавно працює в сільраді, але вже вспів добре злигатися з куркулями» [417].

На 20 січня 1930 року чистку радапарату було закінчено в п'яти районах Зінов'євського округу. Комісія перевірила 1658 службовців, з них було «вичищено» за всіма категоріями 244 чол.: за перекручення класової лінії – 34, за зв'язок з куркулями – 48, бюрократизм та воловодиння

– 16, шкідництво в роботі – 22, антирадянська діяльність – 13, боротьба проти радвлади в минулому – 38 тощо [418].

Попередні підсумки чистки радапарату усіх районів Зінов'євського округу були такими: перевірено 7565 службовців, вичищено – 997, або 13,18%. По I категорії «вичищено» 277 чол., по II – 419, по III- 301. Звинувачення були такими: за збочення класової лінії «вичищено» 131 чол., за зв'язки з куркулями – 224, за шкідництво – 69, за протирадянську діяльність – 84 чол. [419]. В Олександрівському районі в 1931 році, як про це доповів голова РВК Рощенко, «було розпущено 7 сільрад, відкликано 79 депутатів та замінено 15 голів сільрад». «Цей факт свідчить, – був переконаний Рощенко – що з таким низовим апаратом працювати неможливо було» [420].

Чистки відбувалися в усіх селах та містах нинішньої Кіровоградської області і доля бути знятим з посад сільських голів, секретарів сільських рад, працівників споживчої кооперації та лісництв, вчителів шкіл, інших установ та організацій, випала не одній тисячі працівників радянських установ. Напевне, що більшість із них більшовицька влада знищить вже згодом, адже всі вони мали віднині тавро «вичищений».

У багатьох селах куркулі виявляють велику активність напередодні виборів і намагаються просунути до сільрад своїх агентів.

На фото: шляхом карикатури, вміщеної, зокрема, у газеті «Коллективна праця», влада висміювала куркулів. 1931. – 12. – 01.

Одночасно з чистками радапарату Зінов'євський окружний виборчий комітет (окрвиборчком) розпочав складати списки жителів усіх районів, які позбавлялися виборчих прав. Ці списки дуже великі як за кількістю позбавлених виборчих прав, так і за звинуваченнями, на підставі яких позбавлялися цих прав. Сільська влада, напевне, керуючись постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 3 жовтня 1928 р. «Про вибори до Рад», сама визначала своїх односельців, які, на думку влади, не

мали права обирати, що було звичайною дискримінацією, своєрідним і дуже небезпечним «вовчим білетом», тавром «неблагонадійності» до тогочасної влади та вироком для позбавлених виборчих прав – у наступних роках багато з них будуть заарештовані, та, поряд зі «злочинном», влада їм обов'язково пригадає позбавлення виборчих прав як обтяжуючу обставину.

Списки позбавлених виборчих прав були складені по всіх 29 сільських радах Зінов'євського району та по всіх сільських радах нинішньої Кіровоградської області. Внесені до списків жителі краю були причеченими, адже владою були віднесені до «політично небезпечних», бо були: «дочкою (сином) попа», «служив у денікінській армії», «до революції був куркулем», «висловлювався на адресу...» тощо. Тільки в с. Цвітне нинішнього Олександрівського району з 7 тис. жителів виборчих прав було позбавлено понад 400 (на той час в селі було триста приватних гончарень) [421]. Односельців позбавляли голосу на партійних, комсомольських, жіночих, КНС та куткових зборах села. «Наймити й біднота поактивнішали й заходилися виявляти тих, кого треба позбавити виборчих прав – куркулів та колишніх активних бандитів» – писала окружна газета «Зінов'ївський Пролетар» у номері за 29 січня 1929 року.

Тих, хто був позбавлений виборчих прав, в народі називали «лишенці». Це було дуже жорстоке звинувачення, що створювало людині вкрай несприятливі умови для існування. «Лишенцям» заборонялося працювати в державних органах, отримувати вищу та технічну освіту, їх позбавляли продуктивних карток та не приймали на роботу, виселяли з квартир та населених пунктів (великих міст), позбавляли медичної допомоги, забороняли будувати власне житло, виключали їхніх дітей зі шкіл, позбавляли виборчих прав інших дорослих членів родин.

10 квітня 1930 року, після розвалу та відновлення колгоспів, після «волинок» та заворушень селян, Зінов'євський окружний виконавчий комітет затвердив «гуманну» постанову, якою зобов'язав райвиконкоми перевірити списки осіб, раніше позбавлених виборчих прав, розглянути всі скарги громадян – «лишенців» на несправедливе обмеження їхніх прав. Постановою заборонялося застосовувати до осіб, позбавлених виборчих прав, «додаткових обмежень в правах». «РВК повинні мати на увазі, – зазначалося у постанові, – що ці заходи не поширюються на осіб, які за ознаками належать до глитаїв» [422].

Ті, що вціліли, досить довгий час обов'язково писали в анкетах про те, що «були позбавлені виборчих прав». Формально їхні права були відновлені у 1936 році. Але настали 1937-1938 роки...

Розділ 33. Чистки колгоспів. «Лжеколгоспи».

З перших днів і тижнів існування колгоспів у них утвердилися принципи абсолютної безправності рядових членів колективних господарств. Колгоспники, а саме так віднині називалися хлібороби, які стали членами колективних господарств, з моменту «добровільного» вступу до колгоспів були позбавлені не тільки землі, реманенту, худоби, а й власної волі – в колгоспах утвердилася жорстка дисципліна та свавілля з боку керівництва. Вперше, від часу ліквідації кріпацтва, хлібороби (колгоспники) по команді повинні були розпочинати сівбу та жнива, за команду розпочинати та закінчувати робочий день. Все вироблене і вироблене колгоспниками не було їхнім. Мінімум для їхнього існування, але не завжди, виділялося з колгоспної комори. Цей мінімум визначався абсолютно довільно, тож колгоспники жили впроголодь та у великих матеріальних нестатках впродовж десятків років.

Рішуче викоринити куркульське охвістя з колгоспу.

У постановвах НКЗС України «Про порядок розподілу прибутків у колгоспах» чітко відмічалось: «У всіх колгоспах, які виконали своє зобов'язання перед державою, які створили власні й страхові фонди, негайно приступити до розподілу прибутків».

Настанови Наркомзему стосуються також і до керівників голківського колгоспу «Борець». Тут на вироблені трудові до 1 жовтня вилано лише по 1,7 кг хліба. А на трудові у їх припаде, враховуючи трудові, які будуть вироблені до 1 січня 1936 року, по 3,6 кг.

У Голяково не борються за реалізацію постанов. Тут з підрахунками не поспішають. Трудові вироблені до 1 жовтня, хоч і під-

раховані в останній час, але колгоспникам у трудові книжки не записані. Відомості про вироблені кожним членом колгоспу, трудові на 1-X—35 р. не вишені.

Також ще й досі не закінчено розрахунків за 1934 р. З кого відраховувати, а кому добавляти—в Голяково цього ніхто не знає.

Старший рахівник Максименко таке безобразне заплутання в роботі колгоспного рахівництва по являє особливою «зайнятістю». А він іще до того має два помічників — так, що на це нічого спиратися.

Причина цього, не «зайнятість», як говорять у Голяково, а у тому, що в контору проліз класовий

ворог, який намагається на кожному місяці шкодити. Тут навмисно зволікають розподіл прибутків, порушують постанови партії й уряду і цим створюють недовіря в колгоспняків.

Хіба ж колгоспники не знають, чи не знає правління колгоспу, особливо голова колгоспу Кравченко, що лем. рахівника Дяченко А. Д. — куркуль. Батько його мав 15 га землі, воли, коні, жатки, сівалки, експлуатував робочу силу. Та й на президії сільради говорили про те, де зобов'язали правління колгоспу, щоб Дяченко звільнити з роботи й виключити з колгоспу.

Дяченко Антон неодноразово виступав проти міропрямств партії та уряду, особливо у період ко-

лективізації. Та навіть більше, цього року він подав свій ворожий голос проти хлібозакупівель.

Але «діяльність» керівника колгоспу не завжає провадити йому шкідливу роботу. Він частенько колгоспникам шинне ненаарком, що «ви хліба по 3,6 кг не одержите, я сам підраховував».

Часто колгоспники жаліються, що трудові немає, на рахунок записано те, що й не брав, а це можливо, бо в конторі чужакі.

Голова колгоспу Кравченко потурає цьому. З цього відпонилим органам потрібно зробити рішучий вивиснок і чужаків викоринити з колгоспу.

А. Яренко.

На фото: фрагмент газети «Більшовицький шлях». 1935. – 9. – 08.

Будь-які спроби колгоспників вказати колгоспному керівництву на неправильні методи господарювання, намагання використати свій багатий господарський досвід наштовхувалися не тільки на спротив начальства, часто ним були колишні робітники промислових підприємств, а й на репресії проти колгоспників. Команда з райкому була понад усе, вчасне її виконання схвалювалося.

Закономірно, що колгоспне начальство намагалося відразу вигнати з колгоспів авторитетних, досвідчених селян, а решту перетворити на абсолютно покірних виконавців. Багато колгоспників через місяць-два після створення колгоспів, а то й відразу, були звинувачені в «намаганні пролізти до колгоспу й розкласти його з середини» та дістали ярлик «куркулів, що пролізли до колгоспу». В колгоспах краю розпочалися «чистки».

За звинуваченнями, що «пролізли до колгоспів, щоб зруйнувати» (ніби селян не заганяли до колгоспів силою, шантажем, погрозами), загальні збори уповноважених артiлі «Комінтерн» Грузчанської сільської ради Зінов'євського району та збори жінок-колгоспниць ухвалили «негайно вигнати» з артiлі таких колгоспників: Чапів Пилипа та Володимира, Ковтюнюків Якова, Івана, Пантелія та Артема, Шушкета Миколу, Титяка Володимира, Логвінова Івана, Компанійця Андрія, Полоза Івана, Лопату Івана, Калцера Василя, Питя Івана, Олександрова Григорія, Нікітіна Івана, Дмитрієва Михайла, Мороза Івана, Гержова Івана [423].

З Коротякського СОЗу Компаніївського району за звинуваченнями в тому, що «куркулі», було виключено сім'ї Шаповалів, Озерських. «З вовчою думкою дезорганізувати роботу артiлі», в яку проник «хто зна як», був звинувачений «куркуль-експертник» с.Знам'янка Шендриков К.М. «Вигнати не тільки з колгоспу, а й за поза межі України» «куркуля Гудзя Кузьму з Хашоватського колгоспу» (с.Хвощевате Знам'янського району) вимагав анонімний дописувач «Зінов'ївського Пролетаря» 11 березня 1930 року.

«Попролазили куркулі та інша наволоч» і в колгосп «Нова Поляна» Кучерівської сільради Єлизаветградківського району – так запевняла окружна газета «Червоний Шлях» у січні 1930 року. «Вовки в овечих шкурах» завелися: в СОЗі «Незаможник» с.Суботці Знам'янського району – Полікута Омелько; в артiлі ім. Сталіна Нової Праги – член артiлі Широкоступ П. [424].

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний наступ». 1930. – 14. – 12. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

«Куркульські прихвосні» були в артілі с.Войнівка Новоукраїнського району: Мороз Данило, Мороз Іван, Левченко Левко, Красненко Матвій [425]. У лютому 1930 року розпочалася чистка колгоспів с.Вершино-Кам'янка Новгородківського району – «невелику частину колгоспників, яка перебуває під впливом куркульських агітаторів й пручається», було виключено з колгоспів [426].

Взимку 1930 року «обслідувала» колгоспи Новогеоргіївського району спеціальна комісія ЦКК КП(б)У. Спеціально «до її уваги» були вказані факти «масового врощування» куркулів у колгоспи Новогеоргіївщини: у табурищанській артілі «Червоний Жовтень» такими були, на думку влади, Іванов Іван Мануйлович, Сергета Іван Григорович, Киреєв Павло – всі вони були ще й позбавлені виборчих прав. Ім. У СОЗ 10 з'їзду КП(б)У хутора Скубіївка «вріс» куркуль Шевченко Григорій Іванович, до Скелватської артілі «Світова зірка» «проліз» експертник, раніше позбавлений виборчих прав, Глива Павло. Таке «врощування в

Хто верховодив у колишньому колгоспі ім. Шевченка.

Куркульську зграю розкладників судитиме пролетарський суд.

Сентевоцьку артіль ім'я Шевченка розшуцено за злісне невиконання плану хлібозаготівель, розбазарювання, систематичну крадіжку хліба, найбільшу засміченість куркульсько-антирадянським елементом.

Сталося все це у колгоспі лише тому, що навіть в правлінні тут знайшли собі притулок класові вороги—шкідники колгоспного будівництва. Ось вони: голова правління — **Щербя Янів**—міщій середняк; член правління **Антонів Павло**—експертник, якому тільки минулого року було доведено план до двору. Замість вживати заходів для виконання хлібоплану він сам переховав хліб, комісія сприяння виявила у нього 4 коши не молоченого хліба.

Такий самий „плановець“—член правління **Живецький Іван**. Голова реввійної комісії—**Агмаш Федір** (він же дольовед)—за соцстаном **муркуль**. Він прошився до колгоспу, де провадив розклад

ницьку роботу, за весь час не зробив жодної ревізії, жодної перевірки колгоспівських вимбарів. Буксирна бригада перевірила вимбар з кукурудзою для посіву й виявила 10 центнерів незаприбутованої кукурудзи. Не встигнувши закінчити перевірку бригада на ніч зачекотала вимбар, але на ранок, печатку було зірвано й знов виявлено: переперше, багато надібраної кукурудзи, а по друге, ще 10 центнерів незаприбутованої кукурудзи.

У цьому колгоспі за голову комісії сприяння хлібозаготівлям був **Мироненко Семен**—церковний староста, який замість хлібозаготівель всю увагу приділяв своїм церковним справам, за що навіть одержав грамоту—подяку від свого вищого церковного начальства.

Всю цю зграю розкладників явні заарештовано, незабаром за всі злочинства вони дадуть відповідь перед пролетарським судом.

Біндеров.

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний темп». 1931. – № 127 (161)

соціалізм глитаїв», на думку дописувача до газети «Радянський селянин» Тихомирова, були в великоандрусівському, свинаропавлівському СОЗах, у с.Талова Балка. «Тепер, очищаючи колгоспи, треба обов'язково дізнатись про причини їхньої засміченості!» – закликав дописувач Тихомиров [427].

У січні 1930 року владою вживалися заходи по «вичищенню» колгоспів Олександрійщини від «усіх глитаїв, чужих і ворожих елементів». Зокрема, Олександрійський РЗВ налічив у всіх колгоспах району 34 «глитайсько-антирадянських елементи». А голова Олександрійського РВК Ус тільки в колгоспах однієї с.Бандурівки налічив таких «глитаїв» 43 особи, серед них було назване прізвище на той час вже заарештова-

ного ДПУ селянина Кас'яненка Івана. «Не менше «глитаїв» у колгоспах Косівської сільської ради!» – стверджував Ус та навів прізвища кількох із них: «Березняк Микита – сидить тепер за зрив хлібозаготівлі у БУПРі, Козловський Михайло, Войтенко Андрій...». «Треба не зразу виключати всіх глитаїв, а хоча б по два чоловіка!» – заступився за «глитаїв» секретар бандурівського партосередку, за що був нещадно розкритикований на сторінках Кременчуцької окружної газети «Радянський селянин» [428].

Керівники Зінов'євського округу заявили: «потрібно так почистити, щоб в колгоспах залишилося відсотків 20, з якими можна було б працювати!». Тож «чистили» так, що в Маловисківському районі, в колгоспі ім. Шевченка, комісія вичистила з колгоспу навіть «активістів – двох бідняків, які під час останньої районної партконференції були передані в партію» [429]. В селах Петрострів (Новомиргородський район) та Новомиколаївка (район не вказаний. – Авт.) Зінов'євського округу у зв'язку з чисткою колгоспів 50% всіх членів колгоспів подали заяви про добровільний вихід з них. В с.Арсенівка Хмельівського району колгоспники, дізнавшись про чистку колгоспу, самі подали 140 заяв про вихід. Заяви подавали переважно середняки [430].

Мельник, Головченко, Олефіренко допомагали петлюрівцям розвалювати колгосп „Іскру“.

Насамперед довідка. На 4 липня в олександрівському колгоспі „Іскра“ повірено 27 відс. буряків; на 20 VII—44 відс.; за два тяжкі приріст 17 відс.; на 23.VII—70 відс. за 3 дні 34 відс. Під величезним тиском політвідділу Олександрівської МТС колгосп спромігся і поверити буряки.

Ще одна довідка. „Особливо непришуденний стан у колгоспах: „Іскра“—Олександрівка, в яких не скошено ще 1060 га (із постанови РПК і політвідділу від 17.VI). Зведена РЗВ показує: „На 18.VIII зібрано по „Іскрі“—78 відс.“ Це тоді, як зі колгосп Олександрівської МТС, серед яких переважна більшість організаційно значно слабших від „Іскри“, уже цілком завершили збирання озимини і ранніх ярів.

І остання довідка—17. серпня політвідділ звернувся до громадян с. Олександрівки зі спеціальною відозвою про ліквідацію прориву в збиральній у колгоспі „Іскра“.

„У певній сидять“—заявляють із зали колгоспники. Головченко в час паспортизації видавав документи класово-ворожаким елементам.

Але за Головченком є провини ще й по Яровому, де він був головою сільради. Тоді Головченко пряховав 100 п. хліба й розподілював його між „активом“, та 4 га цукрових буряків, які згодували худобі.

Ще одна характеристична постань в іскрянському партосередку—**бригадир Олефіренко Н.** Це з тих бригадирів, що з його вини гинуть тисячі пудів хліба в полі.

Бригада „комуліста“ Олефіренка найвідсталіша в колгоспі „Іскра“ Цю бригаду завжди бундували передові бригади. Чому ж ця бригада відстала?—Тому, що Олефіренко розвалив її. Він навмисне не записував трудоднів передовим колгоспникам, не видавав їм авансів.

Олефіренко не лише розвалив бригаду, він, будучи головою сільради, видавав гарні довідки класово-ворожому елементові. Наприклад, Гарасименкові—зłodієві, видав позитивну характеристику. Олефіренко часто пиячез з колгоспного колгоспу Дзюбов, петлюрівцем, шкідником, що спеціально організував розвал колгоспу. Весною цього року Дзюба розлінив 20 га колгоспної землі поміж „активом“, в тому числі дав і Олефіренкові, який і досі мовчав про це.

„Керівники“ колгоспу „Іскра“ не вивчали постанов партії, не знали їх, не запроваджували в життя й об'єктивно допомагали куркульсько-петлюрівським елементам, розвалювати колгосп.

Так Мельник, Головченко, Олефіренко скотилися в обійми куркулів. Вони безумовно лише шкідливі партії, таких людей партія мусить якнайшвидше позбутися і цим зміцнитися. **Нузьменко.**

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця». 1933. – 10. – 09.

25 лютого 1931 року відбулися загальні збори Олександрівського КНС, на яких розглядалося питання виключення з колгоспу ім. Шевченка «куркуля» М.М. Кузьменка. Присутніми були 97 членів КНС, секретар партосередку Шевченківського колгоспу «тов. Твердохліб» та секретар партосередку колгоспу «Іскра» «тов. Тищенко Яким та комсомольців 33 осіб». До президії обрані Дзюба Антон, Жаботинський Роман та Твердохліб Андрій. Збори ухвалили: «Виключити з колгоспу Кузьменка, який займався експлуатацією найманої праці, мав молотарку і експлуатував на протязі трьох років – один рік кінною та два роки з двигуном, був підрядчиком по перевозці реманенту в земський склад, визискуючи селянство, за що прижив весь с/г реманент, та за рваческу роботу в колгоспі».

У 1931 році було розпущено Сентівську (нині с.Родниківка Олександрівського району) артіль імені Шевченка – «за злісне невиконання плану хлібозаготівлі, розбазарювання, систематичну крадіжку хліба, найбільшу засміченість куркульським-антирадянським елементом» – так в статті «Куркульську зграю розкладників судитиме пролетарський суд», яку вмістила газета «Соціалістичний темп» в № 127 (161) за підписом Біндерова, пояснювався «злочин» артілі. «Сталося все це у колгоспі лише тому, – продовжувала газета описувати стан справ в с.Сентове, – що навіть в правлінні тут знайшли притулок клясові вороги – шкідники колгоспного будівництва. Ось вони: голова правління – Щерба Яків – міцний середняк; член правління – Антонов Павло – експертник, якому тільки минулого року доведено пляна до двору. Замість вживати заходів для виконання хлібопляну він сам переховував хліб, комісія виявила у нього 4 копи не молоченого хліба. Такий самий «пляновик» – член правління Живицький Іван. Голова ревізійної комісії – Армаш Федір (він же польовод) – за соцстаном куркуль. ... Всю цю зграю розкладників нині заарештовано, незабаром за всі злочинства вони дадуть відповідь перед пролетарським судом» – так закінчив свою статтю кореспондент Біндеров. За невиконання плану хлібозаготівлі був розпущений колгосп «Вільне життя» Новоукраїнського району, в якому налічувалося 500 господарств. У січні 1932 року влада ліквідувала артіль «Незаможник» в с.Устинівка – за недовиконання плану хлібоздачі за 1931 рік. Без засобів до існування, бо була відібрана вся земля, худоба, реманент, всі продукти харчування, та ще й накладено великих штрафів, залишилося 146 господарств зі 767 душами.

Надзвичайно жорстокі і, фактично, злочинні дії щодо селян під час ліквідації артiлі «Незаможник», Устинівський райвиконком обґрунтував у своїй постанові від 12 січня 1932 року «Про стан виконання хлібозаготівлі колгоспом «Незаможник» Устимівської сільради, 5-ї сотні»: «Колгосп «Незаможник», що його неодноразово попереджувано від РВК та райколгоспсоюзу про потребу негайно виконати план хлібозаготівель, до цього часу своїх зобов'язань перед державою не виконав, хоча всі терміни для цього давно минули, виконано лише 63 %. В цьому колгоспі панують явно куркульські, споживацькі настрої, показом чого є те, що тут ховали кукурудзу, заховували зерно в полові, розбазарювали хліб, обдурювали районні організації, дворушничали – на словах давали весь час всілякі обіцянки, на ділі злісно зривали виконання хлібоплану.

Виходячи з наведеного, президія РВК ухвалює:

1. Колгосп «Незаможник», який засмічений куркульським елементом, злісно не виконує зобов'язань перед державою – розпустити.
2. Пропонувати сільраді протягом доби нарахувати бувшим колгоспникам артiлі «Незаможник» с/г. податок, страховку, самообкладання як одноосібникам, підходячи до кожного за соцстаном, взявши прибуток кожного до вступу в колгосп.
3. Усупільнене майно та худобу, які припадають на неподільний капітал та інші фонди та відрахування (культфонд, допомоги, на усупільнене майно та ін. згідно з статутом) передати райколгоспсоюзу. Решту усупільненого майна як артiлі, так і окремих членів описати за різні державні борги.
4. Посівфонд негайно вивезти в хлібозаготівлю.
5. Зобов'язати сільраду та колишніх колгоспників, а тепер одноосібників, протягом січня виконати план хлібозаготівлі, що припадав на колишній колгосп. Злісно невиконуючих хлібозаготівель притягати до судової відповідальності як контрактантів, що не виконують своїх зобов'язань перед державою.
6. Озимий посів зарахувати за борги. Сільраді пропонувати колишнім членам колгоспу «Незаможник» зробити земельні відводи та зобов'язати їх повнотою обсіяти такі».

Підписали постанову, що прирекла на голодні муки та дощенту пограбувала селян Устинівки, голова РВК Сабін та ТВО секретар РВК Горницький [431].

І надалі влада колгоспи «чистила» наполегливо і безкомпромісно: з них виганялися десятки і сотні членів. Так, за рішенням загальних зборів колгоспників ім.Блюхера с.Тишківка Добровеличківського району, що відбулися у травні 1932 року, було виселено за межі району «всіх куркулів – членів колгоспу», «які шкодили проведенню колективізації». У вересні 1932 року в Новопраському районі на зборах було виключено з колгоспів «куркульських елементів» 540 господарств, з них розкуркулено – 353 господарства [432]. В с.Грузькому Зінов'євського району в січні 1932 року було «вичищено з колгоспу «Комінтерн» понад сто куркулів» [433].

У січні 1933 року Зінов'євським МВ ДПУ були заарештовані члени колгоспу «Нове життя» Компаніївського району Капкан Іван, Босий Тихін, Рябошапка Кіндрат та інші «куркулі, які саботували роботи в колгоспі», а напевне, що були виснаженими від голоду, тож не могли не те що виконувати щоденних норм, а й навіть виходити на роботу [312]. У січні 1933 року було покарано «куркульських агентів» у с.Соснівка Олександрівського району: Бабича Захара – голову колгоспу, Майданика Григорія – комірника, Метелицю Юхима – вагаря. Народний суд засудив їх до позбавлення волі на 8 років кожного. Крім них «куркульськими агентами» було визнано та засуджено Бабича Євгена, Бабича Івана, Салія, Пугача Романа [434].

Рішуче викоринити куркульське охвістя з колгоспу.

У постановвах НКЗС України „Про порядок розподілу прибутків у колгоспах“ чітко відмічалось: „У всіх колгоспах, які виступили перед державою, які створили насінні й страхові фонди, негайно приступити до розподілу прибутків“.

Наставило Наркомзему тосуються також і до керівників голківського колгоспу „Борець“. Тут на вироблені трудові до 1 ковтя видано лише по 7 кг хліба. А на трудові у їх припадає, врахувавши трудові, які будуть вироблені до 1 січня 1936 року, по 3,6 кг.

У Голківко не борються з реалізацію постанов. Тут підрахунками не поспішають. Трудові вироблені до 1 ковтя, хоч і під-

раховані в останній час, але колгоспникам у трудові квіжки не записані. Відомості про вироблені кожним членом колгоспу, трудові на 1-Х—35 р. не вивішені.

Також ще й досі не закінчено розрахунків за 1934 р. З кого відраховувати, а кому добавляти—в Голківко цього ніхто не знає.

Старший рахівник Максименко таке безобразне заплутання в роботі колгоспного рахівництва по ясниє особливою „зайнятістю“. А він ще до того має два помічники — так, що на це нічого спиратися.

Принади цього, не „зайнятість“, як говорять у Голківко, а у тому, що в контору проліз класовий

ворог, який намагасться на кожному місці шкодити. Тут вавимне зволікають розподіл прибутків, порушують постанови партії й уряду і цим створюють недовіря в колгоспників.

Хіба ж колгоспники не знають, чи не знає правління колгоспу, особливо голова колгоспу Кравченко, що пом. рахівника Дяченко А. Д. — куркуль. Батько його має 15 га землі, воли, коні, жатки, сівалки, експлуатував роботу силу. Та й на президії сільради говорили про це, де зобов'язали правління колгоспу, щоб Дяченка звільнити з роботи й виключити з колгоспу.

Дяченко Антон неодноразово виступав проти міроприємств партії та уряду, особливо у період ко-

лективізації. Та навіть більше, цього року він подав свій ворожий голос проти хлібозакупівель.

Але „діяльність“ керівників колгоспу не завжди провадити йому шкідливішу роботу. Він частенько колгоспникам шпинне ненавроком, що „ви хліба по 3,6 кг не одержите, я сам підраховував“.

Часто колгоспники жаліються, що трудові немає, на рахунок записано те, що й не брав, а це можливо, бо в ковтері чужакі.

Голова колгоспу Кравченко потурав цьому. З цього відповідним органам потрібні зробіти рішучий висновок і чужаків викоринити з колгоспу.

А. Яровенко.

На фото: фрагмент газети «Більшовицький шлях» із закликом «викоринити куркульське охвістя» з колгоспу «Борець» с.Голківко Олександрівського району. 1935. — 9. — 08.

«Рішуче викоринювали куркульське охвістя» з колгоспу «Борець» с.Голикове Олександрівського району у серпні 1935 року. Виявляється, винними у тому, що голиківським колгоспникам видали на трудовень лише по 1,7 кг хліба, були «класові вороги – куркулі, які пролізли в контору колгоспу», зокрема помічник рахівника Дяченко А.Д. – «куркуль, батько якого мав 15 га землі, воли, коні, жатки, сівалки», тож «відповідним органам потрібно зробити рішучий висновок і чужаків викоринити з колгоспу» – закликала газета «Більшовицький шлях», орган райкому КП(б)У та райвиконкому Олександрівського району, у номері за 9 серпня 1935 року.

Чистки колгоспів відбувалися і в наступні роки – до початку війни та відразу після неї.

Відразу після початку здійснення «суцільної колективізації» більшовицька влада частину колгоспів проголосила «лжеколгоспами». 16 січня 1930 року в Зінов'євській окружній газеті «Червоний Шлях» вміщено статтю, в якій було надруковано «ознаки лжеколгоспів». Це було обов'язковим керівництвом для дій місцевої влади. Найголовнішою ознакою «лжеколгоспів» була «засміченість соціального складу (коли колгоспи в більшій мірі складаються з куркулів і їхніх родин)». Тож «перевірка соціального складу й самоочищення мусять якнайрішучіше допомогти вирішити в колгоспі чергові завдання: 100% усупільнення засобів виробництва, усупільнення скотарства, усупільнення озимих посівів», – закликала газета. Для перевірки колгоспів створювалися спеціальні комісії, які вивчали соціальний склад колгоспів та намічали тих, кого потрібно виключити з колгоспів. Список виносили на обговорення зборів «бідноти, наймитів, батраків». Обов'язковому виключенню з колгоспів підлягали: всі позбавлені виборчих прав, куркулі, бувші крамарі, церковнослужителі, шкідники, розтратники. З виключених з колгоспів стягувалися всі борги та інші нарахування. Земля, реманент та худоба не поверталися їхнім власникам. Єдине, на що могли розраховувати вигнані з колгоспів, це на «нарізання землі в кінці клинів, сівозмін». «Наймити, біднота, середняки, пам'ятайте, – закликала газета, – куркулеві немає місця в колгоспі. В колгоспі об'єднуються тільки наймити, бідняки, середняки. Не пускайте куркуля в колгосп – женіть його. Куркулеві і його агентів немає місця в колгоспах» [435].

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний темп». 1931. – 13. – 07.

Виключені з колгоспів були приречені на фізичні муки від голоду, холоду та моральні страждання. Багато з них, без сумніву, були вивезені в північні області Росії, виселені за межі округів та районів, де чимало з них загинули – від голоду, хвороб, поневірянь. Для тих, хто вцілів, виключення з колгоспів було серйозною перепоною в їхньому подальшому житті, адже «виключений з колгоспу» теж вважався для влади неблагонадійним.

Розділ 34. Арешти селян.

Жорстоко розправляючись із членами більшовицької партії, працівниками «радапарату», сталінський режим, проте, вчинив з особливою люттю, шляхом арештів та заслань, ще небачених в історії народу за своїм розмахом, розправу над селянами України в період 1928 – 1931 та наступних років, не оминувши населення нинішньої Кіровоградської області. Мета цього терору – фізично знищити, замордувати, закатувати значну частину населення України з тим, щоб решту, тобто тих, хто уникне репресій, тримати постійно у стані величезного страху та постійної покори, звести до становища безсловесної худоби, визискуючи його при цьому матеріально та

морально, та попередити будь-які спроби активного спротиву людиноненависницькій політиці, що її проводила в той час держава.

На фото: заарештовані українські селяни. 30-і роки XX ст.

Ця розправа над селянами Кіровоградщини відбувалася одночасно з «колективізацією та ліквідацією куркульства як класу» і була за масштабами та глибиною трагізму схожою на «розкуркулення», оскільки охопила дуже багато селянських сімей, практично всі хутори, села, міста та містечка нинішньої Кіровоградщини. Голодомор остаточно доконав розтерзане і замордоване українське село.

Отже репресії проти українського селянства, після деякого затишшя в період з 1923 по 1927 рік включно, відновилися в 1928-1929 роках і тривали понад десятиріччя – аж до початку II світової війни, зазнаючи як деяких спадів, так і неймовірного розмаху, як це було в 1937-1938 роках, проте ніколи не припинялися.

Хвиля масових арештів прокотилася Олександрівським районом, як і по всій нинішній території Кіровоградщини, в 1928-1931 роках, охопивши 33 населені пункти. Беззаконні арешти здійснювали голови колгоспів та члени правління, голови сільрад і секретарі партійних осередків, районні та окружні партійні працівники, уповноважені різного ґатунку, органи ДПУ та міліція. Надзвичайно «врожайним» на арешти для органів ДПУ був 1930 рік. Про нещадний терор в період здійснення «суцільної колективізації» свідчить те, що, наприклад, в с.Родниківка (тоді Сентове) Олександрівського району впродовж одного року було заарештовано та засуджено тільки за політичними звинуваченнями 26 голів селянських родин, в селах Цвітне та Підлісне (тоді Федвар) було проведено по 23 арешти, а в с.Красносілля – 25[436]. Однак і ці дані не є вичерпними, тож з впевненістю можна припустити набагато більшу кількість заарештованих.

Селян в 1928-1931 роках, як, проте, і в наступних, заарештовували переважно за вигадані (фальсифіковані, міфічні) злочини: належність до контрреволюційних організацій, антирадянську агітацію проти колективізації, антирадянську агітацію проти хлібозаготівельних робіт, поширення провокаційних чуток, не підписку на державну позику, надлишки фуражу, шкідництво, агітацію за відкриття церкви, читання антирадянських листівок, підтримку зв'язків з куркульськими елементами, організацію антирадянського угруповання, розбирання худоби з колгоспів, переховування лишків хліба, саботаж обмолоту зерна, невиконання твердого завдання здачі хліба, за зрив темпів обмолоту хліба, незадоволення радянською владою, куркульську агітацію, збирання підписів за відкриття церкви, збирання підписів на розвал артілі, син (дочка) куркуля – попа – колишнього дворянина, одружився з куркулькою, вийшла заміж за куркуля, погрожував представникам влади тощо (вже в умовах незалежності нашої держави всі вони реабілітовані, а перегляд їхніх справ розпочався ще в середині 50-х років ХХ століття).

Деякий час заарештовані утримувалися у БУПРах. Ув'язнені з Олександрівського та Златопільського районів відправлялися до Черкаського БУПРу. 30 березня 1929 року міський санітарний лікар Ісаєв відвідав цю зловісну установу та зробив там саногляд. Свої висновки від відвідин закладу лікар виклав у таємній «Доповідній до інспектури охорони здоров'я», в якій, зокрема, написав: «Переванта-

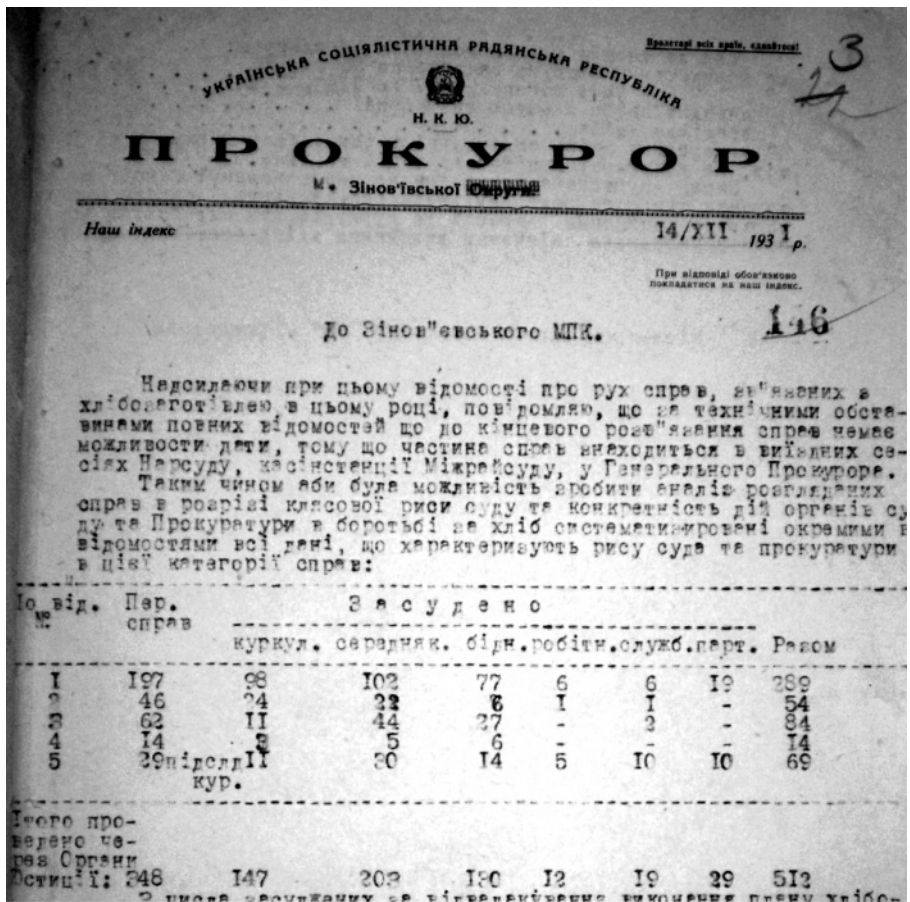
ження БУПРу величезне; замість 600 ув'язнених (по штату) в камерах знаходилося під час обслідування 1242 ув'язнених. Переповненість камер безмірна, наприклад, у камерах ч.ч. 7 та 10, загальна кубатура яких дозволяє помістити не більше 25 ув'язнених, знаходиться 263 чоловік. Повітря по камерах дуже тяжке, по кутках покидь, дерев'яні плювачки перепопнені та до жахливості брудні. Тільки цими днями почала функціонувати лазня та дезинфікуючий апарат «Геліос», а більше місяця вони не функціонували за відсутності палива. Голярні немає. Антисанітарія скрізь і усунути її неможливо за перевантаженості БУПРу. Окремих камер для хворих на сухоти легень немає, а таких хворих по камерах багато. Їжа ув'язнених одноманітна, бідна на калорії (1300 калорій). Такий наїж може мати місце лише для старих та калік, і то, як виняток. Варять більше супи, овочів видається мало – треба визнати, що харчування ув'язнених дуже незадовільне». Міський санітарний лікар зробив кілька висновків щодо покращення санітарної ситуації в БУПРі. Найголовніший з них зводився до «розвантаження ув'язненими» установи [437]. Немає сумніву в тому, що така ситуація була в Зінов'євському, Кременчуцькому та ін. БУПРах.

Серед ув'язнених переважали селяни, було, проте, багато священників та робітників.

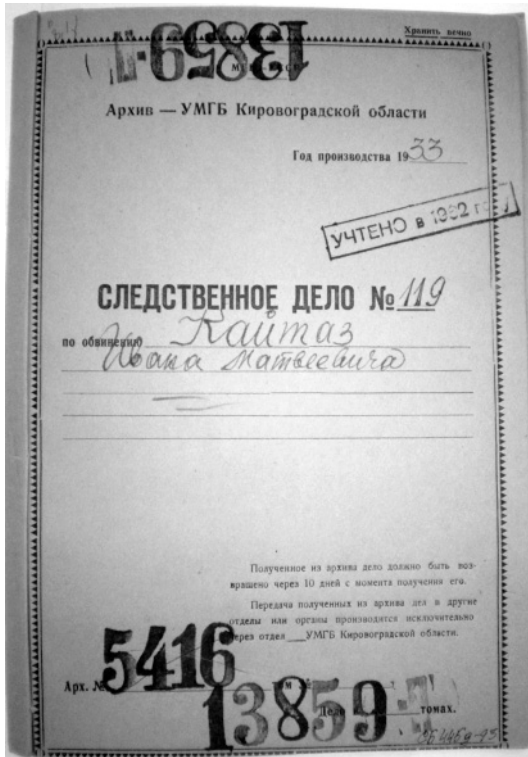
У своєму листі до Зінов'євського міського партійного комітету міський прокурор Прокопенко повідомляв, що станом на 14 грудня 1931 року через органи юстиції «пройшло 348 кримінальних справ, пов'язаних з хлібозаготівлею», в результаті чого було засуджено 512 жителів Зінов'євського району, з них 147 куркулів, 203 середняків, 130 бідняків, тобто загальна кількість заарештованих хліборобів сягала 480 чол. І це тільки з одного району! [438].

5 березня 1931 року був заарештований Чуйко В.А., уродженець с.Глосиди Новоукраїнського району. Вина селянина була в тому, що на зборах сказав: «Не пишіться в колгосп, бо це нам комуністи хочуть панщину нав'язати!» [439]. У 1931 році був виведений з колгоспу, а в січні 1932 року заарештований мешканець Захарівської сільської ради Суворов В.В., звинувачений у «антирадянській агітації», бо в січні 1932 року привселюдно заявив: «В колгоспі пухнуть з голоду!» [440]. 17 лютого 1932 року був заарештований житель с.Попельнасте Олександрійського району Михайличенко А.П. Селянин був звину-

вачений в тому, «що проводив антирадянську агітацію на зрив кампаній та заходів радянської влади на селі – злісно ухилявся від виконання твердого завдання по хлібозаготівлі» [441].

На фото: лист прокурора м.Зінов'євська до міського партійного комітету про кількість справ, пов'язаних з хлібозаготівельною кампанією 1931 року. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

*На фото: слідча справа
Кайтаза І.М. 1933 р. з фондів
Державного архіву Кірово-
градської області.*

На середину січня 1933 року, коли колгосп ім. Фрунзе Дмитрівської сільської ради Знам'янського району був занесений на «чорну дошку», в господарстві були проведені арешти, в результаті яких ув'язнено 42 колгоспники, одночасно з арештами районним комітетом партії ухвалено рішення щодо «висилки» на північ 20 сімей та виключення з господарства 36 колгоспників. Про це доповів Одеському обкому КП(б)У секретар Знам'янського РК

КП(б)У Завадський [442]. У травні 1933 року були заарештовані жителі с.Розкішне Голованівського району Гунько К.Л. та Гунько А.Л. Їх звинувачували в тому, що «проводили антирадянську агітацію на зрив підготовки весняної сіви, за погрози колгоспним активістам».

Чи випадковими є ці арешти саме в період здійснення колективізації та голодомору? Звичайно, що ні, адже щоб попередити будь-які спроби опору, заперечень, протестів, сумнівів, несанкціонованих обговорень, роздумів вголос, обміну думками про дії влади, не говорячи вже про відкритий спротив чи виступи проти влади, більшовицький режим вдався до арештів найбільш шанованих та авторитетних у селі людей – хліборобів та священиків, розстрілюючи їх або запроторюючи їх за колючий дріт переважно в північні та східні області нинішньої Росії, де в тяжких кліматичних умовах та від виснажливої непосильної праці значна кількість з них гинула. Арешт хліборобів був відкритою формою залякування односельчан. Рідні заарештованих віднині носили тавро

«ворогів народу». Кіровоградщина, як і вся Україна, поринула в морок масового терору, страху, безнадії, апатії, стійкої соціальної депресії...

Зашморг на шиї народу влада то затягувала, то відпускала. Навіть у червні та липні 1941 року – тобто в той час, коли відбувалися кровопролитні бої з німецько-фашистськими загарбниками, коли ворог вже окупував західні райони Кіровоградської області, каральні органи більшовицької влади все ще продовжували здійснювати арешти серед мирного сільського населення нашого краю. За кілька днів до окупації німцями обласного центру, як це дослідив В.Даценко, в Кіровоградській місцевій тюрмі було розстріляно 316 політ'язнів, етапованих із західних областей України, та 24 віруючих церкви адвентистів. Крім того, згідно з цим самим дослідженням, 8 серпня до Архангельська прибув ешелон з 211 в'язнями – «кіровоградцями», 16 серпня до Казані – ешелон з 999 в'язнями, 24 серпня 1941 року до Красноярська – ешелон з 468 в'язнями, 16 вересня 1941 року до Усть-Каменогорська – ешелон з 528 в'язнями. В перші дні нацистської окупації обласного центру гітлерівцями були виявлені, за допомогою місцевого населення, працівники обласного управління НКВС, які не встигли евакуюватися та відразу ж були розстріляні.

Значна кількість заарештованих у 1929 – 1930 роках, відбувши перший, а то й другий, терміни покарання, зазнають арештів знову – переважно в 1937 – 1938 роках. Для багатьох з них вони закінчуються ув'язненням на більші строки – до 10 років, а то й розстрілом.

У період нацистської окупації вже нові окупанти розпочнуть терор проти українців. Так в с.Цвітне Олександрівського району в 1941-1943 роках фашистами було страчено 8 мирних жителів (в 1941 році - 1 жертва, в 1942 – 1, в 1943 – 6 страчених). В с.Родниківка репресій проти жителів нацистська влада в 1941 – 1942 роках не проводила, проте в 1943 – 1944 роках (під час боїв за визволення села, від розриву мін та снарядів, залишених на місці колишніх боїв) загинули (підірвалися) 13 жителів з чотирьох сіл, які нині входять до складу Родниківської сільської ради. В с.Підлісне (колишній Федвар) впродовж 1941 та 1942 років фашисти не стратили жодного жителя, проте в 1943 році таких страчених було 10 осіб (з них дітей та підлітків – 7) [443].

Отже репресії проти селянства в переддень та в період «великого перелому», а також насильницька колективізація, що супроводжувалася тривалою в часі «ліквідацією куркулів як класу», були безпрецедентною

наругою над людською сутністю: в селах нинішньої Кіровоградщини за-панували «наклепи, доноси, злодійство, грабунки, ґвалтування, побої і розстріли, тортури і арешти, вигнання сімей з їхніх домівок, нищення добра, всюдозволеність прийд, нероб і злодюг. Панувала апатія смерті» [444]. Поряд з селянством, починаючи з 1928 року, масового винищення зазнала українська інтелігенція – академіки, професори, студенти, вчителі, письменники – ДПУ штучно вигадувала фіктивні назви різних «контрреволюційних» організацій, фабрикуючи по них процеси. 1929 – 1930 роки розпочали відлік масового знищення церков і арештів священників та ліквідації традиційних народних свят: різдва, великоддя, трійці; відбувалося повне знищення хліборобських традицій; старанна, добросовісна, працююча людина всіма можливими засобами фізично знищувалася; важка і непосильна праця віднині не служила мірилом достатку та добробуту та не змогла навіть прогудувати... Мета цього масового терору – створення атмосфери жаху в українському суспільстві.

Однак всі ці жахливі дії влади були тільки прелюдією трагедії всепланетарного масштабу – голодомору, в результаті якого десятки тисяч жителів хуторів, сіл, містечок та міст нинішньої Кіровоградщини загинуть не в концентраційних таборах, не на будівництві каналів, не у в'язничних камерах, а, переважно, у власних оселях у страшних муках голоду.

Розділ 35. Фізичний та моральний терор більшовицької влади щодо селян краю під час розкуркулення та колективізації.

Немає вже сумніву, що в «ліквідації куркульства як класу» комуністична влада вбачала не тільки вилучення в селян, довільно віднесених до категорії «куркулів», землі, майна, сільськогосподарського інвентарю, а й створення їм таких умов існування, які б призводили до масової смерті хліборобів. Виконавцями цієї політики більшовицької влади, яку справедливо варто вважати фізичним та моральним терором по відношенню до українських хліборобів, були члени ВКП(б), комсомольці та активісти. Незаперечно, що багато з них мали садистські нахили та значні психічні розлади. Відомо і те, що, використавши їх для такої кривавої роботи, комуністична влада

масово їх знищила згодом – вже після організованого голодомору, колективізації та розкуркулення.

Немає сумніву також і в тому, що приреченими на муки або загибель були тисячі українських селян всіх вікових груп – жителів нинішньої Кіровоградщини: і ті, що владою були віднесені до «куркулів», і ті, що вважалися «середняками, бідняками, батраками, наймитами».

До фізичного та морального терору щодо хліборобів влада вдавалася цілком усвідомлено, намагаючись муками приречених якомога переконливіше вплинути на свідомість та поведінку решти селян, домагаючись при цьому від українців абсолютної покори та лояльності до більшовицької влади. Доказів цьому є достатньо. Серед них, зокрема, й свідчення для комісії конгресу США по розслідуванню голодомору в Україні, що їх дав уродженець с.Бурти Новомиргородського району Федір Буртянський, який, зокрема розповів: «Звезли їх (куркулів) до місцевої церкви, що була тільки побудована, і все їхнє майно, одягу – ну, все забрали, що було! І тоді в церкві жили вони і в огорожі там їх охороняли їх ці комсомольці та активісти, щоб вони нікуди не вийшли з огорожі. А кухні не було, нічого! Там вони прожили аж до лютого 1929 року (*напевне, що це було в 1930 році. – Авт.*). У 29-м році, в лютім, їх вивезли на ст. Шестаківку й в Архангельськ, на північ Росії. Не допускали до їх ні родичів, ні передачі, нічого не можна було дати, навіть навпаки: як хтось із родичів приходив, щоб їм передати передачу, то це вже підкуркульник і вже з ним так само було гоніння». В 1931 році було розкуркулене господарство самого Ф.Буртянського, який перед цим зумів втекти на Донбас, залишивши дома дружину з п'ятимісячною дитиною, тож комісія «... прийшла розкуркулювати жінку. Один з комсомольців схопив 5-місячну дитину, то жбурнув об землю... А її (дружину), один за руку, другий за руку, скинули з неї кожуха, скинули пальто, поскидали все, розділи й випхали з хати – іди куди хочеш! Перед цим вони прочитали акт, що призначене розкуркулювання, ліквідація куркуля як класу, й все майно рухоме й нерухоме – конфісковане» (через кілька місяців дитина помре – у неї були відбиті внутрішні органи. – Авт. [445]. Сільський актив с.Бурти Новомиргородського району на чолі з головою сільради комуністом Коваленком застосовував до односельчан, за несплату ними боргів, тортури: «Мусія Бруковського, Макаря Козового, Івана Іщенка... опускали в колодязь і тоді виймали мокрого і на морозі заставляли рубати дрова; закладали між двері пальці, щоб признався: «Де ти дів хліб? Де твій хліб?» [446].

Член президії Маловисківського РВК Газетчиков, член РВК Бабич, активіст Фугель в с.Паліївка «били середняків, погрожували зброєю, заарештовували, наливали води в чоботи й тримали на морозі. Коли один бідняк наважився суперечити – йому причепили ярлик «куркульський попихач» [447].

В село Димине Новоукраїнського району прибув уповноважений Зінов'євського ОВК Артюхін. Типовою у ставленні до селян була така поведінка комсомольця Артюхіна: на селян кричав, вимагав ставати перед ним по стійці «Смирно!», забороняв йому суперечити, вдаючись до команди «Не розговаривать!». А потім зробив спробу згвалтувати сільську дівчину [448].

Макара Андрійовича Загороднюка з с.Стефанівка Вільшанського району – сина розкуркуленого, активісти водили босим по снігу, били та всіляко збиткувалися. Не витримавши такої наруги та знущань, молода сім'я Загороднюків – чоловік та дружина, вчинили самогубство [449].

У скарзі на ім'я голови Зінов'євської міськради від Позивая Григорія Свиридовича, датованої 28 груднем 1931 року, наводиться факт знущання над його матір'ю якогось «представника», який прийшов вилучати решета, але мати відмовилася їх віддавати, то «представник» «...забрав решета і матір зовсім роздягнуту і босу. ... повели у сільраду і вкинули її в погріб у холодний і вона там сиділа двоє суток і страшно простудилася» [450]. Розкуркулюючи жителя с.Губівка Компаніївського району Біловуса сільський активіст – комсомолец Григорій Антонович «...прив'язав власноруч старого за ноги до коня і потягнув до річки. Товариші по комсомольському осередку з реготом допомагали товкмачити старого в ополонку» [451]. В селах Буланівка, Дубова, Гаївка, Лозуватка, Новогригорівка, що були неподалік Зінов'євська, місцеві активісти Сухоребренко Т., Дігтяренко Оксана, Довгий О., Сухоребренко В., Яровий М., Катеринич М., Грішнов І. та ін. «в сильні морози господарів роздягали, змушували стрибати в ополонку, опускали в колодязь – «купали», чіпляли людям на спину плакати, каталися на «куркулях» верхи та били їх» [452].

В с.Хмельове Маловисківського району, при розкуркулюванні господарства Бабенка Свирида, «його дітей комуністи виводили на мороз, прив'язували до стовпа, вимагаючи, щоб ті зізналися, куди батько заховав хліб» [453].

В дитячому віці неймовірних моральних та фізичних знущань зазнала при розкуркуленні її сім'ї Гвалтук Мотрона Семенівна з с.Солгутове Гайворонського району: «Восени 1932 року, коли вже було холодно, прийшли т.зв. «буксири» – сільські активісти. Забрали не лише продукти, а й усі речі, одяг, корову, коней. Батько на той час дуже захворів, то його, лежачого, винесли на ліжку на морозне подвір'я та ще й ковдру здерли. Хату нашу замкнули, але ми відчинили ввечері двері і занесли батька до житла. Але батько ще й дуже застудився і через два дні помер. Дуже скоро від голоду померла й мама» [454]. В с.Омельник Онуфріївського району в 1930 році до розкуркулення була визначена сім'я Чорного Михайла. Сам Михайло в 1928 році був заарештований і засланий на 5 років «на Соловки», дома залишилися дружина та троє дітей: 16, 9 та 6 років. Хвору жінку з двома дітьми (старший син напередодні втік) стягли з печі, кинули у віз й разом з іншими сім'ями «куркулів» повезли на станцію Щаслива, де вже стояв товарний поїзд. Конвоїр, побачивши тяжко хвору жінку, сказав: «...ця баба зі своїм виводком і тут здохне, нема чого з нею морочитися!» Жінка повернулася до села, але хата вже була відібрана, тож довелося жити по сусідах [455].

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки XX ст.

В с.Мощеному Гайворонського району селянку «Мотрону, по чоловіку Зенониху», сільські активісти безпідставно вигнали з хати, повалили піч і навіть зняли зі старої кожуха. В Парфенія Скрипника, який зачинився в хаті і чинив опір активістам, знесли солом'яний дах, відібрали кожуха, свитку та інше майно. У господаря Дем'яна Бойка розібрали дерев'яний дах, який ви-

користали для будівництва колгоспної конюшні. Євгенію Продан з чотирма дітьми «розкуркулили» так: вигнали з хати, тож жінка вимушена була викопати в кінці села землянку і там проживала. Двоє її дітей померли з голоду, а двоє загинули на фронті – ці факти зберіг завідувачий громадським музеєм с.Мощене Павло Муржак [456].

В с.Ворошилівка (нині Олександрівка) Олександрійського району влада, розкуркулюючи господарства односельців, палила куркульські хати. Особливою «пристрастю» до цього відзначався активіст М. Лисянський (в роки нацистської окупації не евакуювався, тож продовжував жити у селі, проте весною 1942 року був заарештований, за доносом місцевих жителів, та страчений німцями) [457].

В с.Могильному Гайворонського району сім'ю Гасюка О.С. в 1932 році було виключено з колгоспу та розкуркулено. Вночі «активісти» вигнали його сім'ю на мороз. Біля хати поставили ікони, а дітей посадили на сніг, щоб вони молилися Богу... Дочку О.С.Гасюка Віру, як дитину «ненадійного елемента», виключили з 5-го класу місцевої школи [458]. Активісти села вимагали «негайно вигнати з ... комсомолу та школи» сина «куркуля Меркурія Г.Г. з Петрівського колгоспу Знам'янського району», який «сина свого учить в Знам'янській школі» [459]. В с.Губівка Компаніївського району управління ТСОЗу заштовхало «куркулиху» Момот Ярину – матір чотирьох малолітніх дітей, в «пустий сарай до відв'язаного злого бугая, – згадує син нещасної Момот П.Г. – На ранок відкрили двері: мама лежала вся в піні під знеможеним бугаєм – він застряг рогом між каменями стіни, вибився із сил і тільки густа піна скапувала з його ніздрів. Матір відлили водою: вона опритомніла, але не надовго... На Соловки нашу родину везли вже без неї, вона незабаром після тієї ночі померла» [460].

В с.Лозуватка Зінов'євського (тепер Кіровоградського) району комсомольці на чолі з Сухоребренком Трохимом поглумилися з одинокої бездітної жінки – постригли коси, «пошкребли». Потім зібрали людей на мітинг, привели зі школи учнів і «показували нещасну, кажучи, що з неї поглумилися куркулі» [461].

28 січня 1933 року уповноважена Новоукраїнським РПК комуністка Макатинська наказала заарештувати куркуля Карева та інших та посадити в холодну хату – «по 15-20 чоловік сиділи в сільраді по 5-6 діб» [462].

У багатьох випадках свідками, а то й учасниками розкуркулення,

були вчителі та учні місцевих шкіл, яких приводили до подвір'я, визначене владою як «куркульське», та яким була відведена роль не як статистів, а як сили, що здатна була створити вигуками, співанням «революційних» пісень, різноманітних частівок, сильний психологічний тиск на приречених селян, їхніх дітей. Про те, що свідомість малолітніх при такому жорстокому дійстві влади травмується, більшовиків, напевне, не цікавило. Крім того, учні, стаючи мимоволі свідками розкуркулення, переповідали все побачене своїм батькам, що, на думку влади, теж повинно було відіграти певну роль у залякуванні селян, нагнітанні страху та відчаю. «Наш клас, – ділиться спогадами Нестор Удовиченко, – 26 чоловік, з червоним прапором привів до сільради (с.Федосіївка Компаніївського району) з піснею:

*«Эй, живо, живо даеш коллективы!
Комунны поскорее, чтоб было веселе!»*

Завели нас у двір до одного селянина. Стоїмо у дворі, а в хаті, чуємо, крик, плач дітей і жінок. Там сільські активісти описували «добро» хатне... Виносили рядна, подушки, одяг і везли все це у сільраду... Хазяїна, його сім'ю, в тому числі трійко дітей дошкільного віку, матір їхню і стареньку бабусю повантажили на підводу і відправили до Компаніївки» [463]. В тогочасній державі діти були не тільки жертвами розкуркулення, не тільки свідками цього злочинного дійства, а й долучали свій голос з вимогою розкуркулити односельчан: 21 лютого 1930 року в с.Шамівка Знаменського району, на зборах з приводу «ліквідації куркуля як класу», де були присутніми майже 600 чоловік, «піонери Шамівського загону прохали ... якнайхуткіше розкуркулити куркулів» [464].

В с. Губівка Компаніївського району сім'ю Шовкоплясів «куркулили» так: «Санний поїзд (з активістами) підкотився ще зранку. ... комсомольці пурхнули з саней і кинулися у подвір'я. В розчинені сінешні двері полетіли рядна, подушки та інші домашні пожитки. Двоє комсомольців, вхопивши напіводягнутого Шовкопляса, витягли його на ганок. За годину на подвір'ї залишилися тільки дві руді собаки. Валка рушила. Напіводягнену родину Шовкоплясів – дружину і двоє дітей – погнали за село. Дружина, важко ступаючи, час від часу підхоплювала дітей, що ненароком спотикалися і падали в сніг. За селом їх разом з іншими попровадили до міста» [465].

В с. Петрове (нині смт Петрове) бути розкуркуленими випало на долю сім'ї Рєви Олександра Гавриловича. Про ці трагічні події згадує його донька Ольга Олександрівна Дубина – єдина вціліла душа з родини Рєвів, яка на 1931 рік налічувала шість осіб: двох батьків та четверо дітей (батьки та троє дітей загинуть впродовж 1932-1933 років): «На подвір'я завалився гурт активістів. Серед них недалеко сусіди і ті, з ким батько парубкував, гуляв на досвітках. Зайшли до хати. З полу і печі (пристанища малечі) на долівку, покриту соломною, полетіли подушки і рядна. Нових не було. Забрали все. Перевернули вміст скрині. Відібрали вироби з фабричної тканини, склали на стіл. Заглянули до комори, погребя. Вивели коня, корову і телицю, викотили воза, витягли плуга, розпашника, борони... Другого дня Рєву, як злісного ворога колективізації, відправили до П'ятихаток» [466].

В дитячому віці зазнала розкуркулення Балашова (дів. Полетаєва) Антоніна Михайлівна, сім'я якої проживала в с.Покровка Аджамського (нині Кіровоградський) району: «Пам'ятаю той вечір... Бачимо у вікно – їде підвід з десять: з прапором, з піснями – прямо у наш двір. І – почалося. В погребі забрали все: картоплю, буряки, моркву, помідори й огірки квашені (розсіл тільки злили), на горищі була квасоля, насіння соняхове – забрали... Усі батькові й материні речі разом із сундуком забрали, сепаратор, яким молоко віяли... Корова з череди прийшла – не пустили у хлів, кури тільки на сідало вилізли – в мішки їх, у мішки... Я тримала маленьку сестричку на руках, одіялом байковим загорнуту – забрали одіяло!.. А попереду ж зима. Ми голі й босі!» [467].

Великих знущань зазнав Пилип Мединський з с.Стефанівка Вільшанського району. Про «добровільний» вступ до колгоспу сім'ї Мединських залишив спогад син Михайло: «Одного морозного дня лютого чи березня викликали до правління колгоспу нашого батька і запропонували йому підписати заяву про вступ з усією сім'єю до колгоспу. Саме підписати. Бо воно було вже заготоване. Батько відповів, що порадиться з сім'єю, напише сину Павлу, який служив в армії, тоді і вирішить це питання. Карнаушенко, Добровольський (з району) і наші сільські Соколенко і Кравченко посадили батька на стілець навпроти себе і настійливо вимагали від нього вступити до колгоспу. А він все повторював, що йому треба порадитися з дружиною, сім'єю...

«Ну що ж, – сердито промовив Карнаушенко, – можеш подумати. Тільки тут, у нас...» І батька посадили до холодної повітки під замок.

Просидів одноосібник увесь залишок дня в темноті і холоді, і знову повели його в контору. «Підпиши!» – вимагали. Батько захитав головою: «Я не даю згоди. І взагалі, ви ж знаєте, я – неписьменний, підписуватися не вмію». А тоді батько, подумавши, сказав: «А Ленін казав, що в комуну вступають добровільно!» «Кому це Ленін казав? Тобі, чи що?» – злобно запитав Карнаушенко. «Всім селянам!» – відповів батько. Тоді його схопили попід руки і потягли до кузні. Там зняли з нього штани і посадили на вкриту від морозу інеем наковальню і тримали довго... Мій бідний батько, від народження інвалід, плакав і проклинав своїх мучителів. Я пам'ятаю, як батько прийшов додому увесь чорний. Плакав і розповідав... І ми всі плакали разом з ним» [468].

Селянина з с.Стефанівка Вільшанського району Андрія Шевчука з дружиною та двома дітьми за відмову записатися до колгоспу викинули на мороз, а хату і господарські будівлі забрали до колгоспу. Плач дітей, благання дружини пожаліти хоч дітей не допомогли [469].

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки XX ст.

Атмосферу, яку створили більшовики в українському селі на початку 30-х років, характеризує лист жителя с.Аджамка Зінов'євського району Макаренцева Івана Павловича,

якого він написав особисто Сталіну. Лист має дату: 13.02.1930 року. Його оригінал зберігається в Державному архіві Кіровоградської області. Нині з упевненістю можна твердити: лист до Москви не дійшов, а залишився в Зінов'євську та був переданий окружному партійному комітету, напевне, що особисто секретарю ОПК. Написання цього листа було трагічною помилкою п'ятдесятирічного автора – окружне ДПУ розпочало пошуки «бувшого батрака» Макаренцева І.П. До листа «чекісти» приєднали фотографію селянина та його біографію, зрозуміло, що негативну, адже був Іван Павлович кавалером чотирьох «георгіїв» та мав ще чотири медалі, які він заслужив у період першої світової війни. Лист 13 лютого 1930 року був не першим, що його було

відправлено з Аджамки: першого листа на ім'я Сталіна Макаренцев І.П. написав ще 25 січня 1930 року (*цей лист не зберігся.* - Авт.) Отже, про що у лютому 1930 року писав аджамський селянин в Кремль (цит. мо-вою оригіналу):

«Тов. Сталин! К дополнению к заявлению моему на Ваше имя от 25.1. 30 г. ответа не последовало. Широко описанные мною ужасы еще только увеличились: издевательства, убийства, все крестьяне беззащитные мученики.

Ночи в селе тяжелые, нарушены дикими криками, угрозами, выбиванием дверей, биением в окна до потрясения стен хижин. Крестьяне как тени поделались, их мучат и убивают...

Для усугубления страдания народа заявлено чинами штаба, что ни центр, ни прокуратура, ни сельсовет власть, а подлинная власть есть штабы. Штаб его председатель Проценко Петр и его сподвижники, которые избивают людей до смерти. Я, как свидетель убийства невинного гражданина, от ужаса спасся бегством, прибыл в Зиновьевск, где скитаюсь голодный. Такое явление далеко ненормальное, что делается на местах, не подлежит описанию.

Я не могу явиться в родное село, где мучат и убивают без вины несчастных крестьян...» [470].

Під листом аджамського селянина міг би підписатися ледь не кожен тогочасний житель кожного села та хутора нашого краю – атмосфера жаху та насильства була типовою та повсякденною.

Розділ 36. Куркулі 2-ї категорії. Дорога.

Всі куркулі 2-ї категорії в обов'язковому порядку виселялися за межі України. До виселення впродовж лютого-березня 1930 року в 15 районах Зінов'євського округу було визначено 9218 сімей. До 10 березня 1930 року більшовицька влада встигла вислати з 15 районів округу 1887 сімей загальною чисельністю 7926 душ (у двох звітах, що нині зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області та які готувалися в Зінов'євському ОПК на вимогу Харкова, кількість виселених куркулів 2-ї категорії дещо різняться). Найповніше цю трагедію характеризує таблиця, яку для Зінов'євського окружного комітету партії підготували начальник окружного ДПУ Йодко та секретар Гільбург: [471].

Райони	К-сть сімей, наміч. РВК	К-сть сімей, наміч. ОДПУ	Вислано за межі УСРР (станомна 10.03.1930 р.)					
			К-сть сімей	К-сть людей	Чоловіки	Жінки	Діти від 6 до 18 років	Діти до 6 років
Зінов'євський	800	200	214	836	270	217	240	109
Слизаветградківський	500	265	149	659	184	187	225	63
Компаніївський	450	148	107	450	127	116	140	67
Хмелівський	550	203	128	433	140	127	128	38
Новгородківський	330	101	96	443	137	118	131	57
Бобринецький	650	230	139	602	173	151	183	95
Новоукраїнський	520	251	136	532	188	148	149	47
В.Висківський	270	100	87	376	118	111	113	34
М.Висківський	230	111	60	281	78	73	97	33
Новопразький	450	120	144	680	209	177	199	95
Знам'янський	350	159	151	628	182	163	167	116
Новомиргородський	350	134	158	670	197	173	223	77
Рівнянський	450	132	73	250	85	62	80	22
Устинівський	450	160	127	605	178	161	202	64
Братський	400	154	118	481	150	123	143	65
Всього:	6750	2468	1887	7926	2416	2107	2420	983

Для організації виселення такої кількості селян з території округу Зінов'євське ДПУ, за сприяння та активної участі перш за все окружного комітету партії та окружного виконавчого комітету, організувало три пересильні пункти. Пересильний пункт №1 був на залізничній станції Шаровка (назви залізничних станцій подано за архівними першоджерелами). Сюди прибували розкуркулені з 54 сіл Новопраського, Новгородківського, Компаніївського, Устинівського, Знам'янського та частини Зінов'євського районів.

Для пересильного пункту № 2 було обрано залізничну станцію Шестаковку. Сюди прямували розкуркулені з 67 населених пунктів Велико-висківського, Маловисківського, Новомиргородського, Хмелівського, Єлизаветградківського та частини Зінов'євського районів.

Залізнична станція Людмилівка була обрана під пересильний пункт № 3, до якого були «приписані» Братський, Новоукраїнський, Бобринецький і Рівнянський райони. Начальниками пересильних пунктів були призначені начальники райадмінвідділів: у Шаровці – начальник райадмінвідділу Нової Праги, в Людмиловці – Братського району, в Шестаковці – начальник адмінвідділу з Великої Виски.

Розкуркулені прибували на пересильні пункти на підводах, під озброєною охороною, до якої залучали в першу чергу комуністів, комсомольців та актив сіл.

Колони з розкуркуленими обов'язково рухалися тільки другорядними дорогами, уникаючи лісів та великих населених пунктів.

Свої свідчення про відправку «куркулів» до найближчої залізничної станції залишив житель с.Кам'яна Криниця Ульяновського району Микола Остапович Білоус: «Розкуркулених (31 сім'я) відправляли на підводах – жінок, дітей, стариків. З собою дозволили брати тільки те, що на собі, та постіль, вузлик з хлібом. Жінки, діти плачуть, їдуть, озираються на подвір'я, свою хату, де народилися і дітей одружували, залишають тепло домашнє, працю свою, домашні речі, нажиті мозолями, сади, дерева, улюблені рідні місця, – все, чим жили й раділи. І почалося нове життя без куркулів. Стали в колгосп згонити: збори зранку, крик, лайка...» [472].

Для багатьох депортованих вже дорога від рідного села до найближчої станції виявилася пеклом – пограбовані, роздягнені, налякані, голодні люди їхали або часто брели у мороз чи весняною багнюкою, утворюючи велику колону, до якої приєднувалися розкуркулені із зустрічних сіл. Декому з розкуркулених вдавалося тікати з таких колон. Це зробила сім'я «куркулів» Передирієнків з колишнього с. Новомихайлівка (приєднане до с.Олексіївка) Кіровоградського району – на ст. Шестаковка зуміли уникнути посадки на поїзд і п'ять років переховувалися, однак глава сім'ї Передирієнко Маркіян Олексійович у 1937 році був заарештований і розстріляний [473].

Оскільки територія Зінов'євського округу була великою за площею і прибуття на пересильні пункти (залізничні станції) було нерівномірним впродовж доби та тривалим у часі, то розкуркулених, які першими прибули на станції, утримували в призалізничних складських приміщеннях (пакгаузах) під посиленою озброєною вартою. Прибуття решти обозів з розкуркуленими на пересильні пункти призвели до того, що складські приміщення не вмщали усієї кількості селян, тож залізничні станції перетворилися в небажані для властей гамірливі табори під відкритим небом, звістки про появу яких швидко розлетілися навколишніми селами. Щоб уникнути цього скупчення юрмиська людей, Зінов'євське ДПУ утворило проміжні пересильні пункти. Так розкуркулені з сіл Федварь (с.Підлісне), Букварка (нині Олександрівський район) відправлялися

глухими польовими дорогами безпосередньо на залізничну ст. Шестаковка, а розкуркулені з сусідніх сіл Цвітне, Красносілля, Михайлівка, Цибулеве, Єлизаветградка прибували спочатку до Єлизаветградки. Коли тут зібралися всі 86 розкуркулених сімей із зазначених сіл, то їх теж відправили на ст. Шестаковка. ДПУ скрупульозно розробило та за підписом голови окружної тройки Йодко розіслали всім районам маршрути перевезення розкуркулених, вказавши тільки ті села, повз які повинні рухатися обози з розкуркуленими. Зокрема, з Єлизаветградки до ст. Шестаковка приречені повинні були рухатися за маршрутом: Єлизаветградка – Федварь – Буквар – Петрівка – Оситняжка – Лозоватка – Олексіївка – Івано-Благодатне – ст. Шестаковка. Відхилення з маршруту, затримки в дорозі суворо каралися. Відстань в 40 км зі Знам'янки до ст. Шаровка долалися розкуркуленими повз села: Петрівка – Миколаївка – Світлопілля – Душенкевичеве – ст. Шаровка [474].

Якщо одним маршрутом пересувалися кілька колон, то відстань між ними в часі повинна була становити 2 години. Передбачалося, що з моменту розкуркулення і до посадки у вагони необхідно було пройти максимум три дні. Однак з упевненістю можна стверджувати, що цих термінів не завжди дотримувалися: зокрема на ст. Людмилівка деякі розкуркулені чекали посадки 4-5 днів, на ст. Шаровка очікування становило до 6 днів, а на ст. Шестаковка розкуркулені чекали залізничних вагонів по 8 днів [475]. (Хто годував та обігрівав мучеників, адже зима ще була; хто і як заспокоював маленьких дітей; чи не сильні застуди, отримані на залізничних пересильних пунктах, призвели до великої смертності вже в дорозі, під час руху ешелонів?)

З 22 лютого по 1 березня 1930 року на пересильні залізничні станції прибуло з 15 районів Зінов'євського округу 1902 куркульські сім'ї, які налічували 7905 душ. Посадку у вагони передбачалося робити не довше, ніж за 6 годин. Два ешелони з ст. Людмилівка - № № 118, 117, відправилися в 0 год. 15 хв. та в 11 год. 16 хв. Зі станції Шаровка 28 лютого відправилися три ешелони з бранцями - №№ 113, 115 та 114. Перша відправка була здійснена о 0 год. 58 хв., наступна – в 7 год. 33 хв., остання – о 18 год. 29 хв. Найдовше затрималися розкуркулені на ст. Шестаковка. Ешелони прибули до неї тільки 28 лютого (№115) та 1 березня – (ешелон № 116 та три додаткові вагони).

Ешелонами №118 та №117 зі ст. Людмилівка було відправлено 292 дітей, 736 жінок та 849 чоловіків. 28 лютого 1930 року зі ст. Шаровка

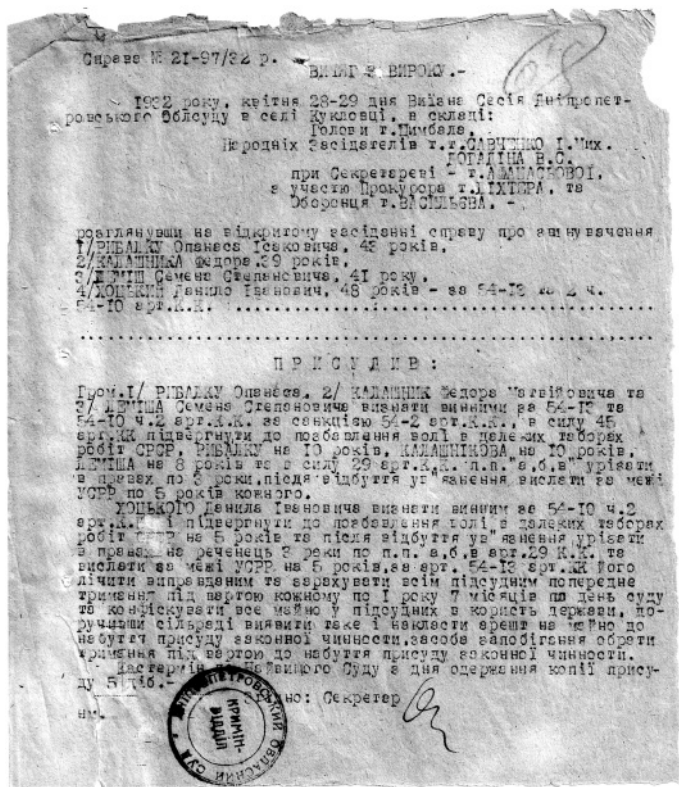
в ешелонах №№ 113, 115 та 114 на муки більшовики відправили 1021 дитину, 993 жінки, 971 чоловіка. Зі станції Шестаковка на північ відправили 1250 дітей, 788 жінок та 905 чоловіків. Отже, впродовж 26 лютого – 1 березня 1930 року з Зінов'євського округу було насильно вивезено 7905 членів родин тих хліборобів, яких влада визначила як куркулів, з них дітей – 2563, жінок – 2517, чоловіків – 2825 [476]. (Восени 1943 року гітлерівські окупанти відправили до концтабору «Бухенвальд» три «кіровоградські» транспорти з ув'язненими обласної тюрми СД. Однак дітей серед них, як про це свідчать Іван Ратушній, Василь Пундяк – в'язні кіровоградської тюрми, не було).

Про ситуацію, що склалася на початку березня 1930 року на Варварівському станційному пункті відправки куркулів (нині Дніпропетровська область), свідчить оперативне повідомлення №13 інформсектору окружному КП(б)У, в якому, зокрема, повідомлялося, що «...у вагонах тіснота. Не вистачало по нормі нар... Перед відправкою «куркулі» не були попереджені про те, що будуть заперті у вагонах і люди не змогли запастися водою... Частина посаджених не мала можливості взяти ручний багаж... При відході поїзда багатьох ледь не перерізав поїзд... Міліція грубо поводитися з засланими... Перед відправкою деякі були пограбовані на станції... Серед відправлених є погано одягнені... Окремим не дозволили взяти кожухів... На ст. Варварівка одна жінка народила ... Багато заявляли, що в селах не дозволяли брати пилки і сокири» [477].

Середня наповненість одного вагона повинна була становити 40 чоловік, однак, згідно з «Планом залізничних перевезень куркульських сімей», складеним транспортним відділом ОДПУ (не раніше 2 лютого 1930 року), «ця норма не є жорсткою». Ешелони склалися з 44 товарних вагонів, обладнаних дошками для спання, фонарним освітленням, відрами для гарячої їжі та металевими діжками для опалення. Домашні речі вантажилися в окремі вагони. Один вагон виділявся для озброєної охорони в кількості 13 чол., одного коменданта та його помічника. Передбачалося, що в дорозі розкуркулених будуть годувати гарячою стравою «не менше, ніж один раз на дві доби». Рух ешелонів з розкуркуленими здійснювався за «військовим графіком в мирних умовах – від 18 до 20 км за годину», з тим, щоб не перешкоджати пасажирському та вантажному перевезенню. Розкуркулени нашого краю в лютому-березні 1930 року виселялися «винятково до Північного краю». Час, відведений для перевезення до Архангельська та Котласа – міст на півночі Росії,

повинен був становити «від 5 до 8 діб». Однак, враховуючи радянську дійсність, з впевненістю можна стверджувати, що передбачені планом заходи постійно порушувалися, не виконувалися, ігнорувалися.

Розкуркуленим с.Губівка Компаніївського району дали на дорогу кілька буряків та по шматку гарбуза, потім посадили у вагони [478]. «Везли у «телячих» вагонах без вікон, – згадує Момот П.Г. – Посередині стояла металева діжка з дірками по боках, в якій розпалювали сякі-такі дровця. І ось приїхали: мороз несосвітнений – аж коле, заліплює ніздрі, застилає очі, забиває дихання. Ми опинилися в оточенні північних мерзлих боліт: селище Рябово – аж за містом Котлас» [479].

На фото: ухвала суду про виселення за межі України «в далекі табори» терміном від 5 до 10 років Рибалки Опанаса, Калашиника Федора, Деміша Семена, Хоцького Данила. Квітень 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

В дорозі, вже у вагонах, частина висланих помирали – особливо діти, групи часто викидали прямо під час руху потяга [480]. П'ятирічний Микола Безкровний з с.Несваткове Олександрівського району в той час, коли його сім'ю розкуркулювали, дивом врятувався, «бо у ряднах заховався на печі у рідного діда», уникнувши, на відміну від батьків та п'ятох братів, заслання до Архангельська [481]. Дорога від залізничної станції Шаровка до Котласу – міста на півночі Росії, куди прямували ешелони з депортованими з нинішньої Кіровоградщини, тривала майже місяць – восени 1930 року з глухих закутків залізничної станції було відправлено ешелон з 40 вагонів, у кожному з яких було не менш як по 40-60 «куркулів», серед них тридцять сімей розкуркулених із с.Сасівка Компаніївського району, а всього – майже 2,5 тис. «куркулів». Трупі померлих в дорозі ховали під залізничним насипом [482].

До деяких куркулів більшовики проявляли «гуманність». Зокрема, з моменту прибуття на пересильні пункти і впродовж посадки у вагони зі станцій відправки - Шестаковки, Людмилівки та Шаровки, було відокремлено (відсіяно) 67 сімей: з них інвалідів і хворих – 67 чол., пристарілих – 86, середняків і бідняків – 47, інших – 7 чол. Однак загальна кількість розкуркулених в період до 10 березня по Зінов'євському округу не зменшилася, а навпаки, зросла, оскільки додатково було розкуркулено та вислано ще 581 сім'ю. Це був той «резерв», намічений задалегідь ДПУ на випадок «відсіву» частини розкуркулених [483].

91

ВІДОМОСТІ ПРО ВІДІБРАНУ ЗЕМЛЮ У КУРКУЛІВ ТА ВАРТІСТЬ ВІДІБР.МАЙНА.

Район	кільк. гектар. землі	вартість майна
Хмельницький ...	1990	100416
Новгородківський	1656	37638
Зінов'євський ...	2057	270304
Зінов'янський ...	201960	178200
Компаніївський...	2058	104378
Бобринецький...	6107	108561
Великомищенський	768	49614
Новомиргородський	10459	144354
Рівненський ...	2875	92390
Новоукраїнський.	3565	137236
Новопрвський ...	3406	107950
Устимівський ...	2775	53083
Вретьківський ...	4315	225000
Мливищенський ...	1085	81760
Середківський ...	2404	471504
РАЗОМ:	448041	1208006

132

нак загальна кількість розкуркулених в період до 10 березня по Зінов'євському округу не зменшилася, а навпаки, зросла, оскільки додатково було розкуркулено та вислано ще 581 сім'ю. Це був той «резерв», намічений задалегідь ДПУ на випадок «відсіву» частини розкуркулених [483].

На фото: відомість про кількість відібраної у куркулів Зінов'євського округу землі та вартість їхнього майна. Березень 1930 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Виселенням куркулів у березні 1930 року влада не обмежилася. Масові депортації куркулів з території краю відбувалися до 15 квітня включно та ще двічі впродовж 1930 року – в травні (до 20.05) та в листопаді. Місцем заслання для них були вибрані вже райони Північного Уралу. Наступна широкомасштабна акція виселення куркулів 2-ї категорії була здійснена впродовж 39 днів у період з 1 червня по 9 липня 1931 року. Виселення куркулів тривали в 1932, 1933 та наступних роках.

Розділ 37. На вигнанні. Північний край.

Розкуркулених – наших земляків, у березні 1930 року було доправлено до Архангельська та Котласа, де, пробувши деякий час у транзитних пунктах, вони були відправлені ще у віддаленіші необжиті краї. Разом з ними туди прибули розкуркулені і з інших територій та країв тогочасної держави. Перші підсумки «Розселення куркульських сімей в Північному краї» були зроблені 20 березня 1930 року «інспекторами наркомохорониздоров'я та НКВС» в «Доповідній записці». Інспектори добросовісно повідомили центральну владу, що бараки для розкуркулених будувалися переважно в низовинних, «нездорових» місцях, де не було навіть питної води (*воду розкуркулені купляли у місцевих жителів по 1 коп. за відро. – Авт.*). Ешелони рухалися за «військовим графіком» і зупинялися винятково для поповнення паровозів водою, а «переселенцям не давали не тільки гарячої, а й взагалі сирої води». У вагонах панувала антисанітарія. Під час прибуття ешелонів до кінечної станції, «вивантаження вагонів відбувалося недостатньо організовано – речі скидалися на кучу, а людей відправляли в різні пункти, таким чином речі попадали туди, де не було їх господарів». Сім'ї з дітьми часто селили в бараках прямо біля дверей. «Деякі пункти розселення («Біржова гілка» в Архангельську) – непридатні для проживання розкуркулених» - зробили висновок інспектори. Багато бараків виявилися теж не придатними для розселення сімей з малими дітьми: в бараках сніг, перші нари в снігу, дах просвічує (жердини покладені не впритул, зверху прикриті гіллям ялини і засипані мерзлою землею, яка осипається). Бараки об'ємом в 720 куб. м мають тільки по дві металеві печі (діжки), які «нагрівають тільки димарі (труби)». Підлоги немає зовсім, від чого у бараках утворюється при розставанні снігу велика грязь. Колосальна скупченість: на місце в 1, 5 м шириною, 1, 25 – у висоту і 2 м довжиною розміщується сім'я в 4-5

чол. В багатьох бараках влаштовані нари в п'ять ярусів, інколи їх 3, рідко 4 ярусів. У міських церквах внизу холодно, зверху душно. А в бараках на периферії скрізь холодно. Кухні у міських бараках є не скрізь, а на периферії їх немає зовсім. Приготування їжі відбувається на відкритому місці (надворі). Борошно в деяких бараках конфісковане, видачі хліба не налагоджено. Діти зовсім не мають чого їсти. Бань (за винятком Архангельська, Вологди) не було зовсім. Особливо тяжким було становище маленьких дітей: їх у бараках не тільки не було де мити, а й через холод не можна було цього робити. Через холод матері не міняли навіть пелюшок. Дезинфекція одягу не здійснювалася взагалі, тож «вошивість була колосальна». Прати не було де, не було чим, не було як. Одяг не просихав, тож всі були простужені, багато мали обмороження, що закінчувалися «хірургічним втручанням». Навколо бараків – антисанітарія. Медичного обслуговування на периферії майже ніякого. Багато хворих, особливо діти (коклюш, кір, скарлатина) – «два дитячих трупики лежали серед живих понад добу». Серед дітей колосальна смертність. Багато вагітних жінок. Найтяжче дітям, жінкам, старим. Моральний стан розкуркулених тяжкий, депресивний – всі вони перебувають повністю в залежності від комендантів, не мають абсолютного уявлення про свою подальшу долю. Серед виселених поширені настрої: «Краще киньте в море, перебийте дітей, ніж морити їх голодною смертю!», «Ну, винні, а за що повинні стаждати маленькі діти?», «Кину дітей, сама втечу, куди очі бачать!». Хто вони, оці сміливі та об'єктивні інспектори, які написали такий вбивчий для більшовицької влади документ? Це старший інспектор НК охорони здоров'я Івицький, старший інспектор НКВС Крижевський, начальник I віділу ВКС РРФСР Крилов [484].

28 березня 1930 року датований ще один документ – «Доповідна записка ПП ОДПУ по Північному краю про підсумки прийому та розселення висланих куркульських сімей в краї станом на 26 березня 1930 р.» Документ був створений в м.Архангельську і детально описує побут висланих: типи житла (бараки), в які поселялися вислані розкуркулені, умови харчування, рівень захворюваності тощо. Бараки для розкуркулених Архангельське ОДПУ назвало в документі швидше «шалашем», ніж баракком: це був дерев'яний каркас, вкритий дахом, що починався від землі. Дах – соснові жердини, вкриті соломкою або хвоєю, поверх яких накидана земля. «З точки зору елементарних зручностей, – вказувалося в «Доповідній записці», – таке житло бажає бути кращим, але

займатися будівництвом чогось більш кращого не було можливостей». Та й цих бараків не вистачало, тож розкуркулених селили в Солонбальському соборі, в приміщеннях Прокушівської фабрики в Архангельську на п'ятирусних нарах. В бараках, через нестачу цегли, котлів, металу, не було кухонь, пралень. Впродовж довгого часу повністю розкуркулені і вислані були залишені без продуктів і грошей, тож не мали взагалі чого їсти, особливо бідували престарілі, непрацевдатні, жінки з малими дітьми. Їм дещо давали з тих припасів, які були привезені іншими розкуркуленими, але, як застерігало місцеве ОДПУ, «з використанням куркульських продуктів і переходом на платне харчування їх становище буде безвихідним. Таких сімей дуже багато». Для харчування дорослого висланого населення була встановлена «голодна норма в 1300 калорій». «Це така норма, – було роз'яснено в «Доповідній записці», – за якої людина живе, повільно проїдаючи запаси жиру у власному тілі». «Працювати за такого харчування неможливо» – визнавали в ОДПУ. В період з 26 по 28 березня тільки в Архангельську серед виселених захворіли: 2677 дітей, 2606 дорослих. Відомостями з інших віддалених місць тимчасового розселення ОДПУ не володіло [485].

«В один (з бараків. – Авт.) поселили нашу сім'ю (Момотів з с.Губівка Компаніївського району. – Авт.) ... в кімнату площею 20-22 квадратних метри приймали по три сім'ї, – розповідає Момот П.Г. – Селили в одну кімнату сім'ї різних націй – швидше всього, аби не розуміли одне одного. В нашій сім'ї жили четверо дітей (я, Ніна, Гаврилко й Данилко), тітка Олена, батько Гаврило і дід Охрім. Окрім нас по кутках тулилися ще дві родини: білорусів 14 чоловік і молдован – тринадцять. 34 душі на 20-22 квадратних метрах. На добу ми отримували 200 грам хліба. Аби не вмерти з голоду, варили опилки, березову кору. Життя було нестерпним, тому дорослі, забувши про ризик, почали тікати з табору. ... Втік мій батько, потім тітка Єлька, а діти з ледве живим дідом залишились у вільному кутку на нарах. Не витримали такого харчування дід Охрім і молодший мій брат Гаврилко – померли в страшних муках».

На засланні померли четверо дітей «куркуля» Росолова Михайла з с. Перчунове Добровеличківського району (самого Михайла у 1938 році засудили до розстрілу) [486].

З міст Архангельськ, Котлас, Вологда розкуркулені були переселені в ще більш віддалені та менш придатні для проживання райони Півночі.

На 1 січня 1931 року 62,7% всіх висланих до Північного краю куркулів проживали в бараках. Сувору північну зиму **в куренях та землянках** зустріли 37,3% депортованих. Згідно з довідкою оперуповноваженого 2-го відділення ОДПУ Штранкфельдта, постачання виселених продуктами харчування «було дуже сутожним – норми постачання вкрай обмежені». Всі заслані були зняті з централізованого постачання. Майже всі з них не мали одягу та взуття і ніхто не намагався цього постачати через відсутність фондів. «Якщо не буде відновлене централізоване постачання продуктами, то можливий голод, епідемії, бандитизм» – доповідав оперуповноважений ДПУ. – «В багатьох місцях зовсім немає медикаментів, тож серед розкуркулених поширилися висипний тиф, дизентерія, цинга, простудні хвороби» [487].

Таємні інформатори доповідали про настрої серед виселених: «Нас помістили як худобу, в сирі і холодні бараки, нас, напевне, хочуть виморити як собак»; «Як ми будемо тут жити, зверху тече вода, сиплеться пісок, діти мерзнуть і вмирають десятками»; «Живемо в бараках без підлоги, без стелі – як собачі будки. Життя дуже і дуже тяжке, вже гірше за це не може бути»; «Ми сюди як приїхали, то ще й не роздягалися, в бараках холодно і брудно»; «Скоро воші нас поїдять. Хліба отримуємо в день по ¼ фунта на душу і дуже чорний, а борошно наше, як приїхали, то забрали. Кашу варимо на снігу – дрова сирі. Крім хліба, нічого не дають. В лавках теж нам нічого не дають»; «Працездатні всі живуть у лісі, умови дуже тяжкі, працювати ходимо за 4-5 верст. Привезене з дому все пропало. Зразу давали по 300 г хліба, 6 грам цукру і 5 грам риби, приходилося робити довгі переходи по коліну в снігу. Прийдеш з роботи, поїси щі, не щі, а вода...» [488].

Розтерзані долі «куркулів» Кіровоградщини, як, проте, і всієї України, повинні були слугувати наочним прикладом для решти хліборобів та ліквідувати у них будь-які спроби опиратися політиці колективізації та бути абсолютно лояльними до влади в майбутньому. Небаченим терором проти власного народу держава цього досягла.

З 1941 року, коли утвердилася в нашому краї нацистська окупаційна влада, народ, особливо молодь, теж зазнали депортації до Німеччини і картини знущання нацистів над українцями багато в чому подібні до знущань більшовиків у роки «великого перелому на селі». Але були різні відмінності: на роботи до Рейху окупанти не відправляли дітей, старих, хворих, вагітних, одружених та не знищували так хліборобів, як

масово це робили більшовики під час розкуркулення, колективізації та масових репресій. Винятками є розстріли заручників – жителів окремих сіл, включно з дітьми, за дії партизан, знищення нацистами жителів краю за етнічною ознакою, знищення в'язнів Кіровоградської тюрми СД або відправка їх залізницею в німецькі концтабори. Нацисти не вдавалися до масового вилучення майна, житла, продуктів харчування в українських селян, як це робила комуністична влада – винятком є короткий період вигнання ворога Червоною армією з сіл Кіровоградщини, коли деякі населені пункти ворог використовував для оборони, тоді жителі виганялися з хат, майно нищилося в результаті бойових дій як з німецької, так і з радянської зброї та військової техніки, або використовувалося ворожими солдатами в окопах та траншеях. Худоба, проте не вся, забивалася для прогону окупантів. Однак багато населених пунктів Кіровоградщини опинилися поза зоною активних бойових дій, тож залишилися неушкодженими: і в 1941 році – з початком німецької окупації, і наприкінці 1943 – на початку 1944 років, коли окупантів виганяли.

На початку січня 1942 року нацисти провели вилучення в населення області теплого одягу – від валянків до рукавиць включно з такого розрахунку: на 100 чоловік населення потрібно було здати 22 пари валянок, 11 кожухів, 22 пари рукавиць тощо. Приказ німецької влади передбачав вилучення теплого одягу в першу чергу «в комуністів, партизан, активістів бувших і неблагонадійних громадян» [489].

В роки нацистської окупації не були масово заарештовані та фізично винищені члени більшовицької партії, комсомольці, представники радянських (довоєнних) органів влади, священнослужителі, воїни Червоної армії, які потрапили в німецький полон та були випущені, численні «оточенці», деякі підпільники та партизани тощо, хоча жертви серед них теж були великими, проте переважна більшість із них мирно і неголодно, за винятком тих, кого фашисти відправили до концтаборів за спротив, дожили до визволення, а потім пройшли через сито численних перевірок, що їх здійснювали більшовицькі каральні органи, зокрема «Смерш».

В той же час більшовицький режим знищив та покалічив долі багатьох тисяч жителів нинішньої Кіровоградщини за звинуваченнями: в приналежності до армії УНР та вільного козацтва, за службу в царській армії у званні молодших та старших офіцерів, за пере-

бування у вигаданих владою «контрреволюційних націоналістичних повстанських організаціях», за перебування в інших, крім більшовицької, партіях, за міфічні шпіонажі на користь інших держав, за переписку з родичами за кордоном, за релігійні вірування, та, звичайно, за приналежність до «куркулів» – причин для знищення селян влада вигадувала безліч. Проте і нацисти, і більшовики однаково нещадно винищували патріотично налаштованих українців, що сповідували ідеї державності свого народу. Та що найголовніше: в роки нацистської окупації в селах Кіровоградщини не було голоду, на відміну від голоду, що його періодично організовувала радянська влада.

Про те, що голод впродовж кількох десятиліть був неподільно пов'язаний саме з комуністичною (радянською) владою, свідчить той факт, що перед визволенням краю від німецько-фашистських окупантів деякі селяни, отримавши зерно від громадських дворів у період окупації, а також виростивши його на своїй землі, що її наділяла окупаційна влада, намагалися зерно заховати в землю, як це робили на початку 30-х років, убезпечуючи цим свої сім'ї від голоду вже в умовах визволення, тобто з відновленням більшовицької влади в 1943-1944 роках на всій території Кіровоградської області. А через два роки розпочнеться нове тяжке випробовування – голод 1946-1947 років.

Чи голодували в цей час переможені у війні 1941-1945 років? Чи тягали на своїх плечах численні «фрау» і «фройлен» борони та плуги, чи копали свої поля лопатами, чи збирали вони жолуді для прогодування своїх сімей, чи вважали за несподіване щастя знайдені на полі мишоловки, чи їли бур'ян, чи раділи віяному-перевіяному зерновому посліду в 1946-1947 роках? Ні! Всього цього зазнали переможці: дружини-вдови, діти-сироти, поранені й покалічені фронтовики, їхні пристарілі батьки.

Розділ 38. «Боги на вогнищі».

Більшовицький режим, починаючи з перших днів свого утвердження, розпочав знищувати культові споруди. Інтенсивність цієї «роботи» характеризує таблиця [490]:

Рік	Кількість зачинених культових споруд у Зінов'євському окрузі
1921	4 синагоги
1923	2 синагоги
1925	1 монастир
1927	5 синагог, 4 церкви, 1 костюл, 1 лютер. кірха
1928	2 синагоги
1929 (січень – листопад)	3 синагоги, 1 церква, 2 синагоги (без дозволу ВУЦВК)
1929 (грудень)	10 церков
1929 (кінець грудня – січень 1930)	42 церкви

Масове знищення церков й арештів священників (з серпня 1929 року всі священнослужителі були прирівняні до куркулів) співпали в часі з політикою більшовиків по «суцільній колективізації та знищенні куркулів як класу». Влада до ліквідації церков підійшла винахідливо та творчо. Розпочала цей процес з організації мітингів і зборів, збирань підписів серед населення про закриття церков та відряджень ходоків до органів влади з «проханнями» зняти дзвони та хрести тощо. Це давало можливість владі, прикриваючись нібито волею народу, ухвалювати «правильні» рішення та чинити святотатство, заявляючи при цьому, що «летять дзвони з церков і тріщить релігія під натиском мас».

20 грудня 1929 року відбулися збори «жіноцтва сільгоспартілі «Червона Зоря» с.Піщаний Брід Новоукраїнського району, які «одногосно» постановили: «1. Всі як одна записатися до спілки воявоначних безвірників. 2. Раз і назавжди порвати усякий зв'язок з релігією й не ходити до церкви. 3. Всі прикраси, як от: обручки, каблучки та намисто зняти. 4. Отмінити такі релігійні обряди, як родини, хрестини, церковні похорони і весілля. Ми одногосно обіцяємо повичищати з своїх хат всі ікони і не святкувати релігійних свят. Вимагаємо від райпарткому та райвиконкому якнайшвидше закрити у нашому селі церкву і передати під культурний заклад». Незаперечно, що такі збори відбувалися в кожному селі нинішньої Кіровоградщини, мітинги і демонстації – в кожному районі, з'їзди безвірників – у кожному окрузі, і їхні ухвали були подібними. Так в с.Березівка Устинівського району у грудні 1929 року

«було зроблено демонстрацію-протест» – 500 чоловік вимагали: «Геть попів, геть церкву, дайош нам школу!» В с.Оникіївка Маловисківського району «97% підписів зібрано у населення про перетворення церкви у культурний заклад» [491].

Численний мітинг кількістю «4000 тис. учасників – робітників, членів колгоспів, середняків, службовців, радянської інтелігенції» відбувся 2 січня 1930 року в м.Новоукраїнка. Учасники мітингу «вимагали від райвиконкому, окрвиконкому та ВУЦВК відібрати Олександрівську та Варварівську церкви та синагогу та передати їх під культурні установи. Дзвони передати на виробку тракторів». Мітингувальники також закликали вигнати «геть попів, равнів, куркулів, крамарів, що стоять на перешкоді нашого творчого будівництва» та викликали на соціалістичне змагання трудящих Бобринецького району [492].

Цього ж дня до м.Новоукраїнка прибула делегація з Тарасівської сільради в кількості 11 селян – 7 чоловіків та 4 жінок, які звернулися до райвиконкому з проханням «зачинити церкви в їхній сільраді». Райвиконком «прихильно» поставився до ініціативи «татарівської бідноти» та затвердив прохання селян. На початку січня 1930 року в с.Гнатівка Новоукраїнського району відбулися «загальні збори селян, де ухвалили передати гнатівську церкву на культурну установу, а дзвони віддати на трактори». До Новоукраїнського райвиконкому приїхали також «ходоки» з с.Мар'янопіль та привезли постанову сільських зборів про закриття церкви.

Якщо наприкінці грудня 1929 року жителі Піщаного Броду ухваливали рішення про закриття церкви, то 5 січня 1930 року вони це зробили – «організована біднота рішучим наступом покінчила з фортецею релігії». Ось як про це розповідає Зінов'євська окружна газета «Червоний Шлях»: «Вночі на 5-е січня колективісти Піщаного Броду вивезли з села на станцію попів. Ранком багатотисячна демонстрація під гаслами войовничих безвірників повела наступ на церкви. На чолі колони безвірників йшли кіннотники. Партизани Піщаного Броду знову на конях. Старі, сиві колгоспники дали приклад піщанобродській молоді. Біля церкви – мітинг... За огорою десяток старих баб кляли безвірників: «Господь вас покарає, руки у вас, антихристів, одпадуть!» Кіннота увірвалася в церковний двір. Тисячі демонстрантів заповнили огорою. На дзвониці – червоні прапори. Під гучне «слава!» один за одним полетіли дзвони вниз. Знову вишикувалися лави. Знову кіннотники попереду.

Наступ триває на другу церкву. Через село рушили безвірники. Велика кам'яна церква прийняла небажаних гостей. З району прибув начальник адмінгрупи. Він попереджає піщанобродців: «Не можна робити по партизанські, не можна без дозволу окривку зачиняти церкви!» Але маса не бажає слухати: «Годі попам нас душити, церкви нам не потрібні!» І знову з грохотом полетіли дзвони. Пізно увечері закінчили працю. Покінчили піщанобродці з церквами. Піщанобродці дали сигнал району» [493].

8 січня 1930 року в с.Рівне (нині Новоукраїнського району) «... відбулася велика демонстрація організованого населення». На мітингу, що відбувся під час демонстрації, ухвалили: «Всі молитовні будинки Рівного перетворити на будинки культури, зняти всі дзвони та передати їх на індустріалізацію».

В середині січня 1930 року були зняті дзвони з Зінов'євського собору та передані на індустріалізацію. Фото з цієї події було вміщено в окружній газеті «Червоний Шлях» 18 січня 1930 року. Замість хрестів на куполах собору замайорів червоний прапор.

Таємно, серед ночі, були зняті дзвони з церкви с.Букварка (нині Олександрівського району). Тільки впродовж грудня 1929 – січня 1930 року дзвони було знято з 42 церков (з них по 19 церквах рішення про зняття було затверджено Зінов'євським окружним виконавчим комітетом, а з 23 церков місцева влада познімала дзвони за власною ініціативою) [494].

За «дорученням колективу 20 трудшколи гр. Ружанський» звернувся до органів влади зі скаргою, що «сусідня з школою грецька церква (м.Зінов'євськ), калатаючи у дзвони, заважає заняттям. Зваживши на цю скаргу, президія Зінов'євської міськради ухвалила питання про зняття дзвонів з грецької церкви, як того вже давно вимагає люdnість» [495].

Ліквідація церков, руйнування віри не завжди відбувалося на «ура» та не повсюди лунало «слава партії» тоді, коли знімалися церковні дзвони. Бо населення, а особливо жінки, великими гуртами стали на захист церковнослужителів, церковного майна та, власне, храмів. Яскраво це проявилось у с.Воронівка Новоукраїнського району: 27 грудня 1929 року комсомольці села на своїх зборах ухвалили закрити сільську церкву і коли 4 січня 1930 року вони намагалися це зробити, то біля церкви зібрався «гурт людей близько півтори тисячі та півтори сотні куркулів». Натопв викрикував: «Геть комуну, геть банду!», а потім розгорілася бійка, з вигуками «Геть!» та «Оце вам за хлібозаготівлю, оце вам за план

до двору, оце за колективізацію!» «куркулі звалили огорожу, почали кидати камінням, 8 осіб, членів сільради та голів колгоспу, поранили» [496]. В с.Бурдзинківка (нині у складі с.Василівка) Долинського району 3 грудня 1929 року біля церкви зібрався великий гурт людей, які не давали сільській владі використати місцеву церкву під «засипку зерна» та викрикували «антирадянські» та «контрреволюційні» гасла та вдалися до радикальних дій – побили палицями комсомольців [497].

Насправді так «добре», як про це твердила більшовицька преса, складалася ситуація з ліквідацією церков і в Піщаному Броді – наприкінці 1929 року великий гурт жінок і чоловіків підійшов до сільради з вимогами відкрити у селі церкву, яку активісти нещодавно закрили. Злякавшись такої кількості агресивно налаштованих людей, актив села втік, а найвідчайдушніші з селян виламали двері у сільраді, «облазили навіть горище, але нікого з радянських працівників не застали». «Мають вони щастя, а то якби попались нам у руки, повісили б їх замість дзвонів», – говорили деякі з селян [498]. На цьому події у Піщаному Броді не закінчилися – у березні 1930 року селянки Портняк та Неродик Явдоха вимагали у влади скасувати підписи односельців про закриття церкви та самі збирали такі підписи, щоб церкву відкрити [499].

В с.Татарівка Новоукраїнського району свого часу теж були зняті дзвони з церкви. «Куркулі, щоб помститися, повели агітацію серед несвідомої частини жінок та організували банду й наскочили на сельбуд, де зірвали збори. Після цього рушили до сільради, витягли з неї комсомолку Зубрієнкову та секретаря комсомольців Катикіна, потягли їх туди, де лежали зняті дзвони, й заходилися бити комсомольців. Куркулі кричали: «Кладіть їх у дзвони, скидайте червоні прапори!» Коли б не встигли викликати представників влади з району, спричинилося б вбивство» – так описувала «сільська» газета «Червоний Шлях» у номері за 16 січня 1930 року вибух гніву в населення, спричинений руйнуванням сільських святинь. Відразу були заарештовані «бандити» Карасенко Василь та Карасенко Савко.

Не були пасивними спостерігачами під час «протирелігійної демонстрації» і багато жителів с.Воронівка Новоукраїнського району: коли демонстранти проходили центральною вулицею, то в них почали кидати каміння, селяни також зловили і побили голову сільради та деяких активістів. Хто були ці незгодні з діями влади? Звісно ж, «куркулі». Їх теж заарештували [500]. Стихійні виступи на захист спалюваних

церков відбулися і в с. Каніж Новомиргородського району, в с.Суботці Знам'янського, с.Нечаївка Компаніївського, с.Спасове Новопраського, с.Червоний Яр Зінов'євського, с.Олено-Гапсино Маловисківського районів тощо [501]. В с.М.Бабанка Бобринецького району 11 січня 1930 року, коли сільські активісти намагалися зняти з сільської церкви дзвони, то жителі села в кількості майже 3000 осіб не допустили їх до церкви. «Сільрада М.Бабанки, бачачи, що зняти дзвони неможливо, вивезла на площу трасбой і водою розігнали селян, а дзвони зняли». Відразу був заарештований священнослужитель церкви Делов [502].

9 січня 1930 року стихійний мітинг розгніваних селян відбувся в с.Злинка Хмельівського району. Цього дня голова сільради Фокур, секретар комсомольського осередку Бежмер за власною ініціативою приступили до зняття дзвонів з двох церков. З дзвіниці першої церкви дзвони «успішно» поскидали додолу, а от біля другої церкви на місцеву владу вже чекав натовп в кількості 250-400 осіб, де переважали жінки і, озброївшись палицями та камінням, почали бити владу й комсомольців. Проти повсталих були направлені війська – одна рота солдат на чолі з командиром Морозовим в повному складі прибула до села та, оточивши церкву, відкрили стрільбу (в повітря), в результаті чого селяни розбіглися, а влада змогла все-таки зняти дзвони і з другої церкви. Про ці події в с.Злинка доповів окружному комітету партії (о 20 годині 45 хвилин 11 січня 1930 року) начальник Зінов'євського окружного відділу ДПУ Йодко [503].

18 травня 1930 року активні виступи на захист сільської церкви відбулися в с.Василівка Бобринецького району. Цього дня о 4 годині до сільради підійшли кілька десятків жінок (понад 50) та почали вимагати, щоб раніше зняті дзвони знову підняти на дзвіницю. На ганок сільради вийшов голова сільради Мехеда, «навчитель» Іванченко, які виступили перед селянами, мотивуючи свої дії неможливістю повернути на попереднє місце дзвони, бо «зняття дзвонів затверджене ОВК». Схоже, що жінкам набридло вислуховувати владу, тож натовп від сільради пішов до сільбуду, де гуртом зламали двері та забрали два дзвони. Аж після того, як відібрані дзвони повісили на дерев'яній каплиці, натовп розійшовся по домівках. Про події в с.Злинка було повідомлено ДПУ УСРР в м.Харкові та окружну владу [504]. Керівниками «жіночої демонстрації» було визнано: Гончар Олександр, Чалу Гашу, Тарасенко Явдокію Левонтьївну, Середніченко. Як склалися долі цих мужніх жінок – невідомо.

В багатьох селах віруючі захищали не тільки церкви, дзвони, а й брали під захист священнослужителів. У с.Плетений Ташлик Маловисківського району батющі, всупереч волі районної влади, виділили «2 десятини гарної чорноземної землі», а 500 крб. штрафу, накладеного на церкву в 1929 році, «сплатила не церковна рада, а темне жіноцтво», тобто віруючі [505].

За всі ці дії селянства влада вдалася до масових репресій хліборобів та з ще більшою люттю робила свою чорну справу. Атеїзм, як державна політика, утверджувався більшовиками насильством, арештами, розстрілами, засланнями.

«Була у нашому селі церква... За кілька днів розламали (куполи розламали, хрести й дзвони поскидали). Розкопали й могили довкола церкви, все золото шукали. Та знайшли лише золотий хрестик. Стягли докупи і побили молотами надмогильні плити, щоб не муляли начальницьких очей. Того чоловіка, що розгортав могили, вже немає. Помер. Усе жалівся перед смертю: «Дурень я був, молодий...». Усе каюся», розповів Степан Лукович Мачак, 1912 р.н., житель с.Розумівка Олександрівського району [506].

«Оженився в 30-м році, 22 червня... Як я женився, то в нашій селі вже церкви не було, вже священника засудили, вже директора школи засудили, вже дяка засудили, вже цей, що читав псалтири над мертвими, вже також засудили й забрали. Це все було, як казали, ліквідоване», - такий спогад залишив Федір Буртянський про своє рідне село Бурти Новомиргородського району [507].

Більшовицька влада рішуче взялася і за ліквідацію «старих свят». Зокрема, третього січня 1930 року на зборах «жіноцтва Бережинської сільської ради» присутні вислухали «доповідь тов. Кравченка», який зазначив, що «наближаються старі різдв'яні свята, які необхідно зовсім ліквідувати». З цього питання збори ухвалили: «Доповідь взяти до відома» [508].

«Наймита Піщанобродського сільробіткому» ухвалили: «Відробити перший день Різдва (7 січня) та свій одноденний заробіток в сумі 40 крб. передати на індустріалізацію країни». Члени артiлі шевців «Перемога» таки відробили день 7 січня та увесь заробіток передали на користь МТС. Стійкішими виявилися члени артiлі «Комінтерн» с.Єлизаветградка – в день релігійного свята Благовіщення 45 колгоспників не вийшли в поле, «замість них пішли в поле працювати комсомольці та члени профспілки» [509].

Про настрої влади щодо служителів культу, про ставлення більшовиків до православної віри яскраво свідчать «гасла до антивеликодньої кампанії», що їх надрукувала Зінов'євська окружна газета «Більшовицький Шлях» 15 квітня 1930 року. Ось вони: «1. Проти великодня, за п'ятирічку в 4 роки. 2. Боротьба з релігією, боротьба за п'ятирічку. 6. Попи, сектанти й куркулі – вороги колективізації. 8. Використаємо дзвони для справи індустріалізації. 16. Повною виконаємо пляни весняної сільськогосподарської кампанії».

Відзначати «старі свята» та навіть заходити до храмів стало зовсім небезпечно – активістів з релігійної громади піддавали арештам та засланням, а вінчання та хрестини не було вже кому здійснювати, або здійснювали це таємно, вночі. 1930 року розпочалося масове нищення, поряд з дзвонами, всього культового майна. Заклик партії «перетворити колгоспи й радгоспи на осередки безвірництва» втілювався в життя наполегливо і безкомпромісно.

4 лютого 1930 року в с.Новомихайлівка Маловисківського району було «велике свято». Саме так стверджувала окружна газета «Червоний шлях» в номері за 4 лютого 1930 року в статті «Боги на вогнищі»: «Сьогодні селяни-колгоспники вирішили колективно спалити своїх богів... На вулиці зібралось майже все село. Відрядили підводу за іконами. Поїхали туди. Всі ікони звалено в якійсь клуні на купу. Тут «Георгій Победоносець» і «Пресвята дева Марія» лежать поряд побитих, поламаних, рядових чудотворців. Навалили ікони на підводу. Привезли до клубу. Коротенький мітинг. Скінчився мітинг. Рушила підвода з іконами на край села, на степ. Все село пішло за підводою. Попереду селянська кавалерія – бідняцька молодь на конях. На степу звалили ікони на одну купу, полили їх гасом. Старий незаможник – голова сільКНС тов. Кошурко запалив смолоскип трухлявих богів. Звільнилися хати селян від непотрібного сміття. Поповнилися лави спілки войовничих безвірників Зінов'євщини».

У лютому 1930 року у с.Плетений Ташлик Маловисківського району «при СОЗі ім. Котовського жінки-активістки організували бригаду для антирелігійної роботи. Лише протягом 2-х днів ударниці зібрали серед селянок більше 1000 ікон, які повикидали, як непотрібний мотлох». Найактивнішими з них були Гришина та Котана М. [510].

Не всі церковнослужителі витримали кампанію переслідувань, знущань з боку активістів та влади. Тож були випадки відмов від духо-

вних санів. 15 лютого 1930 року, через повідомлення в газеті, відмовився від релігійної служби «дьяк Перчунівської сільради Новоукраїнського району» Опанас Слищенко, який заявив: «Релігія – це отрута народові, що вона служить виключно на користь ворогам робітничої кляси й трудящого селянства» [511]. Привселюдно, на зборах «всіх громадських організацій за ініціативи комсомольців с.Федвар (нині с.Підлісне Олександрівського району), в день XII річниці Жовтня, відрікся сану «молодий» піп Бондаренко». «Запрошений» на ці збори «старий» піп від віри не відрікся [512]. Про свою відмову від сану попа публічно заявив настоятель храму в с.Мошорине Знам'янського району Д.Топузов, який правив у церкві 28 років, та пообіцяв «всі сили й знання віддати на користь радянської держави». «Остаточно» зрікся попівства й «щиро бажав нарівні з усіма стати до громадської корисної роботи» священнослужитель с.Дмитрівка Знам'янського району В.Ткаченко [513].

Не всі зрікалися, тож немає сумніву в тому, що сотні українських священнослужителів із сіл та міст нинішньої Кіровоградщини завершили свій земний шлях у засланнях, на виснажливих роботах в численних концтаборах і на свою Голгофу зійшли з невикороною вірою. Таким виявився священнослужитель Рачинський з с.Сергіївка Братського району. Напевне, що батюшка був затятим у вірі, був прикладом для мирян, тож проти нього була затіяна провокація, яка ставила за мету заарештувати священика: у листопаді 1929 року місцеві комуністи Дишловий Іван, Колойда Григорій, Звекова Олександра та комсомолец Грузій Захарко підкинули до обійстя попа зброю. 27 листопада 1929 року голова комісії сприяння хлібозаготівлі Фомін Григорій, взявши з собою 14 активістів, відправився до батюшки робити обшук. Обшук був хвацько пророблений, тож на горищі комори таки була знайдена гвинтівка. Рачинський був відразу заарештований та звинувачений в спробі збройного повстання проти радянської влади. Разом з ним були заарештовані: регент і дьяк церкви Афанасьєв Федор, церковний староста Панфілов Семен, член церковної ради Полянський Парфентій, колишній диякон Симачевський Григорій, голова релігійної общини Дурнев Григорій. Всіх їх слідство вписало до контрреволюційної організації, яка ставила за мету повалити радянську владу збройним шляхом. На слідстві, що супроводжувалися знущаннями, Рачинський заявив: «Швидше загину під тином, але не відмовлюся від своїх переконань; швидше труп мій побачать під тином, перш ніж я зніму з себе рясу. Спаситель страждав за народ,

я теж буду страждати!» Однак через допити, які тривали кілька днів та, напевне, супроводжувалися фізичними та моральними тортурами, Рачинський змушений був написати 1 грудня 1929 року заяву на ім'я начальника райадмінвідділу про зняття з себе яси, але не сану [514].

Жити в радянській державі в той час було небезпечно не тільки священнослужителям, а й їхнім дітям. В с.Якимівка Хмельівського району був засуджений на 5 років з суворою ізоляцією «син попа Єгоров Б., який агітував серед несвідомої частини трудової людності проти колективізації». Масових гонінь зазнали «радслужбовці», які «приховували своє попівське коріння».

Влада з часом тільки посилювала натиск на церкву. З Зінов'євська на села відряджалися «безвірницькі бригади» для влаштування атеїстичних лекцій та вечорів. На промислових підприємствах окружного центру набрав поширення рух за створення «ударних безвірницьких бригад». Перша така бригада в кількості 13 чоловік була створена на заводі «Червона Зоря». На «боротьбу з релігійним дурманом» вирушили школи. 20 грудня 1929 року відбувся II Зінов'євський окружний з'їзд безвірників, а через місяць, у січні 1930 року – III з'їзд.

Нищення культових споруд та майна продовжилися і в наступні роки. Влітку 1937 року була розібрана церква в с.Красносілка Олександрівського району. Матеріал використали на будівництво «будинка колгоспника». Церкву в сусідньому с.Бандурове розібрати не вдалося – була кам'яною. Тож її на деякий час перетворили на пасіку – всередині поставили вулики, а в стінах поробили льотки. Церковне майно було пограбоване: вкрадено 9 срібних речей, позривано срібні оклади з книг, розкрадено шовкові речі, вовняні та прості платки, а також 25 рушників. У крадіжці були звинувачені священнослужитель Волошин, старостиха – «розкуркулена» Хлівна Неоніла, дяк Гедзь Макар [515].

В 1937 році в с.Цвітне Олександрівського району близько 600 осіб, покинувши роботу в колгоспах, зібралися біля сільради, вимагаючи відкрити у селі церкву [516]. Це, напевне, був останній масовий виступ жителів нинішньої Кіровоградської області проти дій влади взагалі, останній прояв непокори та остання колективна спроба захистити свої права та свою віру зокрема. Майже на п'ятдесят років наперед, аж до кінця 80-х років XX століття, жителів краю більшовики впокорили.

Більшовицька влада нещадно нищила українську автокефальну церкву – пряму спадкоємицю православної віри, започаткованої ще в Х столітті. Цим нищилася і душа українського народу. З великою люттю нищилися також синагоги, костьоли, кірхи, молитовні будинки протестантських церков.

КУРКУЛЬСЬКІ СХОВАНКИ.	
<p>Недавно в с. Красносілці колгоспники з «Спільного життя» розбирали церкву, щоб використати матеріал для будинка колгоспника. За обшивкою знайдено... велику шкуру. Ще в часі хлібозаготівель 1933 р. в цій же церкві було знайдено біля 50 пудів захованого хліба.</p> <p>Деякі роки тому бондуріаську церкву було перетворено... на пасіку: всередині церкви в закладку поставили 6 вуликів, а для обділ в стіні зробили льоток. У церкві ж тоді знайдено борошно під столами, взуття, навіть брудну білизну.</p> <p>Більше того. Недавно бондуріаська сільрада перевірила збергання церковного майна, що належить державі. Виявилось, що цінні срібні речі (в кількості 9 штук) вкрадено. Навіть палітурки, вугли яких були обкладені сріблом, обірано і теж вкрадено. Розкрадено також шовкові речі, шерстяні і прості платки, різних рушників 25. Всього вкрадено</p>	<p>біля 80 різних речей. Давно вже тут не прибуткується поступлення різних речей, з 1935 року не ведеться касової книги.</p> <p>Постає питання, хто це все розікрив? Безперечно ті, хто тут безконтрольно розпоряджався цим майном: піп Волошій та розкуркулена Хлівна Неоніла, яка тут «старостує». Цю компанію доповнює відомий у Бондурово ледар Гедзь Макар, який проліз дячком. Він гроші, що одержала від держави дружина по багатосімейності, використовує для спекуляції в церковних справах, а діти ходять обірані.</p> <p>Тому й не дивно, що колгоспник Гончаров Трохим, який частенько ходив до церкви, під час перевірки сказав: «Тепер і я бачу, як нас церковники дурять».</p> <p>Усі ці і багато інших фактів свідчать, як однічі вороги трудового народу дурять несвідомих людей і використовують церкву для темних махінацій.</p> <p>Соноленно.</p>

Адреса редакції:
м. Олександрівка, Київської обл.

На фото: фрагмент газети «Більшовицький шлях». 1937. – 6. – 05. (Про розбирання церкви в с.Красносілка та про розкрадання «куркулями» церковного майна з церкви с.Бандурово Олександрівського району).

Культове майно, що до цього часу переховувалося населенням, поверталося до церков. Відновилися хрестини, вінчання. Релігійні свята окупаційна влада, щоб максимально використати робочу силу, скорочувала в часі, проте не відміняла. Але з часом нацисти у ставленні до церкви уподібнювалися більшовикам: примушували священнослужителів агітувати молодь добровільно їхати на роботу до рейху, розпалювали ворожнечу між віруючими УАПЦ та РПЦ.

Після визволення області від гітлерівських загарбників частина православного духовенства була заарештована більшовицькою владою. Типовою є доля Богданова Григорія Ілліча, уродженця с.Бовтишка Олек-

сандрівського району: у 1895 році закінчив Київську духовну семінарію, довгий час, аж до арешту в 1930 році, був священнослужителем. Сану не зрікся. В 1933-1935 роках служив священником в містечку Олександрівка. З 1941 року був священником Святомиколаївського собору м.Бобринця. У 1943 році на свято Трійці брав участь у відкритті залізниці Устинівка – Долинська, де виступив з промовою, у якій заявив, що радянська влада руйнувала церкви і відправляла священників на північ, що радянська влада влаштувала голод у 1932-1933 роках. Вже після визволення Богданов Г.І., у віці 71 рік, був заарештований більшовиками і засуджений на 10 років північних таборів.

Храми за інерцією ще деякий час після війни діяли, але були вже в підпорядкуванні Московського патріархату. З кінця 50-х років ХХ ст. процес нищення віри відновився.

Розділ 39. Неприйняття селянством комуністичної форми господарювання та «політики ліквідації куркульства». Опір селян.

Всеохоплюючим терором та пропагандистськими засобами більшовицькій владі не вдалося переконати жителів нинішньої Кіровоградщини в перевагах комуністичного колективного господарювання. Зокрема, на кінець 1930 року з 300 жителів Аннінської сільської ради Зінов'євського району до колгоспів «записалися» 44 господарів; з 592 жителів Червоноярської сільради колгоспниками стали 75 осіб; лише третя частина жителів (104 з 324) Іванівської сільради погодилися на «усупільнення» їхньої землі, реманенту та худоби; половина таких було у Веселівській сільраді (179 з 357). Тільки по чотирьох сільрадах – Грузчанській, Германівській, Губівській і Великомамайській Зінов'євського району відсоток колгоспників по відношенню до одноосібників міг потішити районне керівництво, оскільки до колгоспів вступили 70-80% населення цих сільрад. Однак до стовідсоткового охоплення селянських господарств колгоспами було ще далеко [517].

Впродовж вересня місяця 1930 року до вже створеної сільгоспартілі ім.Снегова Бережинської сільради Зінов'євського району записалося всього 3 особи, до артілі ім. Сталіна – 1 особа, до комуни – 2, а в селах Мар'ївка та Масляниківка артілі були в процесі формування

[518]. Прискорити цей процес влада змогла тільки нещадними репресіями. Репресії викликали у населення страх та робили селян слухняними. Проте, не всіх.

Дії влади по розкуркуленню не спричинили в селян стійкого неприйняття «куркулів», ворожого до них ставлення – односельці, за винятком небагатьох, демонстрували до розкуркулених співчуття, робили спроби допомогти приреченим, захистити їх, полегшити їхню трагічну долю, що нещадно переслідувалося владою.

Свідченням цього є трагічна доля Якова Тихоновича Дерезенка, члена Новомиколаївської сільської ради Рівнянського (тепер Новоукраїнського) району, заарештованого ДПУ у вересні 1929 року та звинуваченого в «антирадянській агітації», оскільки мав мужність заявити: «...ніяких куркулів не існує, а є чесні трудівники, з яких здирають шкуру, грабуючи їх, а т.зв. біднота – ледарі, які не бажають працювати, а лише ходять голосувати, чим сприяють грабунку села». Під час реалізації Третьої позики індустріалізації заявив: «Це в комуністів не хватає на галіфе, то й вигадали позики. Вони хочуть, щоб я теж ішов грабити людей». Вирок злочинної більшовицької влади працюючій та мужній людині був очікуваний – арешт та три роки таборів [519].

«У нас куркулів нема!» – заявляв різного ґатунку уповноваженим хлібороб з Північних Хуторів Гнатівської сільради Добровеличківського району, член колгоспу ім. 13-річчя Жовтня Степан Балуцький [520]. «У нас немає кого розкуркулювати! – заявили члени Васівської сільської ради Знам'янського району уповноваженому. – Кого ви ще будете розкуркулювати, якщо вже є 21 куркульське господарство!» [521].

Сутність розкуркулення добре зрозуміла Зоя Мефодіївна Борщівна, яка на той час працювала рахівником сільгоспартілі «Воля» Казарнянської сільської ради Знам'янського району, залишивши про страхітливі методи розкуркулення записи у своєму щоденнику: «Підводять під розкуркулення бідняків. Приміром Романа Люненка. Активісти ще й познущалися з нього: примусили босим танцювати на снігу. Принижують також колишнього батрака Семена Назаренка, якого незлюбили за те, що вказує на безгосподарність в артілі «Переможець». Розкуркулений бідняк з бідняків Гарбуз Василь. Хто не хоче йти в СОЗ – роблять куркулем.... Хто вимагає оплату за трудодні, тому шийють куркульство». У щоденнику також розповідалося про таку форму знущання над селянами, як лиття води за комір на

морозі. Досить показовим є висновок мужньої жінки: «Чесних людей розкуркулює бандота!» [522].

Отже, суспільна свідомість, всупереч тогочасній агресивній комуністичній пропаганді, не сприйняла на той час куркулів як «злочинців», «ворогів народу», «контрреволюційного елементу» тощо, а виявляла до розкуркулених співчуття та солідарність. Це продемонстрував, зокрема, секретар парторганізації артiлі ім. Леніна с.Головківка Новопраського (нині Олександрійського) району, член ВКП(б) Шевченко А.К., який «не виключив із колгоспу жодного куркуля, а коли за ініціативою уповноваженого райпарткому з колгоспу виключили 11 куркульських господарств, Шевченко мовив: «Не хотів виключати, бо працювали вони добре і нічого поганого не зробили». Голова Сасівської сільради Компаніївського району Михайло Нельга «порвав папери, які йому з району прислали, щоб розкуркулив двадцять хазяїв. «Немає у мене ніяких куркулів!» – сказав він [523].

ВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК?

По справі №614. по обвинуваченню
ДЕРИЖЕНКО ЯКОВА ТИХОНОВИЧА в зловживанні
придбаченному арт.54-п.1.0та 99 К.К. У.С.РР

ДЕРИЖЕНКО Яков Тихонович, заможний середняк, будучи членом с/ради та уповноваженим с/р по Ново-Миколаївському населеному пунктіві не лише не виконував завдань та розпоряджень вищестоящих органів Радвллади, злісно ухилячись від виконання обов'язків члена с/р та уповноваженого населеного п. а навпаки переводив агітацію та своїм прикладом намагався зірвати ті міроприємства, що переводяться на селі партією та Радвлладою як-то:

В час хлібозаготівлі виступавши на зборах та поміж селянством заявляв, що "внас куркулів немає, а є чесні труженики з яких здирать шкуру, Радвллада не любить куркулів, чому вона до них іде за хлібом? нехай іде до бідноти яка лише спить та голосує за здачу хлібних лишків, внас хліба нема і ми не дамо" одночасно сам Держенко Я.Т. вивозив на приватній ринок по 200 п. спекулюючи хлібними лишками продавав по 5-8 крб. за пудчим як член с/р. подавав приклад іншим. /лист:5,6,7,9/

Будучи тісно зв'язаним з куркульством Держенко Я.Т. як член с/р. вис-тупав на пленумах с/р агітуючи за неможливість сіяти-за зрив плану пом-ів кампанії, а також на зборах селян агітував, що "в нас нема чим сіяти а Радвллада навмисне не дає посівматеріалу щоб ми не посіяли, ми сіяти не будемо. /лист-7,6/

В час реалізації 3-ї позики Індустріалізації та сільпозики агітуючи за зрив цієї кампанії Держенко Говорив: "Де в комуністів не хватає гро-шей на галіфе то й вигадали позики" /лист 8/ чим як член с/ради та уповноважений н/п дискредитує міроприємства Радвллади та Партії в Як уповноважений н/п злісно ухилявся від виконання цих обов'язків та обов'язків члена с/р особливо по стягненню Е.С.Г. податку з куркул-сько-експортних господарств, заявляючи "Вони хотять щоб я теж ішов гн-яти людей, доки не буде ця комедія, доки нас будуть душити".

Агітація Держенко Я.Т. Мала Успіх серед селянства д. Н-Миколаєвки в складі якого значний відсоток куркульства, ось чому по три рази зри-вались збори сел. д. Н-Миколаєвки по питанням біжучих кампаній

*На фото: звинувачення у справі Держенка (Держенка) Я.Т. 1930 р.
З фондів Державного архіву Кіровоградської області.*

На слідстві у справі проти Зої Борщівіої виявився іще один факт про спроби якимось чином захистити селян Знам'янського району від розкуркулення. Свідок Іван Коваленко, член ВКП(б), розповів слідству: «У нас, у Знам'янському районі, було три випадки голодівок проти тиску на куркульські елементи. В одному з них брала участь і вчителька Борщівіа. Вона казала, що не може витримати, коли в селян забирають хліб несправедливо» [524].

У с. Високі Байраки Зінов'євського району на зборах, де ухвалювалися списки «куркулів, які підлягали виселенню», селяни заступилися за Горбенка Дмитра, доказуючи уповноваженому Зінов'євського міського партійного комітету Стикуті, що Горбенко «не куркуль, а середняк, що в нього хвора дружина» (на цей час «середняк» був заарештований і перебував у БУПРі). [525].

Коли «в третій частині с.Піщаний Брід на зборах було заявлено всім «плановикам» залишити збори, то селяни заявили: «Тут немає куркулів, як йти, то йти всіма вкупі з плановиками!», і залишили збори. Сміливці відразу були зараховані до «підкуркульників» [526].

В с.Петрівці Костовицької сільради Братського району, розкуркуюючи куркуля Ціцеровського «за злісну нездачу хлібних лишків», влада не змогла стримати селян, які кинулися на захист односельця. І тільки коли прибула підмога з району і «представник РВК широко викрив контрреволюційну роботу Ціцеровського, то селяни одноголосно постановили вислати за межі округи» [527].

На захист односельців, зарахованих до «куркулів-експертників», став голова КНС с.Олексіївка Маловисківського району Прохватило Гнат – він допомагав звільняти їх від непомірних податків, дозволяв користуватися сільським магазином – «скасовував бойкоту в кооперації», за що був проголошений «куркульським запроданцем» та, напевне, «чистки радпарату» не пройшов [528]. Голова колгоспу «Нове життя» с.Неопалимівка Зінов'євського району Петрушенко А. разом з колгоспницями Чернявською Федорою, Бойко Параскою, Бойко Надією, Дворовою Василюю, Короткою Івгою, Дворовим Михайлом «клопоталися, щоб висланих куркулів Хоменків знову повернули в село». Але «свідомий, класово-витриманий актив не піддався на куркульський вплив». [529].

«Потурали куркулям», як це підмітив дописувач до газети «Коллективна праця» і в с. Бандурове нинішнього Олександрівського району.

Ось як це відбувалося: «За додатковим пляном по Бондурові треба було реалізувати позики «5 річка за 4 роки» на суму 2800 карб. Для доведення частини цієї суми до двору по куркульських господарствах була утворена комісія в складі голови сільради, представника від колгоспу, від КНС, партосередку та комсомолу. Дивлячись на склад комісії можна було б сподіватися, що вона правдиво підійде до справи. Але на ділі вийшло не так, деякі куркулі як Червяк І. та Дем'яненко М. підписалися лише на 25-35 карб., в той час, як середняк Багач С. виплачує 60 карб. Такий розподіл голова КНС пояснив так: «Ми не повинні притискувати куркуля, бо він платить великий податок. Якщо й позику йому накинемо, то зовсім зруйнуємо його господарство». Коли й надалі члени комісії будуть «помилосердному» ставитись до куркуля, то не тільки не ралізуємо позики, а й діждемося, що куркуль сяде сам на шию», – написав сількор Гультяй в статті до газети за 7 лютого 1931 року. У цьому ж номері газети ще кілька невеличких дописів про настрої населення с. Бандурове щодо розкуркулення. Наприклад, такий собі «Селькор 720» у дописові під назвою «І серед негідників є винахідники» називає підкуркульником бідняка Микиту Михайлова за те, що той «мало не плаче за можливим дядьком, якому довели до двору завдання на 40 карб». Дописувач Малий у дописові «Куркулів немає» засуджує місцевих комсомольців с.Бондурово, які заявляють, що у них вже «куркулів немає», і спокійнісінько грають у доміно в той час як «куркуль намагається зірвати більшовицьку сівбу».

Прояви гуманізму у ставленні до куркулів, напевне, що вибіркового, були продемонстровані і деякими активістами. Активіст с.Губівка Компаніївського району Іван Вовкодав, надзвичайно ризикуючи сам, зумів пізньої ночі попередити (*мотиви не відомі. – Авт.*) свого односельця Дмитра Момота про його розкуркулення та порадив тікати з села. «Мати й батько стояли (*після відвідин І. Вовкодава. – Авт.*) посеред хати закам'янілі, бліді – згадує про цю подію син Іван Дмитрович Момот. – Мати, закривши долонями обличчя, страшно заридала. Ми (трое дітей) посхоплювалися з печі і теж довго та невтішно плакали. Пішли з хати наші дорогі матуся й татусь невідомо куди, залишивши нас круглими сиротами. Нас (дітей) викинули з хати і замкнули її на замок. Ми, діти, жили в сараї більше року...» [530]. Восени 1931 року активіст Максим Паламаренко з с.Бурти Новомиргородського району попередив Федора Буртянського про те, що того будуть розкуркулювати, і порадив якомога швидше тікати [531]. В с.Костянтинівка Знам'янського району

міліціонер, член комсомолу Каравуш, попередив куркуля (прізвище в документі не вказане) про розкуркулення. Вчинок міліціонера відразу набув розголосу, тож секретар Знам'янського РПК Ключко доповів про це секретарю Зінов'євського ОПК Снегову [532].

На захист розкуркуленої Ганни Білаенко мужньо та безкомпромісно виступила на колгоспних зборах Пелагея Василівна Флуерар з с. Паліївка (Маловисківський район), вимагаючи від влади повернути Ганні конфісковану хату. Підтримані односельцями, які залишили збори, жінки пішли до хати Білаенко, виселили з неї колгоспну канцелярію і зайняли хату. Цей вчинок не залишився непоміченим, тож безстрашну жінку заарештували та присудили до 4 років ув'язнення та 3 років заслання (раніше у Пелагеї Флуерар були розстріляні батько, дочка та зять) [533].

Бути неаримиренними до класового ворога.

Наредд Знам'янського району, за матеріалами нашої газети.

Голову колгоспу „Комінтерна“ (Лисаветгородківка) **Деворьянського** за свідоме вживання проти хлібоваготівель (смаков без підстав зопуд. верхохліба), піднявши сід куркульський вплив і своєю правооportunістичною праятною зривав хлібовадчу — за що засуджено на 2 роки позбавлення волі.

Куркуля **Ларіоні Т. Ф.** (Суботці) за знищення хліба в річці та переховування, не виконання Доведених планів, за зв'язок з висланими куркулями та організацію опоры хлібовадчі (виконання одно-

осібників по сільрєді тільки на 9 вїде.) — засуджено на 6 років позбавлення волі в дїлексих мїсцевостях Союзу та конфїскаці майна на 300 крб.

Куркуля **Борисана Н. Л.** (Суботці) за невиконання умов контракції десюу на 2,98 га, ає здав державі жодного кілограма й чинив опір хлібовадчі — засуджено на 3 роки позбавлення волі в дїлексих мїсцевостях Союзу та конфїскацію всього майна.

Куркуля **Лемешко Г. А.** (Суботці) за злісне невиконання Доведеного плану хліба 180 пуд. державі — засуджено на 2 роки позбавлення волі та штрафу на 200 крб.

На фото: фрагмент газети «Соціалістичний темп». 1931. – №116 (151).

Коли у квітні 1929 року заарештовували Колоса Г.М., хлібороба з с. Березівка (нині с.Роздільне) Долинського району, то на його захист стали жителі села - «в момент арешту 240 осіб накинулися на міліцію, намагаючись визволити Колоса». Напевне, що проти людей «робітничо-селянською міліцією» була використана зброя, адже селянина все ж таки заарештували [534]. «Поверніть нам висланих!», «Віддайте нам наші господарства, жили без вас і будемо жити!» – викрикували хлібороби в 1930 році представникам влади в одному з сіл Долинського району, за що були звинувачені в «антирадянській агітації» та засуджені на тривалі роки ув'язнення [535].

У с.Петрівці Мар'янівської сільської ради (напевне, що це с. Петрівське Новоукраїнського району) селяни з вигуками: «Радянська вла-

Дезертирів—з лав комсомолу.

Інстанова юора РМ ЛпСМУ від 28-хл-31 р.

За дезертирство з хлібоного фронту комсомольців, що були мобілізовані у бригаду імя Стrogанова т.т.

да грабує селян, так давайте ж спочатку пограбимо комуністів та верхівців!» пішли розкуркулювати сільських комуністів. Організатором цього дійства було визнано «куркуля Покуяна Михайла, який напоїв групу бідноти», які й куркулили актив села [536].

Розуміння селянами суті політики більшовиків щодо «куркулів» та масових розкуркулень добре проявилось у численних фольклорних зразках, що невідомо ким створювалися, але набули великого поширення серед населення. Ось як одне з цих народних творінь гірко-іронічно звучало:

*На воротях серп і молот,
А у хаті смерть і голод.
А на хаті один куль,
І то кажуть, що куркуль! [537].*

В інформаційному листі Знам'янського районного партійного комітету про хід господарсько-політичних кампаній у Знам'янському районі станом на 20 листопада 1931 року зазначалося про настрої серед населення: «в ... бідняків існує настрій, що кулаків повисилали, середняків порозкулачували, а тепер черга за бідняками» [538].

Проти політики більшовицької влади селянство Кіровоградщини вдавалося і до більш радикальних дій, які комуністами розцінювалися як «контрреволюційні дії куркульства», а в дійсності були різними формами протесту хліборобів, які, на відміну від подій 1918 – 1922 років, не переросли до розмірів селянської війни.

В с.Тишківка Добровеличківського району 1 травня 1932 року «від рук куркулів» загинув активіст колгоспного руху, член правління колгоспу ім. Блюхера Михайленко. А через кілька днів колгоспний сторож Усенко відбив збройний «куркульський напад» на колгоспну комору. За рішенням загальних колгоспних зборів «куркулів, які шкодили проведенню колективізації, було вислано за межі району» [539].

Голованівська районна газета «Більшовицький шлях» повідомила про те, що «куркулі знищували худобу, переховували зерно, агітували селян не усуспільнювати майно, тероризували сільських активістів, а одного з них – Н.Сторожука – тяжко поранили» [540].

Газета «Соціалістичний наступ» (м.Зінов'євськ) поінформувала читачів про те, «що в колгоспі «Єднання» (с.Високі Байраки) куркулі підпалили хату колгоспника, де проводилися загальні передвиборні збори» [541].

24 лютого 1930 року о 8-й годині вечора в приміщенні Куцеволівської трудової школи (Онуфрїївський район), де «проходили збори селян з питанням переходу на суцільну колективізацію, з вулиці через вікно пролунав постріл, яким було прострелено рукав сіряка і куфайки старшого сільвиконавця Кабака, ... рукав пальта представника райвиконкому Олефіра, ... погасило лампу і смертельно поранило в голову члена президії зборів, активіста села, члена КНС І.Г.Полового». Вбивство було здійснене нібито «гуртом куркулів та середняків», які намагалися «помститися за розкуркулювання Федора Кравцова й інших; розігнати збори, вчинити переполох». Двох учасників акту помсти було засуджено до розстрілу, ще двох – до 10 років ув'язнення [542].

Чорний Спиридон Степанович з с.Головкивка Новопраського (нині Олександрійського) району, на думку більшовицьких каральних органів, «тероризував радянського активіста комітету незаможних селян Пилипа Конотопа – шукав його по селу з ножем». Жушман Федір з с. Зелене Петрівського району «24 жовтня (1930 року), коли до нього прийшла комісія, ... пропонуючи вивезти залишки хліба, схопив залізні вила й кинувся на члена комісії Плечко, аби вчинити терористичний акт...». «Ганявся за головою СОЗу «Промінь волі» Кущем, погрожуючи убити його чи спалити» Семен Настусенко з с.Малинівка Петрівського району, розкуркулений 1929 року. Василь Дейкун з м.Новоукраїнка, кидаючи камінням у членів комісії по хлібозаготівлі на чолі з комуністом, уповноваженим райвиконкому Федором Дудником, та женучи його дрючком», перешкодив 9 липня 1929 року вилучити хліб у Ляшенка Спиридона, «бо комісія змушена була припинити того дня хлібозаготівлю» [543].

«Куркулиха Ларіонова Т. (с.Дмитрівка Знам'янського району) накинулася з сокирою на комісію сприяння і хотіла зарубати» [544]. В с.Красносілля Олександрівського району колгоспник Бевз «...схопив косу й накинувся на бригаду з наміром забити голову сільради» [545]. Двадцятидворічний Мироненко Петро з с.Диківка Знам'янського району, у 1928 році, при розкуркулюванні батька, побив голову сільради Гринця; у 1930 році, коли за «злісну» нездачу хліба його самого розкуркулювали, то побив уповноваженого Петра Демченка.

Без вікон залишився сільбуд в с.Новомиколаївка Новгородківського району – учасників зборів та «секретаря осередку комсомолу Діденка, який в той час виступав з доповіддю», «куркулі» побили камінням [546]. Селяни, «озброєні кийками», побили «наймита-комсомольця» Тарану-

ху з с.Максимівка Маловисківського району, врятувався втечею комсомолець цього ж села Нечипір Гавриленко – селяни тільки «грюкали в двері (*його хати. - Авт.*) і лаялися брудною лайкою» [547]. Зінов'євське окружне ДПУ взялося за розслідування обставин трагічної загибелі комсомольця Тітенка Івана – його було знайдено повішеним у «клуні селянина с.Флорівка В.Висківського району Шулешка Хоми». У смерті комсомольця були звинувачені куркулі [548]. 28 січня 1930 року у дворі, відбраному у «куркуля-експертника» Кіндрата Требушенка, загорілася клуня, а вартові – члени СОЗу «Червоний Жовтень» Дубівської сільради Новопраського району, були «злочинно замкнені в хаті». Згоріла б і хата, але пожежу встигли загасити [549].

11 лютого 1930 року в с.Пантазіївка Новопраського району було вчинено замах на життя «активіста-бідняка Тимченка Харлампія» – «куркуль Демиденко Петро вдарив його ножом у висок. Сам тієї ж хвилини втік» [550].

Отже, всупереч надзвичайному за розмахом терору, що його організувала, починаючи з 1928 року, комуністична влада проти селянства нинішньої Кіровоградщини, незважаючи на всеохоплюючі і масштабні репресії, що здійснювалися провідною каральною силою тогочасного злочинного режиму – органами ДПУ, народ знаходив у собі сили боротися проти дій більшовиків. Ця боротьба різко відрізнялася від потужного народного гніву, що виник на початку ери правління більшовиків, але охопила всі райони нинішньої Кіровоградщини, набравши форми індивідуального терору проти активістів, членів комуністичної партії, органів державної влади на місцях: народ їх убивав, калічив, залякував, підпалював, сам надзвичайно жорстоко розплачується за непокору та спротив. Влада виявилася спритнішою, тож задалегідь підготувалася до народного протесту, вилучивши наперед всю вогнепальну зброю, заславши у віддалені райони країни найавторитетніших, найсвідоміших, найпрацьовитіших, тобто тих, хто зміг би організувати активний колективний опір більшовикам, хто мав досвід такої боротьби у 1918 – 1922 роках.

Але, не дивлячись на це, тільки в першій половині 1929 року у Зінов'євському окрузі було зафіксовано 1547 фактів виступів селян проти політики більшовиків, а за три місяця – з серпня по жовтень 1929 року, таких виступів – підпалів, збройних нападів, вбивств, поранень, було вже 1727 [551]. Але селяни нашого краю були настіль-

ки стероризовані фізично і морально, що не змогли вчинити масовий збройний опір.

Є тільки одна згадка про два невеликі озброєні загони, напевне, що повстанців, пересування яких по території Зінов'євщини помічено. 10 лютого 1930 року, як про це доповів голова Карлівської сільської ради Зінов'євського району секретарю окружного комітету партії, «повз село проїхали на фургоніх сім чоловік у військовій формі, а вночі на 11.02. проїхали близько 2-х годин ночі 10 вершників з боку степу від Червоного Хутора, нічних сторожів худоби розпитали, де живе голова сільради й представники по викачці зерна. Далі вершники проїхали по напрямку на станцію Шестаковку. Одягнені в різне: і у військове, і у цивільне, озброєні гвинтівками і дробовиками. Коні – слабі, хлопці – здорові» [552]. Подальша доля цих загонів, методи діяльності та цілі невідомі.

Всіх тих, хто став жертвою селянського терору – численних уповноважених, місцевих комуністів, комсомольців, сільських активістів влада в своїх газетах, на численних зборах виставляла як героїв, як мучеників за «святу справу». Тих селян, хто вдавався до терору, що було помстою за всі злочинні дії представників більшовицької влади, проголошували винятково «куркулями» або «бандитами». Так було впродовж майже всього існування радянської влади.

Розділ 40. «Волинка».

До індивідуальних форм боротьби зі сталінською системою господарювання долучилися й інші, колективні форми, які тривали впродовж кількох днів весни 1930 року, весною 1932 року, аж поки народ не був упокорений остаточно голодомором та репресіями на довгі десятиліття наперед. Цей колективний спротив українських селян політиці більшовиків по «суцільній колективізації» дістав назву «волинка» (більшовики називали її «куркульська волинка»). З впевненістю можна стверджувати: «волинка» в березні 1930 року охопили всі села нинішньої Кіровоградщини. І хоча не були тривалими в часі, проте були масовими за кількістю учасників та призвели фактично до ліквідації, на короткий час, ненависних колгоспів. Оскільки головним об'єктом більшовицьких репресій в селах були чоловіки і їх особливо нещадно влада різними способами винищувала – розстрілами, тюремним ув'язненням, засланнями, каторжною непосиль-

ною працею в концтаборах, то ініціаторами масової непокори часто, але не завжди і не всюди, були жінки – дружини хліборобів, розкуркулених, засланих, заарештованих, страчених, заляканих, стероризованих; матері, в переважній більшості багатодітні, на утриманні яких залишилися голодні діти та пристарілі батьки; невтомні трудівниці, які хотіли одноосібно вирощувати хліб і вільно ним розпоряджатися. З метою приниження учасників цих виступів, надання їм форми не сміливого й організованого колективного виступу проти більшовиків, а сварливого й галасливого прояву лише незадоволення, тогочасна влада намагалася ці виступи дискредитувати, вживаючи, зокрема, й таке визначення, як «бабські бунти». Відразу зауважимо: такі «бабські бунти», організаторами й активними учасниками багатьох з яких були не тільки жінки, а й чоловіки, призвели, без застосування зброї, впродовж кількох днів, фактично, до ліквідації колгоспів. Це відбувалося навесні 1930 року, в березні місяці. Налякана й нажахана місцева влада практично була безсилою що-небудь протидіяти, аж поки не оговталася та, підкріплена «робітничо-селянською міліцією» та загонами ДПУ, провела масові арешти причетних до «волинок».

«Волинки» дали певний результат – хоча більшовики не відмовилися від колгоспів, зате селянам дозволили мати в особистому користуванні корову, свиней, овець та деякий реманент для роботи на присадибній ділянці. За ці «послаблення» селяни нинішньої Кіровоградщини заплатили велику ціну – владою були здійснені численні арешти чоловіків та жінок. Села нашого краю злочинна влада наполегливо спустошувала і знекровлювала.

19 – 24 березня 1930 року масові заворушення охопили село Турія Новомиргородського району і були спрямовані проти колгоспів: селяни розбивали двері конюшень, забирали свою худобу та реманент. Колгосп ім.12-річчя Жовтня фактично припинив своє існування. Проте не надовго: 25 березня до села прибув загін ДПУ, який, підтриманий місцевими активістами, заарештував 12 жителів села [553].

Арешти учасників «волинок» відбулися в багатьох селах нинішнього Маловисківського району: Іванівці, Хмельовому, Новоолександрівці, Олексіївці, Плетеному Ташлику, Паліївці, Андріївці, Глудосах, Спаському та ін. За виступи проти «політики колективного господарювання» була заарештована у квітні 1930 року жителька с.Паліївка Маловисківського району Білаєнко Ганна Василівна та засуджена до 4 років ув'язнення в концтаборах (вдруге була заарештована у 1937 році та засуджена до розстрілу) [554]. В

с.Новокостянтинівка Маловисківського району у березневі дні 1930 року було зруйновано колгосп «Пролетар» – селяни масово розібрали свою худобу та реманент [555]. 25 березня 1930 року колгоспники повністю розібрали коней з колгоспної стайні с.Попівка Хмельівського (нині Маловисківського району), а вже через три дні Зінов'євське ДПУ провело арешти в селі. Серед заарештованих була і Кобернюк Параска Гордіївна [556]. За розбирання колгоспного майна була заарештована Поперека Христина Федосіївна з с.Микола-Патрине [557]. Весною 1930 року в с.Рівне (нині Новоукраїнського району) гурт жінок кількістю майже тисяча осіб намагалися вчинити самосуд над уповноваженим з району Чмеленком, «який приїхав у третю частину перевіряти хід колективізації, але Чмеленко вчасно втік автомобілем». У ці дні з колгоспу «Червона зірка» вийшло 230 господарств із 292 наявних. Ініціатором виступів проти влади була визнана «вчителька, дочка крупного куркуля» Алегоракі Ганна Федорівна [558].

Був звинувачений в організації «волинки», що призвело до розвалу колгоспу «Радянський селянин» в с.Зелене Петрівського району, Жушман Федір. За звинуваченням у розвалі колгоспу «Опора ВКП(б)» не уникнув арешту житель с.Новий Стародуб Петрівського району Зигов Кіндрат Юхимович. Одним з організаторів «волинки» в с. Новий Стародуб було визнано також Кулика Аристарха Мефодійовича, який «у 1929 році вступив у колгосп ім. Димитрова, в березні 1930 року першим забрав з колгоспу своїх коней, селяни взяли його за приклад і колгосп розвалився». За ці та інші т.зв. «злочини» хлібороб був засуджений на 10 років ув'язнення [559]. В один день 54 колгоспники (з 70, що утворили артіль «Дружній хлібороб» у с.Ганнівка Петрівського району) забрали свою усупільнену худобу та майно, призивши,

ВИРОК СУДУ.

Розглянувши судову справу про події в Устимівці 6 липня, виїздна сесія Зінов'ївського окрсуду ухвалила:

БЛАЖКА, КОРОЛЯ ЛАЗРЯ, ЧЕХМАРЄВА—РОЗСТРІЛЯТИ ТА КОНФІСКОВАТИ ВСЕ ЇХНЕ МАЙНО.

Будака, Руденко, Лукію, Соломенна Яківа, Дужан Настю—засудити на 10 років кожного до ув'язнення з конфіскацією майна та висилкою після відбуття кари за межі Зінов'ївщини.

Дужана Василя—на 7 років ув'язнення, без конфіскації майна, але з висилкою після відбуття кари за межі Зінов'ївщини.

Дужан Марію, Шуляка, Короля Яківа, Юшку, Соломенна Василя, Оттяна, Домашенна, Шевелева, Решетнінова—на 3 роки ув'язнення з конфіскацією майна та висилкою після відбуття кари за межі Зінов'ївщини,

Глобу та Придьму—на 2 роки ув'язнення без конфіскації майна.

Вирок суду присутні на суді колгоспники, бідняки й середняки зустріли з задоволенням.

фактично, до ліквідації колгоспу, при цьому колгоспник «Чолован вибив вікна у стайні й забрав усе своє майно, конфісковане при розкуркуленні» [560]. 200 коней забрали селяни зі стайні колгоспу в с.Коробчине Новомиргородського району.

На фото: фрагмент газети «Зінов'ївський Пролетар» з вироком суду учасникам подій в Устимівці. 1930. – 26. – 08.

Весною 1930 року селяни с.Чечеліївка Петрівського району теж розібрали все раніше усупільнене майно, чим призвели до розвалу колгоспів «12-річчя Жовтня» і «Пролетар». Репресії проти селян не забарилися [561]. Яременку Марку Семеновичу з с.Олександрівка Петрівського району, члену колгоспу «Червоний перекоп», заарештованому Петрівським РВ НКВС у 1937 році, пригадали не тільки те, що він був «сином куркуля, висланого з України, та що в роки громадянської війни служив у повстанському загоні Григор'єва», а й те, що «був активним організатором мас в період жіночих волинок та розбирання усупільненого майна з колгоспу». Вирок щодо Яременка М.С. був суворим – у листопаді 1937 року, за ухвалою трійки УНКВС Дніпропетровської області, він був розстріляний [562].

3 березня 1930 року великий гурт жінок с.Сентове Знамянського району (нині с.Родниківка Олександрівського району) напав на хлів колгоспу і розібрав усупільнених корів. 11-12 березня чоловіки розібрали з конюшні колгоспу 250 коней, в цей же час актив села масово почав покидати «куркульські хати», куди родинами вселилися після висилки куркулів. Організаторами знищення колгоспу ім. Петровського ДПУ визначило «куркулів на чолі з батюшкою Григорієм Дяченком» та жорстоко розправилося з ними [563]. Події в с. Сентове набули настільки великого резонансу, що Зінов'євське ДПУ 13 березня 1930 року відправило «спецповідомлення» до Харкова «О внонь возникших волнениях, массовом выходе из СОЗов в с.Сентове» та відправило до села оперпрацівників ДПУ, які констатували, що більшість вихідців з колгоспу, а це майже 200 чоловік, бідняки [564].

10 разів місцева влада збирала жителів с. Березівка Олександрійського району на збори по утворенню колгоспу і всі рази збори зривалися. Зрештою 46 одноосібників таки створили артіль «Заповіти Леніна», однак через кілька тижнів, весною 1930 року, жінки зруйнували «артіль-економію» – розібрали худобу, хліб з комор, а «наглядача міліції тов. Лоба, який не давав розбирати посівматеріал, побили» [565].

26 березня 1930 року правління артілі ім.Снегова с.Бережинка Зінов'євського району звернулося зі скаргою до сільської ради на членів артілі «Гуйвана Ничипора Юхимовича, Дударенка Марка Григоровича, Дударенка Микиту Марк., Максимова Костя Кост.», які «усупільнили свою робочу худобу, а потім розібрали до себе додому». Керівництво артілі просило владу «забрати коней у членів артілі» [566]. У селі Ново-

олександрівка Новоукраїнського району в колгоспі залишилося тільки правління колгоспу, а всі колгоспники вийшли з господарства. 23 березня 1930 року 157 господарств масово покинули колгосп «Червона Вись» Маловисківського району – сіяти не було кому, бо «з 180 господарств в поле вийшло 23» [567]. Не спішили «записуватися» до колгоспів наймити Зінов'євського округу: з 10 935 офіційно зареєстрованих наймитів до колгоспу записалося трохи більше половини – 5635 чол. Вжити якихось репресивних заходів щодо наймитів, як от розкуркулити їх, влада не могла, бо ж ті були «наймитами». До «волинок» долучилися священослужителі – дяк сільської церкви на прізвище Пістоль писав заяви колгоспникам про вихід з колгоспів в с.Панчеве Новомиргородського району.

51 колгоспник залишив колгосп ім. Шевченка с.Капітанівка Златопільського району після того, «як за час перебування в колективі біля півтори місяця ми побачили, що з наших коней поробили калік. То ми, зневірившись колективу, подали заяви. Районна та сільська влада відразу «нам об'явила бойкот конфіскацією майна та висилку» – скаржилися колгоспники 3 квітня 1930 р.до урядової посівтрійки м. Харкова [568].

Масові виходи з колгоспів відбувалися і впродовж травня 1930 року: за три дні (з 25 по 28 травня) з колгоспів Вертопанівської та Кетрисанівської сільських рад Бобринецького району вийшло до 80% всіх колгоспників [569].

Піднесення під час масового розвалу колгоспів було таким великим, що до своїх хат поверталися куркулі, вигнавши тих, хто вселився в їхні будинки. Так було на хуторі Безлісся Пурпурівської сільської ради Новомиргородського району. Куркулі повертали собі і «хати-читальні», які влада створила у конфіскованих куркульських житлах. «Нахабно вліз в ту хату, яку під час розкуркулення забрали», куркуль Симеренко з Новомиргородського району і «вигнав з неї бідняка» [570].

Таким чином виступи селян навесні 1930 року проти політики більшовицької партії на суцільну колективізацію були масовими, охопили всі без винятку села та хутори нинішньої Кіровоградщини, примусили більшовиків дещо змінити (пом'якшити) свою політику щодо селян, але не відмовитися від суцільної колективізації. Жорстокими репресіями вже незабаром владі вдалося зламати опір селян та знову зігнати їх до колгоспів, тобто провести т.зв. суцільну колективізацію.

Проте і після «волинок» в 1930 році, впродовж 1931 року селяни, всупереч волі більшовиків, продовжували виходити з колгоспів,

наражаючи себе та свої сім'ї на репресії, бо всіх колишніх колгоспників вписували до «окремих списків»: 6 травня 1930 року на сільські ради Зінов'євського району надійшов лист за підписом заступника голови РВК Ставиненка про вимогу надіслати в райвиконком відомості «про кількість заяв про вихід з колгоспів і незадоволених у зв'язку з сівом» [571].

З літа 1930 року селянам заборонялося виходити з колгоспів «під час уборочної кампанії». Однак і цю заборону деякі зі сміливців ігнорували – 24 липня 1930 року вибув з комуни «Єднання» Зінов'євського району Бондар Юхим та був звинувачений в тому, що «не признає ніяких законоположень і діє анархічно, забирає все збіжжя, яке приніс до комуни» [572]. Через день, 25 липня, Бондар Юхим забрав з комуни ще й «жатку, корову, якою возив снопи для себе». Доля цієї відважної людини не відома, але те, що він потрапив до списку неблагонадійних, однозначно – про це подбав «член комуни «Єднання» Рибаченко В.С., який написав, фактично, донос на односельця [573].

У 1931 році вийшов з колгоспу «Червоний прапор» с.Зелене Петрівського району Руденко Іван Ілліч, за що незабаром був розкуркулений, тож вимушений був удруте вступати до колгоспу. З колгоспу с.Мотронівка Знамянського району в 1931 році вийшло 20 господарів. Усі вони були впродовж кількох місяців заарештовані [574]. Тих, хто наважився вийти з колгоспів і працював одноосібно, влада, як і завше, обкладала непомірними податками. Так 8 лютого 1931 року в селах Бережинської сільської ради Зінов'євського району було нараховано «одноразовий збір на господарчо-культурне будівництво», який виявився дискримінаційним для одноосібників і надзвичайно пільговим для членів колгоспу. Всі господарства Бережинською сільрадою були поділені на категорії: одноосібні середняцькі, одноосібні куркульські, колгоспники, службовці. На 44 одноосібні середняцькі господарства, які вперто не бажали «записуватися» до колгоспів, було накладено грошовий «збір на господарчо-культурне будівництво» в сумі 1544 крб. 87 коп. 9 куркульських господарств такого збору повинні були сплатити 2184 крб. 65 коп., а 133 господарства, що записалися до колгоспу, платили тільки 533 крб. 00 коп. [575].). Як довго одноосібники цієї сільської ради могли опиратися політиці партії на суцільну колективізацію, невідомо. Напевне, що голод зламав будь-яку спробу індивідуально працювати на землі, яку селяни чомусь вважали своєю.

Колективні протести в селах нинішньої Кіровоградщини проти політики більшовиків тривали. Так в с.Костянтинівка Знам'янського району «під час Жовтневих свят» (листопад 1931 року) колгоспниці вдалися до стихійного протесту – жінки не вийшли на роботу в поле, кажучи: «Ми не підемо на роботу, бо хліб у колгоспів увесь забирають, дайте нам їсти!» [576]. Весною 1932 року, переживши голод, в артілі «Перемога» Олександрійської сільської ради Олександрійського району селяни розібрали «усуспільнених корів», за що до різних термінів ув'язнення було засуджено п'ятьох колгоспниць. Одночасно з ними вирок було винесено і правлінню колгоспу «Перемога» за те, «що вони не виконали постанову загальних зборів про 100% усуспільнення корів». Цей вирок було оголошено в районній газеті «Колективіст Олександрійщини» [577].

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки ХХ ст.

Процес розбирання «усуспільнених корів» у березні 1932 року в селах Олександрійщини, як і в інших районах нинішньої Кіровоградщини, набув великого розмаху, оскільки, переживши голодну зиму 1931 – 1932 років, добре розуміючи, що влада відбере хліб наступного урожаю, селяни порятунок від голоду вбачали в своїх коровах, які раніше були забрані до колгоспів, тож намагалися їх звідти забрати. Щоб перешкодити розбиранню корів, правління колгоспів «вдавалися до бійок» – зазначалося у доповідній записці Дніпропетровському обласному прокурору (на той час Олександрійський район перебував у

складі Дніпропетровської області) старшого помічника облпрокурора Сімочкіна у серпні 1932 року. Коли Шульга Катерина з Червоно-Кам'янської сільради Олександрійського району забрала свою корову, то «члени правління колгоспу Гаджун та Сухий відбили замок та забрали корову». Коли забирали корову, то щодо колгоспниці було застосовано фізичну силу: її побили так, що все тіло сміливиці було вкрито синцями. «Колгоспнику-бідняку» з артiлі «Заповідь Ленiна» Сороці, коли той прийшов забирати свою корову, голова колгоспу Романенко «не давав йому та крутив руки». Голова артiлі «Шлях нового життя» «вдарив колгоспника Штенетька два рази рушницею й перебив останню – на ньому» – повідомлялося в доповідній записці обласному прокурору. В Дноби Приськи та Зусь Оксани з Щасливської сільської ради, коли вони забрали своїх корів, члени правління колгоспу виламали двері та відібрали корів, а самі жінки були заарештовані [578]. Процес розбирання селянами Олександрійщини своїх корів з колгоспів весною 1932 року був таким великим за розмахом, що охопив багато сіл, а правління деяких колгоспів, не маючи змоги чинити цьому опір, тільки фіксувало випадки розбирання не тільки тих корів, власниками яких ще донедавна були селянські родини, а й взагалі всіх корів, що були в колгоспах.

Наприкінці травня 1932 року, «впродовж останніх десяти днів», на Соколовських хуторах Зінов'євського району «колгоспники розібрали понад 300 корів, причому 150 корів були власністю колгоспу. Арештовано Карнауха, бувшого голову с/артiлі, організатора волинок» – повідомлялося у спецзведенні ДПУ України [579]. В травні цього року селяни Зінов'євщини «розбирали посівматеріал, вимагали хліба, розбирали корів». 18 травня 1932 року в Братському районі 150 жінок з с. Н.-Красне направилися на залізничну станцію Людмилівка з наміром розібрати хліб, але «були зупинені». Того ж дня «з боку невеликої групи колгоспників артiлі «Прогрес» була спроба розібрати колгоспних свиней». Ці факти потрапили до «Спецповідомлення ДПУ України про волинки і напади на склади в Україні», яке було направлено до Москви [580].

Тож з усією впевненістю можна стверджувати: виступи проти осоружних колгоспів на території нашого краю відбувалися масово впродовж березня 1930 року. «Волинки» весною 1932 року були реакцією на масове «викачування» хліба в 1931 році та голод в зиму та весною 1932 року.

З часу утворення колгоспів селяни, з метою помсти, нищили (палили, розкрадали) колгоспне майно. Впродовж березня 1930 року у с.Глодоси (Новоукраїнський район) за 10 днів було 5 випадків підпалів. Колективні споруди підпалювали у с.Митрофанівка, Коробчине (Бобринецький, Новомиргородський райони). Про це говорив у своїй доповіді на VII окружному з'їзді КНС секретар Зінов'євського ОПК «тов. Снегов» [581]. Для попередження підпалів та розкрадань з 17 червня 1930 року було запроваджено охорону колгоспного майна в Зінов'євському окрузі. Проте це не завжди допомагало – в ніч на 11 жовтня в Зінов'євському районі горіли дві скирти необмолоченого хліба та, як був переконаний заступник голови Зінов'євської міськради Кириченко, пожежі мали «незаперечні ознаки підпалу» [582]. З часом крадіжки та підпали тільки посилилися.

Відповіддю на такі стихійні дії селян влада завжди відповідала репресіями. Але й надалі, попри небачені знущання над народом, всупереч неймовірним жертвам, викликаним голодомором, деякі жителі краю владі все ще не скорилися і продовжували вдаватися переважно до індивідуального терору над представниками влади та активом села ще впродовж майже десяти років – від початку колективізації і до 1941 року, деякі також відважувалися і на колективний спротив. Так селяни с. Новосавицьке Новгородківського (нині Компаніївського) району побили «представника райвиконкому Козодерова, який мав проводити в сільському клубі збори» [583]. В с.Ново-Єлизаветівка «група куркулів закидала камінням активну хлібозаготовачку, невтомного громадського робітника – вчителя Бурковську». В селах Ташлик, Новокрасне, Оникіївка Маловисківського району були здійснені «напади на сільради, на комсомольців». У лютому 1930 року «куркулі» поранили в с.Красносілля Єлизаветградківського району «активіста Кузенного – члена СОЗу «Сніп» [584].

В с.Звенигородка Олександрійського району 18 січня 1932 року серед ночі гуртом селян був спійманий уповноважений райвиконкому з хлібозаготівлі С.Корлюк, якого «збили з ніг, кілками й палицями нанесли йому тяжкі побої» [585]. 5 січня 1933 року колгоспники артіль ім. Сталіна с. Обертасове Компаніївського району масово страйкували – у відповідь на спробу сільради «застосувати репресивні заходи до селян». Через три дні – 8 січня, Зінов'євська міська рада «позбавила артіль права називатися ім'ям вождя і перейменувала її у Першу Обертасівську, запропонувавши репресувати всіх учасників селянських хвилювань» [586].

За зло, завдане селянам Кіровоградщини впродовж 1928 -1932 років – під час політики «суцільної колективізації та ліквідації куркульства як класу», за спричинений голодомор 1932-1933 років, за масові репресії проти народу впродовж довоєнних 1928-1941 років, багато рядових виконавців цієї політики – сільські активісти, члени комуністичної партії районного та сільського рівня, понесли розплату і від рук більшовиків – у роки «великих чисток», і від гітлерівців – у роки нацистської окупації: деякі активісти не змогли чи не захотіли евакуюватися, тож місцеве населення видавало їх окупантам, які застосували репресії (розстріли, ув'язнення, концтабори, штрафи, побиття, позбавлення житла, роботи) вже проти радянського активу, тобто чинили те саме, що робили більшовики та їх каральні органи проти селян Кіровоградщини. Після вигнання гітлерівців, з відновленням більшовицької влади, масових арештів зазнали ті з селян, які видавали нацистським окупантам колишніх активістів. Помер під час слідства у 1945 році Терещенко Арсен Андрійович з с.Попельнасте Олександрійського району – з серпня 1941 по листопад 1943 року був старостою сільуправи, звинувачувався у тому, що «тероризував місцевих комуністів, виселяв комуністів із хат, вселяв колишніх куркулів». На 10 років була засуджена Митько Явдокія Йосипівна з смт Петрове, бо «у 1941 році повернулася додому з евакуації і видала німцям радянську активістку». 15 років концтаборів отримав Босий Іван Пилипович з Єлизаветградки – був звинувачений у тому, що «бив радянських партійних активістів». На 10 років позбавлення волі була засуджена Кривобедрюк Надія Назарівна з смт Олександрівка – «видавала німецькій жандармерії радянських громадян - активістів».

Радянська влада у березні 1930 року, в розпал «волинок», заарештувала та показово засудила тих уповноважених по Червоноярівській сільській раді Зінов'євського району, які застосовували до селян численні тортури та фізичні знущання. Максимальний термін ув'язнення для уповноваженого РВК Бочарова – садиста з партквитком, становив 7 років, мінімальний строк ув'язнення для «двадцятип'ятитисячника» Славінського був визначений у 2 роки. Це не можна порівняти з тими термінами ув'язнення, що їх масово отримували, фактично задарма, жителі області в передвоєнний та післявоєнний час.

Розділ 41. Устинівський бунт.

У липні 1930 року в районному центрі Устинівка відбулася подія, яка владою була кваліфікована як селянський бунт. Відразу після цих подій, які налякали місцеву владу, бо поставили її існування під сумнів в окремо взятому райцентрі, секретар Зінов'євського ОПК Таран 6.07. 1930 року відправив доповідну до Харкова на адресу ЦК КП(б)У, в якій виклав своє бачення подій: «6 липня 1930 року біля 9 години ранку в райцентрі Устинівка, – писав секретар ОПК, – на базарі міліцією був затриманий селянин (спекулянт) з метою доставки в міліцію. Юрба оточила міліціонера, почала його бити. Збитий з ніг міліціонер випадково зробив постріл з револьвера «наган» і ранив одного з юрби селян. На цьому ґрунті юрба почала вбивати його і лише вжитими заходами вдалося цього міліціонера вихватити напівживим з юрби, сховавши його в приміщенні міліції. Органам влади вдалося вгамувати юрбу мирним шляхом. Органи ДПУ вживають заходів по виявленню зачинщиків з юрби» [587].

«Зачинщики», у кількості 19 осіб, були швидко виявлені та арештовані. Через десять днів після їхнього арешту, 17- 21 серпня 1930 року, над ними був вчинений суд. Владою підсудні були проголошені

Як було ліквідовано куркульський заколот

Може б куркульсько-хуліганській зграї і довго довелось бешкетувати; може б цій зграї і почастило розгромити міліцію, кооперацію і пошту; може б бійка міліціонера й сільських активістів закінчилася й бились серйознішими наслідками, як би куркулі-хулігани не натрапили на відданих наймитів і бідняків, на сільських активістів, на організованих колгоспників.

Колгоспники третьої сотні села Устинівки, дізнавшись про подію на базарі, негайно організувались

та вийшли на базар, на боротьбу з куркульсько-спекулянтсько-хуліганською зграєю. Силами колгоспників цю зграю було розгнано. Особливу участь в боротьбі з куркульською зграєю слід відзначити з боку бідняків-активістів **Нучая Цимбала, Зінченна** (робітник радгоспу «Червоне Озеро», був. червоноармієць другої кінної армії), **Кульчицького**, які ще до приходу колгоспників самовіддано обороняли міліціонера та затримували натовп від розширення та самосуду.

Рішучу відсіч куркульским брехням.

Події, що сталися в Устинівці 6 липня, стали відомі навколишнім селянству. Але ці події поповалися учасниками бійки. Нав-

коло цих подій не мало розповсюджені куркульських брехень. Курдодів, з ким саме бореться радлакулі малювали картину так, що нада, куди бс пролетарська диктатура стріляли селян, що вивезли тура, продавати крашанки. Куркулі й Куркулі й спекулянти—оєс кого спекулянти, відчуваючи на собі біла й буде ще з більшою нещадудари залізного молоту пролетар-ської диктатури, намагалися і на-ряту

магаються намалювати картину так, як члени «куркульсько-спекулянтської зграї». Насправді, це були звичайні-сінькі селяни, що того дня на базарі продавали та купляли нехитрий крам та продукти харчування. На судовому засіданні на запитання судді, чи визнають підсудні себе винними, всі як один музньо відповіли: «Винними себе не визнаємо!»

як члени «куркульсько-спекулянтської зграї». Насправді, це були звичайні-сінькі селяни, що того дня на базарі продавали та купляли нехитрий крам та продукти харчування. На судовому засіданні на запитання судді, чи визнають підсудні себе винними, всі як один музньо відповіли: «Винними себе не визнаємо!»

На фото: фрагмент газети «Зінов'ївський Пролетар» з висвітленням подій в Устинівці 6 липня 1930 року. 1930. – 26. – 07.

Шевчик.

Що ж насправді відбулося в Устинівці 6 липня 1930 року? Вибух народного гніву, затаврований владою як «куркульський заколот», виник в райцентрі відразу після того, як міліціонер Гаркуша та представник райкооптаху Удод намагалися заарештувати селянку Дужан Мотрю, яка купила курячих яєць в кількості, що не сподобалося представникам влади. За заарештовану заступився син Мотрі Григорій Дужан, який на крик матері: «Чого ж це нас, селян, грабують!», прибіг з вилами. Збіглися й інші базарники, тож представники влади були оточені селянами.

Намагаючись захистити матір, Дужан Григорій, в якого перед цим вила були відібрані селянами, батогом вдарив Удода та міліціонера, який тримав в руці револьвер, спрямований проти натовпу. Міліціонер зробив постріл і поранив з натовпу селянина Дужана Василя в бік. Над товпою розлетілося: «Селян стріляють за крашанки!» Розлютовані селяни, яким влада надзвичайно допекла грабунками, поборами, арештами, накинулися на міліціонера та почали його бити. «Бийте, сволочей, доки вони будуть знущатися, доки вони будуть стріляти!» – викрикували жінки. На базар було стягнуто значне підкріплення з міліціонерів, комуністів та комсомольців, які відбили побитого Гаркушу та всі поховалися в будівлі міліції. Натовп селян підійшов до приміщення міліції, оточив його, вимагаючи належним чином покарати міліціонера, який стріляв у людей. Дехто з натовпу вимагав відібрати в міліціонерів всю зброю. Тут, біля приміщення міліції, відбувся стихійний мітинг, на якому лунали заклики перебити всю місцеву владу, захопити пошту та телеграф і негайно перерізати всі телефонні проводи, щоб владі не надійшло підкріплення. Біля міліції натовп розділювався – великий гурт селян на чолі з Лукією Руденко пішов до лікарні, яку теж оточив. Лукія та кілька десятків селян, увійшовши до лікарні, розпочали обшук лікарняних палат, намагаючись знайти міліціонера Гаркушу. Замість нього знайшли активіста Кучая, жорстоко побили та навіть загрожували його вбити. Кучаю вдалося вирватися з рук селян і побігти за підмогою. Тим часом міліціонер Гаркуша був знайдений і його жорстоко почали знову бити. Ті селяни, які залишилися біля приміщення міліції, взяли в руки каміння і кидали ним у міліціонерів. Село Устинівка перетворилося на розтривожений вулик. На вулиці вийшло багато жителів райцентру, частина з них попрямували до бунтівників, які в цей час камінням закидали приміщення не тільки міліції, а й пошти, кооперації. Тим часом на допомогу владі підоспіло підкріплення – «третя сотня колгоспників Устимівки, які розігнали бунт». Напевне, що проти бунтівників були використані більш значні та озброєні сили,

ніж «активісти-колгоспники», але дізнатися про це вже немає звідки. Тож до вечора з бунтом в Устинівці було покінчено. Відразу було заарештовано 19 селян: як чоловіків, так і жінок.

Події в Устинівці стали відомими не тільки в тогочасній столиці – м.Харкові, а й розлетілися по навколишніх селах.

21 серпня 1930 року виїзна сесія Зінов'євського окрсуду ухвалила: учасників бунту Блажка, Короля Лазаря та Чехмарьова – розстріляти; Будака, Руденку Лукію, Соломенку Якова, Дужан Настю – засудити на 10 років та позбавити права проживати на території Зінов'євського округу. Дужан Василь, якого було поранено міліціонером, отримав 7 років ув'язнення. Дужан Марія, Шуляк, Король Яків, Юшко, Соломенко Василь, Оттян, Домашенко, Шевельов, Решетникови були засуджені на 3 роки, а Глоба та Придьма – на 2 роки. [588].

На фото: фрагмент газети «Зінов'євський Пролетар» з висвітленням судового процесу над учасниками бунту в Устинівці. 1930. – 26. – 07.

Незаперечно, що події в Устинівці були стихійним проявом різкого незадоволення селянства діями влади по відношенню до хліборобів, значними утисками з боку влади. Це була відповідь селян окремого населеного пункту на політику примусової колективізації та розкуркулення, на безкарне використання сили та зброї з боку влади щодо селян. Селяни теж стихійно відповіли силою.

Дії більшовицької влади виявилися надзвичайно жорстокими щодо селян – учасників бунту. В цьому виявився увесь характер тогочасної влади.

Розділ 42. «Дезертири колгоспного руху». **Остаточне упокорення колгоспами.**

Примарною волею у березні 1930 року, під час розвалу колгоспів, селяни краю тішилися недовго – тиждень, два. Влада відразу схаменулася та вжила заходів для відновлення колгоспів. Перші дні квітня 1930 року були останніми днями волі для більшості селян краю.

Тих, хто вийшов з колгоспів, негайно затаврували «дезертирами колгоспного руху». Станом на кінець березня 1930 року тільки по Зінов'євському окрузі таких було 12 тис. сімей [589]. Проти них влада використала всі можливі заходи примусу. Так 2 квітня 1930 року відбувся пленум Ганнівської сільської ради Новоукраїнського району. На пленумі було ухвалено: «1. Громадян, що вийшли з колгоспів, передати до ДПУ. 2. Деяких притягати до карної відповідальності через суд. 3. Деяких вислати за межі сільради. 4. Накладати штрафи по 5 крб. (*напевне, за кожен день, проведений поза колгоспом. - Авт*). 5. Відрядити на 5 днів на примусові роботи в колгосп. 6. Об'явити бойкот у крамниці СКТ – не видавати навіть сирників» [590].

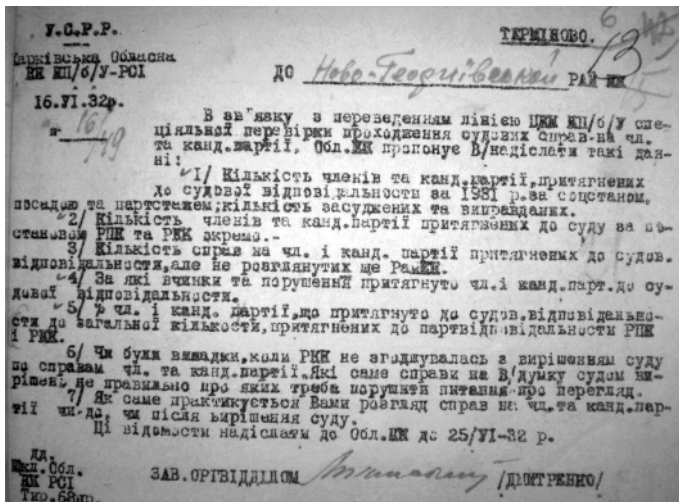
31 березня 1930 року в с.Спаське Хмельівського району була ліквідована, як про це доповів окружному комітетові партії тимчасово виконуючий обов'язки начальника Зінов'євського ДПУ Гавлич, «волинка, в результаті чого було заарештовано 15 чоловік. Місцевий актив і біднота вимагали застосування до ініціаторів «волинок» вищої міри покарання». 8 квітня 1930 року колегія ДПУ УСРР засудила 5 селян с.Спаське на 5 років позбавлення волі в концтаборах кожного [591].

«Пролетарська диктатура суворо покарає куркулів – шкідників, що відчайдушними спробами намагаються послабити колективи, зірвати весняну сівбу. Революційна законність захистить творчу працю колгоспів. Класовий ворог намагається підірвати колгоспи з середини. Революційним наступом бідняцько-середняцьких мас виб'ємо остаточно ґрунт з під ніг куркуля. Пролетарський суд нещадно карає шкідників колективізації й сівби. Не дамо куркулеві підвестися на ноги!» – ці войовничі гасла з'явилися в зінов'євських газетах 29 березня 1930 року. Масові арешти «зачинщиків волинок», що прокотилися селами краю, були тому підтвердженням. Ці та інші заходи сільської влади були відверто репресивними, повинні були настрахати колгоспників та примусити їх повертатися до колгоспів.

Пару з перегрітого котла «суцільної колективізації та розкуркулення» не випустила відома стаття Сталіна «Запаморочення від успіхів». Навпаки, вона тільки прискорила руйнування, на короткий час, колгоспів. Про зміст цієї статті жителі Зінов'євського округу дізналися з газети «Більшовицький Шлях» 6 березня 1930 року. Для колгоспників стаття стала своєрідним сигналом для виходу з колгоспів. Проте багато з них відразу були звинувачені в тому, що вони є «куркулями, які спекулюють статтею Сталіна» [592].

Влада, під дією цієї статті, розпочала пошуки «цапів-відбувайлів» у своєму середовищі. Свідченням цього є постанова бюро Зінов'євського ОПК «Про перекинування лінії партії в Червоному Ярі», за якою Зінов'євському райпарткому, «який своїм керівництвом не забезпечив правильності запровадження лінії партії в справі колективізації та мобілізації насінневих фондів в селі Червоний Яр», було винесено догану. Сільрада села була розпущена та переобрана, а «робітники, що припустилися перекинування лінії партії», були віддані до суду. Кількох з них дійсно показово покарали.

«Ворогами, мерзотниками в бригаді сприяння засівкаспанії, п'яницями» були проголошені на увесь Зінов'євський округ також і ті з активістів, хто свого часу в с.Глиняному «активно проваджував колективізацію»: Коновалов Іван, Пташко Юхим. «Ганебна діяльність глинянської бригади полягала в тому, що верховоди заарештовували бідняків і середняків і садили в холодну» [593]. Напевне, що ці активісти теж були заарештовані та показово засуджені владою.

На фото: наказ райкомом партії Харківської області про термінову підготовку даних щодо кількості притягнень членів партії до судової відповідальності станом на червень 1932 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Критиці були піддані керівники Братського району, які, захопившись «гігантоманією», на території району створили «Агроіндустріальний комбінат», в якому було усупільнено всю худобу – робочу, продуктивну, дрібну. Аналогічна ситуація була в Хмельському районі, особливо в селах Глодоси, Петроострів, Хмельовому. Було розкритиковано також стиль і методи керівництва президії Зінов'євського окрвиконкому, коли ОВК у січні 1930 року постановив узагальнити всю худобу на 100%, а домашню птицю, овець, свиней – на 50%. Все це називалося, відповідно до тогочасної партійної риторики, «викривленням політики партії в колгоспному будівництві». За це партія суворо карала: до відповідальності «за перекручування в справі колективізації та ліквідації куркуля» в Зінов'євському окрузі було притягнуто (дані по 12 районах станом на березень 1930 року):

Покарано	Членів ВКП(б)	Членів ЛКСМУ
Притягнуто до відповідальності	65	34

Арештовано	21	6
Знято з роботи	30	9
Виключено з лав	21	47

2 квітня 1930 року ЦК ВКП(б) затвердив постанову «Про пільги для колгоспів». Схоже, що репресивні дії влади та ця постанова, що була своєрідним «пряником» для змученого діями влади селянства, відіграли вирішальну роль в тому, що хлібороби «поверталися» до колгоспів. Декларовані у постанові пільги передбачали деяке послаблення тиску держави на колгоспників: звільнялася від оподаткування на 2 роки усупільнена робоча худоба, корови, свині, птиця, вівці; зменшувалася загальна сума сільськогосподарського податку на 1930 та 1931 роки; знімалися всі накладені раніше штрафи; колгоспи звільнялися від сплати боргів «за конфісковане глитайське майно, що переходило у володіння колгоспів»; колгоспникам дозволялося у вільний від роботи в колгоспі час працювати на інших роботах. Однак ці «пільги» не поширювалися на одноосібні господарства, тож в економічному плані бути одноосібником було вкрай не вигідно, а то й небезпечно. Свідченням цього є досить промовиста стаття Сталіна «Відповідь товаришам-колгоспникам», яка з'явилася в Зінов'євській окружній газеті «для селян» «Червоний Шлях» 5 квітня 1930. На запитання: «Чи добре роблять селяни, які вагаються, виходячи з колгоспів?», Сталін відповів: «Ні, вони роблять недобре». На питання: «Як бути з глитайнею?», вождь заявив: «Глитайня – це є ворог радянської влади. З ним у нас немає і не може бути миру. Наша політика до глитайні – є політика його ліквідації як кляси!» «Як розцінювати відплив однієї частини селян з колгоспів?» – запитали Сталіна. Відповідь була короткою, але зловісною: «Виходять ... елементи чужі, ворожі нашій справі!».

26 березня 1930 року вийшла постанова Зінов'євської окрколгоспспілки, яка зобов'язувала «всі управи колгоспів надавати членам колгоспів тяглову силу та реманент у таких випадках: коли члену колгоспу треба провести роботи на городі індивідуального користування; для поїздки членів колгоспів за межі свого села». 29 березня ця постанова була доповнена кількома новими положеннями: колгоспникам дозволялося поїздка конем: «до лікарні по хворості, до ветлікаря, поїздка на базар для власних потреб (але не більше 4-х разів на місяць)» [594].

Як виконувалася ця постанова окрколгоспспілки, свідчать факти: член правління колгоспу «Новий світ» с.Обознівка Зінов'євського району Васильєв вперто «не давав людям коней на базар». В с.Спаське Маловисківського району на базар кіньми їздили «дружини активістів Коновалова й Хмара». Коли колгоспниця Прокопенко П., простуючи підшки, попросила тих підвезти, активістки з воза відповіли: «Вас, чор-

**Стан колективізації по Кам'янському району на 9 березня 1931 р.
(в господарствах).**

ВЕДУТЬ ПЕРЕД ТАКІ СЕЛА:

1. Івангород	—99,7 %	16. Бондуrowo	—88 %
2. Пляківка	—99 "	17. Несватково	—87 "
3. Голиково	—98 "	18. Баландино II ч.	—87 "
4. В.-Верещаки	—97 "	19. Ставида	—86 "
5. Ярове	—97 "	20. Олянино	—86 "
6. Ревівка	—94 "	21. Кам'янка I ч.	—86 "
7. Омельгород	—94 "	22. Китайгород	—84 "
8. Бірки II ч.	—91 "	23. Бовтишка	—84 "
9. Красносілка	—91 "	24. Ясиноватка	—83 "
10. Ребедайлівка	—91 "	25. Стримівка	—82 "
11. Олександрівка	—90,2 "	26. Триліси	—82 "
12. Райгород	—89 "	27. Михайлівка	—82 "
13. Лебедівка	—88 "	28. Косара	—81 "
14. Кам'янка II ч.	—88 "	29. Вербівка	—81 "
15. Баландино I ч.	—88 "		

ВІДСТАЮТЬ:

30. Кримки	—79 %	35. Бірки I ч.	—74 %
31. Розумівка	—79 "	36. Поселянівка	—74 "
32. Юрчиха	—78 "	37. Н-Осота	—70 "
33. Любомирка	—77 "	38. Соснівка	—70 "
34. Жаботин	—75 "		

ПАСУТЬ ЗА ДНІХ:

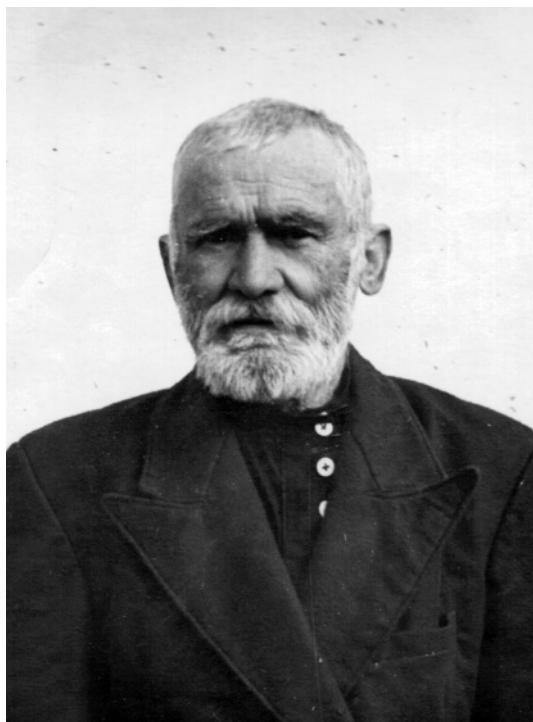
39. Флярківка	—69 %	46. Н.-Верещаки	—56 %
40. Лузанівка	—67 "	47. Коханівка	—55 "
41. Стара-Осота	—67 "	48. Катеринівка	—54 "
42. Янівка	—65 "	49. Тимошівка	—46 "
43. Телепнино	—65 "	50. Радиванівка	—33 "
44. Завадівка	—60 "	51. Буртки	—25 "
45. Грушнівка	—59 "		

Колективізація йде швидкими темпами.

На фото: фрагмент газети «Колективна праця» про стан колективізації в селах Кам'янського району Київської області (в таблиці названі більшість сіл нинішнього Олександрівського району). 1931. — 5. — 04.

тів, багато, хіба вас навозимось!» [595]. В Новопраському районі голова колгоспу Коновалов не дав коня з підводою хворій Попович О. [596]. Напевне, що такі явища були не скрізь, тож дозвіл колгоспникам використовувати коней для власних потреб, хоч і не частіше ніж 4 рази на місяць, теж відіграв певну роль у пом'якшенні колгоспних порядків та поверненні колгоспників до колгоспів.

Відразу після оприлюднення постанови ЦК ВКП(б) «Про пільги для колгоспників» було організоване її «вивчення» на численних зборах в селах краю, на мітингах та демонстраціях. 6 квітня 1930 року демонстрації та мітинги «колгоспників, незаможників, бідняків та середняків» відбулися по всьому Маловисківському районі. 8 квітня колгоспники Новоукраїнського району на своїх загальних зборах «привітали останню постанову ЦК ВКП(б), запевнили партію та уряд, що вони й надалі ще більше зміцнюватимуть колгоспи» [597]. На збори в артілі «Більшовик» с.Федварь Єлизаветградківського району приїхали «секретар Єградківського РПК тов. Варварич, разом з уповноваженим ОПК тов. Тараном та роз'яснили постанову про пільги колгоспам» [598]. В с.Цвітне Єлизавет-

градківського району збори по роз'ясненню постанови ЦК про пільги, на які прибули тов. Варварич та тов. Таран, «було зірвано, бо колгоспи в с.Цвітне знаходяться під впливом релігій та куркулів» – так запевняла газета «Червоний Шлях». 5 квітня збори відбулися по всіх колгоспах с.Велика Виска. А 6 квітня, «за ініціативою жінок-колгоспниць та

На фото: Слизькоух Іван Трохимович – голова колгоспу «Юний комунар» села Деревка. 1930 р. З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

колгоспників, у с.Велика Виска було влаштовано велелюдний мітинг (присутніх більше тисячі чол.). На цей мітинг організовано прибули вчителі з усіх сіл, що були в той час на виробничій нараді» [599].

Незаперечно, це був перелом на користь більшовицької влади під час проведення нею «політики суцільної колективізації та ліквідації куркулів як класу», бо відразу після «роз'яснення» положень постанови ЦК ВКП(б) на зборах та мітингах, що збиралися за «ініціативою колгоспниць та колгоспників», розпочався процес повернення селян до колгоспів.

8 квітня до колгоспів Новоукраїнського району повернулося «близько тисячі господарств». 6 квітня в Маловисківському районі було подано відразу 150 заяв селян з проханням взяти їх назад до колгоспів. До 200 колгоспників повернулися в колгоспи Компаніївського району, а в с.Сасівка цього ж району «всі 60 господарств, що вийшли з колгоспу, 60 заяв написали знову». За один день до колгоспу Нової Праги повернулося 24 господарства, а до колгоспу «Більшовик» с. Федварь Єлизаветградківського району – 35. 632 господарства Устинівського району, «що раніше піддалися на куркульську агітацію, подали заяви про вступ до колгоспів». У Маловисківському районі до артїлі «Червоні віхи» повернулося «60 господарств, до колгоспу ім. Петровського – 27, а вже 7 квітня «організовано вийшли в поле і продовжили сівбу» [600]. До колгоспів Новомиргородського району повернулися «більше 300 колгоспників». Протягом останніх днів березня – впродовж квітня на Зінов'євщині до колгоспів повернулося майже 8 тис. господарств. А з 1 серпня по 1 грудня 1930 року записалися та повернулися до колгоспів ще 23 143 господарств [601].

Напевне, що більшовицька влада тріумфувала, адже опір селян було подолано, поле для подальшого наступу на села краю було розчищено, плани по винищенню колгоспного і одноосібного господаря можна було втілювати надалі зухвало й безперешкодно – воля більшості селян була упокорена, а хлібороби були уярмлені колгоспами на довгі десятиріччя наперед.

Колгоспники зробилися абсолютно безправними, численними обмеженнями були прикріплені до села та колгоспів – майже без права виїзду та виходу з них, без гідної оплати праці, без вихідних та пенсій, в постійній залежності від голови та бригадира колгоспу, у великій матеріальній скруті. Для більшості колгоспників так було до 1959 року.

З початку 60-х років ХХ ст. колгоспна система дещо лібералізувалася, пом'якшала, стала ближчою до селянина в плані матеріального забезпечення, розширення прав колгоспників, суттєвішої грошової винагороди за працю, умов праці тощо. 70-80-і роки ХХ ст. – апогей колгоспної системи, яка що далі, то все більше демонструвала свою економічну неефективність, аж поки не зійшла нанівець на початку 90-х років.

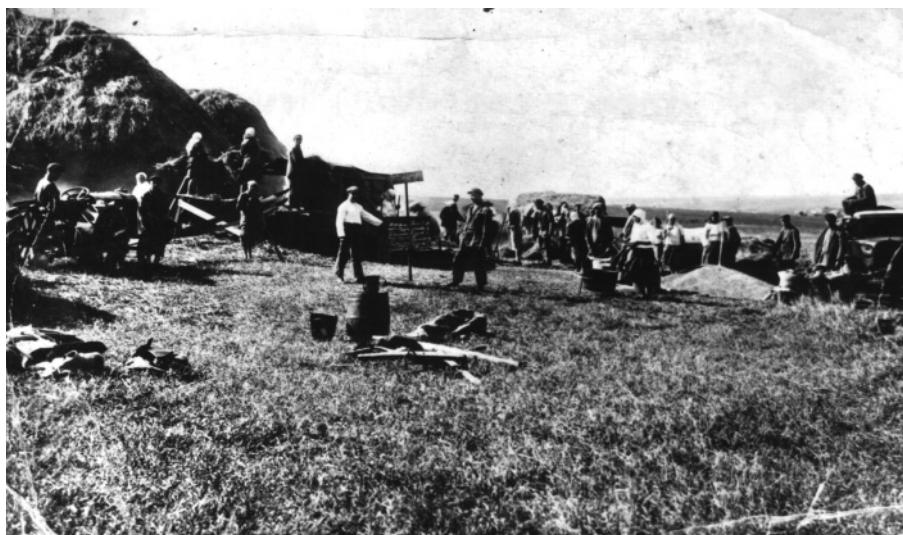
Отже...

Політика «ліквідації куркульства як класу» була дуже зручним та універсальним інструментом більшовицької влади для фізичного знищення сотень тисяч українців та десятків тисяч жителів нинішньої Кіровоградщини – і жителів міст, і, особливо, селян; як українців, так і представників інших національностей. Гасло ліквідації розумілося і втілювалося владою абсолютно: спершу все без винятку сільське та частково міське населення, т.зв. «куркулі», цинічно грабувалися, а потім нещадно фізично знищувалися – розстрілами, голодом, засланнями, ув'язненням в концтаборах та спецпоселеннях, непосильною працею, невлаштованим побутом, фізичними та моральними знущаннями, хворобами – дорослі та діти, всі ті, які безпідставно були віднесені до категорії «куркулів», «підкуркульників», «контрреволюційних елементів», тощо, від чого така влада була злочинною за своєю суттю, та злочинцями були ті, хто втілював у життя тогочасні гасла – перш за все члени комуністичної партії та т.зв. активісти з числа місцевих жителів.

Всі ці та наступні трагедії були закономірною розплатою за відсутність своєї власної держави.

Це була типова доля колонізованого народу.

Нині ми не маємо повної і остаточної статистики щодо «розкуркулених», «саморозкуркулених», «розпроданців», «експертників», «куркулів-агітаторів» та інших землеробів, щодо яких влада застосувала таке гірке тавро, як «куркуль». Не буде помилкою такий висновок: на території нинішньої Кіровоградської області було розкуркулено тисячі господарств в усіх без винятку селах та хуторах, містечках та райцен-

*На фото: молотьба хліба в колгоспі ім. Чапаєва м. Новоукраїнка. 1936 р.
З фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.*

трах, частково у містах (під розкуркулення в Зінов'євську, Олександрії, Знам'янці потрапили власники крамниць, ремісники (кустари), візники тощо). Десятки тисяч членів родин т.зв. «куркулів» перенесли надзвичайні фізичні та моральні муки; значна частина «куркулів», їхні діти, батьки, різноманітні родичі були фізично знищені – розстріляні, померли від голоду, від непосильної праці в північних та східних областях СРСР, від хвороб та каліцтва. Масове розкуркулення було передоднем ще більш страхітливого комуністичного злочину – голодомору.

Частина II. Голодомор – Кіровоградський вимір.

Існування голоду в Україні в 1921 – 1922, 1932 – 1933 та в 1947 роках більше не підлягає ніяким сумнівам. Хоча на протязі багатьох років їх існування, зокрема, голоду 1932 – 1933 та 1947 років, категорично заперечувалося радянською владою. Будь-які спроби в середині країни озвучити ці малоприємні для влади факти піддавалися жорсткому переслідуванню авторів цих спроб. Це тривало до початку 90-х років ХХ століття.

Найжорстокішим за розмахом та наслідками був голод 1932 – 1933 років, який охопив усю без винятку територію сучасної Кіровоградської області. Цей голод був продовженням людиноненавистницької політики більшовиків на колективізацію та розкуркулення.

Розділ 1. Походження голоду.

Хто і як би нині не трактував причини голоду 1932-1933 років, цілком зрозуміло, що його походження полягало у цілеспрямованій політиці тогочасної держави до українського народу з метою часткового його винищення. Голодомор був завершальним актом страхітливої драми, відомої в сучасній історії України як «корінний перелом на селі», що супроводжувався колективізацією, розкуркуленням, репресіями, непосильними хлібозаготівлями.

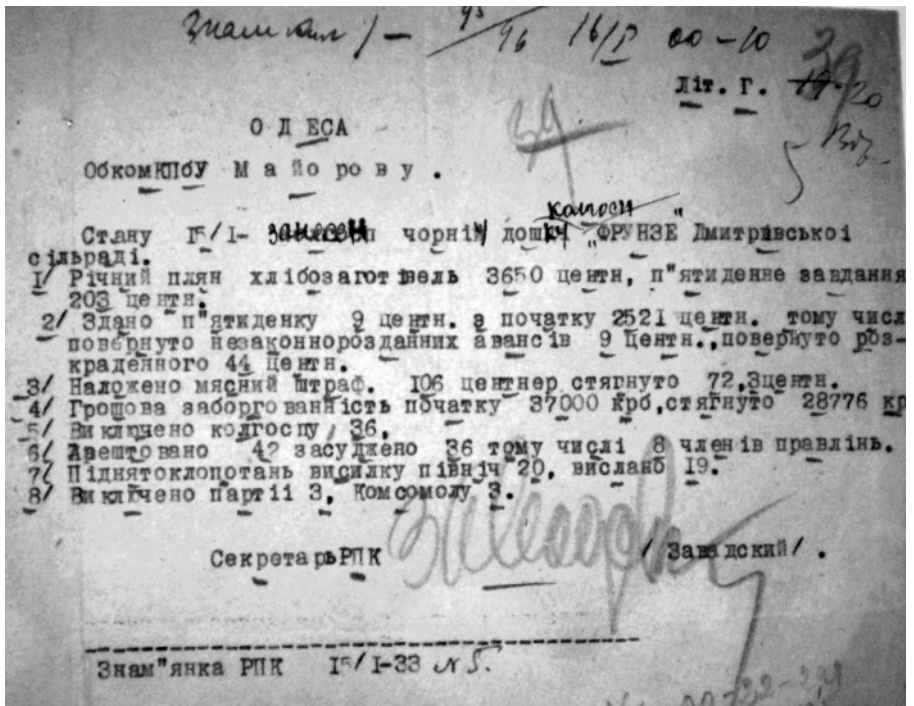
Руйнування звичного укладу селянського життя в Україні розпочалося з утворення «колективних господарств» – колгоспів. Дії влади при цьому були брутальними та жорстокими: селянство нинішньої

Кіровоградщини, як і всієї України, піддавалося залякуванню, фізичним тортурам, шантажу, грабункам, цькуванню. Побиття селян представниками більшовицької влади в період створення колгоспів стало нормою.

На середину літа 1931 року колективізація в межах сучасної Кіровоградської області в основному була завершена – 96,8% землі було усупільнено. Цим українське село ще більше наблизилося до своєї трагедії – голоду.

Що справи в колективних господарствах відразу стали критичними, свідчить таке: в колгоспі «Комунар» Знам'янського району «за перші місяці осені 1932 року загинуло 92 коня з 195. Із тих, 103 шт., що лишилися, більшість покалічені: з вибитими очима, зубами, з ранами на копитах. В районі такі випадки непоодинокі» – таке інформаційне зведення підготував Наркомзем УСРР в лютому 1933 року.

Під час «суцільної колективізації» селяни втратили не тільки землю та всі засоби виробництва, а й стимули до праці. Оцінкою праці селянина-колгоспника на довгі роки став «трудодень», який мав мінімальне наповнення – в колгоспах України у 1932 році на «трудодень» було від 1 до 1,5 кг хліба. Його грошове наповнення становило від 50 копійок до 1 крб. 20 коп. Непрацездатним членам колгоспів трудовні не нараховувалися, і секретаріат ВУЦВК вважав це правильним. Однак і цього заробітку, за підсумками 1931 року, колгоспники України майже не одержали, зокрема, на Харківщині повністю не розраховалися з колгоспниками 15% колгоспів, на Київщині – 28% (північні райони сучасної Кіровоградщини в 1932 році входили до складу Київської області, а східні – до Харківської області) [1]. Така система оплати праці вже сама по собі не забезпечувала достатньої кількості продуктів харчування для сім'ї колгоспника. Крім того, влада запровадила систему необґрунтованого «списання» трудовнів у колгоспників. Так в артiлі «Нове життя» с.Бірки нинішнього Олександрівського району в листопаді 1932 року було «списано» 23690 трудовнів, а залишено 29000. В артiлі ім.Шевченка с.Верещаки «списали» 21448 трудовнів, а залишили 33857. Таку «команду» дав тодішній Кам'янський райком партії Київської області. Та цим райком не обмежився, бо було знято всі трудовні за посів озимини 1931 року, за обробіток озимини 1932 року, за всі будівельні роботи та роботи в садах, познімали всі трудовні у тих, хто виробив їх менше 70, хто вчасно не виконував доведені норми на обробітку буряку тощо [2].

На фото: доповідна Знам'янського РПК Одеському ОК КП(б)У про занесення на «чорну дошку» колгоспу ім. Фрунзе Дмитрівської сільради та про репресивні заходи влади, накладені з цього приводу на членів колгоспу. 1933. – 15. – 01. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

В артілі «Біднота» Новоукраїнського району нещадно запроваджували штрафи до членів колгоспу. За чотири місяці 1932 року правління наклало на членів артілі штрафів на суму 955 крб. [3]. Колгоспницю Гавриш Ольгу оштрафували на 25 крб. за те, «що в неї брали дошки від тину для артілі, а вона не давала» [4]. Тож незаперечним є те, що селянин, якби не намагався, не міг прогнати себе та свою сім'ю – майже все вироблене і зароблене ним влада брутально відбирала.

Та проти селянства України було винайдено ще один дієвий засіб боротьби – так звані хлібозаготівлі. Чотирирічна війна більшовицької влади з українцями шляхом «ліквідації куркульства як класу» та усупільненням селянських господарств досягла свого апогею восени 1932

року, коли на село вкотре були направлені численні загони з чітко визначеними непосильними планами хлібозаготівель. Ці плани не вичерпували всіх форм здавання селянами збіжжя та продовольства державі. Крім, власне, хлібозаготівель, селяни мали здавати мірчуковий збір, різноманітні заготівлі м'яса, вершкового масла, яєць, інших видів продовольства, повернення державі насінневої позики, проводити розрахунки з МТС за здійснені ними роботи тощо. Колгоспи позбавлялися також насінневих фондів. Непосильні хлібозаготівлі прирекли українське село на голод, а відтак – і на смерть мільйонів.

Офіційним початком унікальної за обсягами хлібозаготівельної кампанії 1932 року є 1 липня. План хлібозаготівель по Україні був затверджений III Всеукраїнською конференцією КП(б)У, що відбулася 6 – 9 липня 1932 року в Харкові. Стратегічну лінію ЦК ВКП(б) на конференції представляли В. Молотов та Л. Каганович. «До безумовного виконання» було прийнято «встановлений ЦК ВКП(б) план хлібозаготівель по селянському сектору України обсягом 356 млн пудів». Політбюро ЦК КП(б)У після III партконференції встановило 4% надбавку до хлібозаготівельного плану, а також дозволило запровадити 2% надбавки до районних планів.

Однак скільки б селяни України не виростили і не зібрали в той рік хліба, він, відповідно до злочинної політики Кремля, був би вилучений увесь без будь-якого залишку.

Отже, масовий і страхітливий голодомор, що охопив усе сільське, містечкове та, значно, міське населення, розпочався наприкінці літа 1932 року – з початком нової хлібозаготівлі, досяг своєї вершини на початок літа 1933 року і закінчився наприкінці літа 1933 року. Найтрагічніша ситуація склалася у січні-червні 1933 року. Саме в цей період, перенісши тяжкі випробовування суворої зими, вичерпавши останні запаси продуктів, селяни помирали голодною смертю у великих кількостях. Держава ж практично ніякої допомоги не надавала. Більше того, упродовж 22 місяців селянам не видавали хліба на зароблені трудовні, а створені у колгоспах натуральні фонди — насінневий, фуражний, продовольчий було відібрано в рахунок хлібозаготівель. З матеріалів пленуму ЦК КП(б)У від 15 лютого 1933 року видно, що від серпня 1932 до лютого 1933 року 88% колгоспників Одеської, 94,8% колгоспників Дніпропетровської, 81,6% колгоспників Харківської і майже 70% колгоспників Вінницької областей не мали жодного грама хліба. Відсутність

На фото: постановова президії Зіновівської міської ради від 9. 12. 1932 р. про занесення на «чорну дошку» господарств району за невиконання планів хлібозаготівлі. Газета «Соціалістичний наступ». 1932. – 10. – 12. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

будь-яких продуктів харчування спричиняло смерть від виснаження.

Характерно, що нереальні плани доводилися районам щодо обов'язкової здачі також вирощеної городини: капусти, буряків, цибулі, моркви, тощо. В «Розпорядженні Кам'янської райколгоспспілки про виконання плану заготівлі городини» від 11 жовтня 1932 року піддано критиці колективні господарства за невиконання планів вивезення городини, зокрема «цілий ряд колгоспів не виконують контрактаційного зобов'язання, розбазарюють (вирощене) в м.Зіновівському, Красносільський колгосп «Червоний промінь», Голиково «Борець» (Олександрівський район)... не виконали наданих планів, а розбазарюють городину» [5].

Під виглядом хлібозаготівель вилученню підлягало все наявне в селі зерно: і те, що було в колгоспній коморі, і ті незначні запаси, що були в селян. З метою його конфіскації на села відряджалися уповноважені, наділені винятковими правами щодо обшуку селянського обійстя, (незалежно від того, були господарі колгоспниками чи одноосібниками) та вилучення **всіх продуктів харчування**. Так, відповідно до «Відо-

На фото: колгоспний бригадир. Україна, 30-і роки ХХ ст.

мости про виконання плану хлібозаготівлі по одноосібному сектору 10-ти сільрад Зінов'євського району станом на 25 листопада 1932 року» до с.Аджамка було відправлено трьох уповноважених: Уросовського, Трунова, Медвецького, до с.Грузьке – Лознікова, до с.Калинівка – Вербицького... З метою максимального вилучення хліба залучалися

також і партійні та державні діячі найвищого рівня. 24 грудня 1932 року до Новоукраїнського району прибув особисто Л.Каганович, наслідком перебування якого стало виявлення в с.Рівному 737 ям з прихованим селянами хлібом (іншого способу вберегти продовольчі припаси, окрім як переховування їх в землі, селяни не мали) [6]. 27 січня 1933 року до с.Пісчаний Брід цього ж району прибув В.Затонський – відразу в селі було знайдено 18 ям з хлібом [7].

Вилучаючи всі продовольчі запаси у селян, ці уповноважені ставали безпосередніми виконавцями злочинної вказівки Москви і прирікали на смерть тисячі селян краю. А наявність в той час у селян зерна в будь-якій кількості було ознакою тяжкого злочину, за що колгоспники автоматично піддавалися жорстоким репресіям. Пошуком прихованих продовольчих запасів займалися, як це було і в попередні роки, не тільки уповноважені, а й місцева влада та «активісти». Про те, що «викриття розкраденого та прихованого хліба», а на практиці це означало вилучення абсолютно всіх запасів продуктів харчування, залишених селянами в зиму 1932-1933 років, охопило всуціль всі села нинішньої Кіровоградської області, свідчать численні документи. Так відповідно до «Інформаційного зведення Знам'янського райпарткому про організацію роботи по виявленню та вилученню розкраденого та прихованого хліба в районі» на початку січня 1933 року приховані продовольчі припаси були

вилучені у жителів сіл – Михайлівка, Богданівка, Цвітне, Федвар, Красносілля, Мотронівка, Оситняжка, Топило, Петрово-2, Цибулеве. Поряд із зерном вилучалися картопля, крупи, борошно, дерть, квасоля... Жителя с.Мотронівка Знам'янського району Лужника за приховування їстівних запасів (2 цнт зерна в ямах у хаті) було засуджено на 8 років позбавлення волі, а його дружину – на 5 років [8]. 31 січня 1933 року виїзною сесією нарсуду Знам'янського району було засуджено до тривалих років ув'язнення «шкідників – ворогів соцбудівництва»: Брайка Михайла Федотовича – на 10 років (за приховування зерна), Пшіника Тимоша Семеновича – до 10 років (за знайдені 1 цнт зерна «у вуликах, на горищі в горшках»), а всього засуджено 7 осіб на 5, 8 та 10 років.

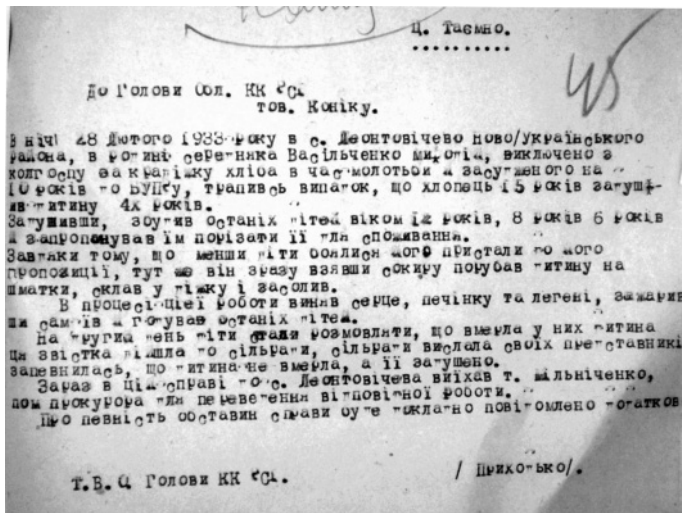
Всі вони були оголошені «ворогами народу, крадіями колгоспного хліба». Ув'язнення за «зірвані строки закінчення хлібозаготівлі» загрожували також секретарям партосередків, головам сільських рад, головам колгоспів. У «Попередженні» секретаря Зінов'євського міського партійного комітету Підсухи секретарям партосередків та головам сільських рад від 12 січня 1933 року, розісланого на села Веселівка, Коротяк, Обознівка, Іванівка, Назарівка та ін. було неоднозначно попереджено сільських керівників про арешт у випадку невиконання плану хлібозаготівлі. Те, що «слово партії не розходилося з ділом», свідчить «Звіт Новопраського районного парткомітету на IV районній партійній конференції про стан хлібозаготівлі в районі», що відбулася у вересні 1932 року: «... за час хлібозаготівель знято голів колгоспів 56, членів правлінь – 52, з них віддано до суду 64. ... членів сільради (виключено) 22 чол., з них віддано до суду 5 чол.» [9]. У Знам'янському районі за період хлібозаготівлі 1932 року змінилося три секретарі районного комітету партії. Архівні матеріали свідчать також про непоодинокі випадки самогубств уповноважених по хлібозаготівлі, голів колгоспів, голів сільських рад та про відмову декого з них брати участь у вилученні хліба. Так 31 грудня 1932 року покінчив життя самогубством уповноважений Одеського обкому КП(б)У по хлібозаготівлі в с.Сасівка Зінов'євського району Мошинський [10]. А голова артїлі ім. Будьонного в с.Нова Прага Решетник «роздав сотні пудів хліба, а сам відмовився від виконання плану хлібозаготівлі, заявляючи: «Через мій труп переступите, тоді візьмете хліб. Без крові не дам хліба» [11].

Таким чином, на пошуки всіх продовольчих припасів було залучено значні людські ресурси. Вилучення продуктів харчування відбувало-

ся з особливою жорстокістю та охоплювало кожне селянське подвір'я без винятку. Комісії по хлібозаготівлі, з метою пошуку істівних запасів, руйнували долівки селянських хат, печі, лежанки, стіни, обшукували дорослих і немовлят, металевими щупами обслідковували ледь не кожен квадратний дециметр селянського подвір'я. З впевненістю можна констатувати – на початок зими 1933 року в селян краю не залишилося майже ніяких продуктів харчування – під гаслом «виконання планів хлібозаготівлі» було вилучено майже всі без винятку харчові запаси. Нинішня Кіровоградщина була приречена на страхітливий голод, посилений холодною зимою, численними хворобами та елементарними нестатками в одязі, паливі, ліках, засобах особистої гігієни.

Розділ 2. Географія та масштаби голоду на території сучасної Кіровоградщини.

Голод охопив усю без винятку територію сучасної Кіровоградської області. Перші жертви голодної смерті зафіксовані вже взимку, навесні та на початку літа 1932 року.

На фото: доповідна Одеському Обл. НК РСІ про випадок людодіства в с. Леонтовичеве Новоукраїнського району. Лютий 1933 р. з фондів Державного архіву Кіровоградської області.

З кінця літа він тільки посилювався. Цьому сприяло й те, що 15 серпня 1932 року Наркомюст УСРР видав постанову про заборону продажу колгоспникам хліба «до виконання плану хлібозаготівель». 22 серпня цього року постановою Укрколгоспцентру було заборонено видавати хліб у громадському харчуванні – колгоспники, які були на роботі та яким колгосп готував обіди, повинні були брати з собою свій хліб, якого, фактично, у селян не було. Вже в листопаді 1932 року багато колгоспників вимушені були вживати «просяну полову, обробляючи її, та м'ясо дохлих коней». Про це повідомив листом секретаря Зінов'євського міського партійного комітету житель с.Наглядівці Мар'янівської сільради Зінов'євського району Бабенко Ф.П.[12]. Однак уже в зиму з 1932 на 1933 рік та впродовж наступних місяців у багатьох селян не було взагалі ніяких продуктів харчування, в результаті чого сім'ї колгоспників масово почали голодувати. Зокрема, у «протоколі №1 засідання спеціальної комісії при МПК м.Зінов'євська про організацію продовольчої допомоги селу» від 24 лютого 1933 року, в 13 сільрадах району голодували 1248 осіб [13]. В с.Аджамка у період з 1 січня по 17 лютого 1933 року через виснаження померло 18 жителів, в с. В.Мамайка за цей час померло 16 осіб, в с.Федосіївка – 22 особи (з них дітей – 14). «На 50% спорожніли школи. На школярів жалко дивитися, діти бліді і жовті» – повідомляв уповноважений бюро Зінов'євського міськпарткому в лютому 1933 року [14]. З цього часу розпочалося труподство, людодство. Про те, що таке явище набрало масового характеру, що воно було не тільки в селах, а й у містах нинішньої Кіровоградської області, свідчать спецзведення «робітничо-селянської міліції» та ДПУ, одне з яких, датоване березнем 1933 року, за підписом начальника Зінов'євського міського відділу ДПУ Ходоса, повідомляє (цит. мовою оригіналу): «9 марта с.г. вечером в Быковском районе (м. Зінов'євськ) пала лошадь, нахлынувшая толпа начала рубить на куски ... труп и растаскивать. 6 марта с.г. на новом базаре была задержана женщина, которая торговала собачим мясом» [15]. В «Оглядовій записці політсектору МТС Київської області про голод, смертність та антирадянські настрої» говориться, з-поміж іншого, і про те, що « ... в с.Олександрівка (нині смт Олександрівка) виявлена ціла банда, яка систематично заманувала людей, вбивала їх, а м'ясо споживали в їжу і продавали. По району зафіксовано 16 випадків людодства» [16]. В Ульяновському районі зафіксовані численні випадки «поїдання трупів тварин із салотопок, ...їдять котів, собак». Випадки людодства зафіксовані також в Новомиргород-

ському, Знам'янському, Новоукраїнському районах...[17]. Незаперечно, що такі випадки траплялися в кожному районі сучасної Кіровоградщини, бо дійсно набули масового характеру.

Голод охопив і населення міст сучасної Кіровоградської області: тогочасний Зінов'євськ, Олександрію, Знам'янку... В містах у зиму 1932 – 1933 років припинилися виплати заробітних плат. Тільки службовцям Зінов'євська (лікарям, вчителям, викладачам ВНЗ тощо) її не виплатили 1532418 крб., від чого випадки опухання від голоду зафіксовані серед викладачів робітничого університету, радпартшколи, школи ФЗН, учнів середніх шкіл, студентів. З грудня 1932 року всі службовці та кустарі були повністю позбавлені централізованого постачання хліба на картки (т.зв. «3-й список»). Єдиним засобом до їх існування залишалася заробітна плата, але її не виплачували. На заводі «Червона Зірка» опухлих від голоду робітників було від 20 до 45 відсотків [18]. Заборгованість по їх зарплаті на 1.02.1933 року сягала більше 1 млн крб. [19]. Станом на 25.02.1933 року

№	Ім'я	Категорія	Примітки
1	Білий Марко Павл	2	1/2 буханка 1/2 слади
2	Томко Захарко Павл	3	1 буханка
3	Тара Анна	2	1 буханка
4	Тара Анна Павл	2	1 буханка
5	Тара Анна Павл	1	1 буханка
6	Тара Анна Павл	1	1 буханка
7	Тара Анна Павл	1	1 буханка
8	Тара Анна Павл	5	2 буханки 3 слади
9	Тара Анна Павл	1	1 буханка
10	Тара Анна Павл	2	1 буханка
11	Тара Анна Павл	3	2 буханки 1 слади
12	Тара Анна Павл	5	вс. 1 буханка
13	Тара Анна Павл	5	3 буханки 2 слади
14	Тара Анна Павл	3	2 буханки 1 слади
15	Тара Анна Павл	3	1 буханка
16	Тара Анна Павл	5	3 буханки 2 слади
17	Тара Анна Павл	3	2 буханки 1 слади
18	Тара Анна Павл	3	1 слади

На фото: список членів колгоспу ім. 13-річчя Жовтня, які перебувають у тяжкому стані – «пухлі та слабі». 1933 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

на заводі «Червона Зірка» зареєстровано опухлих робітників та членів їхніх сімей в кількості 425 чол., на швейній фабриці – 12, в типографії – 10. Повністю виснаженими на кінець лютого виявилось 47 робітників найбільшого підприємства міста заводу «Червона Зірка». З 1 січня по 25 лютого 1933 року тільки в трьох лікарнях від голоду померло 78 робітників м.Зінов'євська [20]. Від голоду помирали не тільки робітники, а й учні, «радслужбовці» міста. Біля хлібних магазинів збиралися велетенські черги, зчинялися бійки та суперечки. В містах і селах поширювалися небезпечні хвороби, зокрема тиф. Норми відпуску хліба на картки в м.Зінов'євськ впродовж зими-весни 1933 року були встановлені такі: робітники толевого заводу «Крона», кондитерської фабрики отримували $\frac{1}{4}$ фунта хліба, заводів «Червона Зірка» та «Червоний Жовтень» – по 1 фунту, службовці – по 300 грам. Непрацевдатні члени їхніх сімей включно з дітьми не отримували нічого. Тільки членам сімей «Бурвугілля» видавали по 50 грам хліба [21]. Припинило роботу депо ст. Знам'янка Катеринославської залізниці – робітники пухли від недоїдання. Торгівля хлібом на базарі вважалася спекуляцією, за що була передбачена сувора кримінальна відповідальність.

Проте в містах була хоч якась їжа. На жаль, голодне українське село не бачило хліба взагалі до нового врожаю 1933 року. Крім того, зі 176 колгоспів тільки Зінов'євського району до 150 було застосовано з 4 грудня 1932 року т.зв. «товарну репресію», тобто припинено постачання будь-яких товарів, в т.ч. і продовольчих. Ще раніше, з 14 листопада 1932 року, було повністю призупинено торгівлю в селах Онуфріївського, Новогеоргіївського районів – усі наявні товари та продукти з магазинів вилучалися. В багатьох селах у селян відбиралися корови, домашня птиця. В с.Мартинівка Новоархангельського району голова колгоспу Бабійченко «усуспільнив» усю селянську череду, що перебувала на пасовищі – 96 корів, виконавши план по «усуспільненню» на «100% з перебільшенням» – так гордовито і радісно звітував голова колгоспу голові Новоархангельського райколгоспсоюзу, прирікши цим на голодну смерть не один десяток дітей села та дорослих.

Однак голод оминув ту категорію працівників, яка належала до «партактиву» районного та міського рівня. Керівний партійний, радянський та господарський склад працівників та їхніх родин був прикріплений до спеціальних розподільників та їдалень (у Зінов'євську така привілейована їдальня мала номер «30»). Звідси «партактив» забезпечувався

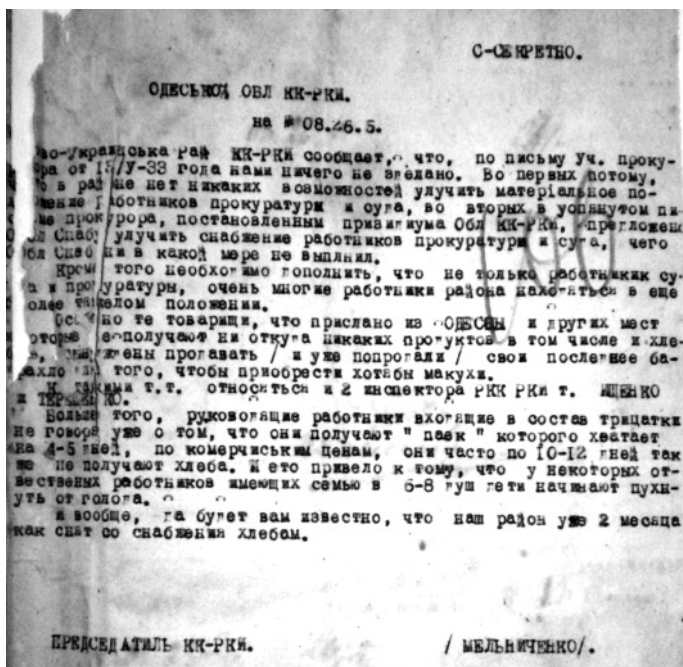
продуктовими пайками, хлібом, промтоварами. Таке постачання йшло під кодовим номером «30», на відміну від постачання та їдалень під номером «80», тобто, для «широкого партактиву» [22]. На травень 1933 року, коли голод в Україні все ще лютував, «керівний склад» «30» м.Зінов'євська отримав: риби 144 кг, цигарок 97150 кор., олії 40 кг, кондвиробів – 254,1 кг, цукру 450 кг, сірників – 11 скринь, а всього – 11 найменувань продуктів та товарів для 48 працівників керівного складу міста та 162 членів їхніх сімей, незначної кількості уповноважених з Харкова (столиці) та Одеси (обласного центру) [23]. Крім того, був ще й «список №1 Зінов'євської округи», куди входило трохи більше 20 тис. осіб, про яких напевне можна сказати, що вони теж не голодували, оскільки отримували продовольчі пайки, звісно, менші від «списку «30»», але достатні для виживання: по 800 грам хліба щодня на себе та по 400 грам на членів сім'ї, а також крупи, макарони, рибу, цукор, сир... [24]. Решта, сотні тисяч жителів усіх районів нинішньої Кіровоградщини, голодували. На весну 1933 року, коли через голод серед учнів та вчителів школи спорожніли, було запроваджено продовольчу допомогу з розрахунку 400 грам борошна на вчителя, медичного та ветеринарного працівника та по 200 грам на членів їхніх родин. Такий продовольчий пайок стали отримувати також голови сільрад, голови колгоспів, секретарі сільрад тощо, що рятувало їх та членів їхніх родин від голоду. Колгоспники жодним чином ні до яких списків не потрапляли, а тому шанси на порятунок від голодної смерті були у них мінімальними.

Порятунок для селян могла б стати поїздка за продуктами харчування до центральних областей Росії, в Білорусію, на Кубань та Північний Кавказ. Дійсно, з грудня місяця 1932 року почав набирати оберти масовий виїзд селян за межі України. Так на ст. Помічна в листопаді 1932 року було продано 879 залізничних квитків на поїзди далекого слідування, а в грудні вже 3614. Аналогічна ситуація органами ДПУ зафіксована на ст. Знам'янка. З «самовільними виїздами» влада повела жорстоку боротьбу – було арештовано понад 500 «злісних підбурювачів поїздок», а тих селян, які виїжджали за межі України, відразу повертали додому [25]. Не маючи можливості виїхати за межі України, селяни масово помирили не тільки у своїх селах, а й на залізничних станціях та у великих містах. На ст. Фундуклівка померлих ховали за якусь сотню метрів від залізниці – у сосновому лісі. На ст. Знам'янка трупи померлих знімали з поїздів і ховали за станцією, у глибокій ямі, «на трикутнику для повороту паротягів, прямо під лісом».

Розділ 3. Кількість жертв голодомору в регіоні.

Не існує точного обліку жертв голоду 1932 – 1933 років, як не існує точної кількості загиблих в розрізі областей та районів, сіл та хуторів. Немає повних даних і по Кіровоградській області. До прямих жертв голоду варто віднести й інші жертви сталінської політики: від розкуркулення, примусової колективізації, політичних репресій, численних хвороб тощо, щоб повною мірою уявити втрати, що їх поніс український народ в 30-х роках. Свій чималий внесок до загальноукраїнського скорботного списку жертв голодомору 1932 – 1933 років внесла і сучасна Кіровоградщина.

Головним джерелом встановлення кількості жертв голодомору в Кіровоградській області є: акти записів смертей по сільських радах, статистичні, звітні та ін. документи радянських, партійних, каральних органів періоду 1932 – 1933 років, спогади тих, хто пережив страхітливий голод.

На фото: доповідна про випадки голодування прокурорів, працівників суддів, уповноважених Новоукраїнського району («...да будет вам известно, что наш район уже 2 месяца, как снят со снабжения хлебом»). 1933 р. З фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Зрозуміло, що кожен злочинець намагається приховати сліди свого злочину, так і тогочасна влада намагалася приховати сліди навмисного винищення українців – спеціальною директивою від 13 квітня 1934 року Одеського облвиконкому міськрадам та виконкомам, а також партійним комітетам, «запропоновано» перевірити органи ЗАГС та вилучити книги про смерть за 1933 рік у всіх без винятку сільських радах, а за 1932 рік – за особливим списком [26]. Тож нині в Державному архіві Кіровоградської області хоч і зберігаються книги записів актів смертей, але не по кожній сільській раді. У значній кількості сільських рад факти голодної смерті взагалі не фіксували. Красномовним з цього приводу є витяг із «Доповідної записки начальника Зінов'євського міського відділу ДПУ Ходоса секретарю міськпарткому, голові міської ради, голові КК РСІ про продовольчі труднощі в Зінов'євському районі», датованої 7 червнем 1933 року (цит. мовою оригіналу): «По Ивановскому сельсовету имеются 52 случаи смерти, не зарегистрированных в сельсовете, происшедшие на протяжении последних 3-х месяцев. ... Аналогичное состояние мы имеем по селам Аджамка, Лелековка и др. ... надо полагать, что ... здесь имеется разрыв в пределах 30-40% в сторону увеличения фактической смертности» [27].

Частина з наявних у Державному архіві Кіровоградської області метричних книг пошкоджена так, що не вдається прочитати всі записи: невідомо ким вирвані листки, зроблені закреслення та виправлення, тощо, що унеможлиблює встановлення тексту. Великі випробовування на долю архівних документів випали у роки нацистської окупації, коли частину їх було знищено. Тож нині, на підставі всіх наявних актів, що фіксують смерть людини, достовірно встановлено імена 22 370 жертв голодомору в Кіровоградській області. 19673 жертви голодомору в області встановили (станом на листопад 2008 року) пошуковці з різних районів Кіровоградщини – переважно шляхом опитування старожилів, і ця цифра постійно зростає [28]. На наше переконання, обидві цифри навіть наближено не відповідають реальним втратам у період 1932 – 1933 років серед жителів нинішньої Кіровоградської області.

Певні фрагментарні дані про кількість жертв голодомору дають різноманітні документи партійних та державних органів. Так в «Оглядовій записці політвідділу МТС Київської області про голод, смертність та антирадянські настрої серед колгоспників» Олександрівського району стверджується, що (цит. мовою оригіналу) « ... в теченні по-

слідних 1 ½ місяців смертельні випадки набирають масовий характер. В селі Разумієвка за май (1933 року) умерло 37 чел., ... в с.Осота в колхозі «Большевик» за май м-ц умерло 120 чел. Всього умерло по ... 27 селам 3336 чел. ... Сильно умирают дети... в мае и за первую декаду июня смертность неимоверная – 209 чел. по 27 селам» [29]. В селі Тишківка Новоархангельського району з 1 по 5 червня 1933 року померло 12 колгоспників, в с.Андріївка за цей час – 2 дорослих та 6 дітей, а опухлих і виснажених налічувалося 448 чол. [30]. В Зінов'євському районі у період з лютого по червень 1933 року зареєстровано 1529 смертей, з них дітей – 308 душ. В с.Грузьке у лютому померло 17 осіб, у березні – 24, квітні – 64, травні – 53, за три дні червня – 19. По місту Зінов'євськ у період з січня по травень 1933 року зафіксовано 2515 смертей від голоду. Смерть у місті зафіксована і у серпні – жовтні 1932 року, коли від виснаження померли 603 жителі міста.

Про значне обезлюднення сіл нинішньої Кіровоградщини свідчить і той факт, що людських ресурсів, щоб якісно обробляти колгоспну землю весною – літом 1933 року, в господарствах не було. Так згідно з «Повідомленням секретаря Божедарівського партійного осередку Знам'янського району Ніщенко Знам'янському райпарткому про факти опухання та смертності від голоду по колгоспах сільради» від 24 червня

1933 року, в колгоспі «Червоний шлях» працездатного населення було 154 особи, з яких 36 виснажених, 27 опухлих, 6 душ – при смерті. За два дні померло 3 душі. «За даними, – повідомляє секретар партосередку, – 27 пухлих та 6 при

Куркульську зграю покарано.

У ніч проти 3. липня група розкуркулених і ледарів: Ващенко Андрій (розкуркулений), Левченко Трохим (розкуркулений, судився в 1932 р. за розкрадання хліба), Сигида Андрій (під слідством за кражу бичка в Н.Верещанській філії р-г., де був сторожем), Черногорець Гриць (засуджений за хуліганство, робить на радгоспі) та Чумаков Тетяна (перетримувалася в'язницею) — порізали в Н.Верещанському колгоспі «Червоний Сіяч» колоски. В час обшуку ці колоски знайдені у перелічених розкуркулених злодіїв.

6. липня Нарсуд на місці, в присутності більше 150 колгоспників, розглянув цю справу. Як і завжди, ця зграя провбувала викрутитись, що «колоски різав не я, а діти», «де вони взялися — мені невідомо», що «це колоски з мого городу» і т. д.

Але показами свідків ствержено, що колоски зрізали ці злодії особисто на колгоспному полі.

Нарсуд, установивши, що це організована від куркульців крадіжка, спрямована на розвал колгоспу, на зрів виконання хлібоздачі, на розкрадання хліба чесних колгоспників, засудив цю зграю: Левченка Т., Ващенко А. до позбавлення волі в далеких таборах на 8 років; по відбутті — висилка на 9 років, поразна в правах 5 років кожного.

Черногорець Г., Сигида до позбавлення волі на 7 років, Чумаков на 3 роки.

Зараз же після суду засуджених спрямовано до Вупру. Крім цього стягнуто з підсудних 1000 крб. збитків на користь колгоспу. Колгоспники зустріли вирок із задоволенням, укритиши останні слова вироку оплесками.

Це повинно стати серйозним застереженням для всіх куркульських недобитків і злодіїв.

Мовчан, Городиський, Зеленський.

За збирання врожаю та

Несватівські керівники на чолі

На фото: фрагмент газети «Коллективна праця» з матеріалом про засудження за зрізання колосків колгоспників колгоспу «Червоний Сіяч» с.Нижчі Верещакі Олександрівського району. 1933. – 11. – 08.

смерті, у яких вдома зовсім немає чого їсти, крім буряку та акації (квіти та листя), яку пообламували, залишилися тільки стирчаки. По колгоспу «13-річчя Жовтня» ... їдців 215 душ, із них працездатних 76 душ, із них пухлих 38 душ та при смерті 11 душ. ... опух бригадир огородньої бригади Стариченко. Начинає опухати голова колгоспу Баладисенко В.» [31]. Отже, переживши сувору зиму, витримавши холодну та дощову весну, населення області продовжувало помирати голодною смертю і влітку 1933 року. Залізні лещата спровокованого владою голоду не відпускали селян до нового врожаю.

Щоб залучити виснажених і знесилених колгоспників до роботи, в господарствах все-таки було організовано харчування з того мінімуму продуктів, що надходили як «продовольча позика». Так колгоспникам Олександрівського району, які працювали на плантаціях цукрового буряку, де «вели боротьбу» з буряковою свинкою, за «збирання руками шістьох стаканів бурякової свинки» нараховувався 1 трудовень, або 75 коп. За збирання 2 кг зібраного жука або за 1 кг гусениці видавали 1 кг патоки»[32]. (Патока, на відміну від цвіту акації, липи, споришу, жолудів, калачиків, кори дерев, що масово вживалися населенням у їжу весною та на початку літа 1933 року, була дійсно «продовольством», тож до колгоспної праці стали діти і дорослі). Однак і ця «продовольча позика» рятувала вже не всіх – колгоспники масово гинули в полі, по дорозі на роботу та з роботи. Так у колгоспі ім.Фрунзе Зінов'євського району, як про це доповідав начальник міського відділу ГПУ Ходос, з 1 по 6 червня померло 16 колгоспників, а 22 сім'ї з усіма членами лежали вдома пухлими від голоду [33]. (Сам Ходос з сім'єю в кількості чотирьох чоловік був у «списку «30»)

Весною та на початку літа 1933 року «уповноважені» все ще не припиняли пошуків «прихованого зерна», «робітничо-селянська» міліція вела жорстоку боротьбу з тими, хто намагався взяти для опухлих дітей пригірць «посівного матеріалу». Особливо нещадно переслідували тих, хто пробував зрізати нестигли колоски пшениці, ячменю, жита. Навіть тоді, коли були скошені та обмолочені перші снопи нового врожаю, коли до заготівельних пунктів потяглися перші валки з зерном урожаю 1933 року, влада забороняла давати селянам хліб. Тих керівників, які порушували цю заборону, віддавали до суду. Так сталося і в колгоспі «Ленінський переселенець» Новоукраїнського району, де голова колгоспу Бойко Іван 25 липня 1933 року «решил раньше накормить колхозников и

других работников, а потом интересы государства», (з намолочених 3.54 цнт жита 2 пуди було передано на громадське харчування), за що був відданий до суду [34]. Згідно зі «Спецзведенням начальника робітничо-селянської міліції м.Зінов'євська Солоненка про приховування та крадіжки посівного матеріалу, саботаж сівби...» тільки в одному районі сучасної Кіровоградщини (Зінов'євському) і тільки впродовж одного місяця (у квітні 1933 року) було заарештовано 162 колгоспників[35]. Цими діями тогочасної влади трагедія українського народу тільки посилювалася, а народ був приречений на неймовірно моральні і фізичні страждання. Ці страждання ускладнювалися серйозними фізичними і психічними розладами тих, хто пройшов через недоїдання. Вони проявилися в шокуючій моральній деградації в результаті безкінечних і безуспішних пошуків їжі. Заздрість, бійки, доноси, вбивства, самовбивства, людоїдство і трупоїдство свідчать про величезну трагедію українського народу, про його відчай та загальну депресію. Страждання і страхітливу бідність живих посилювали обшуки, конфіскації, арешти, страти, депортації, глумління, жорстокість та цинізм властей.

Розділ 4. Наслідки голоду на Кіровоградщині.

Прямими наслідками голоду було масове вимирання населення, спустошення сіл, страхітлива розруха на території сучасної Кіровоградщини. Так тільки на одній вулиці (нині Партизанська) колишнього районного центру Єлизаветградка впродовж 1932 – 1933 років померло 73 душі. В с.Буварка Олександрівського району повністю вимер увесь куток Ламанівка [36]. В с.Високі Байраки Зінов'євського району на весну 1932 року з 405 хат 226 були порожніми, з 2758 жителів, які проживали в 1931 році, залишилося на травень 1932 року тільки 1771 чол. В с.Сасівка Сасівської сільради Зінов'євського району з 2272 жителів на весну 1932 року проживало в селі 1243 – решта виїхали або померли [37].

В с.Козирівка Зінов'євського району станом на 31 травня 1932 року з 460 дворів, що були в 1931 році, залишилося 180, значна частина порожніх хат були зруйновані, віконні і дверні рами вийняті і використані як паливо – доповідав секретарю Зінов'євського міськпарткому Єрьоменку головний лікар 1-ї радлікарні і Центральної поліклініки Рабинович М.С. Така ж картина була у всіх селах краю. Тому з середини 1933 року

На фото: радянський агітаційний плакат. 30-і роки ХХ ст.

на Зінов'євщині розпочався процес «доприселення в степові райони». Так згідно з постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 11 вересня 1933 року були встановлені норми «доприселення» до «В.Висківського району в кількості 1000 родин, Знам'янського – 1500 родин, Хмільвського – 500 родин, Н.Українського – 500 родин, Устинівського – 500» [38].

Відповідно до «Плану порайонного розміщення в областях УСРР переселенців з інших регіонів СРСР» за вересень 1933 року до Рівнянського району сучасної Кіровоградщини планувалося переселити 800, Компаніївського – 900, Зінов'євського – 700 переселенців з північних та центральних областей Росії [39]. 3 грудня 1933 року до Кіровоградщини розпочалося масове переселення колгоспників з Білоруської СРР: до Зінов'євського району їх переселилося 2857 чол., до Компаніївського – 2729, до Знам'янського – 1613, до Великовиськівського – 4305, Новоукраїнського – 5491 [40]. Незаперечно, що ці райони найбільше постраждали від голодомору.

Розділ 5. Відповідальність за голод на території краю.

Оскільки голод мав штучне походження, тобто виник в результаті винятково людського фактора, а не через природні чинники (неврожай через засуху, градобій, проливні дощі тощо), то відповідальність за го-

лод повинні нести конкретні фізичні особи. Їх дуже багато. Тому зробимо узагальнення: відповідальність за голод лежить на керівництві Радянського Союзу, керівництві республіки, областей, районів і т.д. Оскільки вирішальну роль в організації цієї влади відіграла Комуністична партія, то її значення в організації голоду є головним, визначальним.

Безпосередніми провідниками політики держави по вилученню продовольчих ресурсів на території сучасної Кіровоградщини були численні партійні та

радянські працівники т.зв. «окружного рівня», що перебували на час голодомору на різних відповідальних посадах і проживали в м.Зінов'євськ – центрі округу, пізніше – району. Держава дбала про них та членів їх родин, тому платою за роботу по організації голодомору конкретно на Зінов'євщині були посилені продуктові та товарні пайки, які ставали мірилом заповзятливості, старанності, наполегливості, жорстокості та винахідливості у відбиранні у селян продуктів харчування цими працівниками, як правило – членами партії. В Державному архіві Кіровоградської області зберігся список цих винищувачів українського народу, де перелічені 48 прізвищ [41]. Без сумніву, їхня злочинна роль в організації голодомору була визначальною на рівні тогочасної адміністративної одиниці – Зінов'євського району. Хто ці виконавці антинародної політики Кремля? Це секретар міського партійного комітету, прокурор, старший суддя, численні «зави» та «уповноважені», начальники міліції та ДПУ, секретарі партосередків тощо. Зауважимо, що значна частина з них будуть знищені у період «великої чистки» 1937 – 1938 років.

Однак є непоодинокі факти і про те, як низові партійні і державні структури, в тому числі і на території нинішньої Кіровоградської об-

На фото: українська жінка-колгоспниця. 40-і роки XX ст.

ласті, намагалися безуспішно пом'якшити голод, в результаті чого самі зазнавали го-
нінь.

Негативна роль у проведенні голоду належить т.зв. «активістам», часто дегра-
дованим елементам, які виступали безпо-
середніми виконавцями цього масштаб-
ного злочину на рівні села. Їхня робота
щедро винагороджувалася матеріальними
благами – частину вилученого у селян про-
довольства та одягу «активісти» («торбох-
вати» – як їх називали в народі) привлас-
нювали собі. Офіційного статусу ці особи
не мали.

Отже...

«Дух селян був зломлений, рідко хто з них усвідомлював себе не те що
українцем, а й взагалі людиною. Країна і народ були пограбовані до нитки, в
ярках, на цвинтарях, у погребях поховано мільйони людей, вина яких лише
в тому, що вони мали нещастя народитися українцями», — робить висновок
С.Піддубний, дослідник вітчизняної історії [42].

Немає жодного сумніву в тому, що голод в Україні 32 – 33 років – явище
рукотворне, що це цинічна форма політичного терору проти українського
населення. Наслідки та масштаби голодомору в містах та селах України, в
тому числі і в Кіровоградській області, засвідчують велетенську гуманітарну
катастрофу в історії всього людства, а не лише українства.

Про страхіття та жертви голодомору та розкуркулення заборонялося
говорити впродовж майже 60 років. Чого б то? Бо політика більшовиків на
«суцільну колективізацію та ліквідацію куркульства як класу», створений
більшовиками голодомор, його перебіг і наслідки стали найстрашнішими
злочинами у XX столітті, які з повним правом можна зіставити зі злочинами
фашистів.

А щодо т.зв більшовицької влади, то «в історії людства не існувало, ма-
буть, влади, більш небезпечної для людини» [43].

Частина III. Використана література:

До розділу I.

1. Голодомор 1932-1933 років. Геноцид українського народу. – Київ, 2008. – С.13.
2. Ленін В. ПЗТ – т. 37. – С. 40-41.
3. Великий голод в Україні. - Київ, 2008 . – Т.3. – С. 345.
4. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації. – Дніпропетровськ, 1981. – С. 57.
5. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. –Т.4. – С. 102.
6. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації. – Дніпропетровськ, 1981. – С. 58.
7. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації. – Дніпропетровськ, 1981. С. 70 – 72.
8. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. – Київ, 1954. – С. 7.
9. газ. «Червоний Шлях», – 1926. – 14. – 03.
10. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 765.
11. газ. «Червоний Шлях», – 1926. – 11. – 03.
12. Буран К. Жажливі сторінки історії. – Ульяновка, 2008. – С.9.
13. Конквест Р. Жнива скорботи. – Луцьк, 2007. – С .71.
14. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 148-149.
15. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 247.
16. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 164.
17. Буран К. Жажливі сторінки історії. – Ульяновка, 2008. – С.11.
18. Конквест Р. Жнива скорботи. – Луцьк, 2007. – С. 135.
19. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). – Ф.Р. 273. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк. 9, 10.
20. ДАКО. – Ф.Р. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк. 12.

21. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.435 – 436.
22. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.42.
23. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.93.
24. ДАКО. – Ф.Р. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк. 45.
25. ДАКО. – Ф.Р. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк. 11.
26. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф.Р. 65. – Оп. 1. – Спр. 343. – Арк. 74.
27. ДАКО. – Ф.Р. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк. 15.
28. ДАЧО. – Ф. Р. – 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 175.
29. ДАЧО. – Ф. Р. – 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 208.
30. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 11.
31. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 6.
32. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 8.
33. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 26.
34. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 30.
35. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1780. – Арк. 5.
36. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 15.
37. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 16.
38. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 18.
39. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк. 25.
40. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1783. – Арк.20.
41. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1780. – Арк.78.
42. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 6. – 04.
43. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 102.
44. ДАКО. – Ф.Р. 267. – Оп. 1. – Спр. 845. – Арк.31.
45. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації. – Дніпропетровськ, 1981. С – 79.
46. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 5. – 01.
47. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 22. – 01.
48. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 2.
49. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 29.
50. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 26.
51. ДАЧО. – Ф. Р.375. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 42-43.
52. Державний архів Київської області. – Ф.Р. 1301. – Оп.1. – Спр.16. – Арк. 89.
53. Історія міст і сіл УРСР Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С.580.
54. Буран К. Жахливі сторінки історії. – Ульяновка, 2008 . – С. 12.
55. ДАКО. – Ф.П. 4. – Оп.1. – Спр.77. – Арк. 22, 62.
56. газ. «Соціалістичний наступ», – 1933. – 1. – 01.
57. газ. «Соціалістичний наступ», – 1932. – 27. – 12.
58. газ. «Ударник ланів», – 1933. – 6. – 07.
59. газ. «Соціалістичний наступ», – 1932. – 14. – 12.
60. газ. «Соціалістичний наступ», – 1932. – 15 – 12.
61. газ. «Соціалістичний наступ», – 1932. – 28 – 12.
62. газ. «Ударник ланів», – 1933. – 15 – 04.
63. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф.П.19. – Оп.1. – Спр. 1865. – Арк. 28-35.

64. газ. «Стерновий соцперебудови», – 1933. – 20 – 10.
65. газ. «Колективна праця», – 1933. – 11. – 07.
66. газ. «Колективна праця», – 1933. – 9. – 05.
67. газ. «Колективна праця», – 1933. – 11. – 02.
68. газ. «Колективна праця», – 1933. – 20. – 08.
69. газ. «Колективна праця», – 1933. – 20. – 04.
70. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.419.
71. газ. «Більшовицький шлях», – 1936. 1. – 01.
72. газ. «Більшовицький шлях», – 1936. 10. – 04.
73. газ. «Більшовицький шлях», – 1936. 21. – 08.
74. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. –Т.2. – С.107.
75. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. –Т.4. – С.107, 122.
76. Розкуркулення. Колективізація. Голодомор на Дніпропетровщині (1929-1933 роки). Збірник документів. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 42.
77. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 12.
78. ДАКО. – Ф.П. 2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 75.
79. ДАКО. – Ф.Р. 250. – Оп. 3. – Спр. 108. – Арк. 61.
80. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 25. – 02.
81. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 17. – 01.
82. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 91.
83. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 24. – 01.
84. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 29. – 01
85. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 21. – 01.
86. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 24. – 01.
87. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 30. – 01.
88. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 7. – 02.
89. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 9. – 02.
90. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 15.
91. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 15 – 18.
92. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 442.
93. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 67 – 75.
94. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 76 – 80.
95. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 83 – 87.
96. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 91.
97. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.41.
98. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.43.
99. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.44.
100. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.54.
101. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.58.
102. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 9226. – Арк. 1.
103. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк.64.
104. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк.80.
105. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.72.
106. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 24.
107. Великий голод в Україні. – Київ, 2008 . – С. 351.
108. ДАКО. – Ф.П. 192. – Оп.1.- Спр. 26 – Арк. 122.

- 109 Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 48, 81.
110. Великий голодомор в Україні. – Київ, 2008. – Т.3. – С. 350.
111. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 4.
112. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 15.
113. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 442.
114. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 66.
115. газ. «Радянський селянин», – 1928. – 28. – 12.
116. газ. Радянська думка», – 1930. – 27 – 01.
117. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.90.
118. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 17. – 01.
119. ДАКО. – Ф.Р. 4322. – Оп.2. – Спр. 4. – Арк. 16, 18.
120. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.416.
121. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С. 70.
122. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.46.
123. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 18. – 02.
124. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 25. – 02.
125. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 25. – 02.
126. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 25. – 02.
127. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 1.
128. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 3.
129. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 8.
130. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 13, 16.
131. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 19.
132. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 69.
133. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 161. – Арк. 67.
134. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 161. – Арк. 70, 73, 75, 76.
135. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 21. – 01.
136. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
137. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 18. – 02.
138. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 29. – 01.
139. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 02.
140. газ. «Радянський селянин», – 1930. – 29. 01.
141. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 22. – 01.
142. Конквест Р. Жнива скорботи. – Луцьк, 2007. – С.151.
143. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – С. 721.
144. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
145. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
146. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 13. – 02.
147. ДАЧО. – Ф. Р. – 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 180.
148. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 11. – 03.
149. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 219.
150. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 98.
151. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 7. – 02.
152. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 12. – 02.
153. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 27. – 02.
154. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 17. – 03.

155. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. Київ, 1954 . с.11
156. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 22. – 01.
157. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 25. – 01.
158. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 7. – 01.
159. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 11. – 03.
160. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. Київ, 1954 . с.13
161. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
162. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 15. – 01.
163. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 53.
164. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.43.
165. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. –Т.3. – С.48.
166. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.208.
167. Орел С. Хліборобський рід діда Лавріна.// Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С. 276-277.
168. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.381.
169. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.151.
170. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 368.
171. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.474.
172. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.112.
173. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.102.
174. Кесова Н., Герасимова Т. Забыть об этом? – Одеса, 2008. – С.31.
175. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-274.
176. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-198.
177. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.270.
178. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. Р. 2000. – Оп. 2. – Спр. 61. – Арк. 362-366.
179. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 51
180. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк.54.
181. Советская деревня глазами ОГПУ – НКВД. 1918 – 1939. – Москва. 2005. – Т.3. – Кн. 2. – С. 190.
182. ДАКО. – Ф.2696. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк.45.
183. газ. «Соціалістичний наступ», – 1932. – 3. – 09.
184. газ. «Ударник ланів», – 1933. – 10. – 07.
185. газ. «Соціалістичний наступ», – 1933. – 3. – 01.
186. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1878. – Арк. 81.
187. Шаталіна Є. Селянські виселки під час колективізації в Україні (1928-1932 р.р.). – Київ. 1997. – С. 51
188. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 59, 60.
189. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 62.
190. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 63.
191. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 63.
192. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 65.
193. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.72.
194. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 78.
195. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 81.
196. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 136.

197. Білошапка В., Петренко І. Голодомор 1932 – 1933: Олександрівський вимір. – Кіровоград, 2006. – С. 70.
198. ДАДО. – Ф.Р. 250. – Оп. - 3. – Спр. 108. – Арк.61.
199. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 442.
200. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 93.
201. газ. «Червоний Шлях», – 1930 – 11. – 01.
202. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 01.
203. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 18. – 02.
204. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.168.
205. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 19. – 02.
206. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 9. – 02.
207. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.88.
208. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 21. – 02.
209. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.122.
210. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 64.
211. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 19. – 02.
212. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С.23.
213. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 396.
214. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
215. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.433.
216. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.197.
217. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.229.
218. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 230.
219. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 27. – 01.
220. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 8. – 03.
221. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 11. – 02.
222. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 18. – 01.
223. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.112.
224. ДАКО. – Ф. 2696. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 45.
225. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 168.
226. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 27. – 02.
227. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 11. – 02.
228. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 24.
229. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
230. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр.1878. – Арк. 18.
231. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк.20.
232. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 84.
233. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр.1878. – Арк. 23.
234. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 87.
235. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк.64.
236. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 69.
237. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 219.
238. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 86.
239. газ. «Зінов'ївський Пролетар», 1930. – 27. – 02.
240. ДАЧО. – Ф. Р. 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 406.
242. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 411.

243. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф.Р. 1370. – Оп.1. – Спр.35. – Арк. 17.
244. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.315.
245. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк.91.
246. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1780. – Арк.62.
247. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.131.
248. газ. «Зінов'ївський Пролетар», 1930. – 25. – 01.
249. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 250. – Арк.33, 45, 47, 92, 204.
250. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918 – 1939. – Москва. 2000. – Т.2. – С. 338 – 339
251. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 43.
252. ДАКО. – Ф.П. 2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 10.
253. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1780. – Арк.5.
254. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 1780. – Арк. 20, 25.
255. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.71, 76.
256. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.72.
257. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк.73.
258. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 01.
259. газ. «Червоний Шлях», – 1930. –11. – 02.
260. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1929. – 26. – 12.
261. ДАЧО. – Ф. Р. 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 134.
262. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.181.
263. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 21. – 02.
264. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 26. – 12.
265. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 5. – 12.
266. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 16. – 01.
267. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.505.
268. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
269. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 2. – 02.
270. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 13. – 01.
271. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 1. – 03.
272. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 10. – 04.
273. ДАКО. – Ф. П. – 2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 4.
274. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. – Київ, 1954. – С.11.
275. газ. «Колективна праця», – 1931. – 20. – 03.
276. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.136.
277. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк.140
278. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 119(154).
279. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 93(128).
280. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 110(145).
281. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 118 (153).
282. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 425.
283. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – 27. – 12.
284. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 93(128).

285. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 61(98).
286. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – 25. – 08.
287. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 109(144).
288. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 93(128).
289. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 106(141).
290. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – 25. – 08.
291. газ. «Колективна праця», – 1931. – 30. – 07.
292. газ. «Колективна праця», – 1931. – 2. – 06.
293. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 68(105).
294. газ. «Колективна праця», – 1931. – 5. – 09.
295. ДАЧО. – Ф. Р. – 375. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 209.
296. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 116(151).
297. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – 27. – 12.
298. газ. «Колективна праця», – 1931. – 18. – 08.
299. газ. «Колективна праця», – 1931. – 18. – 08.
300. газ. «Колективна праця», – 1931. – 5. – 09.
301. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 93(128).
302. Очерки истории Кировоградской областной партийной организации. – Дніпропетровськ. – 1981. – С. 79.
303. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.61.
304. Советская деревня глазами ОГПУ – НКВД. – Москва, 2005. – Т.3. – КН.1. – С.64.
305. ДАКО. – Ф. П. 68. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк.10.
306. Голодомор 1932-1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.62.
307. ДАЧО. – Ф. П. 446. – Оп.1. – Спр. 191. – Арк.87.
308. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1931.
309. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-192.
310. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. Київ, 2007. С.40.
311. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.111.
312. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.131.
313. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.131-132.
314. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.134.
315. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.135.
316. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-235.
317. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С.350
318. ДАЧО. – Ф. Р. 1014. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 175.
319. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.510.
320. ДАКО. – Ф.Р. 1346. – Оп.1. – Спр. 44. – Арк.77, 78.
321. ДАДО. – Ф.Р. 1520. – Оп.3. – Спр.11. – Арк.481.
322. ДАОО. – Ф. Р. 2000. – Оп.2. – Спр. 37. – Арк. 3-7.
323. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 10. – 04.
324. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 26. – 04.
325. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 18. – 03.
326. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – Т.1. – С. 38.
327. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 2.

328. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк.. 4.
329. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 2.
330. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 3.
331. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С.453.
332. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – Москва. 2000. – Т.2. – С.293 – 294.
333. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 18. – 03.
334. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 26. – 03.
335. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 67.
336. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 2085. – Арк. 1.
337. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк.. 390.
338. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – № 6.
339. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 429.
340. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – Т1. – С. – 35.
341. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 73.
342. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 76.
343. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 113.
344. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 34.
345. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 16. – 01.
346. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – С. 351.
347. ДАДО. – Ф. Р. 1520. – Оп.3. – Спр.11. – Арк.481.
348. Кесова Н., Герасимова Т. Забыть об этом? – Одеса. 2008. – С. 33.
349. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 9. – 02.
350. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 02.
351. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 02.
352. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 56.
353. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 65.
354. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 20. – 02.
355. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 22. – 03.
356. www.irekw.internetdsl.pl/wielki_glod4.html
357. Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні в документах ГПУ – НКВД. – Київ, 2008. – С.144.
358. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 28. – 03.
359. www.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php#nom-274.
360. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 28. – 01.
361. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 105.
362. ДАДО. – Ф.П. 192. – Оп.1. – Спр. 26. – Арк. 123.
363. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 96.
364. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 96 – 97.
365. Земнорій Н. Забуттю не підлягає. – Київ. 2008. – С.92.
366. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 69.
367. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 11. – 02.
368. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
369. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 8. – 03.
370. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 8. – 03.

371. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 10. – 04.
372. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 168.
373. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 166. – Арк. 227.
374. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 26. – 03.
375. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.339.
376. газ. «Стерновий соцперебудови». – 1933. – 15. – 10.
377. ДАКО. – Ф.П. – 192. – Оп.1. – Спр. 26. – Арк.185.
378. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 20. – 02.
379. газ. «Соціалістичний темп», – 1931. – №61 (98).
380. ДАОО. – Ф. Р.134. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 21.
381. ДАОО. – Ф. Р.134. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 47-48.
382. ДАОО. – Ф. П.11. – Оп. 21. – Спр. 1. – Арк. 47.
383. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 14. – 01.
384. ДАЧО. – Ф. Р. – 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 58
385. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.49.
386. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 29. – 01.
387. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 02.
388. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 22. – 01.
389. Конквест Р. Жнива скорботи. – Луцьк, 2007. – С.151.
390. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – С. 721.
391. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
392. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 31. – 01.
393. Олександрівський районний краєзнавчий музей, Ф. №5834, Д – 3058.
394. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 338.
395. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 7. – 01.
396. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 11. – 01.
397. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 3. – 01.
398. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 3. – 01.
399. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації – Дніпропетровськ, 1981. – С.81.
400. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.204.
401. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.156.
402. Нариси історії Кіровоградської обласної партійної організації – Дніпропетровськ, 1981. – С.84.
403. газ. «Колективна праця», – 1933. – 8. – 07.
404. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 24. – 01.
405. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк.24.
406. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 6. – Спр. 61. – Арк.25.
407. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 12. – 02.
408. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 1. – 01.
409. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 4. – 01.
410. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 7. – 01
411. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 17. – 02.
412. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 18. – 01.
413. газ. «Червоний Шлях», 1930. – 8. – 03.
414. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 2. – 01.

415. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 2. – 01.
416. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 30. – 01.
417. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 18. – 01.
418. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 30. – 01.
419. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 1. – 03.
420. газ. «Колективна праця», – 1931. – 28. – 02.
421. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1929. 29. – 01.
422. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 26. – 04.
423. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 5 – 04.
424. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4 – 01.
425. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 9 – 01.
426. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 29 – 03.
427. газ. «Радянський селянин», – 1930. – 8. – 01.
428. газ. «Радянський селянин», – 1930. – 29. – 01
429. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – Москва. 2000. – Т.2. – С.471.
430. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – Москва. 2000. – Т.2. – С.472.
431. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Документи і матеріали. – Київ, 2007. – С.41.
432. ДАКО. – Ф.П.72. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 14-16.
433. ДАКО. – Ф.П.4. – Оп.1. – Спр. 22. – Арк.8.
434. газ. «Колективна праця», – 1933. – 11. – 01.
435. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 16 – 01.
436. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. С. 31-161.
437. ДАЧО. – Ф. Р. 184. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 77.
438. ДАКО. – Ф. П. 4. – Оп.1. – Спр.9. – Арк. 3.
439. Архівно-кримінальна справа № 1267-П на Чуйка В.А. ГДА СБ України, Київ. – Спр.75487 фп.
440. Архівно-кримінальна справа № 1300-П на Суворова В. В. ГДА СБ України, Київ. – Спр. 67600.
441. Архівно-кримінальна справа № 4471-П на Михайличенка А.П. ГДА СБ України, Київ. – Спр. 67599.
442. ДАКО. – Ф. П. 68. – Оп.1. – Спр. 5. – Арк.5.
443. Петренко І. Нацистський окупаційний режим: маловідомі сторінки з історії Олександрівського району. – Кіровоград, 2008. – С.158-163.
444. Голодомор 1932 – 1933 років. Геноцид українського народу. – Київ, 2008. – С.3.
445. Великий голод в Україні 1932 – 1933 років. – Київ, 2008. – Т.3. – С.351.
446. Великий голод в Україні 1932 – 1933 років. – Київ, 2008. – Т.3. – С.349-350.
447. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 27. – 03.
448. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 22. – 03.
449. Великий голод в Україні 1932-1933 років. – Київ, 2008. – Т.3. – С.351.
450. ДАКО. – Ф.Р.242. – Оп.2. – Спр. 144. – Арк. 3.
451. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.97.
452. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 67.
453. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 367.
454. Земнорій Н. Забуття не підлягає. – Київ. 2008. – С.92.

455. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.117-118.
456. Земнорій Н. Забуттю не підлягає. – Київ, 2008. – С. 69.
457. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4 – С. 297.
458. Земнорій Н. Забуттю не підлягає. – Київ, 2008. – С. 66-67.
459. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 2. – 02.
460. Семко О., Зайцева Л. Спогад Момота Пилипа Гавриловича. // Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 475.
461. Доценко В. Вихід. Дума про голод. – Кіровоград, 2008. – С. 67.
462. ДАКО. – Ф.П. 3779. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 34.
463. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.96.
464. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 4. – 03.
465. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.98-99.
466. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.142-143.
- 467.Бондар Василь. Спогади Балашової Антоніни Михайлівни.//Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2 – С. 355.
468. Кесова Н., Герасимова Т. Забыть об этом? – Одеса, 2008. – С.34.
469. Кесова Н., Герасимова Т. Забыть об этом? – Одеса, 2008. – С.33.
470. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 54.
471. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 442.
472. Буран К. Жакливі сторінки історії. – Ульяновка, 2008. – С. 13.
473. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.434.
474. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 75.
475. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 502.
476. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 503.
477. ДАДО. – Ф.П.7. – Оп. 1. – Спр. 1617. – Арк. 17.
478. Семко О., Зайцева Л. Спогад Момота Пилипа Гавриловича. /Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 476.
479. Семко О., Зайцева Л. Спогад Момота Пилипа Гавриловича. //Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. С. 477.
480. Конквест Р. Жнива скорботи. – Луцьк, 2007. – С.175.
481. Петренко І. Нацистський окупаційний режим: маловідомі сторінки з історії Олександрівського району. – Кіровоград, 2008. – С. 39.
482. Матівос Ю. Винним себе не визнає. //Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 478.
483. ДАКО. – Ф.П.2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 442.
484. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ – НКВД. 1918-1939. – Москва. 2000. – Т.2. – С. 330 – 331.
485. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ – НКВД, 1918-1939. – Москва. 2000. – Т.2 – С. 345 – 347.
486. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.109.
487. Советская деревня глазами ОГПУ- НКВД. 1918-1939. – Москва. 2005. – Т.3. – Кн. 2. – С. 663.
488. Советская деревня глазами ОГПУ – НКВД. 1918-1939. – Москва. 2005. – Т.3. – Кн. 2. – С. 376.
489. ДАКО. – Ф.П. 2696. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.27.
490. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.501.

491. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 24. – 12.
492. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 9. – 01.
493. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 9. – 01.
494. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.501.
495. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 6. – 03.
496. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.489.
497. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.149.
498. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 47.
499. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 25. – 03.
500. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 16. – 01.
501. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.501.
502. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.388.
503. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.405.
504. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.528.
505. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 3. – 12.
506. Голодомор 1932-1933 років. Геноцид українського народу. – Київ, 2008. – С.17.
507. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – Т.3. – С.351.
508. ДАКО. – Ф. – 447. – Оп.2. – Спр. 96. – Арк.1.
509. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 10. – 04.
510. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 8. – 03.
511. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 15. – 02.
512. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 3. – 12.
513. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 11. – 03.
514. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп.1. – Спр.1954. – Арк.391 – 396.
515. газ. «Більшовицький шлях», 1937. – 6. – 06.
516. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 42.
517. ДАКО. – Ф. 293. – Оп. 1. – Спр. 2296. – Арк. 131.
518. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк.91.
519. Шепель Ф. Голод не був випадковим. //Газ. «Сільське життя +». – 2008. – 22 – 05.
520. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004 – Т.2. – С. 30.
521. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930 – 11. – 02.
522. Орел С. Сількор. //Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.457.
523. Голуб А., Колтунова С. Гірка спокута. – Кіровоград. 2008. – С. 9-10.
524. Орел С. Сількор.// Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.456.
525. ДАКО. – Ф.П. 4. – Оп.1. – Спр. 77. – Арк.62.
526. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 24. – 12.
527. газ. «Червоний Шлях», – 1929. – 24. – 12.
528. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 11. – 01.
529. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 10. – 04.
530. Журавський В., Верстюк О., Журавська Л. – Кіровоград, 2008. – С.85.
531. Великий голод в Україні. – Київ, 2008. – Т.3. – С. 352.
532. ДАКО. – Ф. П. 2. – Оп. – 1, Спр. 1878. – Арк. 111.
533. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.110.
534. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.174.

535. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С.314.
536. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
537. Конончук Т. Відображення голодоморів в українській літературі. //Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Київ, 15 листопада 2002 р. – Київ, 2003. – С. 126.
538. ДАКО. – Ф.П. 68. – Оп.1. – Спр. 262. – Арк. 111.
539. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – Київ, 1972. – С. 148-257.
540. газ. «Більшовицький шлях», – 1933. – 11. – 02.
541. газ. «Соціалістичний наступ», – 1933. – 29. – 01.
542. Матівос Ю. Постріл у темряві. //Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Київ. 2008 р. – Т.4. – 391-392.
543. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.428.
544. ДАКО. – Ф.П. 68. – Оп.1. – Спр.293. – Арк. 57.
545. ДАКО. – Ф.П. 68. – Оп. 1. – Спр. 262. – Арк. 107.
546. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 27. – 01.
547. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 4. – 02.
548. ДАКО. – Ф.П. 2. – Оп. 1. – Спр. 1954. – Арк. 436.
549. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 6. – 02.
550. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 15. – 02.
551. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. – Київ, 1954. – С.11.
552. ДАКО. – Ф. П.2. – Оп. 1. – Спр. 1878. – Арк. 61.
553. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.313.
554. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. С.34.
555. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.55.
556. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. – Т.3. – С.61.
557. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. –Т.3. – С.94.
558. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2005. –Т.3. – С. 23.
559. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.490.
560. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.516.
561. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. - Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.504.
562. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.519.
563. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 123.
564. ДАКО. – Ф.П. 2. – Оп.1. – Спр. 1954. – Арк. 435.
565. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 308.
566. ДАКО. – Ф. 447. – Оп.2. – Спр. 100. – Арк. 22.
567. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 29. – 03.
568. www.irekw.internetdsl.pl/wielki_glod4.html.
569. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – Москва. 2000. – Т.2. – С.465.
570. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 10. – 04.
571. ДАКО. – Ф. 447. – Оп.2. – Спр. 100. – Арк.24.
572. ДАКО. – Ф. 447. – Оп.2. – Спр. 100. – Арк.60.
573. ДАКО. – Ф. 447. – Оп.2. – Спр. 100. – Арк.67.
574. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С.80.
575. ДАКО. – Ф. 447. – Оп.2. – Спр. 250. – Арк.47.

576. ДАКО. – Ф. П. 68. – Оп.1. – Спр.262. – Арк.109.
577. газ. «Колективіст Олександрійщини», – 1932. – 27. – 03.
578. ДАДО. – Ф. Р. – 1520. – Оп.3. – Спр.11. – Арк.483.
579. Советская деревня глазами ОГПУ – НКВД, 1918-1939. – Москва, 2005. – Т.3. – Кн. 2. – С.113.
580. Советская деревня глазами ОГПУ – НКВД, 1918-1939. – Москва, 2005. – Т.3. – Кн. 2. – С. 108-111.
581. газ. «Червоний Шлях», – 1930. – 27. – 03.
582. ДАКО. – Ф. 447. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 40.
583. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 533.
584. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 14. – 02.
585. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2007. – Т.4. – С. 337.
586. Реабілітовані історією. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2004. – Т.2. – С. 516.
587. ДАКО. – Ф.П 2. – Оп. 1, спр. 1954. – Арк. 530.
588. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 26. – 07.
589. Ф.Гудимович. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. – Київ, 1954. – С.16.
590. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
591. ДАКО. – Ф.П 2. – Оп.1. – Спр. 1954. – Арк. 528.
592. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 27. – 03.
593. газ. «Зінов'ївський Пролетар», – 1930. – 27. – 03.
594. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 3. – 04.
595. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 15. – 04.
596. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
597. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
598. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
599. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
600. газ. «Більшовицький Шлях», – 1930. – 10. – 04.
601. Гудимович Ф. Нариси з історії колективізації на Кіровоградщині. – Київ, 1954. – С.16, 18.

До розділу II.

1. Марочко В. Геноцид українського народу (1932-1933рр.) //Веселова О., Марочко В., Мовчан О.//. – Київ – Нью-Йорк, 2000р. – с.94.)
2. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 8.
3. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали //упорядник Пиріг Р.// Київ, 2007. – С.431.
4. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали //упорядник Пиріг Р.// Київ, 2007. – С.430.
5. ДАЧО. – Ф. Р. 1014. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 175.
6. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська обл. – Кіровоград, 2008. – С. 9.
7. Там же. С.9.

8. ДАКО. – Ф. П. 68. – Оп. 1. – Спр.5. – Арк. 2 – 4.
9. ДАКО. – Ф. П. 72. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 14-16.
10. ДАКО. – Ф.П. 4. – Оп.1. – Спр. 128. – Арк. 37-38.
11. ДАКО. – Ф.П. 72. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 14-16.
12. ДАКО. – Ф.П. 4. – Оп.1. – Спр.166. – Арк. 6.
13. ДАКО. – Ф.П. 4. – Оп.1. – Спр.195. – Арк. 12-13.
14. ДАКО. – Ф. П. 68. – Оп. 1. – Спр.5. – Арк. 2 – 4.
15. ДАКО. – Ф. П. 72. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 14-16.
16. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 11.
17. ДАКО. – Ф. П. 4. – Оп.1. – Спр. 128. – Арк. 37-38.
18. ДАКО. – Ф. П. 192. – Оп.1. – Спр.239. – Арк. 22-29.
19. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 11.
20. ДАКО. – Ф.П. 936. – Оп.1. – Спр. 26. – Арк. 28.
21. ДАКО. – Ф. П. 4. – Оп.1. – Спр. 166. – Арк. 6.
22. ДАКО. – Ф. П. 4. – Оп.1. – Спр.195. – Арк. 12-13.
23. ДАКО. – Ф. П. 4. – Оп.1. – Спр.195. – Арк. 14-24.
24. ДАКО. – Ф.П.192. – Оп.1. – Спр.239. – Арк. 22-29.
25. ДАДО. – Ф.П.19. – Оп. 1. – Спр.92. – Арк. 112-113.
26. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 12.
27. ДАКО. – Ф.П. 192. – Оп.1. – Спр.239. – Арк. 22-29.
28. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 13.
29. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград, 2008. – С. 13.
30. ДАКО. – Ф.П. 2597. – Оп, 1. – Спр. 18. – Арк. 14.
31. ДАКО. – Ф.П. 192. – Оп.1. – Спр.235. – Арк. 15.
32. ДАКО. – Ф.П. 192. – Оп.1. – Спр.35. – Арк. 12-13.
33. ДАКО. – Ф.П. 192. – Оп.1. – Спр.35. – Арк. 14-18.
34. ДАКО. – Ф.П. 317. – Оп.1. – Спр. 5. – Арк. 18.
35. ДАКО. – Ф.П. 19. – Оп.1. – Спр. 92. – Арк. 112-113.
36. ДАКО. – Ф.Р. 2009. – Оп.1. – Спр. 4. – Арк. 91-92.
37. ДАКО. – Ф.Р. 192. – Оп.1. – Спр. 242. – Арк. 36-42.
38. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська обл. – Кіровоград, 2008. – С. 14.
39. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська обл. – Кіровоград, 2008. – С. 14.
40. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська обл. – Кіровоград, 2008. – С. 14.
41. ДАКО. – Ф.Р. 192. – Оп.1. – Спр. 242. – Арк. – 42.
42. Піддубний С. Війни проти українського народу // – Ятрань, 2002. – №1. – С.68.
43. Великий голод в Україні. – Київ 2008. – Т.1. – С. 17.

ЧАСТИНА IV. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.

Арт. – артіль
БУПР – будинок примусових робіт
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія більшовиків
ВУНК – Всеукраїнська надзвичайна комісія
ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
гр. - громадянин
дес. – десятина
ДПУ – Державне політичне управління
ЄСГ – єдиний сільськогосподарський податок
ім. – імені
КК- РСІ – Контрольна комісія – Робітничо-селянська інспекція
КНС – комнезам- комітет незаможних селян
КП(б)У – Комуністична партія більшовиків України
крб. - карбованець
ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України
МК – міський комітет
млн. - мільйон
МПК – міський партійний комітет
МР – міська рада
МТС – машинно-тракторна станція
НЕП – нова економічна політика
Обком – обласний комітет
ОВК – окрвиконком – окружний виконавчий комітет
ОЗВ – окружний земельний відділ
Окрадмінвідділ – окружний адміністративний відділ
ОПК – окружний партійний комітет
ПП ДПУ – повноважний представник ДПУ

Райадмінвідділ – районний адміністративний відділ
РВК – райвиконком - районний виконавчий комітет
РЗВ – районний земельний відділ
РК – районний комітет
РКП – районний комітет партії
РПК – районний партійний комітет
РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
с. – село
саж. - сажні
сільактив- сільський актив
сільрада – сільська рада
СКТ – сільське кооперативне товариство
СОЗ – спільний обробіток землі
Союзхліб – Всесоюзне державне акціонерне товариство «Союзхліб»
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССТ – сільське споживче товариство
ст. – станція, стаття
т. – товариш
т.в.о. – тимчасово виконуючий обов'язки
тов. – товариш
ТСОЗ – товариство спільного обробітку землі
уп. – уповноважений
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
ф. - фунт
ЦВК – центральний виконавчий комітет
ЦК – центральний комітет

Зміст:

Частина I. Розкуркулення на Кіровоградщині.

<i>Від автора</i>	3
<i>Розділ 1.</i> Політика більшовицької влади в перші роки свого становлення щодо селянства нашого краю	10
<i>Розділ 2.</i> Репресії проти дідичів	16
<i>Розділ 3.</i> «Розпроданці». Описи селянського майна	20
<i>Розділ 4.</i> «Вперед, під проводом більшовицької партії, до знищення куркуля як кляси»	25
<i>Розділ 5.</i> «Організованим порядком, за твердої більшовицької рішучості, без ніякого жалю до ворога!»	30
<i>Розділ 6.</i> «Трійки» та «штаби» по розкуркуленню, з'їзди та конференції колгоспників	44
<i>Розділ 7.</i> Зінов'євський окружний відділ ДПУ в авангарді по ліквідації куркульства краю	48
<i>Розділ 8.</i> Бобринецька «райтрійка»	57
<i>Розділ 9.</i> Кількість розкуркулених	62
<i>Розділ 10.</i> Збори селян. «Прохати партію та радвладу негайно розкуркулити куркулів!» «Учителі – до колгоспів!»	66
<i>Розділ 11.</i> Агітація «куркулів» проти колективізації	78
<i>Розділ 12.</i> Збори робітників на підтримку «політики партії в боротьбі проти куркуля». Чистки робітничого класу	81
<i>Розділ 13.</i> «Двадцятип'ятитисячники». «Сівба фронт, село – шанці»	84
<i>Розділ 14.</i> Вбивство робітника – «двадцятип'ятитисячника»	88

Розділ 15. Тавро «куркуль» – формальний привід для знищення хліборобів	91
Розділ 16. Куркулі 1-ї категорії	97
Розділ 17. Розкуркулення: процес очима більшовиків	100
Розділ 18. Куркулі 3-ї категорії. Виселки	103
Розділ 19. Саморозкуркулення	109
Розділ 20. Втечі куркулів	111
Розділ 21. Боротьба влади з втечами куркулів	115
Розділ 22. Куркулі – експертники	118
Розділ 23. Хлібозаготівлі як спосіб пограбування селян: 1928 – 1930 роки	124
Розділ 24. «Викачки хліба» в 1931 році. Генеральна репетиція голодомору	132
Розділ 25. Голод 1931-1932 років як наслідок «викачки» хліба в 1931 році	145
Розділ 26. Знущення влади над селянами під час хлібозаготівлі. Опір селян хлібозаготівлі	152
Розділ 27. М'ясозаготівлі. Конфіскація селянських корів	157
Розділ 28. «Червоні базари». Привласнення селянського майна	164
Розділ 29. Ідеологічний терор влади.	167
Розділ 30. Опір селян ідеологічному тиску	176
Розділ 31. Репресивні заходи більшовиків щодо населення. Партійні чистки	180
Розділ 32. Чистки радапарату. Чистки виборців: «лишенці»	186
Розділ 33. Чистки колгоспів. «Лжеколгоспи»	192
Розділ 34. Арешти селян	201
Розділ 35. Фізичний та моральний терор більшовицької влади щодо селян краю під час розкуркулення та колективізації	208

<i>Розділ 36.</i> Куркулі 2-ї категорії. Дорога	216
<i>Розділ 37.</i> На вигнанні. Північний край	223
<i>Розділ 38.</i> «Боги на вогнищі»	228
<i>Розділ 39.</i> Неприйняття селянством комуністичної форми господарювання та «політики ліквідації куркульства». Опір селян	239
<i>Розділ 40.</i> «Волинка»	248
<i>Розділ 41.</i> Устинівський бунт	258
<i>Розділ 42.</i> «Дезертири колгоспного руху». Остаточне упокорення колгоспами	261

Частина II. Голодомор – Кіровоградський вимір

<i>Розділ 1.</i> Походження голоду	270
<i>Розділ 2.</i> Географія та масштаби голоду на території сучасної Кіровоградщини	277
<i>Розділ 3.</i> Кількість жертв голодомору в регіоні	282
<i>Розділ 4.</i> Наслідки голоду на Кіровоградщині	286
<i>Розділ 5.</i> Відповідальність за голод на території краю	287

Частина III. Використана література

Частина IV. Список скорочень

Підписано до друку 25.06.2009.
Формат 64x45½. Друк офсетний. Папір офсетний.
Обсяг 19,377 ум. друк. арк.
Наклад 500.
Зам. 1

МПП « Антураж А»
м. Кіровоград, вул. Тимірязева, 83/52
тел. (0522) 24-58-76